

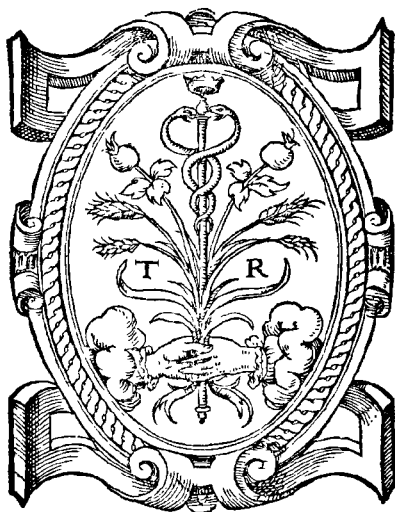
ARISTOTELIS

AD NICOMACHUM FI-

lium de Moribus, quæ Ethica nominantur,
Libri decem, Ioachimo Perionio Bene-
dictino Cormœriaceno interprete.

*Ad reuerendum in Christo Patrem D. Franciscum Boherum.
Episcopum Maclouiensem.*

COMMENTARII EIVSDEM IN
eosdem libros, in quibus de conuertendis coniungen-
disque Græcis cum Latinis præcepta traduntur.

*P A R I S I I S,
Apud Thomam Richardum, sub Bibliis aureis,
è regione Collegij Remensis.
M. D. XLVIII.*

REVERENDO IN CHRISTO
PATRI D. FRANCISCO BONERO,
Episcopo Maclouienſi, Ioachimus Perionius Benedictinus
Cormæriacenus S. P. D.

SAEPENUMERO mirari soleo, Pontifex sapien-
tissime, quid sit quòd libri scripti à Græcis de
iis rebus, quæ Grammaticorum & Rhetorum
artibus continètur, à nostris hominibus qui no-
stra patrùmq; memoria in laude Græcarum li-
terarum excelluerūt, cōmodè cōuerſi adhuc sint: Philosophia,
quæ vitæ dux, virtutis indagatrix, expultrix vitiorum, morū-
que magistra & disciplina rectè appellata est à Cicerone, quā-
que nullū maius neque melius hominū generi Dei cōcessū da-
tum munus est, tam inculto, & vt verè dicam, sordido sermo-
ne tractata sit, vt ferè neglecta sine ullo splendore & lumine li-
terarum Latinarū iacere videatur. Nā à Laurétio Valla Thu-
cydidis ac Herodoti, à Poggio Florétino Diodori Siculi, à Po-
litiano Herodiani historia sic expressa est Latinis literis, vt
spléndidam eorum illustremque animaduertamus orationem.
At verò in libris Aristotelis, qui vnus ex omnibus cōsensu fe-
rè bonorū omniū proximè ad institutū nostræ religionis ac-
cessit, ob eamq; causam probatur omnibus, tanta repète sen-
tentiā ac rerum obscuritas nobis legentibus occurrit, tanta
etiam verborum insolētia & ariditas, vt pueri vix primis lite-
ris eruditi, aptius & loquantur & scribant. Quæ rerū obscu-
ritas & confusio tanta, innumerabiles non solū à Philosophiæ
studio abduxit semper, verū etiā inimicos ei reddidit. Ac mi-
hi quidem huius rei causam diu multumque requirenti non
alia occurrit, quàm quòd videntur ij qui eloquentia valebāt,
cū à Philosophia ea, quam dixi, rerum obscuritate deterrerē-
tur, in illis maluisse artibus, quātū interpretādo possent expe-
riri, in quibus quoniā peruulgatæ essent, amplior ornamētis
orationis esset futurus locus. Illi autem qui etsi Latinè scirēt,
tamen interpretari aliena sensa disertè nō possent, cūm totos

Lam? p 810

A

se ad Philosophiæ studium contulissent, qui eò lucem quã habebant afferre non potuerūt, tenebras maximas attulisse. In quo neutrorum equidem cōtemnere consilium & factū possum, præsertim cū liberum sit eum studiorū cursum, quem quisque velit, tenere in eoque excolēdo, quantum cuique videatur temporis consumere. Nisi fortē illos reprehendendos putamus, quod Philosophia deserta & neglecta, idem fecisse videntur, quod ij solēt, qui terra, quę bene culta fructus vberimos ferat, relicta, mandare semen iis agris malunt, qui per eque fructuosi esse non possunt: hos verò quod similiter fecerunt, vt si qui agrum suapte natura fertilem non probis instrumentis colentes, spinosum redderēt. Quid enim Philosophia vel vberius ad fructum, vel iucundius ad oblectationem, vel melius ad vitam, vel aptius ad dignitatem? Ceterę verò artes quid habent simile? quę huius administre vt sunt, sic verē & iure dici solent. Quo maiore quadam ratione, Pontifex, nō iam vt initio feci, miror, sed vehementer etiam doleo, eam artem à nemine adhuc illustratam esse Latinis literis, qua reliquę artes omnesque bonę res cōtinentur. Hinc meus ille ex Philosophiæ amore & natus & susceptus dolor, me noctes diesque agitans, nō antē passus est conquirere, quàm ad hanc partem ægram, quam cæteri negligerent, accederem: efficeremque quātum consequi labore & diligentia possem, vt Philosophia iterum Latine loqueretur. Audax negotium, impudens etiam, inuidiæque plenum. Sed nemo inuidiæ metu à recte factis, quibus præsertim communis omnium vtilitas, tantę etiam rei dignitas continetur, abduci deterreri que debet. Quanquam mihi ipse tantum neque fumo, neque arrogo. Quicquid enim feci quod aliqua laude sit dignum, si modo est, id velim Ciceroni tribui, non mihi. Nihil est enim tã deformē, quàm si quod ab altero vel didiceris, vel acceperis, ei⁹ laudem & gloriam præripas illi, tibi assumes. Id autem quale sit vt intelligatur, tibi rationem studiorum meorum breuiter aperiendam putavi. Ego cum ineunte adolescētia me ad Ciceronis imitationem contulissem, eumque semper cū Grę-

cis Latina coniunxisse animaduverterem, ex quo tantum se fructum studiorum cepisse sentiret, ut idem filio faciundum censeret: quod ille filio consilium dedisset, mihi quoque ac omnibus qui studiosis discendi adiuumentum aliquod ad discendum afferre vellent, datum censui. Itaque quum paucis annis post studio Græcarum literarum me penitus dedidisset, illud eius consilium sequutus sum: idque non in Philosophia solum, sed in cæteris etiam disciplinis feci. Hinc mirificos fructus studiorum consequabar. Coniungendis enim his studiis, non modo id assequabar, ut Græca melius intelligerem, sed ut quæ Latina Græcis responderent, notare, ac disertius de Græcis Latina conuerterem. Iam verò & innumerabiles locos Græcorum, ut Platonis, ut Aristotelis, Demosthenis, Aeschinis, aliorumque nonnullorum & in Philosophia, & in arte dicendi non tractatos solum, sed etiam conuersos de Græcis à Cicero-ne obseruaui: & librum totum de Vniuersitate ex Timæo Platonis translatus, cum Græco nostris commentariis eò adiecimus, ut studiosi Græcarum literarum eum sibi tanquam exemplar conuertendis à Græco libris proponant ad imitandum. Has ergo Latini sermonis diuitias & opes si vel celarem, vel mihi vendicarem, quis me iure non reprehenderet? An non necesse esset me alterutrum crimen subire, vel inuidiæ, si occultarem: vel ingrati animi, si vendicarem? Non est igitur iam quod inuidiæ metu de studiosis discendi bene mereri, præmittam iis præsertim rebus, quas Cicero tribuam, mihi non vendicem. Quinetiam omnes mihi potius gratiam habituros spero, quod laudem alteri debitam reseruans, vtilitatem ad se volui peruenire. Sed quum multos multorum libros ab initio studiorum conuertissem, ab eo potissimum initium edédi sumpsi, qui ei studiorum generi quod delegi, visus est aptissimus. Libri decem sunt Aristotelis ad filiū scripti de Moribus, qui grauissimis ab bene beatæque viuendum sententiis referti, eo gratiores ad omnes venient, quod lumina illa quæ in iis quos cæteri transtulerunt, minus apparebant, in his nostris se omni ex parte ostendunt. In quibus conuertendis non semper id

quod & fieri nō potest, & Cicero ait facere indifertos interpretes, verbū ex verbo exprimendum putavi. Nec verò in eo solū laboravi vt Latina, verū vt apta etiam & numerosa esset oratio. Quòd si nonnullis locis aliquorum aures nimium capaces offenduntur, ij cogitare debebūt, aliud esse animi sui cogitationes eloqui, aliud aliena sensa interpretari: quod cū fecerint, eos fortè habebō æquiores iudices: quanquam multis locis de industria lumen quod potui non attuli: id quē eo feci libentius, quòd omnium rerum sua initia esse debēt, quæ suis progressionibus vsa, augeri constitui quē possint. Atque id totum quale sit (ne de me dicere videar) cū alij pleriq; tum verò tu pro ea doctrina & sapientia qua vales plurimū, iudicare poteris. Hunc autem laborem sic à me deberi tuis immortalibus in me meritis putavi, vt eū alteri te præterito sine scelere non potuerim dedicare. Ecquando enim partem vllam tuorum erga me beneficiorū consequar? aut vbi vsus erit mei tibi, si in ea facultate non fuerit, quam tua tuiq; auunculi D. Dionysij Briconeti clarissimi optimiq; viri benignitate sum consequutus? Quapropter hoc tam debitum officium vt tibi gratum sit, eiusque patrocinium suscipias, etiam atque etiam rogo. Sic enim summa tua authoritate fretus, facile omnium & odium vitare poterō, & inuidiam sustinere. Vale Antistes amplissime,
Lutetiæ Parisiorum, pridie Non.
Maías. M. D. XL.

INDEX RERUM INSIGNIO- rum, in decem libros Ethicorum Aristotelis.

- A** Cerbas res difficilius ferre, quàm abstinere à voluptate. 26,b,c
 Acerbi ægrè placantur. 36,d
 Actiones virtutum recte rationi cōueniēter fieri debēt. 11,d
 Actiones in singulis rebus versari. 14,h
 Actiones voluntarias esse eas quæ à cōsilio & electione proficiantur. 21,g
 Actiones & habitus non esse in nostra potestate, eodem modo. 23,b,c
 Actionis finis ex animi habitu ponderandus. 24,c
 Actionis omnis principium propositum. 51,d
 Actio & effectio quid differant. 52,b
 Actionis & officii finis ipsum officium. 52,g
 Actionem perficiunt prudentia & virtus moralis. 56,h
 Actionis principium finis. 65,a
 Actio quæ perfecta, quæ optima, quæ iucundissima & perfectissima. 91,g
 Actio & virtus cuiusque partis optimæ, optima. 99,f
 Actiones aliæ expetendæ, aliæ fugiendæ, aliæ indifferentes. 93,b
 Actiones quæ per se expetendæ. 94,a
 Actio animi excellit cæteris omnibus, & quare. 95,d
 Actionis quod maiores, eod plura desiderant. 96,c
 Adolescentes cito amicitiam instituūt, & cito dirimunt, & quare. 71,d
 Adolescentes vnà versari totos dies volunt, & quare. ibidem.
- Adolescentum amicitia voluptatibus colitur. 71,a
 Adolescentes mutata ætate alia sequuntur. 71,b
 Aedificare domum magnifici & honorari. 32,c
 In ædificando modus ad diuitias accommodandus. 32,f
 Aequale quid. 13,h
 Aequum & bonum vnde profectum, aut comparatum. 49,d
 Aequum & bonum aliquo iure perfectius. 49,f
 Aequi & boni vis in quo consistat. 49,f
 Aequus & bonus quis. 49,g
 Aequitas. 49,g
 Aeternis de rebus nemo consultat. 10,c
 Aeternum, quod sub scientiam cadit. 51,h
 Affabilis quis. 37,d
 Affectiones quæ ex morbis & furia. 62,c
 Affectiones partim ex morbo, partim ex consuetudine nasci. ibidem.
 Affectiones belluarum. ibidem.
 Agere quæ possumus, eadem possumus non agere & contrā. 21,h
 Agendarum rerum principium, finis. 52,g
 Agendi principium, ratio. 62,e
 Agrestes qui. 38,e
 Alcæon Euripidis reprehenditur qui matrem interfecerit. 18,c
 Amabile quid cuique. 76,c
 Amentia omnis insignis ex feritate vel

- ex morbo. 62,e
 Amicitia virtus est, aut cum virtute copulata. 69,d
 Amicitia ad vitam maxime necessaria. ibidem.
 Sine amicis nemo velit circumfluere omnibus copiis. ibidem.
 Amicitiam expetunt maxime omnes, qui minime alterius videntur indigere. 69,e
 Sine amicis res prosperæ & opes non possunt custodiri. ibidem.
 Amicus in asperis rebus perfugium commune omnium. 69,f
 Amici omni ætati necessari. ibidem.
 Amicitia inter natos & parentes naturalis. ibidem.
 Amicus homo homini. 69,g
 Amicitia remp. continet. 69,g
 Amicitia melior iustitia, vel magis necessaria. ibidem.
 Amicitiam iusti maxime expetunt. 69,h
 Amicitia honesta res est. 69,g
 De amicitia inter philosophos dissensio quæ sit. ibidem.
 Amicitia non est homini cum rebus inanimis, & quare. 70,d
 Amicitia & benevolentia quid differant. 70,e
 Amicitia tria genera ex rebus amabilibus orta. 70,f
 Amicitia quæ delectationis & utilitatis causa coluntur fucatæ ac fortuitæ. ibidem,g
 Amicitia quæ iucunditate ac utilitate coluntur non permanent. ibidem.
 Amicitia dissolvitur eo sublato quod eam constituerat. 70,h
 Amicitia quæ utilitatibus colitur, in senibus vigere solet. ibidem.
 Amicitia adolescentum voluptatibus colitur. 71,a
 Amicitia adolescentum ut cito instituitur, ita cito dirimitur. 71,b
 Amicitia perfecta inter bonos & maxime stabilis. 71,b,c,d
 Amicitia certa & stabilis possessio. 71,c
 Amicitia perfecta & honesta rara maxime, & quare. 71,c
 Amicitiam, quæ utilitatis causa & voluptatis constituitur, boni cum malis, & mali inter se instituere possunt. 71,h
 Amicitia vera & perfecta in solis bonis esse potest. 71,h
 Amicitia bonorum sola reprehensione & criminationibus caret. 72,a
 Amicitia plura genera. ibidem,b
 Amicitia bonorum proprie amicitia dicitur, cæteræ similitudine. ibidem.
 Amici alii animo & habitu, alii usu. ibidem.
 Amici sunt, qui disiuncti sunt intervallo locorum. ibidem,d
 Amicitiam locorum intervalla non tollunt sed usum. ibidem.
 Amicitiam dirimit diuturna absentia. 72,d
 Item silentium. ibidem.
 Ad amicitiam non sunt idonei senes & feueri. 72,d
 Amicorum nihil tam proprium, quam vitæ societas. 72,e
 Amicitia habitui similis. ibidem,f
 Amicitia æqualitas. ibidem,g
 Amici quibus chari sunt, sua bona diligunt. 72,f
 Amicus in bonis eius à quo diligitur. ibidem,g

- Amicitia raro inter feueros & senes. 72,g
Amicitia perfecta inter multos esse nō potest, & quare. 22,h
Amicitia quæ iucunditatis causa instituitur, magis amicitiae nomen obtinet, quàm quæ vtilitatis. 73,a
Amicitia quæ fructibus colitur, propria eorum qui in foro iudiciisque versantur. ibidem,b
Amicis distinctis vtūtur qui sunt in imperio. ibidē,c
Qui sunt in imperio quos amicos sibi deligant. ibidem.
Amicitiae quæ virtute, vtilitate, & iucunditate coluntur, in æqualitate & paritate consistunt. 73,d
Amicitiae genus quod in excellētia cernitur. 73,e
An nō eadem patri amicitia cum liberis, & liberis cum patre, & quare. 73,f
Par ratio & æqualitas non eadem in amicitia & iustitia. ibidem,h
Amicitia in eo magis est vt diligamus, quàm vt diligamur. 74,d
Amicorum & amicitiae vis omnis in amore. 74,e
Amicitias ad tempus colūt mali. ibid.f
Amicitia & ius in societate cernitur. 74,h
Amicitiae iura alia atque alia. 75,a
Iura & iniuriæ in amicitiis vnde crescunt. ibidē
Amicitia fratrum similis sociorū. 76,h
Amicitiae nullus locus in tyrannis. 16,e,f
Amicitia fraterna sodalitia maior. 77,d
Amicitia inter virum & vxorem naturalis. 77,e,f
In amicitia quæ emolumentis colitur, maxime existunt querelæ & criminationes. 79,b
In amicitia quæ virtutis causa instituitur, cur non existūt querelæ. ibidem,a
Amicitia hoc solum patitur, vt reddat quod quisque possit 79,d
Amicorum quādo fiunt dissidia, 79,h
Ab amicis vtrum discedendum. 81,d
Ab amicis improbis discedēdum. 81,g
Amicitiae veteri aliquid tribuendum. ibidem,h
Amicus quis. 82,a
Amici in quibus eadem sunt studia & eadem voluntates. 82,e
Amicis an beato opus sit. 85,g
Amici beneficia dare potius quàm accipere. ibidem,h
Amicis præclarius subuenire quàm exteris. ibidem,h
In amicitiis quæ vtilitate coluntur, plus reddēdum q̄ acceptum sit. 78,h
In amicitiis quas virtus communicauit, officium remunerationis æstimādum ex animo eius qui contulit. ibidem.
In amicitiis quæ in excellentia cernuntur, quærelæ existūt, & quādo. ibidē.
In amicitiis in quibus excellētiæ sunt, superiori plus honoris tribuendum, inopi plus emolumenti. 79,b
Amicus non est qui vtilitatis causa obseruat quempiam. 83,c
Amicus alter idem. 82,d,e,86,h
Amici multi an parandi. 87,e
Amicis multis non esse opus iis qui vtilitatis causa fingunt amicitias. ibidem,d
Amici pauci satis sunt iis qui delectationis causa instituunt amicitiam. ibidem,e
Amicis quot opus est iis, qui virtutis causa amicitiae præsidia quærūt. ibi.e
Amicitia excellens, qua vnus cum vno coniungitur. 87,f

- Amicitia quæ efferuntur laudibus inter duos iunctæ fuerunt. *ibidē*
 Amicis vtrum rebus secundis an aduersis potius sit opus. *ibidem, g*
 Amicorum præsentia suaui in vtraque fortuna. *ibidem, h*
 Amicitia luctus facit leuiore communi-
 cans & patiens. *ibidem*
 Amici aspectus suaui ei qui versatur in miseriis. 88, a
 In amico ad depellendum dolorem præsidium paratum. *ibidem*
 Amici forti animo præditi nolunt amicos venire in partem doloris. 88, c
 Amici vocandi vltro ad societatem prosperitatum, calamitatum vero timide & raro, & quando. *ibidem, d*
 Amici debent inuocari & vltro ad eos venire, qui calamitate premuntur. *ibidem*
 Ad amicum quando in prosperitate eundum vel non eundum. *ibidem, f*
 In quo vult quisque vitam consumere cum amico. 88, f
 Amor perturbationi similis. 72, f
 Animalium nullum præter hominem beatum, & quare. 7, c, d
 Animal aliud alii præstat petulantia & edacitate. 63, d
 Animi vis duplex. 51, d
 Animi pars rationis particeps duplex, 5, d, 51, d
 Animis multitudinis à voluptate tenduntur insidia. 21, f
 Animo alto quis dicitur. 37, c
 Quis pusillo demissoque. *ibidem, & 37, b, c*
 Animo demisso vir se spoliatur bonis, quibus dignus est, & se ignorat. 35, c
 Animo elato viri stulti sunt, & se ignorant. *ibidem*
 Animo alto viri de se ipsi prædicant. 72, e
 Animi abiectio magis repugnat magnitudini animi quàm elatio. *ibidem*
 Animi duæ sunt partes rationis participes. 51, a
 In animo tria quæ in actione & veritate dominantur. *ibidem, b*
 Animum suum & mentem quisque maxime diligit. 85, c
 Animi hominum incerti. 96, b
 Appetimus tria. 12, d
 Appetitus castigandi & continendi. 28, e
 Arrogans quis. 37, e
 Ars & scientia quomodo præclare suum munus exequitur. 14, a
 Ars quid. 52, c
 Ars in quo versatur, & quid spectat. *ibidem.*
 Arti subiecta effectio. 52, d
 Ars & fortuna vicinæ. *ibidem.*
 Qui ab arte sponte aberrarit, præstantior. 53, a
 Artis virtus est, non prudentia. *ibidem*
 Artificibus ad agendum aptiores cur inscii. 54, b
 Ars in rebus vniuersis. *ibidem*
 In omnibus artibus & scientiis iidem artem ipsam tradunt, & eadem ducem munere funguntur. 90, h
 Assentator quis. 36, d
 Auaritia quibus tribuitur. 29, a
 Auaritia in quo cernitur. 30, e
 Auar? nemini prodest, ne sibi quidem. 30, g
 Auarum prodigo esse deteriore. 30, f
 Auaritia insanabilis. 31, a
 Auaros efficit senectus & imbecillitas. 31, a
 Auaritia magis à natura insita quàm prodigalitas. 31, b

- Auaritiæ genera multa. ibidem.
 Auari cur aleatores & raptores. 31,e
 Auari non sunt, qui fana diripiunt, & ciuitates oppugnant, sed impii. 31,d
 Audax quis. 24,d.25,a
 Audaces quales se præbent in adeundis periculis. 24,f
Beatitudo in actione quæ propter se expetenda est 94,a
 Beatitudine excepta, omnia propter aliud expetimus. 94,e
 Beatitudo, actio virtuti optime congruens. ibidem,f
 Beatitudo sita in parte optima. ibidem.
 Beatitudo sola propter se expetenda. 95,b
 Beatam vitam bonis externis non indigere. 6,g
 Beatæ vitæ quæ causa efficiens, seu quibus rebus comparatur. 6,h
 Beatus semper gerit & cogitat quæ virtuti congruunt. 8,a,b
 Beatus omnem casum fert decore. ibidē.
 Beatus nemo miser esse potest. 8,c
 Beatum quæ calamitates miserum efficere possunt. 8,d
 Beatus quis. 8,e
 Beatū sapiētia efficit, & quomodo. 56,h
 Beatus eget externis bonis & corporis. 67,h
 Beatus non desiderat immoderatas opes. 68,a. & quantum sufficiant. 96,h
 Beato amicis opus sit necne. 85,g
 Beatus quis Solonis sententia. 99,a
 Beatus quis Anaxagoræ. ibidem.
 Beatus quatenus fortunæ bona desiderat. 96,c
 Beatiorē vitam efficiunt, quæ prospere eueniunt. 8,b
 Beatam vitam non esse laudabilem. 9,b
 Beatam vitam in honorabilibus esse. 9,d
 In beata vita certus modus retinendus est prosperitatis. 68,a
 Beata vita in cognitione & contemplatione consistit. 94,g
 Beatam vitam non attribuere sibi debet homo. 95,c
 Beata vita in ocio. 95,b
 Beata vita minus quam humana desiderat fortunæ bona in officiis tuendis. 96,b
 Beatavita dei in contemplatione. 96,f
 Beatæ vitæ cur cætera animantia expertia sunt. ibidem,g
 Beatavita hominis in cōtēplatiōe. ib.g
 Bene viuendi studia non sunt molesta, si consuetudo adhibeatur. 97,h
 Bellicosus quis maxime in bello. 25,e
 Belluæ prudentes quæ. 53,f
 Belluæ quare nō sunt impotētes. 60,h
 Belluarum affectiones. 62,c
 Belluarum nullum iudicium. 63,d
 Benefactorum recordatio iucundissima. 84,d
 Beneficia quis dederit videndū, & quæ de causa. 78,f
 Benefici cur vehementius eos diligant, de quibus bene meriti sunt quam contrā. 83,g,h
 Beneuoli qui. 70,e
 Beneuolentia quod ab amicitia distet. ibi.f
 Beneuolentia non esse idem quod amicitia & amor. 82,h. & 83,a
 Beneuolentia fons & principium amicitia. 83,c
 Beneuolus non est in quempiam qui ei dat beneficia spe auxilii. ibidem.
 Beneuolentiam contrahit virtus. 83,d
 Bestiarum nullū vitium nec virtus. 58,c
 Biliosi facillime ad iracundiam concitantur quauis de causa. 36,d
 Boni vel mali ut simus, in nostra situm

potestate.	21, h	per ei qui commodarit.	81, a
virī Boni officium opitulari.	85, h	Commune quod est aliquorum, eos o-	
Bonis solis honos debetur.	33, e	mne coniungit.	77, g
Bonorum dno genera.	3, h	Conclusiones fallaces sophistarū, quid	
Bona per se quæ.	ibidem, h	efficiant.	59, d
Bonorum incrementum vnde oritur.		Concordes quando ciuitates dicun-	
5, a		tur.	83, d, e
Bonorum tria genera.	6, a, 8, h	Cōcordia quibus in rebus cōsistit. ibi.	
Bonorum externorum maximum, glo-		Concordia & eadem sententia non	
ria & honor.	33, e	idem valent.	ibidem, c
Bonis iis lætamur, quæ recordamur, &		Confugere ad iudicē, ad ius proficisci.	
iis erigimur quæ expetimus.	82, d	43, a	
Bonus vir iisdem semper rebus moue-		Coniecturam non esse.	55, a
tur & offenditur.	82, d	Cōiectura recte & cito colligitur.	55, a
Bonus vir sibi charus debet esse.	85, d	Ad coniugium cur homo magis natus	
Bonum & æquum, & ius quam rationē		quàm ad ciuilem societatem.	77, f
habeant inter se.	49, b	Coniugii vinculum, liberi.	ibidem.
C alamitates quæ beatum efficere		Consilium capi de iis quæ sunt in no-	
miserum possunt.	8, e	stra potestate vt eueniant.	20, d
Causa cur afferenda cur quicque		Consilium cernitur in iis quæ plerun-	
falsum sit.	68, c, f	que eueniūt, & quæ incerta sunt.	20, f
Cessatione cur nobis opus est.	94, f	Cōstantia & cōtinētia in bonis.	58, f
Chariora labore parta.	84, d	Constans & patiens quis.	63, g
Charus sibi maxime vir bonus.	84, c, d	Constantia & patientia in resistendo.	
Charus est sibi quisque maxime.	84, b	ibidem.	
Cibi cupiditas naturalis.	27, d	Consuetudinem facilius mutare quàm	
Circumstantiarum enumeratio.	18, h	naturam	66, d
Neminem posse omnis generis igno-		Consultationem prudentem non esse	
rare circumstantias.	18, h	solertiam	55, a
Ciuilis scientiæ cur non est idoneus au-		Consultatio prudens in malis homini-	
ditor iuuenis.	2, a	bus esse non potest	55, e
Ciuilem scientiam & sapientiam non		Consulto quæ facimus	47, a
esse idem.	53, g	Contemplatio sola deo cōuenit.	96, e
Ciuilis sciētia & prudētia quid simili-		Contemplatio quo maior in aliquo, eo	
tudinis habeant & discriminis.	54, b	est beatior.	96, f
Ciuitates quando concordēs dicuntur.		Contentum seipso quid	4, h
83, d, e		Continens quis	58, f, g. 65, g
Clemens non vult vlciſci, sed ignosce-		Continentem à sententia nulla pertur-	
re.	36, a	batio dimouere potest	65, e
Clemens & mansuetus quis.	36, a	Continens vnde nominatur	85, b
Comes & affabiles qui.	36, b	Continens in sententia	65, e
Commodandum non est vicissim sem		Cōtinēs & tēperans quid differāt.	65, g

- Continentia magis expetenda & melior constantia & patientia. 63,f
 Continentia & impotentia in quo consistant. 66,d
 Continentia & cōstantia in bonis sunt 58,e,f
 Contractus ab indigētia profectōs esse 44,g
 Contractus societatem cōtinet. 44,h
 Contraria quæ. 16,f
 Contrarium vnum si multis modis dicatur, dici etiā fere alterum. 39,h
 Contraria non expetunt contraria, nisi temere & casu. 74,h
 Corporis vitia voluntaria quæ. 22,f
 Culpa sua ignorans quid, punitur. 21,c
 Cupiditates aliæ propriæ, aliæ cōmunes. 27,d
 Cupiditas huius vel illius cibi, non naturalis. 27,d
 In cupiditatibus naturalibus pauci peccant, idque vno modo: in propriis, multi, & modis multis. 27,e,f
 Cupiditas omnis dolori cōiūcta. 77,d
 Cupiditas nullo modo sequitur rationem. 62,h
 Cupiditas rationi contraria, non opinio, nisi casu. 60,h
 Cupiditas & libido fraude agit. 63,c
 Cupiditatum diuisio. ibidem.
 Qui nulla aut leui cupiditate incitatus aliquid facit, deterior eo qui firmis. 63,d
 A cupiditatibus firmis & immensis si quis vincatur, nil mirum: sed venianda est, si obliuiscens vincatur 63,h
 A cupiditatibus aliqui nunquam vincuntur. 64,c
 Cupiditates rerum honestarum laudandæ, & contrā. 8,c
- D** Amni & lucri nomina vnde profecta. 43,f
 Decoro paulum aliquid egredi, non esse vitiosum. 17,d
 Decorum vt conferuetur, habenda ratio personæ, temporis & rerum. 31,g
 Deformitates natura tributæ, nō sunt vituperandæ, contrā, quæ negligentia comparantur. 22,f
 Cur non delectat eadem nos res semper. 67,b
 Quid quod sub delectum cadit. 20,c
 Non iisdem rebus delectari homines cum expleta natura est rebus bonis, & contrariis. 67,b
 In deliberationem quæ cadant vel non cadant 20,c, & e, & quæ seq.
 Deliberatio & quæstio nō idem valent 20,h
 In deliberationem nō cadūt res singulæ. 21,b
 Deliberationem rectam non esse scientiam. 54,h
 Ad deliberandū tēpus sumendū. 55,a
 Deliberatio prudens quæ. 55,b
 Delicatus & mollis quis. 64,a & seq.
 Dei nulla virtus, quod virtute sit præstantior. 58,c
 Deus cur vna semper eaq; simplici voluntate afficitur. 69,b,c
 Deo & parentibus nemo parem gratiam referre potest. 79,d
 Deo sola cōtemplatio conuenit. 96,c
 Deus curat res humanas. 94,b
 Deo charissimus qui rationē vitæ ducem maxime sequitur. 77,b
 Deus mente hominis maxime delectatur. ibidem,c
 Deus quos homines diligit, & quibus reddit beneficia. ibidem,c
 Dicere bene aliud, aliud bene viuere. 60,e,f

I N D E X.

Difficile quid cui præponendum sit iudicare, sed multo difficilius in eo stare quod sit iudicatum.	18, c	E Briosi & iracundi non faciunt imprudentia.	18, f
Difficiles & seditiosi qui	36, h	Educatio recta quæ sit.	13, b
Dignitas ex domo quærenda.	32, f	Legibus præscribi debet.	97, h
Dignitas in externis bonis.	33, c	Effectio arti subiecta.	52, d
Diligentia singulis rebus adhibenda.	98, g	Quid ab actione differat.	ibidem.
Diligendi causæ tres.	70, b, c	Elaborat in eo quisque, quod maxime adamat.	92, d
Diligunt quidam quos nunquam videntur probitatis opinione aut utilitatis.	70, c	Electiorem non esse idem quod voluntarium, non cupiditatem, non iram, non opinionem, non eorum quæ fieri nequeunt,	19, d, e, f
Diligi cur aliqui malunt quam diligere.	74, b	Electio eorum est quæ ad finem pertinent, & quæ in nostra potestate.	19, g
Diligendi alios principium natum à principio diligendi sui.	82, a	Electiõis diuisio.	19, h
Diligere maxime an se quisque debet, disputatio in utramque partem.	89, h	Electio & institutũ cur laudetur.	20, a
Diligentes sui qui reprehenduntur.	ibidem, h	Electio quæ,	ibidem.
Disciplina recta publice faciẽda.	98, d	Emolumentum alterũ amore, alterum à lege: & lege concessum in certis verbis cernitur.	78, c
Discipulus in percipiendis artibus qualem se præstare debet.	1, h	Encomium & laus differunt.	9, c
Disputatio de quaquere, pro rerum de quibus agetur natura, quærenda.	1, g	Enunciationum duo genera.	60, c
Dissimulator quis.	37, c	Enunciatio vniuersa duplex.	68, a
Docendi exordium à rebus notis ducendum.	3, c	Esse & viuere quid.	86, h
Doctrina omnis ex anteceptis animo rei informationibus gignitur.	52, a	Eudoxi de voluptate sententia.	89, d
Doctrina alia inductione, alia ratiocinatione traditur.	ibidem.	Eueni poetæ carmen de consuetudinis vi.	76, d
Doctus esse qui vult, res vniuersas debet tenere.	98, h	Euripidis carmina de miseria eorum qui in Repub. versantur.	54, d, e
Dolor malum.	67, f	Excellere in quaquere, difficile.	16, h
Doloris duo genera.	ibidem.	Exercitatio non parum adiuvat & experientia.	99, b
Dolens nemo libidini paret.	63, c	Exercitati vere de officiis & factis iudicant.	99, d
Dolens facit, qui per iram facit.	ibidẽ.	Exordium à rebus notis ducendum in docendo.	2, c
Domini in seruos tyrannicum imperium.	76, a	Expetimus omnia propter aliud excepta beatitudine.	94, c
Ex domo quærenda dignitas,	72, f	Expletio eius quod deest, cupiditatis est naturalis.	27, c
		Extrema magis inter se contraria esse	

quàm mediâ.	16,e	Fortitudo eorum qui fidēti animo ge-	
Extremum aliud alio ad medium pro-		runt aliquid.	25,g
prius accedit.	ibidem	Fortis officium.	25,h
F Actum, non potest non factum ef-		Fortis magis cernitur in repentinis pe-	
se.	20,c	riculis quàm in prouisis.	ibidem
Facultas & scientiæ ab habitibus		Fortitudo eorum qui errore ducuntur	
differunt.	39,g	adagendum.	26,a
Facultates.	13,d	Fortitudinem magis versari in rebus	
Feritati heroica virtus contraria.	58,e	formidolosis. quàm iis quæ fiduciam	
Feri & immanes qui, & vnde appella-		afferunt.	26,b
ti.	58,a	Fortitudo res est molesta.	ibidē
Feritas minus malum quàm vitiū, sed		Fortitudinis finis iucundus.	26,c
terribilior malitia.	63,d	Fortis quatenus mortem fert moleste,	
Fides quare adhibenda sententiis vfu-		26,d	
peritorum & maiorum natu.	56,a	Fortitudo & temperantia in quibus a-	
Filius nunquam vllam partem videat-		nimi partibus sitæ sunt.	26,c
tur affecutus meritorum patris erga		Fortuna & ars vicinæ.	52,a
se.	79,c	Fortuna secunda si immensa sit, nocet	
Finium duo genera.	1,b	beatæ vitæ.	68,a
Finis quis alio melior & præstatiō. 1.c		Fortuitæ res non cadunt in deliberatio-	
Finium multitudo ex officiorum mul-		nem.	20,d
titudine nota est.	1,c	Fratri grauius est non opitulari, quàm	
Fines imperfecti.	4,e	extero.	75,b
Fines non cadunt in deliberationem.		Fratrum coniunctio similis censu po-	
20,g		testati.	76,b
Sed res & rationes quibus ad finē pe-		Fratrum amicitia similis fociorum.	
ueniri queat.	ibidem	76,c	
Formidolosa nō eadem omnibus.	24,a	Frates inter se cur diligunt.	77,b
Fortis, audax, & ignauus, in iisdem re-		Fraterna amicitia arctior & maior q̃ so-	
bus versantur, non eodē modo.	24,f	dalitia multis de causis.	77,f
Fortitudo quid.	24,f	Fugimus tria.	12,d
Fortes quales in periculis.	ibidem	Fugere quæ laborem desiderant, mol-	
Fortis in quo mortis genere cernitur.		lis animi.	24,g
23,h		G loria & honor maximum bo-	
Fortis quis.	23,h. 24,c	norum externorum.	33,e
Fortis in mari & morbis vacat metu.		Gloria maiore eo quisque digni-	
23,h		or, quo melior.	33,f
Fortitudinis quinque genera alia.	24,g	Gloria, virtutis merces.	ibidem
Fortitudo ciuilis.	ibidē	Ad immortalem gloriam debemus om-	
Fortis non in vi & necessitate, sed ho-		nes non humana spectare.	95,f
nestate consistit.	ibidem, h	γασσιμας γρη	27,e
Fortitudo exercitatorum.	24,b		

- Gratia par referenda si possis, idque
vltro. 87,e
- Gratiæ referendæ officium vtrum ex
fructu eius qui accepit ponderandū,
an ex beneficio. 78,f
- Gratiam parem nemo deo & parenti-
bus referre potest. 79,d
- H** Abitus tales, quales actiões. 11,c
- Habitus. 13,d
- Habitus contrarius ex contra-
rio sæpe intelligitur. 39,g
- Habitus à facultate & scientiis disse-
runt. ibidem
- Heroica virtus contraria feritati. 58,e
- Hesiodi versus de tribus hominum ge-
neribus. 2,f,g
- Honestas, virtutis finis. 24,g
- Honorem, voluptatem, mentem, & o-
mnes virtutes propter se expetendas.
in eo qui colitur. 3,a
- Honorem, voluptatem, mentem, & o-
mnes virtutes propter se expetendas.
4,f
- Hominem non finemus imperare, sed
rationem. 45,g
- Homo homini amicus. 69,g
- Homo magis natus ad coniugium,
quàm ad ciuilem societatem, & qua-
re. 77,f
- Homo ad ciuilem congregationem, cō-
iunctionemque vitæ natus. 86,a
- Hominum inter ipsos in quo consistit
coniunctio. 87,a
- Hominum genera tria triplici via tra-
ctanda. 98,b
- Humani qui. 38,c
- Humana in specie raro aliquis imma-
nis. 58,d
- Humanæ res laborem sempiternum fer-
re non possunt. 92,e
- Humana non debemus spectare, sed ni-
ti ad immortalē gloriam. 95,f
- I** Deas non esse proponendas tanquā
exemplaria.
- Ideas platonis labefactat Aristoteles. 4,c
- 5,d
- ignauus quis. 15,a
- Ignauus & timidus quis. 24,c
- Ignorans aliquid eorum quæ legibus cō-
tinentur, punietur. 22,c
- Ignorantia iuris vindicatur. ibidem
- Ignorantia crassa vindicatur legibus.
ibidem.
- Ignorantia, quam vocant affectatam,
non excusat, sed accusat. 18,g
- Ignorantia rerum vniuersarum, quam
vocant iuris, non excusat. ibide
- Ignorantia sola rerum singularum, quā
vocant facti, excusat. 18,g
- Immanis raro aliquis in specie huma-
na. 58,a
- Immanes qui & feri, & vnde appellati.
58,d
- Imitari optimum quemque omni in re
par est. 88,d
- Imperia & opes gloriæ & honoris cau-
sa expetuntur. 34,b
- Qui sunt in imperio, quibus amicis
vtuntur. 73,b
- Imperitis & inexercitatis quæ fati sit
scire. 99,d
- Impii qui sint. 3,e
- Impotentia in vitio. 58,f
- Impotens quis. ibidem
- Impotentia Socrates esse negauit. 58,h
- De impotentibus nonnullorum senten-
tiæ, quas Aristoteles firmissimis ra-
tionibus refellit. ibidem
- Impotens in quibus voluptatibus ver-
satur. 60,a
- Impotens & intemperans in iisdem vo-
luptatibus cernuntur, sed alio & alio
modo. ibidem
- Impotens an quis absolute. 61,b
- Impotētes cū adiunctione qui. 61,c,d

- Impotens absolute. 61,d
 Impotentiam animi minus malum esse
 quàm cupiditatem. 62,g
 Impotens quis. 63,g
 Impotentia alia ex temeritate, alia ex
 imbecillitate gignitur. 64,d
 Impotentium & eorum qui vincuntur
 à cupiditatibus, duo genera. 64,f
 Impotentia similis morbo comitali, &
 quare. 64,f
 Impotens quibus hominib. similis. ibi.
 Impotentiā nō esse idē quod vitiū. ibid. g
 Impotens facile desistit de sentētia. ib.
 Impotens quis. 65,b
 Impotens melior intemperatē. ibidem
 Impotens à quavis sentētia abducitur.
 65,b
 Impotēs quomodo affectus est animo.
 66,a
 Impotens non est improbus. 66,b
 Impotens cui similis ciuitati. ibidem
 Impotens vnde nominatus. 85,b
 Improbus cui similis ciuitati. 66,b
 Improb⁹ nō debet sibi esse char⁹. 85,d
 Improbi ignorant quæ facienda sunt,
 & quæ fugienda. 18,g
 Imprudentia nō omne quod fit, est vo-
 luntarium. 18,c
 Imprudentem facere quid aliud, impru-
 dentia aliud. 18,f
 Incōmodū aliquis spōte accepit. 48,b
 Incommodorum tria genera in vitæ so-
 cietate versantur. 47,a,b
 Incommodis suis lugere alterum senti-
 re molestum. 88,d
 Inconsulto quæ facimus. 47,a
 Indigentia reuera mensura rerum om-
 nium. 44,c
 Indignatio mediocritas inuidiæ & ma-
 leuolentiæ. 16,b
 Inertia & inscitia quid. 52,c
 Insenſi homines qui appellantur. 36,e
 Infortunium & casus quando est. 47,b
 Ingenium quæ vis animi, quidque ha-
 bet propositum ad efficiendum. 57,b
 Ingenium laudandum, si finis sit bonus
 ibidem
 Ingenium & prudentia quid differant.
 ibidem
 Ingenium quam habeat rationem ad
 prudentiam. 57,d
 Ingeniosus & acutus potest esse impo-
 tens. 66,a
 Ingenium & prudētia quid distēt. ibid.
 Iniuria qui nō propulsat, omnis sen-
 sus doloris est expers. 36,b
 Iniuriā & æquum facit aliquis, si spon-
 te faciat. 46,f
 Iniuria quid. 47,c
 Iniuriis quæ à voluntate proficiſcun-
 tur, aliis ignoscēdū, aliis nō est. 47,c
 Iniuriam facere quid. 48,a
 Iniuriam sponte sua neminem accipe-
 re. 48,b
 Iniuriam vtrū facit qui sibi sumit plus
 cōtra dignitatē, an qui obtinet. 48,d
 Iniuriā nec sibi nec alteri facit, sibi ta-
 mē nocet, qui minus sibi retinet quā
 meritis est, aliis plus tribuit. 48,d
 Iniuriam non facit qui accipit ab alio
 plus quàm cæteri, sed is qui res diui-
 dit. 48,e
 Iniuriam sibi ipsi inferre neminem pos-
 se. 49,h
 Iniuriam infert reipublicæ qui se ipse
 interimit. 49.h. 50,a
 Iniuriam inferre grauius quàm accipe-
 re. 50,c
 Iniusti omnes & intemperantes volunt
 effici tales. 22,d,e
 Iniusti voluntate nostra efficiuntur, nec
 desinimus esse tū cū volumus. 22,c

Iniustitia quid.	36,f	Ira modum apponit ultio & supplicii.	
Iniustus quis multis modis.	40,a		36,c
Iniustus quando quis habendus.	47,c	Ira & libido animos perturbât & cor-	
Iniustitia particularis in quibus.	41,c	pora, & ad insaniam adigunt.	60,c
Iniustæ res, duplices,	41,d	Ira dominante nullus locus libidini.	63,a
Iniustum aliud quàm iniuria.	46,c.48,c	Ira quodammodo paret rationi.	62,g
Inscii artificibus ad agendum cur sint		Iratorum fortitudo	25,d
aptiores.	54,b	Iram non ex voluntate ponderari	47,d
Inscius recte curari potest.	98,g	Irasci qui nesciunt, ii sensus doloris ex-	
Inscitia & inertia quid.	52,c	pertes.	36,b
Institutum quid.	21,b,c	Iracundi & ebriosi non faciunt impru-	
Intelligentia quid, & in quo versatur.		dentes.	ibidem
53,c		Iracundi ut cito irascuntur, ita cito de-	
Intelligentia quorum est.	56,b	finunt.	36,c
Intelligentia duplex, ut principiorum		Iracundia maximus ad pericula subeun-	
duo sunt genera.	66,b	da aculeus	25,c
Intelligentia principium & finis.	56,d	Habitus est, ut ira perturbatio.	35,h
Intelligentia inest à natura	56,c	Iracundiam ad mitigandam, tempore	
Intemperans in omnibus modum trans-		opus est.	36,d
it, 27,h		Iracundia & ira magis à natura quam	
Intemperans fruens voluptatibus angis-		cupiditates non necessariae	63,a
tur.	27,h	ad Iudicem confugere quid.	43,c
Intemperantia omnis unde nascatur.		Iudex, lex loquens.	ibidem
62,c		Iucunda quæ sunt, quæ non.	90,g
Intemperans cur insanabilis.	63,h	Ius quid Pythagoricis	43,g
Intemperans deterius impotente.	63,d	Ius iustitiæ commutatiæ quid.	43,c
64,a,f		Iuris & legis communio inter quos.	45,f
Intemperantia magis voluntaria quam		Iuris æquabilitatisque custos princeps.	45,g
ignavia.	28,c		
Intemperantiam minus malam esse im-		Ius civile naturale legitimum.	45,f.46,b
potentia, disputatur in utranque par-		Iura humana similia mensuris.	46,d
tem.	59,e,f	Ius æquo & bono adhibito effici me-	
Intemperans qui ad ludum propensior.		lius.	49,d
64,c		Ius scriptum & non scriptum.	78,c
Intemperantia similis aquæ intercuti.		Iustitia, princeps omnium virtutum.	40,f
64,c		Iustitia perfecta virtus.	ibidem
Intemperans non desistit de sententia.		Iustitia una virtutum omnes virtutes	
ibidem		in se continet.	40,f
Intemperans & impotens quid distet		Iustitia sola virtutum in bonis est alien-	
61,f.65,h		nis.	40,h
Invidus quis.	16,b	Iustitia quid.	39,f
Inuitus quis quid facit?	18,f.46,a,b	Iustitia uniuersa virtus, esse tamè iusti-	
Ira & iracundia differunt.	55,h	tiam quæ pars est generalis.	40,g,h

Iustitia distributiua in proportionem geometricam. 42, f. commutatiua in arithmetica consistit. 42, h

Iustitiæ particularis generum duplex. 41, g

Iustitia non est mediocritas quo modo aliarum virtutes. 45, b

Iustæ res aliarum legitime, aliarum æquæ. 41, h

Iustum quid est, id medium est & æquabile, & in minimis quatuor consistit. 42, a

Iusti aliqui non sunt dum res iustas faciunt. 55, h

Iustum virum effici difficile. 48, g

Iustum aliud, quam recte factum. 46, e

Iustus quis. 40, a

Iustum quid. ibidem.

Iudicium esse in eorum potestate, qui sequuntur quod cuique visum sit. 22, h

Iudicium pervertitur a vitio. 57, a

Iudicium nullum belluarum. 63, e

Iudicat verè de quaque re vir bonus. 21, f

Iuuenis non est idoneus auditor civilis scientiæ, & quare. 2, a

Labor cur non est molestus. 68, h

Labore parta chariora. 84, d

Laborem sempiternum humanæ res ferre non possunt. 92, c

Laborem ferre ut ludas, stultum & perutile. 94, e

Lætatur iis bonis quæ recordamur, & iis erigimur quæ expectamus. 82, d

Laus & encomium quid differunt. 9, c

Laudanda quædam non esse, quibus tamen ignoscendum. 18, b

Laudabile cur aliquid. 9, a

Lentitudo vituperanda. 36, b

Legibus quis finis propositus. 40, d

Lex suum cuique officium præscribit. 40, e

Lex salutaris & perniciofa quæ. ibid.

Lex omnis generalis & vniuersalis. 49, e

Lex de quibusdā ferri non potest. 49, f

Legis utilitas. 98, b

Lex vim habet ad cogendum idoneam.

ibidem, c

Lex non est iniusta, & cur. ibidem, d

Leges similes rebus quas tractat scientia civilis. 99, d

Legum ac rerum publicæ collecta instituta ab

Aristotele quid exercitatis, in exercitatis & incisiis prodesse possint. 99, e

Liberalis in quo cernitur. 28, h

Liberalis est dare potius quam accipere & ex omnibus maximè diligitur. 29, c, d

Liberalis non est qui dat quibus non est largiendum: qui grauatur, qui passim

& cuius. 29, f, g

Liberalis vix potest esse diues. 29, h

Liberalis quæ. 61, a. iniuriæ est opportunus. ibid. quod à magnifico distet. 30, b, d

Liberalitas ex facultatibus ponderanda. 29, g

Liberalitas non ex multitudine beneficiorum, sed ex animo eius qui dat, spectanda. ibidem, d

Liberi nati in coniugio vinculum. 77, g

Liberi cur matribus chariores. 84, e

Libido & intemperantia cur maximè reprehendantur. 27, c

Libidini nemo dolens paret. 63, e

Locorum intervalla non tollunt amicitiam, sed usum. 72, d

Lucri & damni nomina unde profecta. 43, e

Ludere quatenus concessum. 94, e

Ludere ut res serias geras, concessum. 94, e

94, e

Mαγείος ἀπὸ τοῦ χαίρειν. 66, e

Magistratus virum ostendit. 40, g

Magnitudo animi in magnis rebus cernitur. 33, a

Magnitudo animi, ornamentum aliarum virtutum. 33, g

Magnanimus quis. 33, b. In decore &

- dedecore versatur. 33, h
 Magnanimus qualis in prosperis & ad-
 uersis. 34, a
 Magnanimus accepto beneficio eru-
 bescit. 34, e. Nullo eget, opitulatur
 vltro. 34, f. Apertè odit & diligit,
 quietus & cunctator est, & magis ex
 veritate pendet, q̃ ex opinione. 34, g
 Magnanimus non recordatur iniurias
 & res honestas, quamuis inutiles fru-
 ctuosas anteposit. 34, h. & 35, a
 Magnanimi incessus, vox, oratio. 35, b
 Magnificus & liberalis in quo differūt
 31, g
 Magnificus in quarum rerum sumpti-
 bus cernitur. 32, b, c
 Magnificus nō potest esse pauper. 32, d
 ad Magnificum quæ res priuatæ perti-
 nent. 32, e
 Magnificus maius reddit quàm acce-
 pit. 34, c
 Magnificus non est memor eorum qui
 beneficia contulerunt, sed eorum de
 quibus bene meritus est. 34, g
 Magnificus libenter commemorat be-
 neficia quæ contulit. ibidem.
 Magnifici & honorati viri ædificare
 domum. 31, e
 Magnificus quicquid facit, splendide
 facit. 37, g
 Magnificus pecunias profundit in res
 diu duraturas. 32, f
 Maleuolus quis. 16, b
 Malum & beatum neminem effici nisi
 sponte. 22, a
 Magnificencia quid. 31, f, g
 Magnitudo an in magnis rebus cerni-
 tur. 33, a
 Minus malum speciem fert boni quo-
 dammodo. 40, c. 42, h
 Mali nulla vi orationis à peruersa vita
 deduci possunt. 97, f
 Malus in eo cernitur, quod voluptari-
 bus corporis præter modum perfrui-
 tur. 68, e
 Mali metu parent, & pœna à facinoro-
 sa vita deterrentur. 97, e
 in Malis nihil stabile. 74, f
 Mali amicitias ad tempus colūt. ibidē.
 Mansuetus & clemens quis. 36, a
 Medico quid propositum. 4, d
 Medici qui habendi, qui non. 99, d, e
 Medium rei & rationis. 13, h
 Medium quid. ibidem.
 Mediū rei duci à proportionē arithme-
 ticæ rationis, à geometrica. ibidem.
 Medio repugnare parū magis in aliqui-
 bus virtutibus, in aliquibus nimium,
 idque duabus de causis. 16, f
 Mediū sunt magis cōtrariæ res ad quas
 procliuiores sumus. 16, g
 Mediocritatē inter duo vitia esse. 14, e
 Mediocritatem nō in omni actione &
 perturbatione versari. 14, f
 Mediocritatem arduum seruare. 17, d
 Mediocritatem nimium & parum con-
 traria inter se. 16, e
 Mediocritatem seu modum quomodo
 facile assequemur. 17, a
 Melancholici cur voluptatē quasi me-
 dicinam requirant. 68, h
 Melior quo quisque, eo maiore dignus
 gloria. 33, g
 Mentis, quæ in contemplando, in veri-
 falsique cognitione versatur, præstan-
 tia & vitiositas. 51, d
 Mentis quæ in agendo est, propria est
 veritas appetitioni recte congruens.
 ibidem.
 Mens sua quisque est maximè. 82, c
 Mensura rerum omnium virtus & vir-
 bonus. 82, b

Metus quid.	23,c	Natura aliquid quod insitum est, mu-	
Metuendum id solum, quod culpa no-		tabile esse potest.	46,c
stra accidit.	23,f	Nefarii homines à se ipsi dissidēt.	82,f
Mixtæ actiones quæ, easque volutariis		Nefariorum & malorum conditio mi-	
esse similes.	17,h	serabilis.	ibidem.
Moderatus quis.	33,b	Nimium & parum corrumpere virtu-	
Mollis animi, fugere quæ laborem de-		tem.	11,f
siderant.	24,h	Nimium quicquid est, molestum.	37,h
Mollities in vitio.	54,f	Notarum rerum duo genera.	2,c
Mollis & delicatus quis.	63,g,h	Nouæ res cur placent primū, & in po-	
Morbofi qui habendi.	62,c	sterum non item.	92,d
Moralis philosophiæ finis quis.	11,c	Numus cur cōparatus & vnde dictus.	
in Moribus fugienda tria, vitium, im-		44,d,e	
potentiæ, & feritas.	58,b	Numus fideiussoris loco est futuri con-	
Mores excoli debent vt virtuti sit lo-		tractus.	44,g
cus.	97,h	O fficium hominis.	5,d
Morales virtutes in voluptatibus & do-		Exquiritur ex aliorum officiis.	
loribus versari.	12,a	ibidem,b	
ad Mortuos quatenus spectant res po-		Officii & actionis finis ipsum officiū.	
sterorum & amicorum.	8,f	52,g	
Mortis in quo genere fortis cernitur.		Officia non eidem omnia tribuenda.	
23,g		80,g	
Morte nihil terribilius.	ibidem.	Alia parentibus, fratribus, propinquis	
Mortem sibi consciscere, inopiæ, amo-		beneficis.	81,b
ris, vel molestiæ causa angusti esse a-		Officium virtutis.	29,c
nimi.	24,g	Officium ciuile in negotio.	95,c
Mortuo oppetit vir bonus amicorum		Officio ciuili quid propositū. ibidem.	
& reip. causa.	85,c	Officia omnia ex vsu & coniunctione	
Motus omnis in tēpore cernitur.	91,c	quæ nobis erunt cum aliquibus, sunt	
Moueri nihil nisi in tēpore potest.	91,f	iudicanda.	81,c
Mulierculæ quorū cōsuetudine amico-		Officia vrba & bellica præstant of-	
rum delectantur, & similes viri.	88,d	ficii virtutum.	95,d
Multitudo in deligendo vitæ genere		Opinionis diuisio.	19,h
principes imitatur.	2,h	in Opinione nonnulli non pendēt ani-	
Multitudo cur ex bonis externis homi-		mi, sed certo se scire existimāt.	60,b
nes iudicat.	97,b	Opinio rationi nisi casu non cōtraria.	
Mutuum reddendum potius quàm dā-		24,c	
dum beneficium sodali.	80,g	Optimus quis habendus.	40,g
N aturam & artē efficere aliquid		Opum quo maior possessio, eo plus re-	
quàm possunt optimē.	7,b	quirit ad se tuendam.	69,e
Natura & virtus certior dux q̃		Oratio hominis simulachrum.	37,f
ars.	14,b		

- Oratio quæ de officiis & perturbationibus instituitur, minorem habet quàm vita & facta auctoritatem. 89,c
- Oratio & verba si vera sint, ad viuendū valent. ibidem,d
- Oratio tum denique comprobatur, si factis & vitæ congruat. ibidem.
- P** Arci & tenaces in quo cernuntur. 31,b,c
- Parentes natos cur diligant, & natiparentes. 77,a
- Patrem verberare grauius quàm alium quemlibet. 75,b
- Patri potius consulendum, quàm reddendum beneficium. 80,h
- Patri non sunt tribuēda officia omnia. 81,a
- Patri qui honos tribuendus. 81,c
- Patrium imperium in excellentia beneficii. 76,d
- Pater is est qui procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit. ibidem.
- Patris mores & instituta domi priuatim valent. 98,e
- Patiens & constans quis. 63,g
- Patruales & propinqui cur se inter se diligunt. 77,d
- Pauper nō potest esse magnificus. 32,d
- Paupertas non est metuenda. 23,f
- Peccatum quid. 47,b
- Peccare multis modis licere. 14,d
- Peccet quatenus quisque non facili explicare. 36,f
- Qui peccat, se accusare debet non externa. 18,e
- Peccata quis imprudēs admittit. 47,b
- Pecuniæ nomine quid comprehenditur. 28,h
- in Pecuniarum vsu duo vitia, prodigalitas & auaritia. ibidem.
- Pecuniarum possessio in accipiendo & custodiendo, 29,c
- Pecuniarum vsus in sumptu & largitione. ibidem.
- Perfectius quid alio. 4,f
- Perfectissimum quid. ibidem.
- Pertinaces qui. 65,c,d
- Perturbationes. 13,c. non esse virtutes, nec vitia. 13,d
- Perturbationibus mouemur. 13,e
- Philosophiæ moralis auditor qualis. 2,f
- Philosophiæ moralis finis quis. 11,c
- Philosophia pecunia æstimari non potest. 80,c
- Philoxeni insignis intemperantia. 27,c
- Politica Aristorelis quid doceant, quis scopus & institutum. 99,f
- Possessio quo maior eo plus requirit ad se tuendam. 69,e
- Posterorum & amicorum res aduersæ, non possunt mortuos ex beatis miseros efficere, nec contra. 8,g,h
- In Potestate nostra quæ sunt. 22,b
- Præclara omnia rara. 17,a
- Præterita non cadere sub delectum. 51,f
- Precium rei vtrius est præscribere, an eius qui dat, an eius qui accipit. b
- Precia certa esse debent rerum omnium, vt sit contractui locus. 44,h
- Princeps, custos, conseruatorque iuris & æquabilitatis. 45,g
- Princeps quæcunque agit, ad aliorum commoda referat. 45,h
- Principi merces debetur honos & gloria. ibidem.
- Principia quot modis cognoscuntur. 5,h
- Principium rei plus quàm dimidium. ibidem.
- Principia quarum rerum in quoq; sunt

fitæ, eas ut agat & non agat, in eo situm esse.	18, a	Prudentes qui.	52, f, 53, f
Principia concludi ratiocinatione non possunt.	52, a	Prudentes in re aliqua qui.	52, e, f
Principium quarum rerum in nobis situm est & causa, eæ sunt in nostra potestate.	22, a	Prudentes consilio valent.	52, f
Principia inductione discuntur, & notiora debent esse conclusionem.	52, a	Prudentia quid à scientia & arte differat.	52, f
Principiorum duo sunt genera.	56, c	Prudentia quid.	52, g, 53, a
Principio quod caret aliquid agendi, eius prauitas infirmior.	63, e	Prudentiæ cōseruatrici tēperantia.	52, h
Priuari homines magis Virtuti dant operam quàm ii qui potestate & principatu excellunt.	96, h	Prudentia qua parte animi sita.	53, b
Priuatæ res tractantur accuratius, si priuata sit disciplina.	98, f	Prudens quis.	53, f
Probus nemo qui non prudens.	57, g	Prudentes belluæ quæ.	53, f
Probi fiunt tribus modis	47, f	Prudentia quibus in rebus cernitur.	54, a
Prodigalitas quibus ascribitur.	29, a	Prudentia in rebus singulis & vniuersis versatur	54, a
Prodigus sibi ipsi causa est interitus, & suo iudicio perit.	29, b	Prudentiæ genera.	54, c
Prodigi non appellantur reges.	30, e	Ex multis prudentiæ generibus, quæ propriè prudentia vocatur.	ibidem
Prodigalitas in quo consistat.	30, c	Prudens quis.	ibidem, d
Prodigorum opes non fere augeri solent.	30, e	Prudentia quid ab intelligentia distet.	54, g
Prodigus non est correptis moribus.	30, f, g	Prudentia & virtus moralis perficiunt actionem.	56, h
Prodigi coguntur offerre manus alienis bonis.	30, h	Prudentia recta efficit ea quæ ad finem pertinent.	ibidem
Prodigorum largitio non est liberalis aut honesta.	ibidem	Prudentia quid ab ingenio distet.	57, b
Prodigi quibus largiri solent.	ibidem	Prudens nemo qui non sit bonus.	56, c, g
Prodigi fere libidinosi.	31, a	Prudens nemo & impotens simul.	84, g
Prodigi propensi ad voluptates.	ibidem	Prudentiæ initia manant à virtutibus moralibus.	96, b
Proportio quid.	42, d	Prudentiæ delectus	99, c
Propositum principium omnis actionis.	51, a	Pueri geometræ & mathematici fiunt, non prudentes, & quare.	54, f
Propositum quid.	21, b, c	Pueri cur sapientes & physici effici non possunt.	ibidem
Propositum rectum efficit virtus moralis.	56, h	Pulchritudo in magno corpore.	33, c
		Punitur qui sua culpa nescit aliquid.	22, b
		Q uestio & deliberatio non idem valent.	20, h
		Qualis quisque est, talia eius facta & verba.	37, f

Quinque quæ verum affirmando & negando spectant.	51,g	lent.	ibidem
Ara quæ præclara.	17,b	Sagacitas est in iudicando.	55,g
R ationem imperare non hominem sinimus.	45,g	Sagacitas & bona sagacitas idē.	ibidem
Ratio præcipere, parere appetitus debet.	51,c	Sagacitas quid.	ibidem
Ratio recta quæ.	57,f	Sagacitas inest à natura.	56,c
Ratio principium agendi.	63,e	Sapientia quibus tribuitur.	53,d
Ratio vitæ dux.	97,b	Sapientia artis virtus & præstantia.	ibidem
Ratiocinatio ex quibus cõficitur.	52,a	Sapiens nemo natura.	56,c
Recte facere vno modo licere.	14,d	Sapientia & prudentia sua vi & per se expetendæ	56,g
Recte aliqua fieri non posse.	14,f	Sapientia efficit beatum & quomodo.	56,h
Recte quicquid fit, id virtute geri.	32,d	Sapientia & prudentia an vtilis.	56,c
Regia potestas optima resp.	75,e	Sapientia melior prudentia.	58,a
in Rep. qui versantur. variis negotiis implicantur.	54,d	Saporum iudicium est in gustatu.	26,f
Reipub. tria genera.	75,c	Satietas & officium non est in immensis opibus.	97,a
Rerumpub. tres euerfiones.	ibidem	Sceleratissimus quis habendus	40,g
Rerumpub. similitudines & exempla in familiis.	75,h	Scelestus homo plus infinitis partibus nocere potest quàm belua, quod ratione vtatur.	63,c
Rempu. qui gerunt, res ciuili scienciæ subiectas præstant vsu potius quàm ratione.	99,a	Sub scienciam quod cadit, id æternum est.	51,h
Res eadem alios delectat, alios offendit.	93,f	Scientia.	52,b
Rerum agendarum principium finis.	52,h	Scire quid.	ibidem
Rex quis.	75,f	Scientiam habemus dupliciter.	60,d
Reges non appellantur prodigi, & quâ obrem.	30,b	Quæ scimus, secus euenire non possunt.	51,h
Regis cum iis quibus præest amicitia, in excellentia beneficii cernitur.	75,h	Scire aliquid dicitur modis duobus.	60,b,c
Rex vim habet ad cogendum.	98,c	Scurræ qui.	38,d,c
S atietas & officium non est in immensis opibus.	96,h	Sectione quod extremum, id primum origine in deliberando.	20,h
Sagacitatem non esse scienciam nec opinionem.	55,f	Seditiosi & difficiles qui.	37,d
Sagacitas quibus in rebus versatur. ib.		Seni tribuendus honos quis.	81,a
Sagacitas & prudentia non idem valent.		Sensus nullius initium actionis.	51,b,c
		Sensus in quo probe munus suum tuetur.	91,g
		Sententia quid	55,h
		Sententia inest à natura.	ibidem

I N D E X.

- Sententiis vsuperitorum cur fides ad-
 hibenda. 6,d
 Sententiæ suæ defensores quid sequun-
 tur. 65,c
 Sentire vnum & idem quid. 83,c,f.
 Id improbi non possunt. ibidem g
 Cum seruo quia seruus nulla nobis so-
 cietas, sed quia homo. 76,g
 Societates vtilitatē sibi pponūt. 75,c
 Societates nonnullæ voluptatis cau-
 sa. 75,d
 Societas ciuilis constituta spe vtilita-
 tis perpetuæ. 75,d
 Societas patris cum liberis, regalis po-
 testatis formam obtinet, 76,a
 Socio grauius adimere pecuniam, quā
 ciui. 75,b
 Solertiam non esse sapientiam, 55,a
 Solonis sententia de beato expendi-
 tur. 7,d,e
 Sophistæ iure reprehenduntur, quod
 nō exoluant quod promiserint. 80,b
 Stabile nihil in malis. 74,f
 Status suus cuique optabilis est & cha-
 rus. 84,b,86,f,87,a
 Studia bene viuendi non esse molesta
 si consuetudo adhibeatur. 97,h
 Summum bonū quid, & in quo. 1,a,b
 Summi boni cognitio ad vitam degen-
 dam vtilis. 1,c
 Summum bonum propositum est ciui-
 lis scientiæ. 1,c. De eo variæ senten-
 tiæ. 2,c,d
 Summum bonum non esse in honore,
 virtute, diuitiis. 3,a,b
 Summū bonū vnde inuestigetur. 4,d
 Summum hominis bonum. 5,c. Et in
 quo ponatur, variæ sententiæ. 6,a,b
 Summum bonum in actione. 6,c
 Sumptus quomodo magnus futurus
 est, & ad rem aptus. 31,h
 Summa in solitudine nemo velit sum-
 mis opibus abundare. 85,f
 Summum bonum in quo. 1,d
 Summum bonum cur exquiratur. 4,g
 Syllogismi practici vniuersalē maiore
 qui cognoscit, & minore, nisi impe-
 diatur, ager quod concluditur. 60,f,g
T Actus omniū sensuū patet latissi-
 me, in eōq; sita intemperātia. 27,c
 Talionis legem iustam esse. 43,g
 Talionis lex quatenus iusta. 44,b
 Temperantia quid, & in quibus animi
 partibus sita. 26,c
 Temperantia quibus in voluptatibus
 versetur. 26,c
 Temperans & intemperans quales in
 dolore & voluptate. 27,g, & 28,a
 Temperantia conseruatrix prudentiæ.
 52,h,d
 Temperans quis. 66,f
 Tenaces et parciī quo cernūtur. 31,b,e
 Timemus quæ. 23,d
 Timiditas omnis vnde gignatur. 62,e
 Timocratia deterrima resp. 75,e
 Tyrannus & rex quid differunt, ibidē.
 Tyrannis deterrima. 75,g
 Intyrānis nullus locus amicitiae. 76,e
 ad Turpia nulla ratione impelli quis
 debet, sed oppetendā potius esse mor-
 tem. 18,b
V enia quid. 55,h
 Venus insidias nequit. 63,b
 Verba quantum valent ad virtu-
 tem. 97,e
 Verecundia quid. 39,b. pueros decet,
 senē & bonū virū dedecet. ibid.e.
 Verecundia voluntaria est. 39,d
 Veritas apud omnes plus videre debet
 quā amicitia. 3,d
 Veritas materia vtriusque mentis. 51,g
 Veteratores qui. 58,c
 Vim non afferre neque cogere ea, quæ
 iucunda & molesta sunt. 18,d
 Vi quid fit. 16,d
 in Violentos cur poena duplex. 22,c

I N D E X.

- Viro cum vxore eius quod est. 76. a, b
 Viri & vxoris societas quid differat à be-
 stiarum coniunctione. 77, f
 Verax quis. 37, f
 Vir bon⁹ vere de quaq; re iudicat. 21, f
 Vir bonus mensura rerū omniū. 82, b
 Vir bonus sibi charus maxime. 85, d
 Vir bonus amicorum & reipub. causa
 mortem oppetit. 85, e
 Vir bonus omnia quę pręclara vidētur
 cōtēnet, dū sibi decus retineat. ibidem
 Vir bonus rebus omnibus antefert ho-
 nestatem. 85, f
 Vir bonus, quia bonus, honestis actio-
 nibus delectatur, & turpibus offendi-
 tur. 86, d
 Vir bon⁹ debet esse amicus beato. ibi. e
 Cum bonis virtutis exercitatio compa-
 ratur, ex vita victūque communi.
 ibidem.
 Vir bonus quemadmodum in se, sic in
 amicum animatus est. 86, h
 Virtutes omnes propter se expetendas.
 4, g
 Virtus maxime in aduersis apparet.
 15, d
 Virtute quę geruntur, stabilia. 8, a. &
 in eo requiri tria. 25, c
 Virtus proprie laudatur. 9, c
 Virtus & ars in re difficili. 12, f
 Virtutum partitio. 10, d
 ad Virtutem homines nati. 10, g
 Virtutis & artis officii differentia. 12, h
 Virtutibus afficimur. 13, e
 Virtutes non esse facultates. 13, f
 Virtutes esse habitus. 13, f
 Virtutis duplex officium. ibidē
 Virt⁹ oculi, equi, hominis, quę. ibi. f. g
 Virtus, mediocritas. 14, d
 Virtutum & vitiorum descriptio. 15, a
 Virtutis officium. 30, c, d
 Virtutem & vitium in nostra esse pote-
 state. 21, g
 Virtute geri, quicquid recte fit. 32, d
 Virtus quid, 14, d, e
 Virtutis finis honestas. 24, a, b
 Virtutis merces, gloria. 33, g
 Virtuti vndique perfectę nullus satis
 magnus honos tribui potest. 33, h
 Virtute qui carent, nullo honore digni.
 34, c
 Virtutes à natura tributę quodammo-
 do. 57, d. Hęc obesse solent sine pru-
 dentia. 57, d, e
 Virtus moralis non est sine prudentia.
 57, c
 Virtus moralis propositum rectum ef-
 ficat. 56, h
 Virtutes an separari possint. 57, h
 Virtutes connexę sunt cum prudentia.
 57, g, 57, h
 Virtus moralis vt finem propositum
 agamus impellit: prudentia, vt ea,
 quę ad finem propositum condu-
 cunt. 58, a
 Virtus ingenita vel more perfecta bene
 existimare docet de principio agen-
 di. 132, g
 Virtutis actiones non sunt qualitates.
 8, a
 Virtus, mensura rerum omnium. 82, b
 Virtutis exercitatio cum quibus com-
 paratur. 86, e
 Virtutes morales in toto & concreto a
 nimo & corpore sitę sunt. 96, b
 ex Virtute viuere potest vir pręditus
 modicis opibus. 96, h
 Virtus non solum cognoscenda, sed ha-
 benda & colenda. 97, d
 Vitę principū imitatur multitudo. 4, b
 Vitę genera tria. 2, h
 Vita, actio quędam. 92, d
 Vitę cupiditate omnes ducuntur, & bo-
 ni maxime 86, f, 92, d
 Vita menti congruens diuina est ad hu-
 manam. 95, f

I N D E X.

- Vita spectanda cum agitur de actionibus 97, b
- Vita quæ reliquis virtutibus congruit, secundum locum obtinet. 95, g
- Vitæ necessaria præsidia parētibus maxime tribuenda. 81, b
- Vita hominis vi sensus & cogitationis definita. 86, e
- Vita in rebus iucundis & quæ per se bonæ. ibidem, f
- Vivere & esse quid. ibidem
- Vivere bene, aliud, quàm bene dicere. 60, e
- Vivere se quemque sentire, iucundum. 86, h
- ad quæ Vitia sumus procliuiiores videndum esse, vt ea vitare possimus. 17, b
- Vitia virtutibus vicina. 17, d
- Vitium omne voluntarium, & in nostra potestate. 23, a. Peruertit iudicium, & errorem inducit finis. 57, c
- Vituperandus quatenus quisque sit, nō esse facile explicare. 17, e
- Vituperandi quatenus ii qui ea expetunt quæ efficiunt voluptates, & sunt in bonis. 17, e
- Vltio & supplicium, iræ modus. 36, d
- Vniuersarum rerum cognitio à singularum cognitione ducitur. 56, e
- Voluntarium non omne quod fit imprudentia. 18, e
- Voluntarium quid. 19, b. 46, g
- Voluntaria non esse quæ ira vel cupiditate fiant. 19, b
- Non Voluntaria quæ. 17, g
- Voluntas eorum non est quæ fieri nequeunt. 19, f
- Voluntas finis est. 19, g
- Voluntas vtrum in vero bono, an in eo quod videatur, duplex opinio. 21, d
- Voluntas in eo quod absolute bonum. 21, e
- Voluntatem non versari in bono apparenti quod vocant. 21, e
- Voluntas singulorum hominum in id fertur quod cuique videatur. ibidem.
- Voluntate nostra quæ facimus, alias cōsulto, aliàs inconsulto. 47, a
- Voluptatibus quoddam careas angere, nihil scēdus. 24, h
- voluptatem vitandam esse. 17, c
- erga Voluptatem quo animo esse debemus. ibidem.
- Voluptas animis multitudinis tendit insidias. 21, f
- Voluptas & dolor quas opiniones peruertant & non peruertant. 52, h
- à Voluptate deprauat⁹ animus aut dolore, non videt finem. 52, a
- Voluptatē quæ efficiūt, alia necessaria, alia propter se expetenda. 61, b, c
- Voluptatem parientium varia genera. 61, b
- in quibus Voluptatibus temperatīa & intemperantia cernantur. 63, d
- Voluptas quid sit, philosophi ciuilis est scire, & quare. 66, d
- in Voluptate nihil rationis. 66, f
- de Voluptate sententias omnes refellit Aristoteles. 66, h
- de voluptate variæ sententiæ, an sint in bonis omnes, an contrā, an etiam in ea non sit summum bonum. 66, f
- Voluptatem non esse summum bonum 66, e
- Voluptas quid. 67, c
- Voluptates quæ mentis consilium impediunt. 67, d
- Voluptates per se honestæ aliquæ, non honestæ altæ. 67, f
- Voluptas in bonis esse ostenditur ex contrario. 67, g

INDEX.

- Voluptatem cur eandē non omnes con-
fētentur, & quatenus eandem. 68, b
- Voluptates corporis cur solæ volupta-
tes, & de corporis voluptatibus, 68, c
- Voluptatum corporis quædam exupe-
rantia. ibidem, d, e
- Voluptates corporis cur magis videan-
tur expetendæ quàm animi. 68, f
- Non esse bonū duabus de causis. 68, g
- ad Voluptatē corporis cur incitamen-
ta quærant aliqui, & melancholici
quasi medicinam. 68, g
- Voluptates quæ suapte natura dele-
ctant. 69, b
- Voluptate deus cur vna eaque simpli-
ci semper afficitur. 69, b, c
- Voluptas magis in stabilitate quàm
motu. 69, c
- De Voluptate duplex sententia. 89, b
- Voluptatē summum esse bonū quibus
rationibus Eudoxus probauit, 89, d
- quibus Plato. 89, g
- Voluptate quando quis afficitur. 90, f
- Voluptatem non esse infinitam & in-
certam. 90, b
- Voluptatem non esse expletionem eius
quod naturæ eius accommodatum sit.
90, f. & quando in momento tempo-
ris. 91, g
- Voluptates vacantes dolore. 90, g
- Voluptas propria est cuiusque sensus.
91, h
- Voluptatibus omnibus nemo velit
perfluere, in puerili animo tota vita
manens. 91, a
- Multa facimus & cupimus quæ nullā
voluptatem afferunt. ibidem, b
- Voluptas tota & perfecta est quouis
tempore. 91, c
- Voluptas non est motus neque ortus.
90, b
- Voluptas summa quomodo oriatur.
93, b
- Voluptas abscluit actionē, vt finis ac-
cedens. 92, a
- Voluptas quandiu manet. ibidem, b
- Voluptatem omnia appetunt. 92, d
- Voluptas & actio copulata, vt neutrum
ab altero distrahi possit. 92, c
- Voluptates animi differre specie, à vo-
luptatibus sensus. ibidem.
- Voluptas actionem auget, & quæ ex di-
uersis rebus oritur, impedit actionē.
22, h
- Voluptates propriæ eorum quæ spe-
cie differunt, etiam differunt specie
inter se. 93, c
- Voluptates eiusdem generis, & eiusdē
speciei. ibidem.
- Voluptas propria & diuturniores &
meliores actiones facit. 93, a
- Voluptas aliena quæ, & quod corrup-
pat, & labefactet actionem. ibidem.
- Voluptas propria prauæ actionis, ma-
la: & bonæ, bona. ibidem.
- Voluptas sua cuique animali tributa.
ibidem, h
- Voluptatum in hominibus distinctio
93, f
- Voluptatem docti quàm inscii maiore
ex studio percipiunt. 95, h
- Vrbani qui. 98, c
- Vtilia quæ. 30, c
- Vxores quæ amplum patrimoniū con-
secutæ sunt, præfunt. 76, b

ARGUMENTUM IOACHIMI

Perionij, quo horum decem librorum cū sententia, tum ordo quem seruat Aristoteles, breuiter explicatur.

PHILOSOPHIA in tres partes omnis distribuitur: est, in differendi rationē, quæ λογική à Græcis appellatur: in naturæ obscuritatem, quæ φυσική: in vitā & mores, quæ ἠθική, id est, moralis dicitur. Hæc pars tertia in tres etiam alias diuisa est, ἠθικὴν, πολιτικὴν, & οἰκονομικὴν. quarū prima vniuersā bene viuendi rationē continet: altera eā quā sibi proposuerūt ei qui in Reip. luce versantur: tertia quā sibi quisq; priuatim in tuenda re familiari domi cum vxore ac liberis constituit. Nisi forte has duas postremas huius, quā tertiam diximus, partes malumus dicere. Hæc tertiam Aristoteles his decem libris tractat, quos quoniā in Latinum de Græcis conuertimus, breuiter & quid iis tradat, & quem seruet ordinem, docebimus. Quoniā igitur bene beateq; viuendi viam & rationem tradere his libris instituit, quam beatam vitam, seu beatitudinē, seu felicitatē, seu summum hominis bonū appellat, ab ea capit disputandi exordiū, vt intelligatur, quod in omni disputatione faciundum est, quid sit id de quo disputetur. In quo docendi rationem sequitur eam, quam in præceptis reliquit. Primum enim an sit summum bonum inuestigat, deinde quid sit, postremo quale sit. Esse autē summū bonū ex vi & natura finis, omniumque, qui finem sibi aliquē proponunt consilio & ratione cōcludit. Deinde quā vim habeat ad bene viuendū explicat, cuiq; scientiæ sit propositū. Tum in hac tradenda arte & ex aliis omnibus, quā & ipse & alii viam sequi debeant, quemq; animū eos ad hanc percipiendam scientiam asferre deceat qui in ea versari velint, exponit. Quid autem sit summum bonum, vt exquirat, primum repetit id quod iam inuenerat, esse summum bonū. Deinde omnium qui ante ipsum ratione quadam hunc locum attigerant, enumerat sententias: quod sua cōfirmare nō potuisset, nisi alienis, quatenus falsa erant & obstant, refutatis. Itaque & eorum qui illud in voluptate, & eorum qui in diuitiis, & eorum qui in honore, & eorū qui in virtute explodit eiicitque sententias. Postremo ne magistro quidem Platoni in Idea esse concessit. His illorum explosis sententiis, illud quid sit, ex artificum finibus iisque omnibus quæ in eo debēt esse, exquirat. Tum ad rem propius accedens, quoniā illud & finem esse, & in actione esse oportere iam concluderat, ex officio hominis indagat. Idq; eo facit, quod finis cuiusque in cuiusque officio & munere ponatur. Quoniā igitur officium hominis inuenit, viuere ex virtute, seu actionem virtutis, summum etiam hominis bonum in eadem ponit: sed quam vitam intelligeret, quamque virtutem, explicauit. Nam & in virtute omnium perfectissima, & in

vita completa & confecta summum bonum locat. Tum sententiam suam, ne quis eam reiiceret, à sententiis omnium docet non abhorre-
 re, qui recte de beatitudine sensissent. In quo explicando tacite has duas
 quæstiones explicat. In quibus bonis summum bonum hominis nume-
 randum sit, & Num corporis externisque bonis beatæ vitæ sit opus. Nam
 diuisione adhibita bonorum, alia animi, alia corporis, alia fortunæ esse:
 & animi bona cæteris longe præstare, & in iis esse summum bonum do-
 cet: ita tamen, vt illa etiam requirat. Interim quale sit summum bonum,
 quæ tertia est quæstio, exponit. Nam & optimum quiddam esse, & pul-
 cherrimum, & suauissimum, quæ tria sic coniuncta in eo sint, vt nulla ra-
 tione possint distrahi. Et quoniam à nonnullis putari dixerat, summum
 bonum idem esse quod secunda fortuna, causam efficientem eius exqui-
 rit deinceps. Fortunæ tribuendam negat, sed deo potius: sin minus, cer-
 tē exercitationi. Cumque beatitudinē in vita perfectā statuisset, & Pri-
 mum cæterosque omnes qui similes casus in vita sensissent, deinceps ne-
 gat beatos esse ducendos: & contra Solonis sententiam, aliquem ducen-
 dum dum viuat beatum ostendit. In qua explicanda quæstione quo-
 niam de beatis qui è vita excessissent, fecerat mentionem, & de mortuis
 amicis ac propinquis eorum beatorum qui in vita manerent: deinceps
 quatenus aduersæ res beati, & aduersæ res posterorum vel labefactent,
 vel non labefactent beatam vitam exponit. Quæ duo nata sunt ex ea,
 quam summo bono constituerat, definitione. Nam vita completa &
 absoluta, in qua beatam vitam posuerat, omnes res aduersas, ex quibus
 miseri nominantur, videtur excludere. Tum facta alia diuisione bono-
 rum, alia laude digna, alia gloriatiōe, alia non esse illa quidem bona, sed
 esse posse, in iis quæ honorabilia sunt, summum bonum ostendit esse du-
 cendum, quæ ad qualitatem omnis pertinet quæstio. His ita constitu-
 tis, deinceps eam quam summo bono fabricatus est, exponit definitio-
 nem. Cum enim summum bonum in actione virtuti consentanea posuisset,
 illud intellexit, nisi virtutis natura explicaretur non posse intelligi,
 quid vellet. Deinceps igitur virtus quid sit ad septimum vsque librum do-
 cet. In quo id seruat, quod in omni re tradenda faciundū est. Quæ latē pa-
 tent & cōmunia sunt, partitur: vt cum eam virtutis partē quam exquirat
 inuenerit, ad eam & definiendā & tractandā, omnē accōmodet, orationē.
 Quærit animi virtutem, corporis igitur virtutem separat. Non omnem
 autem animi virtutem sibi proponit, sed eam tantummodo, quæ hominis
 est propria. Excludit ergo omnes eas quæ nobis cum beluis inuenit esse
 cōmunes. Et quia nos beluis sola ratione præstamus, animi partes quæ
 rationis sunt participes notat & obseruat, q̃ solæ virtutes quæ ab iis pro-
 ficiscuntur, hominis sint propriæ. Partes autem duas tales inuenit, vnam
 quæ per se, & in se ratione vtitur: alteram, quæ non per se, verum quate-
 nus illi alteri paret. Hinc duo genera nascuntur virtutum, alterum menti
 attribuit, alterum appetitui. Primū genus tractat, secundo, tertio, quarto,

& quinto libro, alterum sexto. Illud superius sic tractat, ut primum ea omnia quæ communia sunt omnium virtutum persequatur, deinde ea quæ propria sunt singularum. Quærit igitur primum quid sit virtus hominis propria, quoniâ quin sit, non est dubium, deinde qualis sit. Est enim hæc in omni re, ut dixi, tradenda, tenenda via & ratio. Quid sit virtus, primû ex eius causa efficiente exquirat. Sunt enim actiones, quemadmodum ostendit. Ita virtutes non sunt nobis tributæ à natura. Ac mihi quidē hoc videtur tanquam huius artis initiû ponere, Omnes habitus & ex sui similibus actionibus gigni, & ab iisdem interire. Deinceps hanc partem philosophiæ in actione versari ponit, & omnium virtutum actiones convenienter rationi fieri oportere, easdem nimium & paruum tollere, conservare, augere ac tueri mediocritatem. Præponit illud etiam, habitus quales sint ex voluptate & dolore, qui actionem consequitur, intelligendum esse, Docet deinceps ex eo virtutem moralem in doloribus voluptatibusque versari, tum quæstionem ex eo quod præposuerat ortam, explicat.

Quo loco quid inter artes, & virtutes intersit, aperiens, illa tria ponit ad virtutis actionem necessaria, ut sciens, & consulto, & stabili animo omnis agat qui virtutem & officium sequatur. His ita positis quid virtus sit docet, cum habitum esse concludit, tum qualis sit habitus, cum mediocritatis virtutem esse indagatricem, cuiusque mediocritatis, exponit. Ac ne quis putaret, quoniam virtutem posuerat in perturbationibus modû exquirere, omnibus perturbationibus & actionibus modum apponi posse, quasdam perturbationes & actiones, quæ nomine ipsô vitiosæ sunt, separat. Tum quo facilius intelligi possit quod dixit, inter nimium & parum virtutem modum indagare, singulæ virtutes inter quod nimium, & parum sitæ sint, docet, eo ordine vnamquaque cum extremis vitiosis enumerans, quem postea tradendis illis extremo, tertio, quarto, quintoque servabit. Itaque hæc omnis descriptio non aliud est, quam eorum omnium quæ libris quos dixi tradet, propositio & enumeratio.

Deinceps media cum extremis confert, ut quemadmodum inter se affecta sint virtus & vitia, intelligatur. Contraria illa sunt inter se omnia, sed extrema magis inter se pugnant quàm vtrunque virtuti, & illud vitium virtuti magis contrarium est, ad quod sumus natura procliviores. Deinceps virtutis adipiscendæ auget difficultatem, ex eo quod inter duo vitia eâ locasset. Ac ne quis se ad eâ peruenire posse diffideret, mox quasi peritus & nobilis medicus, remediû adhibet. In tertio qualis virtus esse debeat exponit, primû quæ voluntate & contra voluntatē suscipiantur, & fiant docet, deinde quid sit electio seu propositum, quod quia inuenit proficisci à consilio & deliberatione, de quibus deliberandum sit, explicat. Et quia voluntatem finis esse dixerat, deinceps quis sit finis voluntati propositus, tradit. His præpositis, virtutem moralem voluntariam esse, & vitium voluntarium, actionesque voluntarias esse demonstrat.

Deinceps à toto genere virtutum ad singulas convertit orationem. Qui

...fane locus perfacilis est, ut non magnopere egeat nostris commentatio-
nibus. Singulis enim trahentis virtutibus hoc fere docet, quibus in re-
bus quæq; versetur: si in duabus, in vtra potius: si in pluribus, in qua po-
tissimum. Ex his quid sit quæque virtus colligit, adiectis circumstantiis.
Veluti fortitudo, quoniam in rebus formidolosis, & iis quæ animis no-
stris fiduciam præbent cernitur, quærit in vtris potius. Eadem est ratio
temperantiæ. Nam quum in voluptatibus & doloribus eam cerni dicat,
in voluptatibus potius versari concludit. Itemque liberalitas eam cerni dicat,
in voluptatibus potius versari concludit. Itemque liberalitas eam cerni dicat,
accipiendi quæ rationibus, sed in largiendo potius cernitur. Si multa sint
genera, traduntur, ut fortitudinis & iustitiæ. Virtutum etiam & eorum
qui iis sunt præditi, officia & munera exquiruntur. Eadem est ratio vitio-
rum, nisi quod vtrum virtuti magis repugnet, exponit. In sexto libro eun-
dem feruat quem in superioribus, ordinem. Duo genera virtutū earum
quæ in ratione sitæ sunt, ex duobus earum subiectis concludit. Quinque
autem virtutes esse ex earum munere communi, & quid quæque sit, ex
rebus iis in quibus versentur, colligit. Quæ iis quinque attributa sint,
quid similitudinis quid dissimilitudinis inter se habeant, doceat. Postre-
mo quæ cum prudentia coniuncta sint, ut recta deliberatio, sagacitas &
sententia: quid sapientia & prudentia conferant, & vtra melior sit: quod
prudentia cum virtutibus moribus habeat commercium. In septimo,
octauo, & nono de iis differit, quæ non sunt illa quidem in virtutibus &
vitiis, sed tamen sunt in bonis & malis. In septimo de continentia & in-
continentia, de voluptate & dolore. In octauo & nono de amicitia, quam
virtutem dicit, vel cum virtute copulatam. In decimo primum de volup-
tate & dolore eadem de causa disputat, quod scilicet ad virtutem condu-
cant. In eo extremo iterum de beatitudine differit, ut extrema primis re-
spondeant. Nam ut illud primum inueniendum est quod nobis quasi fi-
nem proposuimus, & eo inuenito rationes quibus ad id perueniri possit,
exquirendæ sunt, tum postremo id adipiscendū. Sic Aristoteles, cum in
primo libro summum bonum finem esse hominis inuenisset, virtutesque
omnes quasi gradus quosdam per quos facilis ascensus ad illud pateret, a-
nimaduertisset, per eos omnes gradus ceteris libris conscendens, tandem
in eo tanquam adepto conquelescit.

A ARISTOTELIS

AD NICOMACHUM FILIUM

de moribus, quæ Ethica nominantur, Liber pri-
mus, Ioachimo Perionio Benedictino

Cormæriaceno interprete.

B

Mnis ars, omnis doctrina, omnis actio, omne stu-
dium & institutum, ad bonum aliquod refertur.
Itaque probe veteres summum bonum, definie-
runt, id, ad quod omnia referuntur. Finium au-
tem genera sunt plura. Vnum eorum qui actio-

ne, alterum eorum qui nō solum actione, sed etiam opere cer-
nuntur. Ac quarum rerum præterquam quod actiones, alij
præterea fines sunt in iis natura sunt opera meliora actioni-
bus. Et quoniam multæ actiones & officia, artes, ac scientiæ
erant, complures etiam fines extiterunt (Nam & medicinæ va-

C letudo proposita est, & arti ædificandarum nauium nauis, &
rei militari victoria, & rationi rei familiaris diuitiæ. Quæque
artes eius generis vni alicui facultati subiectæ sunt, velut rei
equestri ea quæ frenos conficit, cæteræque omnes que instru-
menta equorum tractant, vt hæc ipsa & omnia officia belli-
ca rei militari, itémque aliæ alij) in iis omnibus, fines earū
quæ principem locum tenent, magis expetendi sunt, quàm
omnium earum quæ sub eas subiectæ sunt: quippè cū ho-

D rum causa etiam illi expetantur. Nihil autem interest, vtrum
actiones ipsæ sint actionum fines, an aliud quippiam, quæ-
admodum in iis scientiis, quas commemorauimus. *perspici potest,*

L Atqui si quod est rerum agendarū vltimū, quod & pro
pter se expetamus, & propter ipsum cætera omnia, nec om-
nia propter aliud sequimur (sic enim res progredietur in in-
finitum, vt inanis omnis noster appetitus, stultumq; studium
sit futurum) perspicuum est in eo esse summum bonū. Cuius
cognitio ad vitam degendam momentum magnum habet.

¶ Nam tanquam sagittarij signum intuentes, facilius decorum

II.

assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est, vt ipsum & E
quid tandem sit, & cur sit scientiæ vel facultati propositum,
intelligamus. Igitur ei quæ domina est & princeps omnium
propositum esse constat, qualis ciuilis scientia videtur esse. Nā
& quibus in Rep. scientiis vtendum sit, & quas quisque discere
debeat, & quatenus, ipsa describit. Atque etiam facultates
cas, quæ in maximo honore sunt, & precio, vt rem militarē,
vt rem familiarem, vt Rhetoricen, huic subiectas cernimus.

Quod si artes hæc reliquas omnes, quarum omne opus est in F
agendo, ad vsum suum adhibet, præscribitque legibus quid
faciendum fugiendumque sit, profecto necesse est eius extre-
mo & fine reliquarum fines contineri: vt in eo summū homi-
nis bonū esse videatur. Etenim si eadem est vtilitas vniuscuiusque
& vniuersorum: at Remp. tamen & capessere & conseruare
maius quiddam ac perfectius videtur. Præclare enim se res habeat,
si vni, ei que in solitudine vitæ agentis, cōsuletur: at vero si
genti & ciuitatibus, multo & pulchrius & diuinius. Atque hæc
quidem ratio, quoniā ciuilis est, in his tota versatur. G

In qua explicanda satis longa sumetur oratio, si quantum
res proposita feret, explanabitur. Nō enim in omnibus dispu-
tationibus limatum accuratumque genus similiter requirendū
est: vt nec in iis, quæ ab arte proficiuntur. Atqui iis in rebus,
quæ honestæ, quæque iustæ sunt, in quibus ciuilis scientia
versatur, tanta inest dissimilitudo, tantus etiam ex iis error
consequitur, vt lege tantummodo, non etiā natura videatur
constitutæ: isque etiam in bonis hæret, propterea quod multi
ex iis detrimenta cōsequuntur. Iam enim aliis diuitiæ, aliis vis H
corporis exitium perniciemque attulit. Ergo satis erit, eos qui
de rebus eiusmodi verba faciunt, pingui quadam Minerua,
planèque, quid in quaque re veri sit, demonstrare: & qui de rebus
quæ plerunque eueniunt, differunt, ex his similia concludere.
Eodemque modo accipi probarique debet quæ dicuntur omnia.
Est enim hominis eruditi vsuque periti subtilitatem requirere in omni
genere eatenus, quoad rei natura patiat. Nihil enim interest,
vtrum mathematicum suadentem probes, an ab oratore necessariam
rationem requiras. Atqui que

Atqui que
Collection drive

cum bonum æquè pateat ac natura (dicitur enim in substan- E
 tia, vt deus, & mens: & in qualitate, vt virtutes: & in quantita-
 te, vt mediocre: vt in iis quæ cum aliquo cõferuntur, vt vtile: &
 in tempore, vt opportunitas. & in loco, vt mora, quæ quæ
 sunt generis eiusdem) perspicuum est cõmune aliquid, sum-
 mum, vniuersumque, & vnum esse nõ posse. Neque enim in
 categoriis omnibus, sed in vna solũ diceretur. Iam vero, si eo-
 rum omnium quæ vni idæ attributa sunt, vna tantummo-
 do scientia est, necesse est quoque bona omnia scientia vna
 contineri. Nunc vero plures sunt etiam eorum, quæ sub vnâ F
 categoriam subiecta sunt, vt occasionis, in bello quidem res
 militaris: in morbo, medicina. & mediocritatis, in cibo, medi-
 cina: in laboribus, gymnastice. Sed quærat aliquis, quid tan-
 dem sibi velint, cum res singulas ipsius nomine appellant? Si
 quidem in ipsum hominem, & in hominem vna eadẽque
 valet hominis definitio. Neque enim quia homo sit, aliquid
 inter eos interest. Quod si ita est, nec quia bonum sit, nec quia
 æternum est, ideo melius bonum: quando quidem ne alba res
 quidẽ in longum tempus duratura albior est ea, quæ in diem. G
 Ac mihi quidem certè probabilius de eo dixisse Pythagorei
 videntur, qui vnum in bonorum ponunt ordine, quos Speu-
 sippus imitatus est. Sed de his quidem alius est mihi ad dicen-
 dum constitutus locus. Ex iis autem quæ dicta sunt, quæstio
 quædam suboritur, quoniam non de bonis omnibus verba fe-
 cimus. Dicitur autem vnum genus eorum, quæ per se expe-
 tuntur & amantur. Conficientia vero eorum, aut aliquo mo-
 do tuentia, aut etiam contrariorum prohibentia, propter il-
 la, aliæque ratione, bona nominantur. Ergo hoc quidem ap- H
 pareret, duo esse bonorum genera, alia propter se, alia propter
 illa. Separatis igitur vtilibus ab iis quæ per se bona sunt, an v-
 ni idæ attribuantur, consideremus. Ea quidem propter se bo-
 na quiuis ponat, quæ sola & seiuncta à cæteris sequatur, vt sa-
 pere, vt videre, vt sunt nonnullæ voluptates, vt honores: est
 enim hæc ipsa propter aliquid aliud sequimur, tamen in iis
 quæ per se bona sunt, licet ponere: aut nihil præter ideam sit
 in bonis. Ita superuacanea species futura est. Sin autem hæc

1. The first of the
 2. The second of the
 3. The third of the
 4. The fourth of the
 5. The fifth of the
 6. The sixth of the
 7. The seventh of the
 8. The eighth of the
 9. The ninth of the
 10. The tenth of the
 11. The eleventh of the
 12. The twelfth of the
 13. The thirteenth of the
 14. The fourteenth of the
 15. The fifteenth of the
 16. The sixteenth of the
 17. The seventeenth of the
 18. The eighteenth of the
 19. The nineteenth of the
 20. The twentieth of the
 21. The twenty-first of the
 22. The twenty-second of the
 23. The twenty-third of the
 24. The twenty-fourth of the
 25. The twenty-fifth of the
 26. The twenty-sixth of the
 27. The twenty-seventh of the
 28. The twenty-eighth of the
 29. The twenty-ninth of the
 30. The thirtieth of the
 31. The thirty-first of the
 32. The thirty-second of the
 33. The thirty-third of the
 34. The thirty-fourth of the
 35. The thirty-fifth of the
 36. The thirty-sixth of the
 37. The thirty-seventh of the
 38. The thirty-eighth of the
 39. The thirty-ninth of the
 40. The fortieth of the
 41. The forty-first of the
 42. The forty-second of the
 43. The forty-third of the
 44. The forty-fourth of the
 45. The forty-fifth of the
 46. The forty-sixth of the
 47. The forty-seventh of the
 48. The forty-eighth of the
 49. The forty-ninth of the
 50. The fiftieth of the
 51. The fifty-first of the
 52. The fifty-second of the
 53. The fifty-third of the
 54. The fifty-fourth of the
 55. The fifty-fifth of the
 56. The fifty-sixth of the
 57. The fifty-seventh of the
 58. The fifty-eighth of the
 59. The fifty-ninth of the
 60. The sixtieth of the
 61. The sixty-first of the
 62. The sixty-second of the
 63. The sixty-third of the
 64. The sixty-fourth of the
 65. The sixty-fifth of the
 66. The sixty-sixth of the
 67. The sixty-seventh of the
 68. The sixty-eighth of the
 69. The sixty-ninth of the
 70. The seventieth of the
 71. The seventy-first of the
 72. The seventy-second of the
 73. The seventy-third of the
 74. The seventy-fourth of the
 75. The seventy-fifth of the
 76. The seventy-sixth of the
 77. The seventy-seventh of the
 78. The seventy-eighth of the
 79. The seventy-ninth of the
 80. The eightieth of the
 81. The eighty-first of the
 82. The eighty-second of the
 83. The eighty-third of the
 84. The eighty-fourth of the
 85. The eighty-fifth of the
 86. The eighty-sixth of the
 87. The eighty-seventh of the
 88. The eighty-eighth of the
 89. The eighty-ninth of the
 90. The ninetieth of the
 91. The ninety-first of the
 92. The ninety-second of the
 93. The ninety-third of the
 94. The ninety-fourth of the
 95. The ninety-fifth of the
 96. The ninety-sixth of the
 97. The ninety-seventh of the
 98. The ninety-eighth of the
 99. The ninety-ninth of the
 100. The hundredth of the

[illegible][illegible]

[Faint handwritten text from another page, likely bleed-through or adjacent folio.]

[Faint handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

ETHICOR. ARIST.

cina valetudo est, in re militari victoria, in architectura do-

mus, aliudque in alia: in omni que actione & consilio finis,

quandoquidem eius causa omnes agunt omnia. Quocirca si

in vno aliquo est finis rerum agendarum omnium, sit in eo id

bonum quod agendum est. Sin autem sit in pluribus, in eis

ipsis. mutata enim, tamen eodem spectat definitio. Hæc nobis

explicanda sunt, sed enodatus. Quoniam autem plures fines

sunt, aliosque propter alios expetimus, vt diuitias, vt tibus, &

vno nomine instrumenta: perspicuū est, non esse omnia per-

fecta. Quod autem optimum est, id omne perfectum. Si ergo

vnum aliquid vndique perfectum est, sit in eo quod quæri-

tur: sin plura, in eorum absolutissimo. Atqui quod propter

se expetitur, id confirmamus eo quod propter aliud expeti-

tur, perfectius: & quod nunquam aliò refertur, iis omnibus

quæ propter se & propter hoc expetuntur. Id igitur omnibus

numeris perfectum est & absolutū, quod propter se semper,

propter se nunquam propter aliud expetendum est. qualis felicitas vide-

tur maximè. Nam & propter se eam semper, & nunquam pro-

pter aliud optamus. At verò & honorem, & voluptatem, &

intelligentiā, & omnes virtutes vi sua, ex se & propter se illas

quidem optamus: quandoquidè detracta omni opinione vt

litatis, tamen eorū singula optaremus. sed beatitudinis etiam

causa eadem expetimus, quod per ea speremus. nos summum

bonū adepturos. At felicitatem nemo earum neque aliarum

rerum omnino causa expetit. Quod idè ex ea etiam abūdan-

tia rerum quæ se ipsa cõtenta est efficitur. Quod enim bonū

vndique perfectum est, omne satis esse & sufficere videtur.

Satis autem esse ac suppeditare dicimus non ipsi soli, vitam

in solitudine agentis, sed parentibus, liberis, coniugi, cæteris-

que amicis & ciuibus: quandoquidem homo aptus est ad cõe-

societatemque natura. Sed in iis certi quidā termini con-

stituedi sunt. Nā si progrediamur ad parentes, si ad posteros,

ad amicorumq; amicos nunquā finis reperietur. Sed hoc iterum

etiā atque etiā cõsideremus. Quicquid, id est quod seipsum

contentum sit, statuimus eiusmodi, quod solum, seiunctū, se-

cretumque à cæteris vitam expetendā efficit, & nihil requi-

rit. Quod cum sit, hoc est vnde. Sed in iis certi quidā termini con-

A rentem: qualem beatam vitā esse ducimus. Et præterea si cum cæteris bonis non coniungatur, anteponēdam esse omnibus.

^b Sin coniungatur, perspicuum est pluris eam esse cum minimo bono coniunctā, quā separatim. Bonorum enim præstantia accessione eius quod additur ad aliquid existit. At maximum quodque bonum semper expetendū est maximè. Hoc igitur iam apparet, felicitatem perfectū quiddam esse, omnibusque suis partibus absolutum, seque ipsam esse contentā, cū rerum agendarum omnium sit extremū. Sed fortasse beatitudinem

B summū bonū appellari inter omnes cōstat: hic verò locus ut magis explanetur quid sit, postulat. Id iam patebit, si quod sit hominis opus & officiū, intelligatur. Ut enim tibicen quique signa fabricatur, omnisque artifex, iique omnes, quibus aliquod opus propositum est, vel actio, in opere ipso finem perfectionemque artis statuunt: sic homini, si quod est eius opus & officium, faciendum esse videatur. Ergo in fabro erunt & sutore certa aliqua officia & actiones, in homine nulla erunt, natūque est ad otium? An non ut oculi, manus, pedis, singu-

C larūque partium suum est munus: sic homini quoque præter quā quod hæc omnia, opus aliquod munūque tribuetur? Quodnam erit illud tandem? Est enim ei cum stirpibus, vita communis. At proprium hominis bonum queritur. Vita igitur ad alendum augendūque pertinens, semouenda est. Hanc sequitur vita sensu directā. At communis est & equi, & ovīs, & animantium omnium. Relinquitur ergo vita ea, quæ in actione versatur, quæque ab ea parte animi proficiscitur quæ rationis est particeps. Huius porro vis vna est, quæ rationi pa-

D ret: altera, in qua ipsa sedes est rationis & cogitationis. Cū verò huius quoque vis sit duplex, ea constituēda & ponēda est, quæ actione cernitur. Hanc enim dici est aptius. Quod si ita est, opus officiumque hominis sit necesse est, animi actio rationi consentanea, aut certè à ratione non aliena. In eodem autem genere vnius & eiusdem, & quatenus probus non est, & quatenus est, officium ponimus, ut citharœdi, & clari citharœdi: quod cōtingit in omnibus, addita ad opus virtutis excellētia. Citharœdi enim est, ut fidibus: nobilis, scitè. Quod cū ita

fit, hominis opus & munus in vita quadā ponēmus, quā eadē E
 actio est animi, rationi congruens. Quā omnia boni viri est
 rectē ac præclarē gerere. At sua quicque virtute rectē absol-
 uitur & expletur. Quod si ita est, summū hominis bonū ani-
 mi actio est virtuti consentanea. Quod si plures virtutes sint,
 optimæ ac perfectissimæ, idque in vita vndique perfecta. Ut
 enim vna hyrundo non facit ver, nec dies vnus: sic vnus dies
 aut breue tempus nō efficit beatum. Atque hoc quidem pa-
 cto summū bonum circumscriptum sit. Primū enim ponen-
 dum fuit oculis omnium, depingendūque pingui quadam F
 Minerua, tum postea describendum. Est autem hoc in facul-
 tate positum omnium, producere & coaceruare descriptione
 quæ recta sunt omnia: quarum rerum in tempore posita in-
 uentio est & adiumentum, à quo etiam artes ipsæ à tam exiguo
 principio profectæ ad tantum decus peruenerūt. Potest enim
 quilibet id quod deest, addere. Atque etiam meminisse debe-
 mus, quod suprà dictum est, subtilitatem non eodem modo
 quærendam esse in omni disputatione: verū pro rei quæ pro-
 posita sit natura: atque eatenus, quoad ars & via tradendi cō- G
 pendiaria patiatur. Nam & faber & geometra non eodē mo-
 do rectum angulum inuestigāt: sed ille, quatenus est ad opus
 vtilis: hic quoniā spectator est & estimator veritatis, quidnam
 sit, & qualis requirit. Eodēque modo faciendum est in cæ-
 teris omnibus, ne in eo quod attingendum fuit, quàm in eo
 cuius causa attigimus, longior ponatur oratio. Neque verò
 omnium similiter quærenda & inuestiganda causa & ratio
 est: nonnullisque in locis cōtenti esse debemus, si rem esse do-
 ceamus, ut sit in principiis. Est autē primum & principiū, rem H
 esse. Principiorū autem alia inductione cognoscuntur, non-
 nulla sensu, quædā cōsuetudine, aliaque aliter. Eorum autem
 singula diligēter explorata esse debent, quantum natura pos-
 sunt: dandaque opera est, ut probè definiantur, cum præfer-
 tim magnum momentū ad ea omnia habeant quæ cōsequun-
 tur. Quocirca plus principium, quàm dimidiū totius rei va-
 let: eoque fiunt multa perspicua eorum, quæ indagantur.

VIII.

Atqui cognoscenda felicitas est non ex cōclusionē solū,

- A iisquæ ex quibus conficitur oratio, sed ex iis etiam quæ de ea feruntur. Nam & congruunt cum vero quæ insunt omnia, & quamprimum verum dissentit à falso. Cum ergo bonū in tria genera sit diuisum, sintq; alia bona fortunæ, alia animi, & alia corporis: animi bona verissime & maxime bona nominam⁹. Itaque quoniā actiones animi & officia in animo ponimus, cū præclare dictū est & aptè ad hanc quidē sententiam, quæ & vetus est, & philosophis comprobata: tum etiam rectè, q in actionibus quibusdam finē extremumq; ponamus. Sic enim
- B totum positū est in animi cura & cogitatione, non in fortunæ temeritate. Cum ratione hac etiam congruit, quod vulgo dici solet, bene secundisq; rebus perfrui, beateque viuere beatum. Propè enim ab omnibus in honesta quadam vita, & prosperitate posita est. Atq; etiā in eo in quo diximus esse felicitatē, ea omnia insunt, quæ de beatitudine quærentur. aliis enim in virtute videtur, aliis in prudentia, quibusdam in sapientia. nonnulli eam in his ponunt, aut in horum aliquo, aut adiuncta, aut non seiuncta voluptate, alij etiam rerum externarum
- C adiunguntur affluentiam. Atquæ hæc est multorum ac veterum, illa perpaucorum clarorumque virorum oratio & sententia. quorum neutros verisimile est omni ex parte aberrasse, sed aliqua: quinetiam magna ex parte rectam viam secutos. Ac cum iis quidem qui beatam vitam dicunt omnem virtutem, aut aliquam virtutem, consentit definitio: est enim ei actio consentanea. Magnopere autem refert profecto, in possessione summum bonum, an in vsu, an in habitu, an in actione ponatur. Fieri enim potest, vt is in quo inest habitus,
- D nihil rei præclare gerat, vt dormientes, aut alio modo otiosi. At vero is in quo est actio, non potest: aget enim necessario, & honeste aget. Vt autem in Olympicis ludis, non formosissimus quisque, aut robustissimus corona donatur, sed qui in certamen descendunt: (horum enim nonnulli vincunt) sic eorum quæ in vita honesta ac bona versantur, compotes fiunt ij, qui recta quæ sunt, faciunt. Quorum vita ipsa per se iucunda est, quoniam voluptate affici in iis numeratur, quæ in animo insunt. Cuius autem rei quisque cupidus est, ea

delectatur. Vt equo, is qui amat equos: theatro, qui theatri cupiditate ducitur. Eodémq; modo rebus iustis lætatur is, qui iusti & æqui studiosus est: & omnino rebus quæ ad virtutem pertinent, is cui virtus chara est. Ac plerisq; ea quæ iucunda sunt repugnant, propterea quod non sunt sua sponte eiusmodi. Iis autem hominibus qui sunt studiosi honestatis, ea voluptatē afferunt quæ vi sua iucunda sunt. Quo in genere sunt quæ virtuti congruunt actiones. Itaque his sunt voluptati, idque propter se. Quocirca nihil eorum vita voluptate indiget, tanquam aduentitia: sed in seipsa inclusam habet voluptatem. Nam præter ea quæ dicta sunt, non est vir bonus habendus is, qui honestis actionibus non lætetur. Neque enim quisquam aut iustum dixerit eum, qui iustis actionibus non gaudeat: aut liberalem eum, qui non delectetur officiis liberalitatis: itémq; in cæteris omnibus. Quæ cum ita sint, confitendū est per se iucundas esse virtutis actiones & bonas & honestas, ac singulas maxime: siquidem vere de iis vir bonus iudicat: at iudicat, ut diximus. Est igitur quiddā optimū, honestissimū, & iucundissimū beatitudo. Nec vero separata hæc fuit ex Deliaeo epigramate, G Nil mage iustitia pulchrum est, meliúsque salute:

Res iucunda frui, quod sibi quisque petit.

Infunt enim hæc omnia optimis actionibus, in quibus aut in vna earum optima felicitatem esse dicimus. Sed tamen bonis, ut diximus, externis indiget: Vix enim potest, aut ne vix quidem, res magnas & dignitatis plenas gerere is, cui nullæ opes, nullæ suppetant copiæ. Per multa enim efficiuntur quasi instrumentis quibusdam, vel amicorum opera, vel pecunia, vel civis dignitate: sunt quæ nonnullæ res quarū amotio beatam vitam labefactet, ut nobilitas, ut liberi, ut forma. Neque enim plane ad beatitudinem aptus est is, qui omnino deformis sit, aut ignobilis, aut qui vitam in solitudine degat, aut sit sine liberis: ac multo etiam minus forsan, si cui sint liberi improbissimi, vel amici boni à vita excefferint. Ergo, ut diximus, has prosperitates videtur beata vita requirere. Ex quo fit, ut quidam felicitatem idem esse quod secundam fortunam; nonnulli, virtutem statuunt.

- A** Ex quo existit quæstio, num doctrina, consuetudine, in alia aliqua exercitatione patiatur, an diuina aliqua causa adsit, an hoc ita sit fortuito. Ac si quod à diis aliud datum munus hominibus est, profectò consentaneum est felicitatem etiam datam esse à diis: eo quæ maximè, quod rebus humanis melior est & præstantior. Sed hæc non sunt huius disputationis, & temporis. Hoc verò apparet, etiam si non data sit concessu & munere deorum mortalium generi, sit quæ virtutis,
- B** artis, aut exercitationis, tamen in rebus maximè diuinis esse ducendam. Virtutis enim merces & finis, optimum quiddam est, diuinum, & beatum: quod idem late pateat, necesse est. Potest enim comparari disciplina aliqua & diligentia ab iis omnibus, quorum quidem à virtute animus aliquo vitio non retardetur. Quod si sic melius est beatum esse, quàm fortuito, certè ita esse confitendum est. Siquidem quicquid à natura proficiscitur, ita secundum naturam affectum est, ut optime affectum esse possit: item quæ cum omnia quæ ab arte, causisquæ;
- C** omnibus efficiuntur, tum vel maximè quæ ab optima. Magnum autem scelus sit, rem omnium & maximam & præstantissimam fortunam adscribere. Atque etiã ex definitione perspicitur potest quod quærimus. Cõfirmauimus enim eam esse actionem quandam virtuti cõsentaneam. Reliquorum autem bonorum partim adesse necesse est, partim sunt adiuvantia & vtilia quasi instrumenta. Atque his consentiunt quæ initio diximus. Ciuili enim scientiæ finem esse propositum summum bonum posuimus. Huic autem cura omnis ferè in eo
- D** posita est, ut & ciues bonos efficiat, & ad res magnas, & honestas agendas idoneos. Iure igitur nec boue, nec equum, nec aliud animal vllum beatum ducimus. Nullum enim eorum est huius particeps actionis. ob eam quæ causam ne puer quidem beatus est: quippe cum nondum per ætatem ad has vitæ actiones sit aptus. Qui autem dicuntur, ob spem & expectationem quam de se concitant, ducuntur beati. Opus est enim vndique, ut dixi, perfecta virtute, completaque vita. Multæ enim in vita mutationes, varii quæ euentus versantur: fieri quæ potest, ut qui secunda fortuna usus sit, is in maximas incidat

X.

calamitates in senectute. quod de Priamo iis in libris qui de E
 Heroibus scripti sunt, ferunt fabulæ. Qui autem casus eiuf-
 modi senserit, misereque è vita migrauerit, eum nemo duxerit
 in beatis. Sed quæret aliquis, num quis alius quoad uiuat,
 iudicandus est beatus: sed Solonis sententia, expectandum ex-
 tremum tempus ætatis, ut tum denique sit beatus, cum supremum
 vitæ diè morte cõfecerit? At id quidè absurdum sit omnino,
 cum præsertim felicitatè in quadam actione statuamus. Quod
 si beatum negamus eum qui excesserit è vita, nec hoc vult Solon F
 quidem: sed tum denique aliquem tutò beatum iudicari posse,
 cum iam à malis est miseriisque liberatus. Quanquam de hoc
 quoque est dissensio. etsi enim sensus abierit, tamen nonnullis
 bonis & laudis & gloriæ, quanuis non sentiant mortui, quia
 viuunt, non carent, ut decore & dedecore liberorum, poste-
 riorum etiam rebus secundis & aduersis. Hæc quoque dubita-
 tionem afferunt. Fieri enim potest, ut qui beatam vitam usque
 ad senectutem protulerit, migraueritque conuenienter rationi,
 eum multæ in posteris mutationes cõsequatur: quorum non- G
 nulli boni viri sint, degantque vitam ex dignitate: alij contrà.
 Hoc etiam perspicuum est, eos multis modis in parentum ad-
 uersis rebus non eiused generis posse affici. Absurdum quidem
 sit, si is quoque cõmutetur, qui oppetiit mortem, sitque aliàs
 miser, aliàs beatus. Absurdum hoc quoque sit, res posterorum
 nihil, ne ad vllum quidem tempus ad parentes pertinere. Sed
 redeundum est ad id quod suprà quæsitum est. Eo enim co-
 gnito, fortè quod quærimus intelligetur. Si igitur supremus
 vitæ dies expectandus est, ut tum quisque beatus existimetur, H
 non quod beatus ipse sit, sed quod antea fuerit: quid est quam-
 obrem non sit absurdum, cum quisque beatus est, de eo quod
 inest non verè dici? quod propter varietatem fortunæ mini-
 mè placeat viuos concedere beatos, quodque stabile aliquid
 ac firmum, vixque mutabile, beatam vitam putemus fortu-
 nam contrà sæpe recidere in eosdem. Perspicuum est enim, si
 euenta sequamur, eundem nos sæpe aliàs beatum, aliàs mise-
 rum esse dicturos. Ita beatum, Chamæleonti similem, nec sa-
 tis firmum, affirmabimus. Atqui non est rectum, fortunam

A confectari. Non enim in ea positum est beatum esse vel miserum, etiam si hanc humana, ut dixi, vita desyderat. Beatæ autem vitæ dominæ sunt virtuti consentaneæ actiones, contrariæque contrariæ. Hanc autem rationē id quoque confirmat quod quæsitū est. Nulla enim in re mortalium tanta inest firmitas, tanta constantia, ut in iis rebus quæ virtute geruntur. Multo enim scientiis ipsis & firmiores sunt & constantiores. quæ ut quæque præstantissima est, ita stabilis maxime: idque

B accidit ob eam causam maximè, quod diutissime in iis viuant beati. Quæ causa est, cur nulla obliuione obruantur. Inerit ergo in beato quod quærimus, talisque per omne tempus ætatis futurus est. Semper enim vel maxime ea & geret & cogitabit omnia, quæ virtuti congruunt: & quemcunque fortuna casum inuexerit, hunc maxime decore & apte feret: quippe qui vere bonus sit, quadratus, omnique reprehensione carens. Cùmque multos casus fortuna inuehat, iisque magnitudine & exiguitate differant: perspicuum est, res secundas & aduersas, quæ paræ & exiguæ interueniunt, nullum ad vitam momentum habere: quæ autem & magnæ, & multæ prosperè eueniunt, vitam efficient beatiorē. Nam & ad splendorem per se valent, & ad ornatum: & usus earum gloriæ plenus est, & dignitatis. Quæ autem contrà accidunt, eam vitam beatam illæ quidē labefaciunt, (nam & dolores afferūt, & multas actiones impediunt.) sed tamen tum splendet, apparētque maxime, cùm sedate ac moderate quis & multas & magnas perfert calamitates: non indolentia quidem, sed quod generoso,

D forti, magnoque sit animo præditus. Quod si sunt, ut dixi, vitæ dominæ actiones, certe nemo qui sit beatus, esse miser vlllo pacto potest. Neque enim unquā quæ odio digna sunt, quæque mala faciet. Eum enim qui vere bonus sit, quisque sapiens, putamus omnes casus fortunæ æquo animo esse laturum: ex iis etiam quæ sint in potestate, semper pulcherrima quæque facturum. Ut & bonus imperator exercitu eo qui adest, semper ut usus belli ferat, commodissime vitur: & futor ex iis pel libus quæ suppetant, calceum aptissimum conficit: eodemque modo cæteri omnes artifices. Quod si ita est, qui beatus

fit, miser esse nullo modo potest. nō tamen beatus sit quidem, E
 si in Priami calamitates incidat. Nec rarius quidem certe est
 & mutabilis. Neque enim ex felicitatis possessione facile quis
 deiici detrudiq̃ue potest: nec id leues casus, sed & graues &
 magni efficiant. Ex misero autem iterum beatus non fiet exi-
 guo tempore: sed si producto absolutoque spacio, rerum ma-
 gnarum ac præclarum in eo accedat cumulus. Quid igitur
 prohibet nos beatum statuere eum, qui virtutis perfectæ per-
 fectō fungatur munere? quiq̃ue in bonorum externorum satis F
 magna abundantia viuat, non aliqua parte ætatis, sed in omni
 vita consecuta atq; absoluta: aut certe eodem addendum, qui &
 eam vitam sit acturus, & mortem ex ratione obiturus? quan-
 doquidem incertus est rerum futurarum exitus, & beatitudi-
 nem finem esse, ac quiddam omni ex parte perfectum poni-
 mus. Quæ cum ita sint, beatos ex viuis dicemus eos, quibus
 adsint permanfuræq̃ue sint quæ enumerata sunt omnia. at bea-
 tos homines. Atque hæc quidem hætenus.

XI.

Casus au-
 tem & res aduersas posterorum ac amicorum omnium nihil G
 pertinere omnino ad mortuos, valde ab amici officio alienū
 sit, sententiisq; omniū repugnare videatur. Igitur quàm mul-
 ti casus sint, iiq; longe ac late differant, cumq; alij magis, alij
 minus pertineant, singillatim quidem differere, longum sit &
 infinitum: summam & populariter, satis. Vt igitur aduersæ
 res quæ beatos accidunt, aliæ momentum habent ad vitam,
 aliæ leues sunt: sic ex omnes quæ amicis. Sed permultum in-
 terest, viuis an mortuis mala contingant: ac multo etiam ma-
 gis, quàm vtrum res iniquæ & nefandæ in tragediis antè tra- H
 ctentur, an gerantur. Ratiocinandum igitur etiam est hic, quid
 quicque intersit: vel potius quærendum est de mortuis, vtrum
 alicuius boni participes sint, an contra. Perspicuum enim est
 ex his, etiam si quid ad eos pertineat, siue boni, siue mali, exile
 id & exiguum aut omnino aut illis fore: sin minus, certe non
 tantam vim in eo esse, vt vel beatos eos qui non erant prius,
 efficiat: vel iis qui antè beati erant, beatam vitam eripiat. Er-
 go hoc quidem iam apparet, res & secundas amicorū & ad-
 uersas, ad eos pertinere illas quidem qui occiderint: sed ita,

A vt neque ex beatis miseros faciant, neque aliud quicquā generis eiusdē. His ita expositis, iam foelicitas in bonis sit laudabilibus, an potius gloriatione dignis, videamus. Est enim perspicuum, eam non numerari in iis quā ipsa nō sunt per se bona, sed esse possunt. Igitur hoc apparet, quod laudabile sit, omne ob eam causam laudibus affici, quod affectione aliqua sit prāditū, & ad aliud quodā modo referatur. Nam & iustos
B & fortes, & vno nomine viros bonos, & virtutes propter opera, munera, actionesque laudamus. Et robustos, & qui ad cursum valent homines, ceterosque eiusdē generis propterea laudamus, quod à natura instituti sint, aptique ad gerendas res aliquas, quā in bonis sunt & honestis. Quod ex iis etiā laudibus quā Diis tribuuntur, perspicui potest. Ridiculas enim eas fore cōstat, si ad nos referātur. Hoc fit propterea, quod laudes, vt dixi, referendō tribuūtur. Quod si laus in eo genere est, id perspicuū est, vt quicque optimum est, ita minimē ad laudem valere: multoq; id esse & maius & prāstantius. Idq; ex eo etiā perspicitur, q̄ & deos beatos fortunatosq; ducimus: & viros,
C vt quisque ad Deū proximē accedit. Eadem est rerū bonarū ratio. Beatitudinē enim nemo ornat laudibus, vt iustitiā: sed quod multo & diuinior sit & melior, diuino honore afficit. Recte etiā Eudoxus videtur primas partes tribuisse voluptati. Nā cum in bonis esset ipsa, neq; laudaretur, declarari putabat, eā rebus omnibus prāstare, quā essent laudabiles: in eodemq; esse genere Deum ac summum bonū, quoniā ad ea cetera referrentur. Est enim virtutis laus propria: quippe cum ea
D apti simus ad res honestas gerendas. Encomia autem ea potius attingunt, quę tam corporis q̄ animi gerātur viribus. Sed hęc quidē accuratius inuestigare eorū sit potius, qui in encomiis elaborarunt: nobis autē ex iis perspicuū est quā dicta sunt, in bonis iis quā ad decus valent, perfectisque numerari beatam vitā. Quod ita esse hinc etiā apparet, quod est principiū. eius enim causa omnes omnia facimus principium autē, idq; omne in quo causa est cur cetera bona sint, gloriatione dignū & diuinum ponimus. Sed quoinā beatitudo est actio quādā animi virtuti vndiq; absolutę congruens, iā virtus ipsa con-

b

XIII

syderanda cognoscendâq; est. sic beatam vitam facilius contemplabimur. Atq; is quidem videtur qui civili scientia verè instructus est, huic maximâ dedisse operam: quoniâ hoc vult, hoc spectat, & ciues bonos efficere, & obediētes legibus. Hoc declarant Cretēsiū & Lacedæmoniorum legislatores, & si qui alij in eo genere floruerunt. Quòd si hæc civilis sciētiæ propria est cognitio, perspicuū est, cum eo instituto quod iam inde ab initio secuti sumus, omnē hanc cōgruere & consentire quæstionem. Videndū est scilicet, quæ sit hominis virtus. etenim de summo bono hominis quærebam⁹. Sed virtutē dicimus hominis, non quæ corpus, sed quæ animum attingit humanum: beatamque vitam, animi actionem nominamus. Quæ cum ita sint, perspicuum est, vt eum qui oculos curaturus sit, totum corpus: sic enim qui civili ratione instructus sit, ea omnia quodammodo quæ ad animum pertinent cognita habere oportere: ac multo etiam magis, quo maior civilis scientia & melior q̃ medicina est. Atqui clari nobilēque medici multū operæ in cognitione corporis ponūt. Cognoscēdus igitur ei animus est, qui civili scientia est præditus. Cognoscēdus est autē horum causa, & quoad satis sit ad ea quæ quærimus. Nā subtilior accuratiorq; eius explicatio maioris negotij sit, q̃ ipsa illa res quam nobis proponimus. De qua quoniâ in iis libris quos ἡσπευκὲς inscripsimus, satis multa diximus illinc assumenda sunt, quæ ad hunc locum pertinebūt, veluti vnâ eius partē expertem esse rationis, participē alterā. Vtrum autem separatæ sint, vt partes corporis, & quicquid ex partibus constat: an cogitatione duæ res sint, quæ sua sponte separari nequeant, quæadmodū in orbe pars quæ cōuexa dicitur, & cōcaua: ad id quod agimus, nihil interest. Eius autē partis, quæ rationis expers est, alia vis est etiam plātæ communis: eā dico, quæ causa est cur alamur & augeamur. Hanc enim vim animi tum in iis omnibus quæ aluntur, tum in foetibus licet ponere, tum etiam in perfectis animātibus. hanc enim aptius est, q̃ aliam. Huius rursus cōmune quoddā munus est, non hominis proprium: quippe cum tum maxime cū somnus capitur, hæc siue pars siue vis suo officio & munere fungatur.

XIIII.

- A** Atqui bonus ab improbo in somno minime interno scitur. Hinc negant inter beatos ac miseros per dimidiatum vitæ tēpus quicquā interesse. Idq; iure ac merito accidit, propterea q̄ somnus animi est requies, non quia bonus sit vel malus, nisi si quæ motiones sensim oriantur, ac tū meliora visa sunt bonorum q̄ quorūlibet. Sed hæc quidē hæctenus. Alendi etiam vis prætermittenda est, quandoquidē virtutis hominis expers est. **B** Alia autem est etiam vis animi rationis expers, quæ tamen eius quodā modo est particeps. Nam & continentis impotentisq; rationē est animi partē eā quæ rationē habet, laudamus. Inuitat enim vera ratio bene sanos ad iustitiam & æquitatē. Cōstat autē in eis aliquid aliud esse innatū præter rationem, quod repugnat obsistitq; rationi. Vt enim in corpore, si partes dissolutas & dissipatas dextrorsum moueri velimus, cōtrā ad lauā perspicue feruntur: sic in animo. distrahuntur enim in contrarias partes impotentium cupiditates. Sed in corpore id quod rapit & distrahit videmus, in animo non videmus. Certē nihilo minus existimare debemus inesse quiddam in animo præter rationem, quod ei resistat & repugnet. **C** Quomodo autē ab ea diuersum sit, nihil interest. Hoc autē, vt dixi, rationis est etiā particeps, paret enim rationi in continente, ac multo etiam magis in tēperatis & fortibus, in quibus omnia rationi cōgruūt. Hoc ergo apparet, vim expertē rationis esse duplicē: vis enim ea quæ crescendi causā tributa est, nulla ex parte rationis est particeps: concupiscendi autē & appetendi quodāmodo ea vtitur, quatenus ei obedit, atq; paret. Atqui **D** eam dicimus cōpotem quidē & parētis amicorumq; rationis nō tanquam mathematicorum. Nam vim expertem rationis parere quodammodo rationi, & admonitiones, & obiurgationes, & adhortationes indicant. Quòd si confitendum est, hanc quoque vim compotem esse rationis, duplex vis erit rationis particeps: alia propriè & in seipsa: alia veluti probus filius obedit parenti. Hac autem distinctione & dissimilitudine etiā virtus diuiditur. alias enim in ratione esse dicimus, alias more perfectas. In ratione sunt, vt sapientia, vt sagacitas, vt prudentia: more perfectæ, vt liberalitas & temperātia.

Nam cùm de moribus alicuius loquimur, non sapientem eũ, E
vel sagacem dicimus, sed clementem & modestum. sapientem
etiam laudamus ob animi habitum : & habitus eos qui lauda
biles sunt, virtutum nomine appellamus.

ETHIC. ARISTO. LIB. II.

I.

ED cùm duo sint virtutũ genera, alterum earum
quas in ratione esse dicimus, alterũ earum quas
morales & volũtarias: rationis quidẽ magna ex
parte à doctrina ortum accessionemq; habent. F
Itaq; & exercitationis indigēt & tẽporis. id est
id est moralis & volũtaria virtus, id est more, à quo
nomen duxit, quod paulum à πὸ τῷ ἔθῳ deflexit, omnino com
paratur. Ex quo perspicuum est, nullam omnino moralium
virtutum ingenerari nobis natura. Nihil enim quod insitum
& innatum est, aliter atque est assuescit. Vt lapis qui suapte
sponte deorsum fertur, nunquam in sublime ferri assuescat,
ne si milies quidem eum quis fursum vt consuefaciat, emit
tat. Eodemq; modo nec ignis deorsum, nec aliud quicquam G
aliter atque ipsius natura ferat, potest assuescere. Non igitur à
natura, neque contra naturam in nobis insunt virtutes: sed
nati factique sumus ad eas & percipiendas natura, & efficien
das consuetudine. Iam verò quæ nobis à natura tributa sunt,
eorum primũ facultates accipimus, deinde officiis munerib;que
fungimur. Quod in sensibus cernere licet. Neque enim
ex eo quòd crebro aut aspeximus, aut audiuius, sensus
accepimus: contraque eorum cum iam essemus compotes, eis
vsi sumus, non cùm vti essemus, percepimus. At verò virtu
tes accipimus, antea cùm operis aliquid confectum dederi
mus. Quod in cæteris fit artibus. Quæ enim facienda sunt
cum didicimus, ea tum cum agimus, discimus maximè.
Veluti homines tum architecti existunt maximè, cùm ædifi
cant, & citharoedi cùm fidibus vtuntur. Similiter tum iu
sti temperantes, fortesque efficiuntur maximè, cum ea faci
mus quæ iusta sunt, quæ modesta, quæ fortia. Atque etiam
hoc ipsũ declarat & docet quod fieri solet in Rebusp. in qui
bus legislatores cõsuetudine & exercitatione ciues bonos ef

Aficiunt. Est enim hæc omnium qui leges imponunt, sententia & voluntas. Quod qui minus recte faciunt, aberrant. quippe cum hac vna re præstet vitiosæ bene constituta Resp. Iam ex iisdem rebus oritur virtus omnis, & ab iisdem interit. Similis est ratio artium omnium. Nam ex eo quod vtutur fidibus, & clari & ignobiles citharœdi existunt. Eadem est ratio architectorum reliquorumque omnium. Nam ex eo quod scite & perite ædificant, boni architecti futuri sunt: ex eo quod inscite, mali. Quod ni ita se haberet, nec rationi vllus esset nec doctrinæ locus, omnesque docti & indocti nascerentur. Eadēque omnium virtutū causa & sententia est. Nā cum ea facimus quæ pactis continentur iis quæ hominibus inter ipsos intercedunt, alij iusti, alij iniusti efficiuntur. Et cum ea omnia quæ acerba molestaque sunt, agimus, assuescimusque aut timere, aut confidere, nonnulli fortes, quidā timidi ignauique existunt. Eodemque modo de cupiditatibus & iracundia iudicandum est: quoniā alij temperantes & clementes, plerique intemperati & iracundi efficiuntur: hi quia sic, illi quia secus in iisdē versentur. Atque vt vno verbo finiam, ex sui similibus actionibus omnes habitus oriuntur. Itaque faciendæ sunt certo quodā genere actiones, quandoquidem earum differentias habitus consequuntur. Non igitur parui, sed magnopere, atque adeo ad summam refert, vtrum sic an secus iam inde à puero assuescamus.

Quoniam igitur huic negotio quod suscepimus, non est proposita cōtemplatio quasi finis, vt cæteris (id enim agimus, non vt quid virtus sit, intelligamus, sed vt boni efficiamur, quādoquidē vsus eius nullus foret) necesse est quemadmodū **D** actiones & officia ducantur, cōsiderare. In iis enim situm est, quemadmodū dixi, vt habitus quales debent, oriantur. Ac illud quidem cōmune est omnium, idque positum sit, rectæ rationi cōuenienter fieri: deque eo differetur posterius, & quid sit recta ratio, & quēadmodū affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prius cōstare & cōuenire debet, omnem quæ de rebus agendis habetur, orationem, populariter, non subtiliter tractari oportere: vtque initio diximus, rationes pro rei natura exigendas esse. Vt autem in rebus salubribus, sic in actio-

nibus, iisque omnibus quæ conducunt, nihil inest firmitatis, E
 nihil stabilitatis, & roboris. Cùmque eiusmodi sit, quæ de ge-
 nere toto habetur oratio, multo etiam minus certa est quæ de
 rebus singulis habetur: quoniam nec sub artem, nec sub præ-
 ceptionem ullam cadunt. Sed ut in medicina & gubernatoris
 arte, sic iis omnibus qui in actione rerum versantur, temporis
 habenda ratio est, quâquam autem, id est quod nunc agimus,
 eiusmodi, tamen danda omnino opera est, ut alleuetur. Hoc
 igitur imprimis intelligendum est, iis omnibus quæ sunt in
 hoc genere, ab eo quod nimium & parum est, interitum impê- F
 dere natura (perspicuis enim rebus ad obscuras illustrandas
 utendum est.) Id quod licet in viribus & valetudine cernere.
 nam & profusæ & remissæ nimirum exercitationes labefactât
 vires, euertuntque funditus. & poculenta ac esculenta si mo-
 dum transeant, vel infra modum adhibeantur, labefactât va-
 letudinem eodẽ modo, sint moderata, sint & modica, pariur,
 augent, ac tuentur. Quod idẽ & in temperantia, & in fortitu-
 dine, cæterisque virtutibus contingit. Qui enim fugit timetq;
 pericula omnia, quique nullum perfert, is timidus & ignauus G
 euadit: & qui nullum timet omnino, sed adit omnia, is audax
 existit. Itẽmque qui omnibus voluptatibus perfruitur, nul-
 lãque prætermittit, intemperans: qui vero omnes præter-
 mittit & cauet, ut solent agrestes, is sensus omnis expers iudi-
 candus est. Tollitur enim tẽperantia, tollitur fortitudo ab eo
 quod nimium est & parum. At vero saluæ sunt & incolumes
 mediocritate dominante. Verum non solum ortus incremen-
 taque & interitus ex iisdem & ab iisdem efficiuntur, sed in
 iisdem etiã actiones versantur. Quemadmodũ enim aliis in H
 rebus quæ euidentiores sunt, id contingit, veluti in viribus,
 ut ex eo gignantur, q̃ & multum cibi capiatur, & multi labo-
 res ferãtur, quod valens viribus efficere potest maximè: sic in
 virtutibus. Nam & ex eo temperantes efficimur, q̃ nos à volu-
 ptatibus abstinemus: & cum ij sumus, ab iis facillime abstinere
 possumus. Similis est ratio fortitudinis. Nam cũ & ea quæ
 terribilia sunt despicere, & eadẽ magno animo ac forti per-
 ferre assuescimus, tũ fortes existimus: quales cum sumus, quæ

A terrorem afferunt, facillimè sustinemus. Habitus autem quales sint, ex voluptate ac dolore quæ facta & opera consequuntur, perspicui debet. Nam qui se à corporis voluptatibus abstinet, eo quæ ipso lætatur, is temperas: qui id molestè acerbèque fert, is intemperans putandus est. Et qui molesta quæ sunt forti ac magno animo perfert ex eoque voluptatè percipit, aut certè non fert grauitè, fortis: qui ægrè fert, is habendus ignauus. Virtus enim moralis ac voluntaria omnis inhæret voluptatibus ac doloribus. Nam & voluptatum blanditiis deliniti, ad ea gerenda omnia quæ praua sunt, impellimur: & dolorum cū admouentur faces, à rectè factis deducimur. Itaque Platonis sententia, institutos esse omnes oportet iam inde à puero, vt lætemur bonis rebus, doleamus quæ cōtrariis, Recta est enim hæc educatio. Iā verò si in actionibus, & perturbationibus hærent virtutes: omnē autè perturbationem actionemque omnem sequitur voluptas aut dolor: ob eā certè causam virtus in voluptatibus doloribusque versatur. Hoc etiam supplicia, quæ ob eas sumuntur, indicant: medicinæ enim quædam sunt. At curationes ex dissimilibus cōtrariisq; rebus solent effici. Præterea habitus omnis animi, quemadmodum suprà dixi, quibus in rebus positū est, vt melior vel deterior gignatur, in iis vim suā omnem obtinet. A voluptatibus autè & doloribus habitus vitiosi nascuntur: propterea quod ea quis sequatur aut caueat, vel quæ facienda fugiendaque non sint, vel quando, vel quomodo facienda non sint & cauenda, quæque sunt eiusdem generis, quæ ratio præscribat. Itaque virtutes vacuitates quasdam perturbationū tranquillitatesque animi definiunt. Haud probè quidem, quod omnino dicant, nec adiungant quomodo decet, aut quomodo nō decet, & quando, & cætera omnia quæ addūtur. Ergo hoc præponitur, virtutem quæ in hoc genere est, in voluptatibus doloribusque versari, in ea quæ ad res optimas gerendas inesse momēta maxima: in vitio, cōtrā. Quod ex eo etiā perspicui potest, quia cū tria sint quæ sequimur, & tria quæ declinamus, honestum, vtile, iucundum: & tria quæ superioribus contraria sint, turpe, inutile, molestum: cū in iis omnibus vir bo-

nus rectè se gerit, & improbus præposterè, tum vel maximè E
in voluptatibus. Nam & cõmunis est animantium omnium,
& ea omnia cõsequitur, quæ sub appetitione cadunt. Etenim
quicquid honestum, quicquid vtile, id omne iucundum. Præ
terea quoniam vnà nobiscum iam inde ab incunabilis edu-
cata est, difficile factu est hanc perturbationem euellere om-
nino, quæ penitus in vita implicata insidet. Atque etiã actio-
nes factæque nostra dirigimus voluptate & dolore, alij mi-
nus, alij magis. Ob eam igitur causam necesse est in his versari
hoc nostrum institutum. Non enim in eo parua momenta F
sunt ad officia & actiones, si quis rectè aut improbè lætetur
aut doleat. Præterea difficilius est, vt ait Heraclitus, volupta-
ti obistere, quàm iracundiæ. At semper vt quicque habet dif-
ficultatis & negotij plurimum, ita in eo potissimum ars om-
nis virtusque versatur. Quod enim vndique perfectum abso-
lutumq; est, id ibi maiore obtinet & splendorè & dignitatem.
Quare ob eam etiã causam vt consistat necesse est in dolore
ac voluptate omnis quæ de moribus & ciuili ratione insti-
tuitur disputatio. Nam qui his rectè vtetur, is vir bonus: qui G
peruerse, improbus futurus est. Atque hoc quidem iam con-
fectum est, virtutem voluptatibus doloribusque cõiungi: &
quibus ex rebus gignitur, ab iis & augeri eã & interire, si eo-
dem modo non fiant: eandẽ à quibus rebus nata sit, in iis mu-
nus suum & officium exequi. Quæret autẽ aliquis, quid sit
I III. cur eos dicamus qui res iustas efficiant, iustos: qui modestas,
temperantes existere oportere: præsertim cùm si res agant iu-
stas, si modestas, iusti iam sint ac tẽperantes? Vt si qui gram-
matici musicique munere fungantur, ij grãmatici sint & musici H
necesse est. At ne in artibus quidem ita sit. Fieri enim potest,
vt quis quid præstet eorum quæ grammatici arte continen-
tur & fortuito & alterius præscripto. Ergo tum denique grã-
maticus erit, & si quid eorum quæ grammatici propria sunt,
& si grammaticè faciet, hoc est, si ab ea quæ in eo inest arte
grammatica proficiatur. Iam artium ac virtutum non est
eadem ratio, propterea quòd quæ ab artibus proficiuntur,
quoniam laus omnis & præstantia inclusa in iis ipsis est, satis

A sit ea certo quodam genere effici. At verò quæ virtute geruntur, non sic quodam modo affecta sint, continuo iustè temperatève efficiuntur: sed si is etiam qui faciat, quodammodo sit affectus. primum, si sciens, deinde si volens & ultro, id quæ eorum causa: tertio, si firmo & stabili animo faciat. Quorum præter scientiã nihil artibus tenendis percipiendis quæ requiritur. Ad virtutes verò, cum scientia parum aut nihil valet, tum non parua, sed omnia momenta sunt in cæteris. Quæ quidem consuetudine iustè moderate quæ viuendi omnia comparantur. Ergo tum denique res iustæ ac modestæ dicuntur, cum eiusmodi sunt, quales viri iusti temperantes quæ agerent. Iustus autem & modestus is demum est, non qui eas res gerat omnino, sed qui ita gerat ut iusti & frugales faciunt. Hoc ergo vere dicunt, ex rectè temperatè quæ acta vita iustos moderatos quæ viros effici. Quam vitã qui non traducat, is nunquã est futurus bonus. Sed plerique cum hæc non faciant, ita denique se & probos fore & philosophaturos putant, si ad verba confugiant. Ij simile aliquid faciunt quod ægroti, qui medicos illi

C quidè libenter audiunt ac diligenter, sed nihil eorũ quæ præscripta sunt faciunt. Quemadmodũ igitur illis nunquã bene habiturum est corpus qui ita curantur: sic nec his animus, qui isto modo philosophantur. His expositis deinceps videndũ est, quid sit virtus. Quoniam igitur tria sunt in animo, perturbationes, facultates, habitus, ex his tribus vnum aliquid sit virtus necesse est. Perturbationes autem appello, ut cupiditatem, ut iram, ut exardescentiam, timorẽ, audaciam, ut inuidiam, gaudium, amicitiam, ut odium, desyderium, æmulationem,

D misericordiam, & omnino ea omnia, quæ vel voluptas consequitur vel dolor. Facultates autem, quibus ad perturbationes accipiendas apti sumus, dicimus, ut per quas vel irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus verò sunt, quibus probe vel male affecti sumus in perturbationibus: velut cum irascimur, si vehementius, vel parum, male: sin mediocriter, bene affecti sumus: item quæ in cæteris. Ac perturbationes quidè nec virtutes sunt, nec vitia, propterea quod ex perturbationibus nec probi nec improbi nominamur: ex virtutibus & vitiis nomi-

V.

VI.

namur:quòdque perturbationes nobis nec laudi dantur, nec E
vicio. Nec enim qui timet laudatur, aut qui irascitur: nec qui
omnino irascitur, vituperatur, sed qui certo quodā modo. At
verò propter virtutes & vitia iure laudamur, aut vituperamur.
Iam irascimur & timemus inconsultò: virtutes aut ipsa confi-
lia sunt, aut res gestæ consilio. Ad hæc, perturbationibus mo-
ueri dicimur: virtutibus & vitiis non moueri, sed quodāmo-
do affici dicimur: ob easque causas ne facultates quidem sunt.
Neque enim eo vel boni dicimur aut mali q̃ omnino agere
possumus, vel laudamur, vel vituperamur. Præterea facultate F
præditi sumus natura, boni vel improbi non sumus, quod su-
pra ostendimus. Quòd si nec perturbationes sunt virtutes, nec
facultates, relinquitur vt sint habitus. Ac virtutis quidē quod
sit genus dictum est. Dicendum est autem non solum habi-
tus esse virtutes, sed etiam quales sint. Hoc igitur confitendum
est, virtutem omnē, in quo ipsa sit, eum probè affectū reddere,
officiūque ac munus eius probè exequi. Vt virtus oculi &
ipsum oculū integrū efficit, & munere illius rectè fungitur.
virtute enim oculi probè cernimus. Itemq; virtus equi, equū G
generosum efficit, & ad cursum aptū, & ad vehendum eū qui
insideat, ad expectādōsque hostes idoneum. Quòd si ita est in
omnibus, certè hominis virtus habitus erit, quo & bonus ho-
mo efficitur, & officio suo ac munere probe fungitur. Hoc
quemadmodū futurū sit, & iam diximus, & nunc ita denique
perspici poterit, si qualis eius sit natura, etiā atq; etiam consy-
derabimus. Licet quidem in omni natura coherente & conti-
nuata, quæque secari potest & diuidi, & quod præstat, notare,
& quod superatur, & quod æquale est: idq; vel pro rei natura H
vel nostro more. A Equale autē dicitur id, quod mediū est in-
ter rem quæ præstat, & eam quæ vincitur. Rei autē medium
appello id, quod æquè abest ab vtraque extremitate: idque a-
pud omnes vnū idēque valet & efficit. Nostra autē ratione
id mediū est, quod nec transit modum nec deserit, nec vnum
idemq; apud omnes valet. Vt si decē nimium multa sunt, duo
non satis, capiāt sex pro rei medio. A Equè enim superāt atque
superantur. Hoc autem medium à proportionē arithmetica

A ducitur. At quod nobis medium est, non ita sumitur. Non enim si cui decē minas edere nimium sit, duas parum, sex minas magister ludi præscripserit. Est enim hoc fortasse nimium vel parum ei qui capiat, vt Miloni parum, tyroni nimiū. Eadem est & cursus ratio & luctæ. Ita nimium & parum artifices omnes vitant, mediocritatem & exquirunt, & persequuntur: ac mediocritatē non rei quidem, sed quæ à nobis ducitur. Quod si ars omnis & scientia ita deniq; præclare sum munus exequitur & absoluit, si mediocritatem intuetur, ad eamque sua opera omnia refert (hinc solent de operibus iis quæ perfecta sunt & absoluta prædicare, nec iis detrahī quicquam nec addi posse, quia nimiū & parū omnem præstantiam laudemque artis labefactet, cōseruetque mediocritas) clari autem artifices eò, vt dixi, opera sua referunt: & vt natura, sic certior est dux virtus præstantiorq; q̃ ars omnis: profecto mediocritatis ea sit indagatrix necesse est. De ea loquor, quæ voluntate ac more suscipitur, quæ in perturbationibus actionibusque cōsistit, in quibus est, & nimiū, & parum, & mediocritas. vt &

C timere, & confidere, & concupiscere, & irasci, & misereri, & omnino gaudere, & dolere possumus & nimium, & parum: quorum vtrunque non recte fit. At vero quando, quibus de causis, quibúsque rebus decet, cuiusque rei causa, & quomodo æquum est hæc facere omnia, perfectum quiddam est ac optimum: quod quidem in virtute situm est. Itemq; in actionibus & officiis nimium, & parum versantur, & mediocritas. At virtus in perturbationibus actionibúsque connectitur: in quibus & nimium & parū in vitio est: mediocritas in laude & recte

D factis. quæ duo virtutis sunt maxime propria. Est igitur mediocritas quædā virtus, cū medijs & perfecti sit indagatrix. Iam peccare licet multis modis, quoniam vt Pythagorei cōiiciebant, malum infinitum incertumque est, bonum certum atque finitū. At vero recte facere vno modo licet. Itaq; illud facile, hoc difficile est. Nam & à signo discedere facile est, & ipsum attingere, magni negotij. Ob eamque causam nimiū & parum in vitio est, mediocritas in virtute. Boni enim vno modo efficimur, mali modis omnibus. Est igitur virtus, habi-

tus animi iudicio susceptus, in mediocritate positus, ea quæ E
nos attingit, ratione sic rectus, ut prudens præscripserit. Me-
diocritas autem duorum vitiorum est: quorum alterum eo q
superat, alterum eo quod parum est, cernitur: id quæ vel ob
id maxime, quod alia vitia in perturbationibus & actionibus
decorum modumque transeant, alia ab eo deficiat: in quibus
virtus & inuenit, & seruat mediocritatem. Quocirca virtus
natura sua & definitione, qua quid esset explicatum est, me-
diocritas intelligitur, rei optimæ perfectæ que ratione, extre-
mitas. Sed non omni actioni & perturbationi modus adhibe
ri & apponi potest. Sunt enim quædã quæ nomine suo vitio-
sa declarari videtur, ut malevolentia, ut impudentia, ut inui-
dia: & in factis, ut adulterium, furtum, cædes. Hæc enim om-
nia, quæque sunt eiusdem generis, ipsa per se vitiosa dicun-
tur: non eorum immensi nimium aut parum magni progres-
sus. Nunquam igitur in recte factis esse hæc possunt, sed sunt
semper in vitio: nec in his talibus illud recte, aut non recte
versatur, adulterando, vel quando, vel quemadmodum opus
est: sed absolute quiduis eorum facere, vitiosum est. Quam- G
obrem nihil interest, utrum quis moderatam iniustitiam, mo-
deratam ignauiam, moderatam intemperantiam quærat, an
immoderatas eas, & nimium paruas. Nam isto quidem mo-
do & ei quod modum transit eumque deserit, modum ap-
ponere licebit: & ei quod ultra modum progreditur, id quod
modum superat: & ei quod parum est, id quod parum est.
Ut igitur temperantiæ & fortitudinis nec nimium est nec pa-
rum, propterea quod mediocritas quodammodo in summo
sita est: sic istorum modus nullus est, nec nimium, nec parum, H
sed ut quicque gestum est, ita est in vitio. Omnino enim nec
eius quod nimium est & parum modus ullus est, nec medio-
critis nimium & parum. Hæc autem non solum de ge-
nere toto virtutum dicenda sunt, sed ad singulas etiam cõue-
nit accommodare. Omnium enim disputationum quæ de actio-
nibus officiisque instituuntur, ea quæ ad genus vniuersum
accommodantur, latissime patent: quæ autem ad partes, ad ve-
ritatem propius accedunt. In singulis enim rebus actiones

- A & officia versantur, quibus debet respondere oratio. Hæc igitur ex subiecta sunt descriptione capienda. Ac in metu quidem & confidentia, fortitudo mediocritas est. Eorum autem qui modum transeunt, qui timoris vacuitate, vacat nomine. (Sunt autem multa vacantia nomine:) qui autem confidentia impulsus, modum egreditur, audax cōfidentisque nominatur. At qui nimium timet, parumque confidit, ignavus dicitur. In voluptatibus autē & doloribus non omnibus quidem, sed
- B ad corpus pertinentibus, iisque potissimum que tactu percipiuntur, minus etiam in doloribus, modus est, temperātia: nimium, intemperātia. Qui porro à voluptatibus nimium abhorreant, nō admodū multi reperiuntur, vt ne nomen quidē habuerint. Appellentur sanē omnis sensus expertes. Iam in dandis accipiendisque pecuniis mediocritas, liberalitas dicitur: quæ modum transit, prodigalitas: quæ ab eo deficit, avaritia, & illiberalitas. Contrariōque modo in iis vltra modum progrediuntur, ab eoque deficiunt. Prodigus enim largiendo
- C modum transit, & accipiendo abest ab eodem. At verò avarus in accipiendo nimius est, in dando parcus. Atque hæc quidē nūc populariter ac summatim exponimus, hoc ipso cōtenti, post differemus subtilius. Versantur etiā in pecuniis aliæ affectiones, quarum mediocritas magnificentia nominatur. Nam inter magnificum & liberalem hoc interest, q̄ ille in magnis, hic in parvis cernitur. Nimiū ἀπαρουσία καὶ βαρυσία: parū, μικροπρέπεια dicitur, differuntque ab iis quæ sunt liberalitatis, Quid autem differant, posterius docebimus. Porro in
- D honore & infamia mediocritas, magnitudo animi appellatur: exuperantia, elatio animi: defectio, parvus pusillusque animus. Quam autem rationem liberalitatem ad magnificentiam habere docuimus, parvis differentem, eandem habet ad magnitudinem animi quæ in magnis honoribus versatur, alia quæ in parvo honore cernitur. Licet enim & vt decet honorem gloriāque expetere, & nimiū & paruum. Qui nimia cupiditate ducitur gloriæ, is ambitiosus: qui nō satis, vacuus ab honoris cupiditate appellatur: at qui modum tenet, vacat nomine. Atque etiā affectionibus nullum nomen impositū est,

nisi quòd ambitiosi propria est ambitio. Hinc extremi de va-
 cua regione, quæ intra fines eorum quasi media locata est, iu-
 dicio disceptant: estque cum nos eum qui modum tenet, am-
 bitiosum: est cum eundem, abhorrentem ab omni honore no-
 minemus. Atque aliàs ambitiosum laudamus, aliàs eum qui
 nullo honoris studio tenetur. Quod quã ob rē faciamus, dein-
 ceptis explicabimus. Nunc nostro more differamus de cæteris.
 Atque etiam in ira exuperantia est, defectio, & mediocritas.
 Cumq; eorum non ferè extent nomina, eum qui modū tenet, F
 clementem, & mediocritatē clementiam mansuetudinēque
 nominamus. Extremorum is qui vltra modum progreditur,
 iracundus, & vitium iracūdia appellatur. Qui autem parum
 irascitur, lentus, vitium lentitudo dicitur. Sunt etiam tres aliæ
 mediocritates, finitimæ omnino, sed tamen inter se differunt
 aliquid. Nam cū in sermonū actionūq; societate versen-
 tur, hoc tamen differunt, q̃ vna in veritate, aliæ duæ in vitæ iu-
 cunditate cernuntur. Atque huius quidē iucunditatis pars al-
 tera ludis tribuitur, altera omnibus rebus iis quæ vitam attin- G
 gunt humanam. Quamobrem de his etiam nobis dicēdū est,
 quo facilius in omnibus ferè rebus mediocritatem esse lauda-
 bilem perspiciamus, & extrema, nec recta nec laudanda, quin
 etiam vituperanda. Et quanquã permulta sint eorum vacan-
 tia nomine, tamē danda opera est, vt iis sicut aliis nomina im-
 ponamus, quo & res dilucidior sit, & nos facilius cōsentanea
 dicamus. Igitur in veritate qui modum adhibet, verax, & ha-
 bitus veritas dicitur. Simulatio si in maius progrediatur, ar-
 rogantia: & qui eam habet, arrogās: si sua nimium extenuet, H
 ipsa affectio dissimulationis: & qui ea præditus est, dissimu-
 latoris nomine, & crimine notandus. In iucunditate porro
 quæ ad lusum accōmodatur, qui modum quendā adhibet, is
 comis, seu vrbānus habendus est, & affectio comitas & vrbā-
 nitas: at quæ modū egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest,
 scurra dicitur. Qui verò omnino à ludo abhorret, is agrestis
 & rusticus: affectio ipsa rusticitas habenda est. Quod autem
 attinet ad reliquā iucunditatem eam quæ in vita adhibetur,
 qui ita se iucundum præbet, vt ratio postulat, is facilis, & me-

A diocritas, facilitas dicitur. Qui modū egreditur, si nulla causa ductus, affabilis: sin emolumenti sui causa, assentator habendus est. At qui omnino abhorret disceditq; à modo & ratione, seq; tristēm rebus omnibus præbet, is morosus & difficilis putandus est. Atque etiam in perturbationibus, iisq; rebus omnibus, quæ in perturbationibus versantur, mediocritates reperiuntur. Verecundia enim non est illa quidem virtus, at tamen qui pudore afficitur, verè laudari solet. Nam his in re-

B bus alius modum apponit, alius eum tranſit: vt pauidus, qui omni ex re pudore afficitur: tertius, qui à modo deficit, nullaque ex re omnino pudore afficitur, impudēs: qui autē modum adhibet, is pudēs & verecundus dicitur. Indignatio vero mediocritas est inuidiæ & maleuolentiæ. Cernuntur autem in iis ægritudinibus & voluptatibus omnibus quæ ob eas res suscipiuntur, quæ proximis eueniunt Qui enim indignatur, is dolet illorum rebus secundis, qui iniuria iis fruuntur. Inuidus hunc vincēs dolet rebus omnibus. At maleuolus tantum ab-

C est ab eo vt doleat, vt etiam capiat voluptatem. Sed de his qui dem alius est mihi ad dicendum constitutus locus. De iustitia autē quādo non vno modo dicitur, deinceps diuisione adhibita, quemadmodum mediocritates vtræque sint, differemus, itēque de virtutibus quæ rationi attributæ sunt. Cū autem tres sint affectiones, duæ vitiosæ, quarum vna immoderata est, altera modo deest, & vna virtus in mediocritate posita, sunt illæ omnes inter se quodāmodo cōtrarię. Nam extremæ & mediæ affectioni sunt, & inter se contrariæ, & media

D extremis. Quemadmodum enim si id quod æquale est cum re minore comparetur, maius est: sin cum maiore, minus: sic medijs habitus, si cum iis qui absunt à modo, conferantur, superant: si cum iis qui modum transeunt, deficiūt & in perturbationibus, & in actionibus. Fortis enim si cum ignauo cōferatur, audax & fidēs: si cum audaci viro, ignauus timidusq; videatur. Itēque temperans, si cum homine qui omnis sensus sit expers, intemperans: sin cum intemperante, nullius sensus videbitur particeps. Et liberalis cum avaro comparatus, prodigus: cum prodigo, avarus habebitur. Ideoque declinant

VIII.

à se, ac protrudunt extremi medium, vterque ad alterum: ap- E
 pellantque fortem virum, audax quidem ignavum, ignavus auda-
 cem. Eademque est ratio cæterorum. Hæc cum ita sint inter
 se contraria, maior quædam extremorum inter ipsos, quàm
 cum medio repugnantia est: quandoquidem longius absunt
 alter ab altero, quàm vterque à medio, quæadmodum res magna
 à parva longius abest, & parva à magna, quàm vtraque ab æqua-
 li. Iam quædam extrema ad medium videtur quædam simili-
 tudine accedere, vt audacia ad fortitudinem, avaritia ad libe- F
 ralitatem. Extremis autem inter ipsos dissimilitudo maxima
 est. At ea quæ plurimum differunt, contraria definiuntur.
 Ita fit, vt magis etiam inter se contraria sint, quæ plus distant.
 Medio autem in nonnullis repugnat magis parum, in quibusdã
 nimium. Vt magis est fortitudini contraria, non audacia qui-
 dem quæ modum transit: sed ignavia, quæ à modo & ratione
 deficit. Et temperantiæ non sensus privatio, & vacuitas, cum
 sit defectio: sed intemperantia, quæ exuperantia est. Id quod
 ob duas causas accidit: vna, quæ ex rei ipsius natura ducitur. G
 Nam quia propius est atque similior alterum extremum me-
 dio, ideo non ipsum, sed contrarium magis opponimus.
 Veluti quoniam similior est ac vicinior audacia fortitudini,
 dissimilior ignavia, ideo hanc magis opponimus. Quæ enim
 plus absunt à medio, eadem ipsi magis repugnant. Atque hæc
 quidem causa ex rei natura sumpta est: à nobis ducta est alte-
 ra. Nam quas ad res sumus procliviores natura, eæ sunt me-
 dio magis contrariæ: vt quia propensiores sumus ad volupta-
 tes natura, ideo ad intemperantiam sumus, quàm ad mo- H
 destiam procliviores. Quapropter ea magis contraria dicimus,
 ad quæ maior est accessio. ob eamque causam magis est in-
 temperantia quæ exuperantia est, contraria temperantiæ.

IX.

Satis dictum esse arbitror, virtutem eam quæ more ac vo-
 luntate suscipitur, esse mediocritatem, quoque modo esset: ac
 mediocritatem quidem esse inter duo vitia, id est, nimium &
 parum: eamque talem esse propterea quod indagatrix esset mo-
 di eius qui in perturbationibus actionibusque reperiretur.
 Quocirca difficile est in qua; re excellere. Nec enim quic-

- A** quam difficilior, quàm reperire in omni re quod sit omni ex parte perfectum. Vt circuli medium non cuiuslibet est, sed periti tantummodo reperire. Item quæ irasci quivis potest, largiri pecunias, sumptusque facere, idque facile: at vero irasci, & largiri pecuniam cui rectum est, & quantum, quando, qua de causa, quoque modo irascendum dandumque est, nec cuiusvis est, nec facile. Quapropter omnia præclara, rara, laudabilia, & pulchra. Quare omnes qui mediocritatem inuestigant, & exquirunt, primum ab eo debent quod magis ei contrarium est, discedere: quæ admodum Calypso monebat,
- Tu procul à fumoque regas, vndisque carinam.
- Extremorum enim alterum gravius peccatum est, leuius alterum. Quoniam igitur modum tenere difficillimum est, secunda, ut aiunt, navigatione minimum malum est eligendum. Quod fiet ea potissimum ratione, quam docebamus. Videntur enim diligenter, quæ ad vitia sumus procliviores. Alij enim ad alia natura proclives sumus. Quod facile ex ea voluptate & ægritudine quæ nobis accidit, intelligemus. Se
- C** autem quisque ab ea in contrariam partem debet deducere. Longe enim à delinquendo abducti, veniemus ad mediocritatem. Quod quidem faciunt ij qui ligna contorta in rectum dirigunt. In omni autem negotio cum id omne quod voluptatem efficit, tum vel maximè vitanda voluptas est: quippe de qua non veniamus incorrupti ad iudicandum. Quocirca quo animo senes illi erga Helenen affecti fuerunt, eodem nos esse debemus erga voluptatem, ad omnemque rationem illo.
- D** rum vox accommodanda est. sic enim dimissa illa & abiecta minus aberrabimus. Vt ergo rem in pauca conferam, hæc si faciemus, facillime poterimus & consequi & servare mediocritatem. Arduum hoc profecto, præsertim in rebus singulis. Neque enim facile est explicare oratione, quoniam modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quandiu sit irascendum. Nos enim interdum homines eos qui minus succēssent quàm deceat, laudamus, clementesque appellamus: interdum iratos, viros dicimus. Sed qui paulum aliquid decorum egreditur, non est in vitio, Qui autem longius euagatur, is quoniam

minime latere potest, non caret reprehensione. Atque is qui E
vituperandus est, quatenus, quantumque sit, non est facile o-
ratione consequi, nec quicquam eorum quæ sub sensum ca-
dunt quippè cum in rebus singulis consistant hæc omnia, &
omne de his rebus sensus sit iudicium. Ergo iam hoc quidē
perspicuum est, perfectum & medium habitum in rebus om-
nibus esse laudabilem: deflectendumque esse nunc ad id quod
nimium est, nunc ad id quod parum. Sic enim quod rectum
perfectumque sit, id nos facillime esse consecuturos. F

ETHIC. ARISTO. LIB. III.

I.

ED quoniam virtus in perturbationibus actioni-
busque inhæret, ac in iis rebus quæ voluntate su-
scipiuntur, laudi & vitio locus relinquitur: in nō
voluntariis, veniæ interdum etiam misericordiæ:
profectò explicanda vis est ratioque earum rerum quæ & vo-
luntate, & contra volūtatem fiunt, iis præsertim, qui in vir- G
tutis cognitione versantur: quæ explicatio conditoribus e-
tiam legum ad honores decernendos, constituendisque pœ-
nas, utilis est. Sunt igitur ea non voluntaria, quæ vi fiunt, aut
imprudencia: vi autem id fit, cuius causa & principium ex-
trinsecus eiusmodi adhibetur, ad quod nihil adiumenti adse-
rat is qui illud facit aut patitur. vt si quò ventus impulerit,
aut potentes homines. At vero quæ metu maiorum malorū,
aut honesti causa fiunt, velut si quis tyrannus dominus paren-
tum & liberorum, proponat turpe aliquid eis faciendum, hac H
lege, vt si faciant, incolumes sint ac salui: sin minus, interficiā-
tur: vtrum sponte an inuiti faciant, magna est quæstio. Eadem
est etiam ratio iacturarum, quæ fiunt cum tempestates oriun-
tur. Omnino enim voluntate sua nemo iaciat: salutis autem
suæ ac cæterorum causa, omnes qui quidem sana mente sint.
Sunt igitur mixtæ huiusmodi actiones illæ quidem: sed volū-
tariis similiores. Expetendæ enim sunt tum cum geruntur: at-
qui finis actionis in tēporis conditione ac ratione posita est:
voluntaria igitur ac non voluntaria cum agit, dicenda est a-

- A** etio. At sponte facit, quippe in quo principium positum sit commouendarum partium, quæ actionibus eiusmodi perficiendis quasi instrumenta adhibentur. Quarum autem rerû in quoque sunt posita principia, eas ut agat & non agat, in eo situm est. Sunt igitur hæc talia voluntatis. At non sunt profectò voluntatis omnino: quandoquidem nemo quicquam eorum per se expetit. Dantur autem interdum laudi hæc ipsa,
- B** cum homines magnarum ac præstantium rerum causa turpe aliquid aut triste perferunt: sin contrà faciant, vituperantur. Quæ enim ipsa foedissima sunt, ea rei nullius præclaræ & honestæ, aut certè mediocris causa sustinere, est in vitio. Sûnt autem quædam, in quibus laudi locus nullus relinquitur, sed veniæ duntaxat: cum ea quis facit quæ non sunt faciendæ, iis impulsus omnibus quæ & humanâ naturam longè multumque superant, & nemo possit sustinere. Sunt autè quædam certè partim ita foeda, partim ita flagitiosa, nemo ut ad ea impelli iure possit: potiusque oppetenda mors est grauißimis toleratis cruciatibus. Etenim ridicula videntur ea, quæ ad eadem
- C** maternam Alcæona Euripidis impulerunt. Difficile autem est interdum, quid cui præponendum sit, quidque pro quo perferendum, iudicare. Difficilius etiam est stare in eo quod sit iudicatum. Ferè enim & quæ expectantur, molesta interueniunt: & quæ impellunt, turpia. Hinc laudem & reprehensionem qui inducti sunt aut non inducti, cõsequuntur. Quæ igitur vi dicenda sunt fieri? An omnino cum causa extrinsecus est, & qui facit, nihil adiuuat? Quæ autem per se sunt non
- D** voluntaria, per occasionem verò, horum causa expetenda, eorumque in eo qui agit principia inclusa sunt: genere non voluntaria sunt: tẽpore, horumque causa voluntaria, potiusque accedunt ad voluntariorum naturam: quippe cum in rebus singulis, quæ voluntate geruntur, actiones factaq; versentur. Quid autem cui sit anteponendum, non est facile exponere. Multæ enim sunt rerum singularum differetiæ ac dissimilitudines. Quod si quis iucûda quæ sunt & molesta, violenta dixerit, quòd cum extra sint, vim adferant, & cogât: eadem ratione violenta ei sunt futura omnia. Horum enim causa omnes

omnia faciunt. Qui vi quidē coacti inuitique faciunt quip- E
 piam, iis molestiam: qui iucunditatem sequuntur, iis malum
 affert cum voluptate. Atqui ridiculum est ea accusare quæ
 externa sunt, non seipsum potius, qui à rebus eiusmodi facile
 capiatur: resque præclaras sibi, foedas & turpes attribuire vo-
 luptati. Hoc igitur iam quidem apparet, vi id fieri, cuius prin-
 cipium cum extra sit, nihil id cui vis inferitur, adiuuat. Quod
 autē fit imprudentia, nō est omne voluntariū: at quod est non
 voluntarium, idem molestū est, & causas affert poenitentiae. F
 Nā qui imprudēs fecerit quidlibet, nec se id egisse molestē fe-
 rat, nō fecit ille quidē spōte quod ignorauit: nec rursus in-
 uitus, cū minus ægrè ferat. Eorum igitur qui per impruden-
 tiā aliquid faciūt, is quidē quē facti poenitet, inuitus: quē non
 poenitet, quoniā alius diuersus quē ab illo est, appelletur sanè
 non volens quoniam enim ab altero differt, aptius est habere
 nomen. Aliud etiam est imprudentia facere, aliud impruden-
 tem. Non enim ebriosus & iracundus videtur quæ facit, erro-
 re & imprudentia ductus facere, sed ob aliquid eorum quæ G
 diximus: nec sciens, sed imprudens. Ac ignorant quidem im-
 probi omnes quæ facienda sunt, quæque fugienda: iniustiq;
 & omnino mali ex eo errore nascuntur. Nec si quis quod vtile
 sit ignoret, quod aget, dicatur nō voluntariū. Neq; enim aut
 imprudētia & ignorātia ea, quæ ab animo & voluntate susci-
 pitur, & proficiscitur, non volūtarij causa est, sed peccati: aut
 etiā rerū vniuersarū, quando quidē ea culpatur, sed rerum sin-
 gularū, in quibus omnis versatur actio. In his enim locus est
 & veniæ & misericordiæ, quoniā qui corū aliquid ignorat, H
 facit inuitus. Sed nō alienum est, quæ, quotq; sint exponere.
 Videndū igitur, quisnam, quidque agat quisque, & qua in re
 versetur actio: interdū etiā quo quasi instrumento, cuiusque
 rei causa, vt salutis: & quo tandē modo, vt remisse an vehemē-
 ter. Atque hæc quidem omnia nemo ignorare possit, modò
 ne sit insanus. Perspicuum id quidem est de eo qui agat: quo-
 niam quī se ignorabit ipsum? Quid autem agat, aliquis igno-
 ret, vt cū sibi aiunt excidisse, aut se nescisse occulta & arca-
 na esse, vt Aeschylus mysteria. aut cū vellet monstrare, mi-

A fuisse telum, ut is qui catapultam. putet etiam aliquis filium hostem esse, ut Merope. & hastam orbicularis figuræ, quæ læcæ in formam directâ sit. & lapidem esse pumicem, & interficiat qui salutis causa ferit. & qui docere velit, verberet, ut faciunt ij qui extremis manibus luctantur. Cum igitur in his omnibus error & imprudentia versetur, in quibus actio: cum is qui eorum aliquid ignorabit, fecisse videbitur inuitus, tum qui eorum ignarus erit quæ principatum obtinent. Principatum autem tenent, finis, & in quibus cernitur actio. Et quanquam

B ex illa ignoratione & imprudentia, quod est non voluntariū omne nominetur, tamen debet esse præterea molesta actio, & pœnitentiæ plena. Quoniam autem quod est non voluntarium, est quod vi fit & imprudentia: voluntarium esse videatur, id cuius in se principium continet is, qui scit res singulas, in quibus actio versetur. Profecto enim nō recte dicuntur nō voluntaria esse ea quæ vel ira fiunt, vel cupiditate. Primum enim nullum aliud animal, neque puer, sponte faciet. Deinde quæro, utrum nihil omnino eorum quæ ira vel cupiditate im-

C pulsi facimus, sponte ac voluntate nostra facimus? an verò honesta quæ sunt, voluntate, quæ turpia, inuiti? an non id ridiculum sit, cum præsertim vna sit eorum causa? Absurdum etiam sit non voluntaria dicere ea, quorū teneri cupiditate decet. Atqui decet, & commoueri quibusdam in rebus, & nonnullarum duci cupiditate, ut valetudinis, atque doctrinæ. Satis etiam constat, ea molestiam afferre omnia, quæ inuiti facimus: quæ vero cupidè & studiose, oblectationem habent. Iam vero quid interest, utrum nō voluntate fiant, eæne in quibus

D ratione, an in quibus ira peccatur? Vtraque enim fugiēda sunt: nec minus videntur esse hominis propriæ, quæ sine ratione sunt perturbationes. Atqui actiones hominis vel ab ira, vel à cupiditate proficiscuntur, quas absurdum est in non voluntariis ponere.

Expositis iis quæ & voluntate, & inuiti homines faciunt, sequitur ut de consilio seu electione dicendum esse videatur. Nam & virtuti coniuncta est maximè, & mores magis quàm actiones ipsa distinguere videtur. Electio igitur est illa quidem voluntaria, sed tamen non idem quod

c iij

II.

voluntarium: idque adeo, quod voluntarium est, patet latius. Eius enim quod sponte fit, & pueri sunt & beluæ participes: consilij non sunt, nec electionis. Nec mihi quidem rectè videtur dicere ij, qui consilium siue electionem vel cupiditatem aiunt esse, vel iram, vel voluntatem, vel quandam opinionem. Non enim communis eorum etiam electio est, quæ sunt expertia rationis: cupiditas & ira sunt. & impotentes cupiditate, non ratione aut consilio ducuntur ad agendum: contraque continentes iudicio & ratione, non cupiditate ac libidine. Præterea consilio contraria cupiditas est, cupiditati cupiditas non est. Cupiditas etiam voluptatis est, & ægritudinis: consilium nec voluptatis, nec ægritudinis. Multo enim minus ira, quoniam minime videntur quæ per iram fiunt, consilio fieri. Nec voluntas quidem, etiâ si ad eam proximè accedere videatur. Institutum enim ac consilium non est eorum quæ fieri nequeunt: quod si quis hæc sibi proposita esse dicat, insanus esse videatur. At voluntas in iis etiam quæ fieri non possunt, ut in immortalitate, versatur. At voluntas in iis etiam cernitur, quæ ipsa à nemine unquam per se gerentur: ut aliquis vult histriorem quendam athletamque vincere. At nemo hæc talia suscipit, sed ea omnia, quæ à se putat posse administrari. Iam verò finem potius spectat voluntas: consilium & susceptio ea quæ ad finem pertinent. Ut valere volumus, deligimus autem quibus valetudinem adipiscamur. Et beati esse omnes volumus, idque prædicamus: at illud nobis propositum esse prædicare ac præ nobis ferre non decet. Omnino enim in rebus iis versatur consilium, quæ sunt in nostra potestate. Nec opinio quidem certe esse possit, quoniam in rebus omnibus cernitur opinio: nec minus æternis, & quæ fieri non possunt, quàm iis quæ in nobis sitæ sunt. Præterea in falsam ac veram diuiditur opinio, non in malam & bonam: in quibus institutum & consilium potius cernitur. Non igitur idem est quod opinio omnino, nec id fortè quisquā asserit. Nec vero idem est quod quedam opinio. Cum enim bona vel mala quæ sunt, nobis ad faciendum proponimus, tum quodammodo affecti sumus: cum sumus in opinione, non sumus. Et constituimus vel asse-

- A** qui, vel declinare, & si qua sunt eius generis. At quid quicque sit, quàmque ad rem conducatur, & quemadmodum conducatur, existimamus: assequendum autem aliquid, aut vitandum, non admodum opinamur. Præterea institutum laudatur quòd sit eius rei quæ honesta est, vel quòd rectum sit: at opinio, quòd sit vera. Atque ea deligimus, quæ scimus optima: ea opinamur, quæ non certò scimus. Nec iidem videntur sequi & iudicare, quæ sunt optima: nonnullique sunt qui optimè sentiant, sed victi cupiditatibus & vitiis, quæ mala sunt sequuntur.
- B** tur. Nec verò, vtrum antecedit opinio ac iudicium id quod statuitur, an consequatur, quicquam interest: nò enim id agimus, sed vtrum sit idem quod aliqua opinio. Quid igitur, aut quale est institutum & consilium, quãdoquidem in nullo est superiorum? Ac illuc quidem apparet, voluntate ac iudicio suscipi, nec tamen quicquid voluntarium est, id omne etiam deligendum est, nisi cùm antegressa est deliberatio. Nam cum ratione & mente coniunctum omne consilium est, id est, *προαίρεσις*, quod etiam nomen significat. *προαίρεσις* enim, id est, præpositum, ex eo appellatum est, quod præponatur aliis.
- C** Consultant autem homines, vtrum in deliberationem cadant omnia, an de quibusdã non capiatur consilium. Cui quæstioni sanè respòdendum est, cadere in deliberationem non ea de quibus stultus aliquis vel insanus deliberet, sed de quibus solent ij qui sana mente sint. Sed de rebus æternis nemo consultat, vt de mundo, de diametri, laterisque dimetiendi ratione. Nec de iis quidem, quæ motu continentur: quæ quidem semper eodem modo eueniunt, siue necessitate, siue natura,
- D** aut alia aliqua causa, cuiusmodi sunt solis còuerfiones, & ortus. Eodem modo de iis iudicandum est, quæ aliàs aliter eueniunt, in quo sunt genère siccitates, & imbres. Nec verò aut ea quæ casibus fortunæ subiecta sunt, qualis est thesauri inuentio, aut res omnes quæ naturam attingunt humanam, cadunt in deliberationem. Neque enim quemadmodum optimè Remp. Scythæ administrare possint Lacedæmonij deliberant. nihil enim eorum per nos fieri potest. At de iis consilium capimus, quæ sunt in nostra potestate vt eueniât, quo-

c iij

III.

niam illa sola reliqua sunt. Causæ enim sunt, vel natura, vel E
 necessitas, vel fortuna, præterea mens, & quicquid ab homi-
 ne geri potest. Singuli autem homines de iis deliberant, quæ
 per se ipsi efficere possunt. Nec verò de artibus ac scientiis iis
 quæ certæ sunt, & se ipsæ contentæ, vllum consilium capi-
 tur. quales sunt literæ, quæ quonam modo scribendæ sint, mi-
 nimè dubitamus. Sed quæ à nobis effici possunt, non autem
 semper eodem modo, ea demum cadunt in deliberationem.
 vt ea quæ medicina, numulariorum, & gubernatoris artes
 tractant potiùs, quàm quæ gymnasticè, quo minus certè sunt. F
 Similis est ratio cæterarum. Sed sapius in deliberationem ca-
 dunt ea quæ ab artibus, quàm quæ à scientiis proficiscuntur:
 propterea quòd magis ea veniunt nobis in dubium. Consilij
 autem capiendi deliberatio partim in iis rebus cernitur quæ
 plerûque eueniunt, cum incertum sit quam in partem incli-
 nare ac euenire debeant: partim in iis quæ infinitæ incertæq;
 sunt. Ad res autem magnas eligendas, homines in consilium
 adhibemus nobis ipsi diffisi, quasi minus ad statuedum simus
 idonei. Deliberamus autem, non de finibus, sed de iis quæ ad G
 fines pertinent. Neque enim aut medicus an curet, consultat:
 aut orator, an persuadeat: vel ciuilis officij peritus, an bonas
 leges cõdat: vel alij artifices de eo quæ sibi proposuere finem:
 sed omnes propositum sibi finem quemadmodum, & quibus
 rebus assequantur, inquirunt. Quòd si compluribus ad eum
 rationibus perueniri posse cõstet, tum qua facillimè, & opti-
 mè possit, inuestigant. Sin vna via perfici queat, quemadmo-
 dum per hanc assequantur, cõsiderant: ad illámque per quam
 perueniant, dum ad primam causam ventum sit, quæ in inue- H
 niendo postrema est. Nam qui capit cõsilium, is inquirere, ac
 retexere eo ordine solet, quo Geometræ in tabula, quam vo-
 cant diagramma. Illud autem apparet, non omnem quæstio-
 nem esse deliberationem, cuiusmodi sunt Mathematicorum
 quæstiones: deliberationem verò omnè esse quæstionem. etiã
 illud apparet, quod in retexèdo postremú est, id primú esse in
 agèdo. Quòd si in tale aliquid inciderint, quod fieri nequeat,
 velut si pecuniis sit opus, nec possint alicunde suppetere, tum

A à re proposita se abstrahūt: sin autem fieri possē cōstiterit, tum omnes neruos intendunt, vt efficiant. Atqui ea fieri possunt, quæ à nobis possunt effici. Nam quæ amicorū opera curātur, per nos fiunt quodam modo, quia principiū in nobis sitū est. Quæruntur autem aliàs instrumenta, aliàs vsus eorū, item quæ in reliquis: interdum qua tandem re, aut quibus, aliquando qua ratione res confici queat. Atque homo videtur, quemadmodum dixi, principium esse actionum: consilium autem in iis versari, quæ ab eo agi possunt. At actiones aliorum causa

B sunt, alióque referuntur. Nunquam igitur cadet in deliberationem finis, sed ea duntaxat quæ ad fines pertinet atque conducunt. nec res singulæ quidem, vt panis hic vtrum rectè concoctus, an confectus sit, necne. quoniam hæc cadunt sub sensum omnia: de quibus si semper deliberet aliquis, res ad exitū perducere non queat. Quod autem in deliberationem cadit & in delectum, eadem sunt: nisi quod iam secretum est ac selectum id quod sub delectum cadit. Quod enim de cōsilio statutum iudicatumque est, id demū propositum dicitur. Tum

C enim quisque definit quemadmodum quicque gerat exquirere, cum principium ad se retulerit, atque ad eam animi sui partem, quæ tenet principatum. hæc enim pars est quæ deligit. Quod ex veteribus etiam rebus publicis, quas Homerus imitatus est, potest perspicere. Quæ enim Reges suscepissent, de iis ad populum referebant. Quoniam autem id quod sub delectum cadit, est quod deliberationi subiicitur consequente appetitu, eorum quæ in nostra sunt potestate: profectò propositum ac institutum sit necesse est appetitio eorum quæ in nostra sunt potestate, cū antegressa est deliberatio. Iudicio enim ad deliberationem quæ antecessit adhibito, tum sequi consilium cupimus. Ac propositum quidem quid sit, quibúsque in rebus versetur, in iis scilicet, quæ ad fines spectant, plane dictum est.

Voluntatem autem in fine versari diximus: sed aliis in eo versari videtur quod vere bonum sit: aliis in eo quod bonum videatur. Atqui cōsequens est, vt qui quod sub voluntatem cadit, bonum esse dicant, etiam fateantur non cadere sub voluntatem id, quod is velit, qui minus rectè appro-

IIII.

bat: Si enim voluntate appetatur bonum, etiam fit. At erat, si E
 ita res ferebat, malum. Qui autem aiunt quod sub voluntatē
 cadit esse, id quod bonum videatur, eos necesse est fateri nihil
 sub volūtatem cadere natura, sed quod cuique visum sit. At-
 qui aliud alij, & si ita res ferat, etiam contraria videntur. Quæ
 si minus probātur, hoc certē confitendum est, omnino ac re-
 uera id esse bonū quod sub voluntatē cadat, ac singulis, quod
 cuiq; videatur. Ac viro quidē bono id bonū, quod verē bonū
 est: improbo, quod occurrit, videtur. Vt corporibus probē af-
 fectis, salubria sunt ea quæ reuera sunt eiusmodi: quæ autē in F
 morbis sunt, alia; itēque & amara, & dulcia, & calida, & gra-
 uia, & cætera omnia. Nam & verē de omnibus vir bonus iu-
 dicat, & facilē quid in re quaque verī sit perspicit. Propria est
 enim sua cuiusque habitus & honestas & voluptas, excellitq;
 sapiens plurimum in perspicendo quid in quaque re verī sit,
 quasi rerū omnium mēsurā & normā. At verò animis multi-
 tudinis à voluptate tenduntur insidiæ: quippe cū nec bona
 fit, & tamen esse videatur. Itaque plerique voluptatem appe-
 tunt, vt bonū: dolorem aspernantur, vt malum. Quoniam G
 autem quod sub voluntatē appetitionēque cadit, ad finem
 spectat: quæ verò in deliberationem & delectum cadūt, ea in
 iis cernūtur quæ ad finem ferunt: efficitur, vt actiones quæ in
 illis versantur, omnes iudicio suscipiātur, omnesque sint vo-
 luntariæ. Atque in iis versantur virtutis actiones. Virtus autē
 ipsa, itemque vitium, in nostra sunt potestate. Quas enim res
 in nobis situm est vt agamus, eas etiam in nobis situm est vt
 ne agamus. quāsque res in nobis situm est vt nō agamus, eas-
 dem vt agamus in nostra est potestate. Ita si quod honestum H
 est, est id in nobis vt geramus: illud quoque quod turpe est,
 vt non geramus, in nobis situm erit. Et si id quod honestum
 est, vt ne faciamus in nostra est potestate: necesse est quod tur-
 pe est, esse id in nobis, vt geramus. Quod si in nobis situm est,
 vt honesta quæ sunt & turpia faciamus, profectō & vt ne aga-
 mus eadem, nostrā erit voluntatis. Hoc autem si est bonos &
 malos esse, certē probi improbiue simus, est id in nobis. At ve-
 rò dicere sua sponte ac voluntate improbum effici neminem,

V.

- A nec beatum inuitum : illud, falsum; hoc, verisimile videatur. Nam & nemo est beatorum inuitus, & vitium voluntatis est. Alioqui ea quæ à nobis paulo antè posita sunt, in controuersiam vocare oportebit: negandusque homo erit, auctor esse & procreator actionum, quasi liberorum. Quæ si perspicua sunt, neque ea possumus ad alia referre principia, nisi ad ea quæ in nobis sita sunt: hoc certe confitendum est, Quarum rerum in nobis sita sunt principia, eas in nostra esse potestate, nostræque esse voluntatis. Testes huius rei sunt & priuatim singuli, & publice legislatores, qui sumunt supplicium de iis omnibus qui flagitia admittunt, nec vi nec imprudentia, quæ non ipsorum culpa euenerit: honores autè decernunt iis, qui præclara facinora faciunt, ut illos deterreant, hos adhortentur. Atqui nemo quenquam ad ea omnia gerenda hortatur, quæ nec sunt in nostra potestate, nec sunt nostræ voluntatis: quod nihil attinet inducere animum, vel calefcere, vel dolere, vel esurire, vel aliud quiduis eiusdem generis, quia nihilo minus ea perferemus. Etenim erroris & imprudentiæ causa in eo vindicatur, qui sua culpa nescie
- C rit, ut in vinolentos duplex poena constituta est: propterea quod principium in eis situm sit. Est enim in eis situm, ut ne vino obruantur: quod quidem causa est imprudentiæ. Quinetiam eos puniunt qui aliquid ignorant eorum quæ legibus continentur, quæ ipsa & cognosci debent, nec sunt difficilia. itemque in cæteris, si qui negligentia impediti aliquid videtur ignorare, quod in eis situm erat ut ne ignorarent: quandoquidem in eorum erat potestate, ut darent operam. Quanquam aliqui certe sunt eiusmodi, ut ne dent operam ut sciant: eorumque culpa accidit, ut tales
- D fierent, dum mollius viuunt & dissolutius itemque ut iniusti & intemperantes essent: illi, dum fraude & dolo agunt, hi, dum degunt vitam in comotationibus aliisque generis eiusdem. Nam quæ in quaque re opera ponitur, tales homines efficit. Quod ex iis facile perspicui potest, qui ad quoduis certamen, vel officium & actionem se comparant: semper enim id agunt. Hoc ergo ignorare, ex eo, quod quisque in re quaque operam ponat, gigni actiones, hominis est ab omni sensu procul abhorrentis. Hoc etiam alienum absurdumque sit, eum qui faciat iniuriam,

nolle iniustum effici : & qui intemperate viuat , intemperan- E
tem. Atqui si quis non imprudens geret ea, ex quibus iniustus
nascatur, profecto voluntate sua efficiatur iniustus. Nec si ve-
lit quidem, cohibere se possit, aut iniustus esse desinat, fiatque
iustus: quoniam ne ægrotus quidem, valens & incolumis cum
velit, etiam si ita acciderit, ut sponte ac voluntate sua ægrotar-
et: quia & libidinosè viueret, nec medicis crederet. Ac tum
illi quidem licebat morbum declinare: at posteaquam se præ-
cipitauerit, & proiecerit in morbum, iam non licet. Ut is qui
lapidem iaculatus est, non potest iam reuocare, nec sustinere F
iactum, quanquam esset antea in eius potestate, ne iaculare-
tur, cum in ipso situm esset principiū: sic iniustis ac libidino-
sis initio ab his vitiis declinare licuit: propterea quod in eorū
erant potestate. at posteaquam eiusmodi extiterunt, iam non
licet. Nec vero animi solum, sed in nonnullis, corporis etiam
vitia iudicio ac voluntate suscipiuntur, iis quos culpamus.
Nam quæ à natura hominibus tributz sunt deformitates, eas
nemo vituperat: at quæ incuria & negligentia suscipiuntur,
omnes dantur vitio. Eadem est infirmitatis ratio, deformati- G
tis, & debilitationis membrorum. Nemo enim cæcitatem ei
qui à natura priuatus est oculis, aut morbo, aut vulnere, ut
probrum obicit, sed misericordia potius commouetur, cui
autem ex vinolentia, aut alia intemperantia hoc euenerit, is
culpatur ab omnibus. Quæ ergo vitia corporis in nostra sunt
potestate, culpantur: quæ non sunt, non item. Quod si ita est,
in cæteris etiam omnibus quæ crimini dantur vitia, ea in no-
stra sunt potestate, necesse est. Quod si quis dixerit, omnes se-
qui ea quæ bona esse videantur: illam autem æstimationem H
ac iudicium non in eorum esse potestate, sed qualis quisque sit,
ei talem finem videri: huic respondeo, si sibi quisque gignen-
di habitus causa est quodāmodo, profecto & visum id quo-
dāmodo causam quenque esse, ut existat. Sin nemo sua cul-
pa, praua quæ sunt & flagitiosa facit, sed ignarus finis, existi-
mans iis se beatum futurum: finisq; appetitio non est illa qui-
dem propter se approbanda, sed ita facti omnes institutique
esse debent à natura, ut quasi aspectum quandam habeant,

- A quo verè iudicabunt, atque id quod verè bonū est sequētur. Atque is demū ingeniosus est, & bene animo constitutus, cui hoc munus à natura est datum. (Est enim hoc & maximum & præstantissimū, quodq; nemo nec accipere ab alio possit, nec discere: sed quaecunque à natura cuique tribuitur, tale obtinebit. Cuius si summa & excellens, quædam à natura concessa sit facultas, id demū perfectum verūmque sit ingenium necesse est.) Si hæc, inquā, vera sunt, cur virtus potius, quàm vitium
- B voluntatis erit? cū præsertim vtrisque & bonis & malis finis eodem modo vel natura vel quomodocūque videatur atque obiciatur: cætera verò eò omnia referant & agant quomodo cunque. Siue igitur finis non natura qualiscunque cuique videtur, sed aliquid etiam est extra ipsum: siue finis naturalis est, ob eamque causam virtus voluntaria est, q̃ vir bonus voluntate ac sponte cætera gerat omnia: profectò vitium nihilominus futurū est volūtarium. Improbis enim eadē ratione ineſt, & in actionibus, & in fine, quod per se est. Quod si ex eo virtutes voluntatis sunt, vt dicitur, q̃ causas adiuuamus habituum, quodque quales sumus, talem etiā finem ponimus: profectò vitia quoque nostra voluntate necesse est suscipi. Eadē enim ratio est. Ac ea quidem quę cōmunia erāt virtutum omnium, quodq; earū esset genus, plane diximus. Nā & mediocritates eas esse & habitus docuimus, & à quibus gignantur, easdemq; eorū à quibus nascātur esse effectrices, idq; per se: eas etiam in nostra esse potestate tradidimus, iudicioq; nostro ac volūtate suscipiat, atque ita, vt recta ratio præscripserit. Nec verò sunt
- D actiones volūtariæ & habitus eodē modo. Nā à principio ad finē in nobis sitæ sunt actiones, q̃ rerum singularū teneamus scientiā: habituum verò solū ab initio. Rerum verò singularum minus est nota accessio, vt in ægrotationibus cōtingit. Sed quoniam sic secūsve iis vtamur, id in nobis est, idcirco dicuntur esse voluntatis. De singulis autem quæ sint, quibusque in rebus, & quemadmodum versentur, differemus, si paulò altius repetamus. Nam vna eadēque opera quot sint, facile intelligetur. Ac primum de fortitudine, quam modum audaciæ ac formidini adhibere, antea diximus: planū enim factum

est. Timemus autē ea omnia quæ molestiam terroremq; adferunt: quæ eadē, vt semel dicā, mala sunt. Itaq; metū definiunt, mali expectationē. Ea igitur metuimus omnia quæ mala sunt, vt dedecus, vt paupertatem, vt morbū, amicorum penuriam, mortē: sed tamen nō in his omnibus fortis cernitur. Sūt enim quādā pertimescenda, idque præclarum est, quæ eadem turpe sit nō timere, vt dedecus. Nam qui ea metuat, is probus & prudens: qui nō extimescat, impudēs iudicandus est. Quanquā is à nōnullis fortis nominatur, trāslationis vsurpatione, quoniā f simile quiddam fortis habeat. vacat enim metu vir fortis. Nec verò paupertas horribilis est aut pertimescenda: nec morbus, nec omnino quicquid præter culpam, & quæ præstare possumus. Nec si quis in his se interritum præstiterit, is cōtinuo fortis habendus est. Quantū cum etiam similitudine quādā fortem dicimus. Sunt enim, qui in bellicis periculis ignaui sunt ac timidi: iidem liberales, & ad iacturā pecuniarum faciendā paratissimi. Nec si quis vim liberis & vxori timeat, vel inuidiam, aut si quid est eiusdem generis, ignauus ac timidus putandus est: nec fortis is, qui fidenti sit animo tum, cū virgis cāsum se iri videat. Quibus ergo in rebus horribilibus fortis cernitur? an in maximis? Neque enim viro forti quisquam maiore æquo: reque animo terribilia perferre potest. Omnium autē rerum nihil morte terribilius, nihil acerbius: præsertim cū omniū rerum sit extremum, & vltà iam nullo in malo aut bono sint mortui. Nec verò in omni genere mortis vir fortis cernitur, vt si quis in mari pereat, vel morbo intereat. Quo ergo in genere? an non in pulcherrimo? Qualis est ea quæ in bello cernitur: quippe quæ in maximo pulcherrimoq; periculo oppetatur. Hoc indicant honores, qui & in Rebus publicis & apud reges decreti sunt iis, qui in bello fortiter pugnātes occubuerint. Quocirca propriè ac verè fortis videtur is, qui morte honesta proposita, iisq; omnibus quæ mortem adferūt, cum repente appropinquant, metu vacat. Cuiusmodi sunt maximè, quæ in bello versantur. Attamen & in mari, & in morbis vir fortis vacuus est ille quidē à metu, sed non more nautarū. Fortes enim & de salute sua desperāt, & genus hoc mortis acer-

A b è ferunt: illos fidenti esse animo docuit exercitatio. Sunt etiã
 forti magnóq; animo, cùm aut viribus locus est, aut pulchrum
 exire de vita: quorum neutrum in his generibus interitus cõ-
 tingit. Nec vero eadẽ sunt formidolosa omnibus, estq; ali-
 quid quod præstare homo non possit, quod omnes profectò
 qui sani sunt mente pertimescent. Quæ autem homo præsta-
 re potest, ea magnitudine differunt: aliáque grauiora sunt, alia
 leuiora: similiterq; ea omnia quæ præbent animis nostris fi-
 duciam. Quibus in rebus vir fortis, etsi terrore vacat, quan-
 tum hominis natura patitur, tamen hæc ipsa vt decet, vtq; ra-
 tio postulabit, pertimescet: idq; honestatis causa, quoniam
 is est virtuti propositus finis. Fieri autem potest, vt eadem quis
 & nimium & parum metuat: etiam vt quæ non sunt pertime-
 scenda, æque ac illa timeat. Hinc peccata nascuntur: aliud, quòd
 timeatur id quod timendum non est: aliud, quòd non timeatur
 quemadmodum timendum est: aliud, q; non metuatur aliquid
 tum cùm metui debet: & si qua sunt generis eiusdem. Item que
 C in iis omnibus quæ animum nobis fiduciámq; præbent. Qui
 ergo quæ, cuiusque rei causa, & quemadmodum decet, per-
 fert, extimescitq; omnia, quique fidenti animo, is fortis ha-
 bendus est. pro rerum enim dignitate, & quando rectum est,
 & vt ratio præcipit, vir fortis & fert, & gerit omnia. Omnis au-
 tem actionis & officij finis ex animi habitu ponderandus est.
 At forti viro fortitudo honesta videtur. Est igitur ei finis pro-
 positus eiusmodi: quòd fine terminat metiturq; omnia. Ho-
 nestatis ergo causa magno fortiq; animo vir fert, facitq; ea
 D quæ subiecta sunt fortitudini. Ex iis vero qui modum trans-
 eunt, qui vacuitate quadã metus impulsus id facit, vacat nomi-
 ne. Esse autem multos qui nomine vacarent, suprà ostēdimus.
 Quòd si nomen fingere placet, appelletur sanè insanus, vel
 sensus omnis expers, si modo nihil metuat, neque motum ter-
 ræ, neque vndas, quales aiunt esse Gallos. Qui autem nimis
 confidit iis rebus quæ terrorem asserunt, audax nominatur.
 Atque etiam arrogans, audax videtur esse, sibi que fortitu-
 dinem vendicare. Itaque quo ille animo in rebus asperis est,
 eodem hic cupit videri. quocirca quibuscunque rebus po-

test, eum imitatur. Ita fit, vt plerique eorum ita audaces sint, vt E
etiam ignaui. cum enim in his audacia prouecti sint, tamen
nunquam res formidolosās subeunt. At qui metuēdo modū
egreditur, is ignauus timidusque appellatur. Nam & quę me-
tuenda non sunt, & quēadmodum non sunt, quęq; sunt eius-
dem generis, omnia eū cōsequuntur. Discedit etiā ab audacia,
sed quoniā ægritudine modū transīt, magis apparet. Desperat
enim ac diffidit ignauus omnis, quoniam omnia pertimescit:
at fortis contrā: est enim fidētis animi, audere. Ac in his quidē F
rebus omnibus timidus, audax, & fortis, illi quidē versantur,
sed non eodem modo affecti sunt. illi enim transeunt modū,
& ab eo deficiūt: at hic modū in iis tenet, eum etiā quem ratio
præscripserit. Atque audaces quidē temeritate prouecti, antē
cupiūt adire pericula, q̄ instant: cū adfunt, ea defugiunt. At
fortes in ipsis rebus acres sunt & prompti, antea cum essent
ociosi. Quapropter, vt dixi, fortitudo mediocritas est earū re-
rum quæ hominibus vel fiduciā præbēt, vel terrorē afferunt,
quibus in rebus ostēdimus, quę eadē sequitur ac tolerat, quia G
honestū est ea & sequi & perpeti: aut certe quia tūpe est con-
trarium. Mortē autē sibi ipsi cōsciscere, fugientē vel inopiam,
vel amorē, vel molestiā, fortis animi magniq; non est, sed an-
gusti potius & timidi. Nā quæ laborē sollicitudinēq; desyder-
rant, ea fugere, nec quia honestū est id ferre, sed eō fugere, ne
malū habeas, mollis animi est atq; effœminati. Ac fortitudo
quidem ex eo genere est. Eius autem alia quinque genera
traduntur. Primum genus est eius quæ ciuilis dicitur, cū ad
illā proxime accedere videatur. Excitātur enim ad subeunda H
pericula ciues & pœnis, & probris, & honoribus, qui decreti
sunt legibus: ob eamque causam apud eos fortissimi existunt
maxime, apud quos ignaui sunt inglorij: fortes, honorati.
Quales Homerus facit Diomedem & Hectorem,
Polydamas fœdum primus mihi crimen inuret.

Et Diomedes,

Inter enim dicet Troes fortissimus Hector,

Titydes metuens puppes euasit ad ipsas.

Hæc autem simillima videtur ei de qua suprā differui, quod à

A virtute nascitur. Nam à pudoris & honestis cupiditate proficiscitur, quoniam honoris studio, probrique fuga, quod est turpe, comparatur. Eorum autè in numerum adscribere licet eos, quibus ij vim inferunt, quorum sunt in imperio & potestate. Quo sunt hi quàm illi deteriores, quòd non pudore, sed metu inducti id faciunt: nec turpitudinis fuga, sed molestiæ. Cogunt enim principes, vt Hector,

B Quem procul à pugna labentem forte videbo,
Ille canum fiet, fiet quoque vulturis esca.

Et qui imperant, si discedant illi, verberant. Idè faciūt ij qui ante muros, fossas, & alia eiusdem generis, castra locant. cogunt enim hi omnes. Sed par est, quia honestum est fortem esse, non vi aut necessitate. Atque etiam omnis in quaque re exercitatio, nomen fortitudinis videtur obtinere. Itaque fortitudinem scientiam esse putabat Socrates. Ac exercitati quidem alij sunt in aliis rebus, vt in bellicis milites. Noua enim in bello permulta fiūt quotidie, quæ hi vnà animaduernerūt.

Quocirca fortes videntur esse propterea, & alij quæ illa sint, C non intelligant. Inde omnia facere, nihil pati, cauere ictus, & ferire consuetudine docti, vsu etiam armorum valent. His instructi, quicquid Mars ferat, valent ad vulnera, non excipienda, sed infligenda. Pugnant igitur vt armati cum inermibus, & exercitati cū imperitis. His enim in certaminibus non fortissimo quisque & maximo animo maxime bellicosus est, sed qui plurimum valet viribus, optimèque affectus corpore est. At vero milites tum ignaui demum timidi que existunt, cū

D periculū impēdet, inferioresque sunt & copiis & apparatu. Primi enim fuga elabuntur: at vrbane copię stātes in acie decumbunt. Id quod apud Hermem in oppido Bœotiæ Corona euenit. Nā & fuga turpis his erat, & mors tali salutis anteponenda. Se autem illi initio pugne periculis obiciebant, quasi meliores essent: at cognito periculo, fuga elapsi sunt, quæ mortē magis quàm dedecus pertimescerent. Qualis non solet esse vir fortis. Quocirca iram etiam ad fortitudinem transferunt, propterea quòd fortes videntur ij etiam qui ira incitati, tanquā belluæ toto impetu in eos ferūtur, qui vulnerarint: quo-

d

IX

X.

niam fortes etiam ira exandescant Est enim maximus ad sub- E
eunda pericula aculeus, iracundia. Hinc Homerus, Furor ar-
ma ministrat. & Animumque citavit. & Ingēs per nares vis.
& Sanguis efferbuit. Hæc enim omnia significare videntur
concitationē animi ac impetum. Ac fortes quidem honesta-
tis causa gerunt omnia, eisque animus subsidio est. Belluæ au-
tem ægritudine ac dolore incitata, quod vel vulnus accepe-
rint, vel ne accipiant, extimescant. nam si sint in suis lustris,
haud in quenquam impetum faciunt. Non igitur fortitudo F
est, dolore ac ira incitatum adire pericula, nihil eorū quæ mo-
lesta & aspera interueniunt, prouidentē. Nam isto modo qui
dem licet dicere fortes asinos, cū esuriunt, quod ne verbe-
ribus quidem deterrentur à pastu. Quinetiam adulteri cupi-
ditatis causa multa faciunt audacius. Non igitur quidem vir-
tutis est, dolore vel ira ad pericula impelli. Videtur autem na-
turam attingere ea maxime quæ ab ira ducitur: quæ si iudi-
cium finemque adhibuerit, veræ fortitudinis nomen possit
laudemque obtinere. Homines etiam tum cū ira commo- G
uentur, dolent: cū sumunt supplicium, seque vlciscuntur,
gaudent. Atque ex his rebus, bellicosi nominantur: fortes, non
itē. Neque enim honestate, vel ratione, sed perturbatione du-
cuntur ad poenam. Simile quiddam in illis est, qui fidenti a-
nimo gerunt aliquid, nec tamen fortes habendi sunt: quippe
cū propterea in periculis audaces sint, quod sæpe ac permul-
tos vicerint. Similes autem sunt, quod vtrique audaces: sed ta-
men fortes ob eas causas, quas dixi, audaces sunt: illi, quia se
sperant fore superiores, nihilque vicissim esse passuros. Atque H
tale quippiam etiā ebrij faciunt, quod sint fidenti animo præ-
diti. Quod si quæ sibi proposuerant, non adipiscantur, tum fu-
giunt. At fortis erat, quæ acerba homini & sunt & videntur,
ea ob eā causam ferre, quia & honestum sit: & non ferre, turpe
videatur. Itaque fortis videtur esse, in subitis repentinisque
terroribus & casibus omni animi perturbatione & metu va-
care potius quàm in prouisis, quod ea magis ab animi habitu
proficiscantur, sintque minus præparata. Nam quæ prouisa sunt
& præmeditata, cōsilio etiam & ratione quiuvis approbare ac

- A fequi poffit. At quæ repentina funt , animi iudicio & voluntate magis. Atque etiam fortes habetur ij, qui ignoratione ducuntur ad agendū: nec procul ab iis abfunt, qui fpe ac fiducia freti faciunt quippiam : fed tamen hoc funt deteriores , quòd nihil fcientiæ in ipsis inclufum eft, in illis autē eft . Itaque illi aliquandiu permanent in fententia . Qui autem falſi funt & decepti, ſi ſemel rem aliam eſſe atque ſuſpicati erant, intelligāt, fugiūt. Quod Arginis euenit, qui in Lacedæmonios quos Sicyonios putabāt, inciderunt. Ac fortes quidē qui verè ſint, quique videantur iam diximus. Fortitudo autem cum in audacia metuque verſetur, nō tamen æquè in iis, ſed in rebus formidoloſis magis cernitur. Nā qui his in rebus animi perturbatione vacat, quique in eis ita eſt affectus animo , vt decet, is potius fortis eſt, q̃ qui talem ſe iis in rebus præbet, quæ fiduciam adferunt. Fortes enim ex eo , vt dixi, nominantur, quòd ea quæ acerbæ funt & videntur, forti magnoque animo perferant. Itaque moleſta res eſt fortitudo, eaque iure laudatur. Difficilius eſt enim res periculorum moleſtiæque plenas
- C ferre, quàm ſe ab iis quæ voluptatem afferunt abſtinere . Sed tamen fortitudinis finis iucundus eſt, & ſi propter eas res, quæ circūfuſæ, ſunt minus appareat, Vt in iis ludis qui gymnici appellantur, contingit. Nam pugilibus, quem ſibi quiſque propoſuit, finis dulcis iucundusque eſt, vt corona, vt honores: at plagæ & vulnera, quoniam ipſi ex carne conſtant, omniſque labor durus eſt ac moleſtus. Quæ quoniā multa ſunt, finis autē exiguus & perparuus, in eo nihil ineſſe voluptatis videtur.
- D Similiter in fortitudine, mors, & vulnera aſpera & odioſa forti viro, velit nolit, futura ſunt. Attamē ea omnia forti magnoque animo ſubit, quia pulchrum eſt, aut certè quia nō ſubire turpe ſit. Atqui idem quo maioribus virtutibus omnibus inſtructus ornatusque eſt, quoque beator, eo moleſtius mortē acerbiusque perferet. Nam cum is ſit, qui vita diutiſſima ſit digniſſimus, ſciens & prudens maximis bonis ornamentisq; ſpoliatur. Quod & ſi aſperum moleſtumque eſt, tamen in his fortis excellſusque animus apparet: cōq; magis, quod in bello his omnibus talibus decus ipſe & gloriā anteponat. Nō igitur
- d ij

IX.

X.

virtutum omnium iucundæ sunt actiones, nisi quatenus finis E
 copulatus cōiunctusque adsciscitur. Nihil autem prohibet,
 milites esse clarissimos, nō eos qui sunt eiusmodi sed eos qui
 minus fortes sunt illi quidē, sed nihil aliud boni habent. Prō-
 pti enim sunt isti ac parati ad pericula, vitāque exigua mer-
 cede commutant. Ac de fortitudine quidem hætenus. Quid
 autem ipsa sit, non difficile est ex iis quæ dicta sunt, simplici-
 ter quidem cognoscere. De qua quoniam diximus, iam de
 temperantia differamus. Sunt enim hæ virtutes earum partiū F
 propriæ, quæ sunt rationis expertes. Ac temperantiam quidē
 mediocritatem in voluptatibus esse iā diximus. Minus enim
 non æquè versatur in doloribus, in quibus etiam intempe-
 rantia cernitur. Nunc quibus in voluptatibus versetur, expla-
 nemus. Diuisa sint igitur ita, vt aliæ sint animi, aliæ corporis:
 vt sunt ambitio, & discendi cupiditas. vterque enim delecta-
 tur eo cuius afficitur cupiditate: cum nihil corpus, sed animus
 potius perpetiatur. Qui autem in voluptatibus eius generis
 occupati sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominan- G
 tur. Itēque ne ij quidem, qui eas sequuntur, quæ non ad cor-
 pus pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate ducuntur, vel
 studio narrandi trahuntur, & qui in rebus quibuslibet dies
 totos conterunt, eos loquaces, intemperantes dicimus. Nec eos
 quidem, qui pecuniarum amissionem, vel amicorum casum
 grauiter ferunt. Hæreat ergo necesse est in voluptatibus cor-
 poris temperantia, nec tamen in omnibus. Qui enim delectā-
 tur iis rebus quæ sub aspectum cadunt, vt colore, vt figura,
 & pictura, ij nec temperantes appellantur, nec intemperan- H
 tes. Atqui videntur iis rebus & delectari posse, vt ratio præ-
 scribit, & nimium & parū. Itemque in iis quæ subiecta sunt
 auditioni. Neque enim eos quisquam qui præter modum
 cantu, vel histrionum motu lætantur, intemperantes, aut eos
 qui modicè, moderatos appellat. Nec eos, qui iis rebus gau-
 dent, quæ subiectæ sunt odorationi, nisi improprie. Nam
 qui malorum, rosarum, suffumigationūque capiuntur odo-
 ribus & fragrantia, eos non intemperates appellamus: sed eos
 potius qui vnguentorum & opsoniorum. Ex his enim libidi

A nōsi capiunt voluptatem, propterea quòd ex ipsis redeant in memoriam cupiditatum. Cernere etiam licet alios cū esu-
reunt, epularum odore capere voluptatem. At gaudere rebus
eiusmodi, hominis est impotentis. quoniam eorum hæ sunt
voluptates propriæ. Nec vero his sensibus propriè capiūt cæ-
tera animantia voluptatem. Neque enim aut canes leporum
delectantur odore, sed pastu: siquidem sensum odor ferit &
afficit: aut leo voce bouis, sed esu, quòd eū in propinquo esse
sensit ex voce: itaque eo ipso lætus est. Itemq; nec quòd cer-
nat, aut inuenerit ceruum vel capram feram, ex eo gaudet: sed
quia pastum nactus sit. Versantur igitur in iis voluptatibus
omnibus temperantia & intemperantia. quarū reliquæ parti-
cipes sunt animantes. Itaque seruiles eas beluinasque esse cō-
stat. Cuiusmodi sunt, quæ gustatu tactūque capiūtur. Ac gu-
statu quidem nihil aut paulum admodū vtuntur. Est enim in
gustatu saporum iudicium: quod quidem ij faciunt, qui vina
probant, & opsonia cōdiunt. Neq; hæc placēt admodum libi-
dinosis: sed voluptas ea, quæ ex tactu percipitur, in esculentis,
C poculentis, iisq; rebus quæ venereæ nominantur. Itaque Phi-
loxenus quidā Eryxius, cū epularum voluptate duceretur,
collum sibi dari gruis longius optabat, quòd ex tactu caperet
voluptatem. Tactus autem ex sensibus vnus patet latissime,
in quo sita intemperantia est, quæ iure vt probum maximè
obicctatur: proptereaque inest in nobis, non quatenus homi-
nes sumus, sed quia animalia. His igitur talibus delectari, eaq;
adamare, belluarum est. Eas enim excipimus quæ honestæ li-
beralesque cū maximè sint, ad tactum pertinēt, quales sunt
D quæ in gymnasiis frictione & calore gignuntur. Neque enim
proteruorum ac libidinosorum tactus toto corpore fusus est,
sed quibusdam partibus inhæret. Cupiditatū autē aliæ
cōmunes sunt, aliæ propriæ & adscititiæ, vt cibi cupiditas na-
turalis est. Omnes enim cū vacui sunt, cibum vel siccum vel
humidum appetunt, aliàs vtrunque. Et vt ait Homerus, cu-
bile optat adolescens, & qui est iam corroborata ætate. At
hunc vel illum cibum, non iam, nec eosdem omnes desyderāt.
Itaque hoc iā nostrū est, quanquam habeat quiddam si-
d iij

X I.

mile naturæ. Alij enim alijs mouentur: suntque res quædam E
 quibus omnes delectentur potius, quàm quibuslibet. Ac in
 iis quidem quæ à natura proficiscuntur, cupiditatibus, delin-
 quitur atque peccatur à paucis: idq; in eâ partē quæ nimium
 est, q; plus adhibeatur, q̃ ratio præscribat. Nam edere quæcun-
 que adsint, & potare dum cōpleare, id est extra modum copia
 in eo prodire quod secundum naturam est. Expletio enim e-
 ius quod deest, eius est cupiditatis quæ à natura proficiscitur.
 Itaque homines appellātur hi, γαστρίμαργοι, quod ventrē cibo
 & potione complent, contra decorum. Quales sunt qui man F
 cipiorum sunt persimiles. At vero in propriis & priuatis volu-
 ptatibus complures peccant, atque id multifariam, cū præ-
 fertim qui res eiusmodi adamant, aut ex eo dicantur, quod iis
 gaudeant, quibus non decet, vel plus quàm ratio postulet, aut
 quemadmodum plerique, vel nō quemadmodum decet, vel
 quemadmodum dedecet. Intemperantes autem omnibus in
 rebus modum transeunt. Nam & ex quibusdam rebus perci-
 piunt voluptatem, ex quibus, quoniam odio dignæ sunt, non
 decet percipere: & si quibus ex rebus voluptas capienda est, G
 ex iis maiorem capiunt quàm debeant, vel vt vulgus. Ex quo
 quidem perspicui potest, intemperantiam exuperantiam esse
 quandam voluptatum, eoque vituperandam. In doloribus au-
 tem non dicitur quis temperans, vt in fortitudine, ex eo quod
 eos ferat: nec intemperans, quod non ferat: sed intemperans
 quis appellatur, quod molestius quàm decet, ferat nulla se vo-
 luptate perfrui. Itaque ei affert dolorem voluptas. Ac tempe-
 rans propterea, q; nec se priuari voluptate doleat, nec abstinere. H
 Ac intemperans omnes voluptates concupiscit, aut certe
 maximas: sicque voluptatibus rapitur, eas vt rebus omnibus
 anteponat. Itaque & non fruendo angitur, & concupiscendo.
 Est enim cum dolore omnis coniuncta cupiditas: nihilque
 profecto absurdius foediúsque est, quàm ex voluptate perci-
 pere dolorem. Qui autem parum aut minus quàm æquū sit,
 voluptate afficiantur, pauci admodū reperiuntur. Non enim
 propria est hominis huiusmodi sensus vacuitas. Etenim cæte-
 ra animalia pastum discernunt, à pastu, alióque delectantur,

Alio non item. Sed si quis est huiusmodi, cui nihil voluptatē afferat, quique nihil putet interesse inter aliam rem atque aliam: is profectò procul absit à natura hominis, hominémque ex homine exuerit necesse est. Talis quoniam non admodum reperitur, vacauit nomine. Temperans autem iis rebus omnibus modum adhibet. Nam nec delectatur iis, quibus intemperans maximè: sed angitur potius, nec omnino quibus ex rebus voluptas percipienda non est, nec vehementer vlla eiusmodi: nec si absint, dolore conficitur: nec concupiscit, nisi moderatè. quòd si concupiscat, nullam magis quàm decet concupiscit: nec quando dedecet, nec vllam omnino ardentius desyderat eius generis voluptatem. Quæ autem ad valetudinem pertinent voluptates, vel firmam corporis constitutionem, eas modicè, & vt decet, concupiscit: cæteræque res omnes voluptatum effectrices, quæ his non sint impedimento, dummodo nec honestati repugnent, nec facultates exhauriant. Nam qui ita animo affectus est, is vehementius quàm æquum sit, voluptates huiusmodi adamat. **Q**ualis non solet esse temperans, qui rationi congruit. **I**ntemperantia autem magis nostra voluntate suscipitur, quàm timiditas & ignauia. Illa enim ex voluptate, hæc ex dolore nascitur, quorum voluptas expetenda est, dolorque fugiendus. Ac dolor quidem naturâ eius in quo est à suo statu dimouet ac labefactat: voluptas nihil tale facit, quoniam etiam à nostra voluntate proficiscitur. Itaque maiore reprehensione digna est: quandoquidem facilius est earum rerum cōsuetudo, quæ sunt voluptatis. Nam & multa & varia eius generis in vita versantur, & eorum consuetudo sine periculo omnis capitur. In rebus autem formidolosis contra contingit. Sed ignauia non æquè voluntaria ac res singulæ, esse videatur: quòd illa dolore vacat, hæc adeo homines de suo statu sensu doloris dimouent, vt & arma abiicere, & alia permulta contra decorum homines facere cogantur: ob eamque causam violentæ videntur. Contræque intemperantis res singulæ voluntate ac sponte suscipiuntur: quippe qui eas appetat & concupiscat: totum verò genus, minus. quandoquidē nemo intemperatiæ

d iij

XII.

cupiditate ducitur. Nomen autem τὸ ἀκολασίας, id est, intēpe E
rantia, ad pueriles errores delictaque transferimus : nec iniu-
ria. Est inter hæc enim quædam similitudo . Vtrum autem ab
altero ductum sit, nihil ad id quod agimus, quanquā satis con-
stat, posterius ductū est à priori. Nec iniuria quidē facta trans-
latio est. κακῶς λαῖδαι enim, id est, castigatione quadam adhibita
contrahi, debet id omne in nobis, quod rerum turpium ac li-
bidinosarum cupiditate rapitur, nimiumque exultat ac luxu-
ria, cuiusmodi sunt appetitus, & pueri maximè . Nam libidi-
nose viuunt etiam pueri, in quibus maximè rerum volupta- F
tem efficientem valet cupiditas . Quòd si minus rationi pa-
rebunt, eique subiecti erunt appetitus longius euagabuntur,
(Est enim cū per se voluptatis infatiabilis & inexplibilis cupi-
ditas, tum omni ex parte in eo, qui à ratione discedit) & cupi-
ditas, dum expletur, eius quod cognatum est vires amplifica-
bit. quæ quo sunt maiores & vehementiores, eo magis mentē
è sua sede & statu dimouent . itaque modus in iis retinendus
est, ne rationi repugnent. Atque hoc ipsum est, quod obediēs
castigationeque adhibita moderatum esse dicimus . Vt enim G
puer ex pædagogi præscriptione, sic vis hæc concupiscendi
conuenienter rationi debet viuere. Quocirca debet immode-
rato viro & temperante rationi congruere ea pars animi, quæ
voluptate alitur. Vtrique enim propositum est, id quod de-
ceat. Et appetit temperans quæ decet, omnia, & quemadmo-
dum, & quando decet, quemadmodum etiam ratio præcipit.
Ac de temperantia quidem hætenus.

ETHIC. ARISTO. LIB. IIII.

H

I.

Dinceps de liberalitate dicamus, quæ in pecuniis
mediocritas quædam cernitur. Laus enim libera-
lis, posita est non in bellicis rebus, vel iis in qui-
bus temperans cernitur : nec rursus in iudiciis,
sed in dandis accipiendisque pecuniis, potiusque
in dandis. Pecunias autem appellamus res omnes, quarum nu-
mo ponderatur æstimatio. Sūt autem in pecuniarum usu duo

- A vitia: quorū alterum in exuperantia positū est, diciturq; Prodigalitas: alterū in defectiōe, quæ appellatur Avaritia. Ac avaritiæ quidē crimen iis semper attribuimus, qui nimio pecuniarum studio tenētur. Prodigalitatē autem quādoque cum aliis vitiis confundimus. Impotentes enim & qui sumptus faciunt, profunduntque pecunias in eas res quæ sunt intemperantiæ, Prodigos dicimus. Itaque improbiſſimi videntur esse, quod multis simul vitiis sint flagitiisq; contaminati. Non igitur proprio nomine appellantur. est enim prodigus certe vitio
- B implicatus, quod in effundendis pecuniis cernitur. prodigus enim per se ipse perit. atque etiam videtur ipsius interitus quidam esse, facultatum effusio, quod ex iis vita constet. Prodigalitatē igitur hoc pacto intelligimus. Quarum autem rerum vsus aliquis est, iis & rectē & peruerſe vti licet: Atqui sunt diuitiæ & pecuniæ in bonis vtilibus, & qui virtute præditus est, ea quæ in rebus omnibus cernitur, is optimē scit vti omnibus. Optimē igitur diuitiis vtetur is, qui virtutem, quæ in pecuniarū vsu versatur, habuerit, qualis est liberalis. Vfus
- C autem pecuniarum in sumptu & largitione consistit: in acceptione verò & custodia magis cernitur possessio. Quocirca liberalis est, dare potius quibus dandum est, quàm vnde accipiendum est accipere: aut vnde accipiendum non est, non accipere beneficium. Virtutis enim proprium est, beneficia in alios cōferre potius, quàm ab aliis accipere: & quæ recta sunt & honesta facere, quàm flagitiosa & turpia non facere. Dubium autem non est, quin dantem beneficium datum, honestaque actio comitetur: accipientem verò beneficium acceptū, aut certē nulla turpis indecorave actio. Et gratia ac laus multo etiam magis, dantem, non accipientem, sequitur. Facilius etiam est, non accipere quàm dare suum enim quisq; minus sæpe profundere solet, quàm accipere alienū. Atq; etiam liberales dicuntur ij, qui largiuntur. Qui verò non accipiūt, iis non liberalitatis laus tribuitur, sed iustitiæ potius. Qui autem beneficia accipiunt, non admodum ij laudari solent. Iam omnium in quibus virtus inest, ij fere diligūtur maximē, qui fama & laude valent liberalitatis. profunt enim aliis: quod

in largiendo quidem positum est. Virtuti autem consentaneæ actiones præclaræ sunt, honestatisque causa geruntur: dabit ergo liberalis beneficia honestatis causa: & rectè. Largietur enim quibus, & quantum, & quando largiendum erit: cæteraque servabit omnia, quæ rectam & æquam largitionem sequuntur: eaque faciet libenter, aut non grauati quidè. Quod enim virtute geritur iucundum, aut non molestum, idem minimè graue est. At verò qui largitur quibus largiendum non est, nec honesti studio, sed alia aliqua causa ductus, hic non est habendus liberalis, sed alio aliquo nomine appellandus. Fne is quidem qui grauati id facit, quoniam præclaris actionibus & officiis facile pecunias anteponat, quod procul abest à liberali. Nec verò liberalis vnquam accipiet, vnde nefas sit: quippe cum ita non soleat accipere is qui pecunias contemnat, ac pro nihilo putet. Nec idem ad petendum procliuus est, quod non libenter beneficium accipiat is, qui dare solet. Accipiet tamen vnde æquum erit, vt de suis facultatibus & copiis, non quod honestum sit, sed quia necesse, vt ad largiendum suppetant copię. Nec verò sua negliget, qui nonnullis Gquidem ex his opitulari velit. Passim autem cuius non largietur, vt suppetant copię ad largiendum, quibus rectum erit, & quando, & vbi ratio postulabit. Est etiam liberalis in dando valde excellere, vt sibi minora reliqua faciat. Liberalis est enim, sibi suisque commodis minus consulere. Sed ex facultatibus omnis ponderanda liberalitas est. Neque enim ex numero beneficiorum quæ dantur, sed ex animo & voluntate eius qui dat, omnis est spectanda liberalitas. Animus autem in dando rationem habet facultatum. Quamobrem nihil prohibet liberaliorem esse eum qui minora confert beneficia, si ex minoribus quæ suppetant copiis largiatur. Ad opem autem ferendam aliis propensiores sunt ij, qui non suo labore & diligentia opes pararunt, sed ab aliis partas acceperunt. neque enim experti sunt egestatis quàm sit graue malum. Et sua cuique facta magis placent, vt parentibus & poetis. Difficile est autem liberalem locupletem esse, nec accipientem aliunde, nec sua custodientem, quin etiam largientem, pecuniámque

- A non propter se amantem, sed ad beneficentiam liberalitatem-
que conferentē. Itaque accusatur fortuna, quod minimē locupletes copiosique sint ij qui sunt dignissimi. Quod nō sine ratione contingit. Neque enim ut ceteris rebus, sic opibus abundare possunt ij, qui nullam dant operam, ut consequantur. Non tamen opem feret indignis, aut quando non erit largiendum: eaque servabit omnia quæ sunt generis eiusdem. nō enim iam faciat quæ sint liberalitatis. quas in res si profuderit facultates, nihil iam possit in eas quæ honestæ sunt effundere.
- B Ut ergo diximus, is demum liberalis est, qui pro facultatibus, atque in eas res quæ præclaræ sint, profundit pecunias. qui autem modum transit, Prodigus dicitur. Itaque reges non appellamus Prodigos, quod nō facile sit eorum opes & copias quas maximas habent, ullis largitionibus aut sumptibus exauriri. Quoniam igitur mediocritas quædā est liberalitas, quæ largiendis accipiendisque pecuniis cernitur: largietur quidem liberalis, & sumptus faciet in eas res quæ decoræ erunt: iisque modum adhibebit: æque in magnis, atque in parvis: idque faciet libenter: accipietque vnde, quantumque accipiendum erit. Nam quia in utroque virtus, modus quidam cernitur, utrumque pro dignitate præstabit. Honestam enim largiendi rationem, honesta etiam accipiendi solet consequi. sin talis non est, contraria sit necesse est. Ac eæ quidem quæ se consequuntur, semper sunt in eodem: contrariæ autem non item. Quod si contra decorum, & honestatem accadat, ut profundat pecunias, ægrè feret ille quidē, sed modice & decore. Virtutis est enim & lætari & dolere quibus rebus, & quemadmodum decet. Iam in re nummaria liberalis facilem se socium lenemque præbebit. Quoniam enim despicit ac pro nihilo putat pecunias, opportunus est iniuriæ. Idemque molestius feret se sumptus nō fecisse quos debuit, quàm doleat se in eas res quas minime decuit, pecunias effudisse. nec Simonidis sententiam probabit. At verò prodigus in his etiam omnibus aberrat. Nam nec gaudet, quibus, aut quemadmodum æquum est, nec offenditur. quod ex iis quæ deinceps dicemus, facilius intelligetur. Atque hoc quidem iam diximus, prodigalitem &

auaritiā exuperantias esse ac defectiones: easque in duobus E
 versari, largiendis accipiendisque pecuniis. sumptus enim re-
 ferimus ad largitionem. Et prodigalitas quidem largiendo &
 minus accipiendo finem modumque transit, accipiendoque
 modum deserit. Auaritia autem largitur parum illa quidem,
 sed accipiendo, nisi in paruis, ultra modum progreditur. Pro-
 digorum igitur non fere opes augeri solent. Neque enim fa-
 cile est, eum qui à nemine accipiat, largiri omnibus. Celeriter
 enim defunt ad largiendum facultates iis, qui priuati sunt,
 quales sunt fere prodigi. Atqui cum sit eiusmodi, tamen vide- F
 tur multo melior auaro. Facile enim ad sanitatem traduci po-
 test & progressu ætatis, & inopia coactus: ad mediocritatemque
 peruenire possit. In eo enim sunt ea omnia quæ sunt liberalis,
 quod & largitur, nec aliunde accipit. Sed tamen neutrum fa-
 ciens, nec decorum seruat, nec æquitatem. Quod si facere af-
 fuescat, aut aliàs commutetur, iam erit liberalis. Nam & qui-
 bus largiendum erit, largietur: nec unde minus æquum erit,
 accipiet. Quocirca non videtur deprauatis corruptisque mo-
 ribus præditus. Nō enim scelerati est aut ingenerosi, sed stulti G
 potius, largiendo, nec accipiendo finem modumque transire.
 His igitur præditus moribus prodigus, multo est auaro me-
 lior, cum ob eas causas quas diximus, tum quod hic prodest
 omnibus, ille nemini, ne sibi quidē. Sed plerique prodigorum,
 ut diximus, à quibus non debent, accipiunt, ob eamque cau-
 sam auari existunt: parati autē sunt ad accipiendum, propter-
 ea quod inest in iis cupiditas plerunque effundendi copias,
 quod ægre efficere possunt. Cum enim dando egere, celeriter
 coeperint, alienis bonis manus afferre coguntur. Et quia nul- H
 lam honestatis rationem ducunt, sine delectu vndecunque
 possunt, rapiūt. Inest enim cupiditas in eis largiendi: sed quo-
 modo, aut unde, nihil laborant. Quare largitio eiusmodi non
 debet liberalis videri. Nam nec honesta est, nec honestatis
 causa, nec pro dignitate: sed nonnunquā quos homines equū
 erat omni ope desertos vitam in summa inopia degere, eos
 potissimum locupletant: iis vero qui commodis sunt mori-
 bus, nihil largiuntur. assentatores autem, eosque omnes qui

- A** ministri sunt voluptatum, magnis opibus adaugent. Ita fit, ut plerique eorum sint libidinosi. Quoniam enim facile largiuntur, sumptus etiam iis rebus suggerunt, quæ sunt libidinis. Et quoniam honestè & moderatè non viuunt, propensi sunt ad voluptates. Ac prodigus quidem cū nullam sequitur ducem rationem, in has miseras incidit. Qui si curam diligentiamque adhibuerit, facile ad virtutem decorumque perueniat. At verò auaritiæ malum insanabile est. Nam senectus omnis-
- B** que imbecillitas auaros efficit. Eademque magis tributa est à natura hominibus, quàm prodigalitas: quòd multo plures studio pecuniæ trahantur, quàm parati sint ad largiendum. Latè etiam patet, eiusque genera sunt plura. multi enim modi auaritiæ videntur esse. Cū enim in rebus duabus cernatur, ut si minus largiari quàm deceat, & si modum accipiendo transeas: non ineest tota in omnibus, sed seiungitur, alijque extra modum accipiendo prodeunt, alij parum largiuntur. Qui enim his nominibus appellantur, parci, tenaces, aridi,
- C** omnes deficiunt & defunt dando: sed alienum nec appetunt, nec volunt eripere: quorum alij id faciant bonitate quadam, rerumque turpiù fuga. Videntur enim quidā, aut certè aiunt se ob eam causam tueri ac cōseruare sua, ut ne aliquando turpe aliquid facere cogantur. In his cumini sector ille, & si quis talis: qui omnes ex singulari quadam auaritia nominati sunt. Alij autem metu ab alieno manus abstinent: quòd non sit facile, qui ab aliis eripiat, eius res ab aliis non detrahi & auferri. Placet igitur his talibus, neque dare aliis quicquam, nec vicissim ab aliis accipere. Sunt etiam alij in accipiendo nimij,
- D** qui passim & quiduis accipiunt, quales sunt ij qui in sordidis artibus versantur, ut lenones, & omnes eiusmodi, ut foeneratores, & qui exigua dant ut maiora ferant. Omnes enim hi homines à quibus & quantum æquum non est, accipiunt: eorumque communis, turpis, sordidusque quæstus videtur. Nam propter quæstum atque eum perexiguum, omnes probra & dedecora sustinent. Qui enim magna à quibus, & quæ nefas est eripiunt, quales sunt tyranni, qui ciuitates oppugnant, sana diripiunt, ij non auari, sed scelesti potius, impij

& iniqui sunt habendi. Attamen & aleatores & raptores & latrones avari putandi sunt, quod in turpi quaestu sint occupati. nam spe quaestus hæc instituta sequuntur, & probra perferunt. Atque hi spe quaestus maximis periculis se offerunt: illi ab amicis, quas copias iis suppeditari æquius est & relinquere, eas lucrantur. Vtrique igitur, quoniam opes suas augent, alienis repugnante ratione, in fordido quaestu & arte versantur. Quamobrem omnes hæc rapinae & pecuniarum translationes illiberales sunt. Iure autem liberalitati avaritia opposita est, quod maius est malum quam prodigalitas: sapientiusque ea peccatur, quam illa eadem effusione. Ac de liberalitate quidem vitiositatibusque ei contrariis hæc tenentur. Sequitur ut de magnificentia differendum esse videatur, eo ipso quod ea virtus in pecuniis cernitur. Sed non ad omnes actiones & officia pecuniaria, quemadmodum liberalitas, sed sumptuaria modo adhibetur, in quibus liberalitatem magnitudine superat. Est enim virtus, ut nomine ipso declaratur, in sumptuum magnitudine seruans decorum. Magnitudo autem ad aliud refertur. Neque enim idem sumptus trierarcho dignus est, & praefecto spectaculorum: in omnibusque rebus ut decorum conseruetur, & personae & temporis, & rerum ipsarum habenda ratio est. Qui autem sumptus facit in res vel paruas, vel mediocres pro dignitate, is non magnificus, ut ille qui dicebat, Sepe dedi peregrinis: sed qui in res magnas, is demum magnificus est iudicandus. Qui enim magnificus, idem continuò liberalis: qui autem liberalis, idem non continuò magnificus est. Huius autem animi habitus defectio, sordes appellatur: exuperantia, H luxur, & si qua sunt eius generis vitia, quae extra modum non prodeunt sumptu quibus in rebus decet, verum in quibus de decet, & qua ratione non decet, splendorem ostendit, de quibus mox differemus. Magnificus autem docto similis est, quoniam niam decori rationem habere potest, sumptusque magnos aptè suggerere. Nam cum habitus omnis animi definiatur actionibus, initio ut dixi, iisque omnibus in quibus versatur: magnifici autem sumptus magni sint & decori: fit ut etiam eiusmodi opera consequantur. Ita enim sumptus magnus futurus est,

II.

- A** & ad rem aptus & accommodatus, si & res ipsa sumptu digna, & sumptus re ipsa dignus, aut etiam maior habebitur. Sed hæc omnia honestatis causa (hoc enim virtutibus omnibus commune est) magnificus faciet, idque libenter ac studiose. Accurate enim ac subtiliter res ponderare, sordes sectantis ac splendorem fugientis est proprium. Magisque qua ratione quicque splendidissime efficiatur, considerabit, quam quanti, quoque modo minimo. Magnificus autem liberalis sit necesse est.
- B** Nam cum eos liberalis sumptus suppeditat, quos & quemadmodum decet, tum in iis magnifici splendor elucet. Et quoniam iis in rebus liberalitas cernitur, æquo sumptu rem administrabit splendidius. Neque enim eiusdem virtutis est & commendationis possessio rei, & opus ex illa re factum. Possessio enim rei, exempli causa auri, plurimi fit & estimatur. Opus autem ex ea re confectum, præclarum est atque magnum. quoniam eius inspectio mirabilis. At quod magnificum est ac splendidum, id omne mirabile. Estque rei & operis splendor ac dignitas in magnitudine. Sumptus autem in hoc genere ij probantur maxime, quæ honorabilia dicimus, quales sunt quæ Diis adhibentur, donaria, apparatus, sacrificia, similiterque ea omnia quæ in cultu & religione diuina impenduntur, & quæ in Repub. honestæ gloriæ causa exhibentur, ut sicubi ludos fieri splendide putent oportere, aut triremis præfectum munus suum exequi, aut publicum epulum præbere. Sed in his omnibus videndum est, ut dixi, non modo qualis is sit qui agat, sed quales etiam ei suppetant ad efficiendum facultates. Sunt enim ad res quæ suscipiuntur accommodandæ: nec solum iis opus, sed is etiam qui efficit honestandus est. Quocirca pauperum nemo possit esse magnificus, quod ei nihil suppetat, unde sumptus queat splendide sustinere. Quod si aggredia-
tur, quoniam id faciat contra dignitatem ac decorum: & quicquid eiusmodi est quod recte fit, id omne virtute geritur: profecto stultus habeatur, necesse est. Hæc autem ita honestabunt eos, si vel per se ea quæsierint, vel à maioribus relicta ac ceperint, vel ab iis etiã qui tum eos claros tum nobiles viros, aliquo propinquitatis iure attineant, & si qua sunt ex hoc ge-

nere. inest enim in his omnibus splendor quidam & dignitas. E
 Ac magnificus quidē vir est eiusmodi, in hisque talibus sum-
 ptibus, vt dixi, magnificentia cernitur maxime. Sunt enim &
 maximi, & maxima digni gloriatione. Eorū autē qui priuatim
 fiunt, huc pertinet ij omnes qui semel suggerūtur, vt nuptiæ,
 & si quid est eiusmodi. Itemq; is in quo ciuitas tota occupata
 est, aut ij qui sunt in magistratu: hospitū etiam recipiendorum
 iura, legationes, dona, & remunerationes. Neq; enim sui causa
 sumptus solet facere magnificus, sed Reipub. Et dona simile F
 quiddā habent iis rebus quæ diis dedicātur. Est etiā magnifici
 & honorati viri, domū ædificare, cuius modus & dignitas ad
 diuitias accōmodanda est (quæritur enim etiā ex domo digni-
 tas quædā) & in eas res potius pecunias profundere, quarum
 memoriā diuturnā sit relicturus. Hæ enim præclarissimæ res
 sunt, & suum quæq; decus obtinet. Non enim eadē diis homi-
 nibusq; conueniunt, nec fanis & sepulchris. Omnis etiā sum-
 ptus magnus est in suo genere: & clarissim⁹ quisq; si in rē ma-
 gnā factus sit, maximus habetur: & qui his rebus accōmoda- G
 tus est, iam hic clarus magnusq; dicitur. Interest autē inter id
 quod in re, & quod in sumptu magnū appellatur. Nā pila qui-
 dem si pulcherrima sit aut vrceus, pueri quidē ratione & sen-
 tētia, clarus & magnificus habeatur: eius autē æstimatio & præ-
 ciū perexiguū est & illiberale. Ob eamq; causam honorati vi-
 ri clariq; est, in quocūq; genere quid faciat, magnifice id splē-
 dideq; facere. Quo in genere quicquid sit, nec facile superari
 potest, & fit pro sumptus dignitate. Ac magnificus quidē vir
 talis est. Qui autē modum trāsit, hoc ipso, vt dictū est, modum H
 transit, q̄ profundat cōtra decus pecunias. In rebus enim par-
 ui momenti magnos sumptus adhibet, splendorēq; inepte
 ostentat, vt nuptiali apparatu eos excipiēs qui dant symbolū,
 & qui comœdis omnia suppeditās, purpuram in eorum præ-
 fert transitu, vt solent Megarenses. Atq; hæc facit omnia non
 honestatis, sed ostentandarum diuitiarum causa, & quod se
 putet admirationem cæterorum excitaturum. Atque idem
 quæ res magnos sumptus desyderant, in iis parcus est: quæ
 exiguos, in iis profusus. Sordidus vero in omni re abest à de-

A coro: qui cum magnos sumptus sustinuerit, in exiguo decorum omne peruerit. Quòd si quid faciat, & cunctando id efficit, & qua ratione minimo sumptu præstare possit cōsyderat, atque id grauate. idemque se splēdidiùs omnia quàm deceat facere arbitratur. Ac sunt hi habitus vitiosi, illi quidem, sed non ferè in réprehensionem incurrunt: idque sit ob eam causam maxime, quòd nec proximis noceant, nec insignem habeant deformitatem. Magnitudo autem animi magnis in rebus, vt nomen ipsum significat, cernitur. Sed primum in quibus, nobis explicandum est. Nihil autem interest, vtrum ipsam animi affectionem nobis proponamus, an cum qui ea sit præditus. Igitur is demum magno excelsoq; animo putandus est, qui res magnas illas quidem, sed quibus dignus sit, sibi deberi iudicat. Qui enim minus pro dignitate hoc sentit, is stolidus habendus est. Atqui eorum qui virtute gerunt aliquid, nemo stolidus, nemo amens putatur. Ac magno quidē vir animo is est quē diximus. Qui autē exiguos honores meritus est, quos sibi tribui æquū censet oportere, is nō magnanimus, sed modestus & moderatus est iudicandus. Magnus enim elatusque animus in magnitudine cernitur, quemadmodum pulchritudo in magno proceroque corpore. Breues autem homines sunt illi quidem urbani, aptaque compositione membrorum præditi, formosi non item. Qui vero magna præmia se meritum putat, iis cum sit indignus, alto animo dicitur. Nec vero qui maioribus se dignos existimant, quàm eorum sint merita, omnes elati iudicandi sunt. At qui minora quàm habere sit dignus, sibi deberi iudicat, is demisso pusilloque animo putandus est, siue magna, siue mediocria, siue exigua illius extent merita: quibus minora sibi etiā tribui putet oportere, præsertim si magna eius merita videantur. Quid enim si tantis esset indignus, facturus fuisse videatur? Ergo magnanimus sumus ac extremus est ille quidem magnitudine, sed modo rationēque medius. Nam suis se ipse meritis metitur: alij vel modum transcunt, vel deserunt. Qui si magna, atque adeo maxima sibi, quia dignus sit, deberi iudicat, profecto vna in re maximè eius merita cernentur. Quid

III.

e

ergo tandem illud sit, ex dignitate intelligendum est. Dignitas autem in externis bonis ponitur atque numeratur: quorū maximum ponimus id, quod & Diis tribuimus, & quod maxime expetunt omnes ij, qui sunt in magistratu, & quod rerū gestarum, vel præclarissimarū quasi mercedē omnes desyderant, qualis gloria est. Est enim bonorum externorum maximum, gloria. In honore igitur & dedecore magnanimus ita animo affectus est, ut ratio æquitasque postulat. Quod etiā tacetibus nobis facile perspicitur. Gloria enim magni viri se esse dignissimos, idque pro dignitate, arbitrantur. At qui demisso pectore pusillōq; animo est, is & suo iudicio abest à decore, & magnanimi dignitate. Qui autē elato animo est, vincit ille quidē suo iudicio, ac modum trāsit, sed tamen magnanimū nō vincit. Sed quoniā maximis honorib⁹ magnanimus dignus est, idē optimus sit necesse est. Sēper enim quo quisq; melior, eo maiore dignus est gloria, & optimo cuiq; maxima gloria debetur. Ita cum qui vere sit magnanimus, virū bonū esse necesse est. Atque etiā magni fortisque animi proprium videatur quod in quaq; virtute magnum excellēsq; ducitur. Nequaquā etiā deceat magno animo virum fugere pericula, aut cuiquā facere iniuriā. Quid enim turpe aliquid faciat, cui nihil magnū esse videatur? Ac mihi quidem certe omnia spectanti, omnino ridiculus magnus animus videtur, qui nō idē sit bonus: qui si malus sit, ne honore quidē esse dignus potest. Est enim virtutis merces, gloria, quæ eadē bonis viris tribuitur. Quocirca videtur magnitudo animi quasi splēdor quidā & ornamentum esse virtutum omnium. Nam & maiores eas splendidiōresque facit, & cohærere sine illis nullo modo potest. ob eamq; causam vix in quoquam vera animi magnitudo reperitur. siquidē esse sine singulari quadā & eximia bonitate nullo pacto potest. Omnino igitur magn⁹ animus in decore & dedecore cernitur. Atq; idē magnis honorib⁹, qui quidem à bonis viris tribuētur, moderate ille quidem letabitur, tanquam suos aut etiam minores sit consecutus (virtute enim vndique perfecta & absoluta nullus honos satis dign⁹ potest esse) sed tamen eos ille quidem certe recipiet hoc ipso, quod

A ei maiores habere non possint. Eos autem, quos quivis & exiguos tribuet, omnino contemnet ac pro nihilo putabit, siquidem tales meritis non est. item quæ dedecus & infamiâ, quod ei iure non possunt contingere. Imprimis igitur ac maximè in gloria magnanimus, ut dixi, cernitur. Attamen & in divitiis & magistratibus, & in secundis rebus & aduersis, affectus erit quàm moderatissimè fieri possit: neque prosperis rebus lætatur nimis, neque asperis aduersisque moerebit. Non enim isto pacto in honore & gloria, ut re omnium maxima affectus erit. Imperia enim & opes gloriæ causa expetendæ sunt. Itaque ea omnia sibi gloriæ ducunt, qui iis sunt præditi. Quid ergo videatur ei magnum in rebus humanis, cui etiam contempui est gloria? Quocirca magno animo excelsoque viri, iidem contemnentes rerum videntur esse. Atque etiam secundæ res videntur ad animi pertinere magnitudinem. Nam & nobiles gloria digni putantur, & ij qui sunt in imperio, & diuites, quæ excellent aliqua præstantia. habet autem venerationem iustiores, quicquid excellit. Itaque maiores elatioresque animos hæc ipsa faciunt. siquidem ex iis gloriâ à nonnullis consequuntur. Quanquam autem si verum iudicare volumus, solis bonis honos debetur: tamē cui utrunque adsit, is nescio quomodo maiorem laudem ac gloriâ meretur. In quibus autem hæc talia bona insunt sine virtute, ij neque se ipsi iure magno honore dignos putant, nec magnanimi rectè nominantur. Neque enim hæc constare sine virtute vndique perfecta villo modo possunt. Contemnunt enim, cōtumeliosique sunt D ij qui his etiam bonis abundant. Difficile enim est, si à virtute defeceris, ferre aptè res secundas. Quoniam autem ferre illi non possunt, & se præstare cæteris putant, eos contemnunt: ipsi quicquid acciderit, faciunt. Imitantur enim magnanimū, cum ab eo absint distentque plurimum. Hoc quibuscunque rebus possunt, faciunt. Virtute igitur nec gerunt quicquam, & tamen contemnunt cæteros. At verò magnanimus vir iure despicit. Veritate enim ille ad iudicandum, plerique autem magis temeritate ducuntur. Et quoniam parvifacit ac negligit parva pericula, nec iis se offerre, nec ea optare solet. Ma-

gnis autē ac grauibus se obiiicit, in quibus vitæ nō parcit, hoc E ipso q̄ indignum sit omnino in vita manere. Atque is est, qui & beneficia conferat, & accepto beneficio pudore afficiatur: quod illud eius sit qui excellat & præstet, hoc eius qui vincatur. Idem maius beneficium reddit quàm accepit, Sic enim debetis qui prior dederit, ac præterea beneficium accipiet, De iisq; loqui solent magnanimi, de quib⁹ benemeriti sunt: non autem de iis, qui beneficia contulerunt. Est enim inferior qui accipit eo qui dedit beneficium. at vult hic noster F princeps esse. Ac quæ contulit beneficia, libenter: quæ accepit, de iis audit inuitus. Itaque Thetis apud Iouem beneficia sua in eum non commemorat, nec Lacedæmonij apud Athenienses, sed illorum erga se. Est etiā magni viri, nullo omnino, aut vix egere, & opitulari vltro: aduersusq; eos, qui in magistratu sunt, prosperaq; fortuna vtuntur, magnum: aduersus mediocres, modestum se mediocremq; gerere. Nam & illis præstare difficile est ac gloriosum, & his facile. interq; illos gloriari ingenuum est ac liberale, inter humiles autem & abiectos homines sordidum & importunum: vt si quis G cum imbecillis viribus velit contendere. Nec solet idem ad ea commeare omnia, quæ sunt in honore & pretio, aut vbi obtinent alij principatum. Quietus est etiam & cunctator, nisi aut magnus honos agatur, aut res magna. Paucas res agit ille quidem, sed magnas & dignitatis plenas. Idem & apertè oderit necesse est, & apertè diligat, quod timidi sit tegere ac occultare sententiam: magisq; ex veritate pendet, quàm ex opinione: dicitq; ac gerit palàm omnia. si quidem id con H temnentis est. Itaque libere quæ sentit solet dicere: idq; eo facit, quod & contemnat, & vera loquatur, nisi forte si quid dissimulatione tegendum sit, cui rei locus est apud multitudinem. Nec verò cum aliis nisi cum amico vita victuq; cōiungitur, quod id seruile existimet. Itaque & omnes assentatores, seruiles: & humiles, assentatores esse solent. Et quoniam magnum ei nihil videtur, nihil mirabile ei videri solet. Non recordatur iniurias siquidē magnanimi nō est meminisse præsertim iniurias, sed potius contemnere. nec de ho-

- A** minibus sermonem habet: quandoquidem nec de se prædicabit, nec de cæteris. Nam nec ut laudetur ipse laborat, nec ut alij vituperentur: nec laudat alios libenter. itaque nec conuictator est, ne inimicorum quidem, nisi forte propter contumeliam. Minime vero de iis malis quæ aut necessario, aut exigua interueniunt, queritur, nec ea ut sibi eueniant, precatur. Eius enim est qui in rebus curâ adhibet, his in rebus eâ animi affectionem constantiamque retinere. Atque etiâ is est qui res honestas & præclaras, quanuis inutiles, fructuosis anteponat. Hoc
- B** enim cum potius attingit, qui se ipse contentus est. Incessus etiâ magni viri tardus sit necesse est, vox grauis, constans & firma oratio. Neque enim aut festinat is qui paucis rebus studet: aut vehemens est cui nihil magnû esse videatur: quibus de causis & contentiones vocis suscipiuntur, & in ingressu celeritates. Ac magnanimus quidẽ eum se præstabit. Qui autem iis deest officiis, angusto pusilloque animo dicitur: qui modû transit, elato. qui quidem mali & improbi minime videtur esse, quoniam nihil improbè faciunt, sed errant potius. Nam qui demisso abiectoque est animo, is & quibus bonis dignus est se ipse spoliatur, & malo quodâ præditus est, quod se indignû bonis iudicat. Idemque se ipse ignorat alter enim ea omnia expecteret, quibus dignus est, cum sint in bonis. Nec stulti quidẽ videtur esse, sed pigri potius, quæ eos deteriores facit opinio. Nam cum ea omnes expetant, quæ meritis ipsorum debentur: tamen isti ab honestatis actionibus studiisque quasi indigni sint, itemque à bonis externis se remouent. At elato animo viri & stulti sunt & se ignorant ipsi, atque id aperte. Nam tanquam
- D** digni sint, ea aggrediuntur, quibus laus & gloria proposita est, deinde culpantur. Itemque vestitu, gestu, aliisque eiusdem generis se comunt & ornant: suasque res secundas notas volunt esse omnibus, ac de se ipsi prædicant, quod hæ res sint ipsis honori futuræ ac dignitati. Contraria autem est magis animi magnitudini abiecto animi, quàm elatio & altitudo. Nam & sepius usu venit, & maius malum est. Ac animi quidem magnitudo in magno, ut dixi, honore versatur. Videtur autem etiâ in eo quædam virtus consistere, quemadmodum su-

præ dictum est, quæ eandem habet rationem ad animi magnitudinem, quam ad magnificentiam liberalitas. Nam cum utraque recedat à magnitudine, tamen nos in rebus mediocribus, modestis, parvisque rectè afficit. Ut autè in accipiendis dandisque pecuniis mediocritas reperitur, nimium, & parum: sic honorem & gloriam nonnulli nimium expetunt, alij parum. quidam eam quærunt ex iis factis, unde & quæadmodum quærenda est. Nam & ambitiosum vituperamus, & eum qui nulla gloria ducitur: illum, quia nimio honoris studio trahitur, & iis in rebus gloriam consecratur, quibus quærenda non est: hunc, quoniam ne ex rectè quidè factis instituit gloriam quærere. Incidunt autem nonnunquam tempora, cum & ambitiosos, quemadmodum supra dixi, ut viros & honestatis cupidos laudamus, & eos qui nullum honorem expetunt, ut moderatos & modestos. Perspicuum autè est, nos cum rei alicuius multifariam quis cupidus dicatur, non tamè eodem semper referre ambitiosum: sed in laude: ex eo quod audior sit quam plerique; honoris: in vituperio, quod magis quam ratio æquitasque patiatur. Quoniam autem mediocritas vacat nomine, idcirco extrema de ea quasi deserta regione disceptant. Sed quibus in rebus nimium & parum reperitur, in iis etiam relinquitur mediocritati locus. Atqui honorem homines & nimium expetunt, & parum. Expetunt igitur, & quomodo expetendus est. Quare laudatur habitus, qui modum adhibet in expetenda gloria, etiam si vacet nomine. Hoc autem apparet, si virtus hæc cum ambitione cõparetur, fore, ut vacuitatis honoris: fin cum vacuitate honoris ambitionis speciem præ se ferat: si autem cum utraque utranque quodammodo imitari videbitur. quod in reliquis etiam virtutibus cernitur. Quoniamque mediocritas hic nomen non habet, pugnare extremo inter se videntur. Mansuetudo etiam seu clemètia mediocritas quædam ira est. Sed quoniam medium vacat nomine, ac fere etiam extrema, ad medium clementiam transferimus, quæ ad id quod parum est deflectit, quod nomine vacet. Exuperantia autem iracundia appelletur. Ira enim ipsa perturbatio est, quæ ex multis rebus variisque gignitur. Atque is quidem qui quibus de re-

- A bus, quibúsque hominibus decet, irascitur, quíque id facit quemadmodum, quando, & quandiu decet, is laudibus afficitur, quem eundem clementem & mansuetum appellari licet. Siquidem in laude clementia est. Vult enim clemens omni animi vacare perturbatione, non à perturbatione rapi & distrahi quin etiam vt ratio præscripserit, sic & his de causis, & tãdiu vult succensere. Peccare autem in eam partem videtur, quæ modum deserit. Neque enim vlcifci cupit clemens, sed ignoscere. At verò defectio siue lentitudo, siue alio quouis nomine appellari placet, est in vitio. Qui enim minus succensent ob eas causas ob quas decet succensere, ij stulti videntur. & qui non quomodo, quando, quibus irascendum est. Sūt enim omnis sensus & doloris expertes, qui irasci nesciūt, nec propulsant iniuriã. Atqui cōtumelias & conuitia æquo animo ferre, ac in suis negligere, seruorum simile est. Exuperantia verò illa quidem in omnibus existit, (nã & quibus hominibus, & quibus de causis non est irascendum, irascimur, & vehementius, aut remissius, ac diutius quàm ratio postulet)
- C sed tamen non in eodem hæc quidem insunt omnia. neque enim possunt. Cum enim per se malum omne labefacta, tum si integrū sit, intolerabile existit. Ac iracundi illi quidem celeriter commouentur, & in quos, & quibus de causis, & vehementius quàm fat sit: sed facili ac cito etiam eorum ira defistit, quod in illis quidem est optimum. Idque eis propterea accidit, quia iram nō continent, sed vicissim reddunt, quia ex ipsorū præcipiti animi cōmotione quales sint facili apparet, hinc finē faciunt, *ἀκρόχολοι* autem, id est, extremæ bilis homines, nimium procliuēs sunt, & omni re facili concitantur ad iracundiam, & quauis de causa. vnde etiam traxere nomen. At acerbi ægrè placantur, diuque irati sunt. parent enim animi dolori: quem si semel expleuerint, tum modus apponitur. Vltio enim modum finemque iræ adhibet, cum pro dolore voluptatem efficit. Quod si minus fiat, quasi onus quoddam sustinent. Quia enim hoc minus apparet, nemo eis animum potest inducere, & ad mitigandam & quasi concoquendam iracundiam, tempore opus est. Cum autem hoc homi-

num genus sibi molestissimum est, tum amicis maximè. In sen-
 fos autem homines appellamus eos, qui quibus de causis mi-
 nus rectum est, irascuntur, & vehementius & diutius q̃ ratio
 postulare uideatur. eos etiam, qui non redeunt in gratiam, ni-
 si ultio, vel animaduersio sit consecuta. Clementiæ autè repu-
 gnat magis vitium, quod modum trāsīt, ob eam causam quia
 sæpius accidat. Nam & vlciſci iniuriam magis naturam attin-
 git humanā: & infesto infensōq; animo homines minus apti
 sunt ad vitæ communionem. Hoc autem & suprà dictum est,
 & ex iis quæ docemus nunc, perspici potest, non esse dictu fa-
 cile, quomodo, aut quibus hominibus, aut qua de causa, &
 quandiu deceat irasci, & quatenus quis rectè faciat, aut pec-
 cet. Qui enim paulum aliquid modum transīt, is nec quòd fi-
 nes rationis transilierit, nec quòd ab ea defecerit, vituperari
 solet. Interdum enim eos laudamus, qui modum deserūt, cle-
 mētesque dicimus: & iratos viros appellamus, quasi impera-
 re possint. Ergo quātū quisque vel quomodo modū egressus
 vituperādus sit, nō est facile explicare oratione. In rebus enim
 singulis, atque in sensu positum iudicium est. Ac illud quidē
 perspicuum est, medium habitum esse laudabilē, quo quibus
 rectum est irascimur, quāque ob causam, & quomodo decet:
 quod sit etiā in cæteris generis eiusdem. Illæ verò affectiones
 quæ modum transeūt, ac deserunt, sunt omnes in vitio: quæ
 si parvæ sunt, leuiter: si maiores, magis: si singulares, vehemen-
 ter sunt reprehendēdæ. Hoc igitur perspicuum est, mediam in
 his animi affectionem obtinendam. Ac de his quidem animi
 affectionibus quæ in ira versantur, hæcenus. In consuetu-
 dine autem vitæ sermonumque ac factorum cōmunionē co-
 mes & affabiles videntur ij, qui ad voluptatē laudant omnia,
 nec vlla in re aduersantur, q̃ putent se iis quibuscum viuunt,
 nullo loco molestiæ esse oportere. Qui verò sunt his multum
 dispares, & in omni re aduersantur, nec de cuiusquam offen-
 sione ac molestia laborant, ij difficiles ac factiosi vocātur. Nō
 est quidē dubiū id, quin hi animi habitus sint in vitio: iq; sit
 in laude, quo ea omnia quæ recta sunt, vtque ratio præcipiet,
 probabuntur, respicienturque cōtraria. Nomen autem ei non

VI.

- A** est impositum, quanquam amicitiae similis parque videatur. Qui enim ea animi affectione praeditus est, quae medium locum tenet, eundem & bonum virum & amicum esse volumus, adiuncto amore. Hoc autem differt ab amicitia, quod perturbatione eorumque vacat amore, quibuscum ipse versatur. Neque enim amore vel odio ductus probat ut decet, omnia, sed quia ita animo est constitutus. Aequè enim hoc erga ignotos ac notos: erga familiares aequè, ac erga eos quorum non est implicatus consuetudine praestabit, nisi quod in omnibus id faciet pro dignitate. Neque enim aequè decet familiaribus, ac exteris voluptatem & molestiam asferre. Atque hoc quidè iam dictum est omnino, eum talem hominem in comunione earum rerum quae ad vitam pertinent, se ita esse gesturum, ut ratio postulabit. Si autem honestatis utilitatisque rationem habuerit, inuestigabit inibitque rationem, qua non possit offendere, aut certè delectare possit. Nam cum iis in iucunditatibus molestiisq; cernatur, quae ex colloquiis nascuntur, quibus in rebus indecorum ei est, aut etiam incòmodum delectatione asferre,
- C**um eas molestè feret, malètque amicum offendere. Quod si qua res sit eiusmodi, quae turpitudinem facienti eamque non parvam asferat, vel incòmodum, & contraria leuem molestiam: non probabit, sed aspernabitur. Aliter autem cum iis versabitur qui auctoritate aliqua praediti sunt, aliter cum quolibet, magisque aut minus notis. itèmq; in aliis varietatibus suum cuique tribuet decorum, quantumque in ipso est, placere volet ac gratus esse, molestus autem esse verebitur. Quae autem eveniunt, honestas dico & utilitas, ea si maiora sunt, sequitur:
- D** magna'que in posterum voluptatis causa, leuiter offenderet. Ac medius quidem talis est, nec villo appellatus est nomine. Qui autè aliis affert delectatione, in eoque nihil aliud sequitur, nisi ut gratus sit, affabilis dicitur. At qui id facit, ut adiumentum ad opes adipiscendas, eaq; omnia quae pecuniis paratur, nanciscatur, is assentator est habendus. Eum verò qui molestus ac tristis est omnibus in rebus, iam difficilem ac factiosum appellandum diximus. Pugnare autè inter se videntur extrema, quae mediocritas nomen non habet. Iisdè ferè in rebus arrogantiae

mediocritas cernitur, quæ etiam vacat nomine. Ac de iis non E
 erit alienum disputare. Nam facilius ea quæ ad mores perti-
 nent intelligemus, si de singulis differuerimus: & virtutes me-
 diocritates esse probabimus, si ita esse in omnibus perspex-
 erimus. Iam de iis qui vitæ societatem vel ad voluptatem vel
 dolorem dirigerent, diximus. Nunc de iis qui verum vel fal-
 sum enuntiant, ac præ se ferunt seu factis seu dictis, idque ar-
 rogando, differamus. Igitur arrogans appellatur is, qui sibi res
 magnas & præclaras sumit & vendicat, cū non insint, vel ma-
 iora quàm quæ insunt. Dissimulator contrà, qui quæ insunt F
 negat inesse, aut extenuat. At verò medius & perfectus vir,
 quoniam ius suum tuetur, in iis verax est & vita & oratione:
 ea in se inesse confirmans quæ insunt, nec maiora, nec mino-
 ra. Licet autem quanque harum rerum, & rei alicuius, & nul-
 lius causa facere: qualisq; est quisq;, & talia sunt eius & facta,
 & oratio, & vita, nisi rei alicuius agat gratia. Ac per se quidem
 omne in malo vitioque mendaciū est; veritas honesta & lau-
 dabilis. Ita etiam verus homo, quoniam medium locum obti-
 net, est omnis laudabilis. Qui autem mentiūtur, utrique sunt G
 illi quidem vituperandi, sed maiore quadam ratione arro-
 gans. De quorum utroque ita differemus, si prius de veraci
 pauca præponamus. Non enim de eo instituimus dicere, qui
 in pactis rebusq; contrahendis verus est, aut iis omnibus quæ
 ad iniustitiam iustitiæve pertinent (est enim hoc alterius vir-
 tutis proprium) sed de eo, qui in quibus rebus nihil tale po-
 stulatur & agitur, se & vita & oratione bonum virum ac ve-
 racem præstat, hoc ipso, quòd ita sit animo constitutus, quem
 eundem bonum virum appellari licet. Nam qui veri cupidi- H
 tate ducitur, quicquid verum enuntiat, cum id non agitur:
 is multo etiam facilius verax futurus est, si res postulabit. Men-
 dacium enim, ut turpe ali quid, vitabit, quod quidem etiam
 per se ipse fugiebat. Atqui talis vir laudandus est. Sed ad id
 potius quod minus est ac inferius in veritate, deflectit. Ide-
 nim aptius est, quoniam quicquid modum finemque transit,
 nimiumque est, id omne molestum. At verò qui maiora sibi
 quàm quæ insunt, vendicat & sumit, rei nullius causa, est ille

- A** quidem improbo similis, (neq; enim mendacio delectaretur) sed tamen stulti potius, quàm pravi speciem gerere videtur. Qui autem alicuius rei causa id facit, si gloriæ vel honoris, nō est ille quidem admodum vituperandus. qualis est arrogans. At qui pecuniæ, vel earum rerum causa, quæ ad pecuniâ spectant, is multo deformior est. Nec vero facultate ac potestate arrogās, sed animo ac voluntate cernitur. Ex animi enim habitu & quia talis sit, omnis arrogans iudicatur. Ita mēdax, alius mendacio ipso delectatur, alius gloriæ quæstusq; causa mē-
- B** titur. Atque ij quidem qui cupiditate gloriæ sibi aliquid tribuunt, ea sibi sumunt omnia, quæ vel ad laudem, vel beatam vitam pertinent. Qui autē spe quæstus, ea sibi vendicant, quæ etiam vsui sunt proximis, quæq; si minus adsint, celare & occultare licet: velut se medicos, ac vates nobiles esse profitētur. Ob eamque causam hæc sibi plerique sumunt & arrogant, q̃ in eis insint quæ diximus omnia. In dissimulatoribus autem, quoniam sua ipforum illi extenuant, lepidiorum morum species apparet: quippe qui non videantur quæstus causa dicere,
- C** sed quòd fastidium magnopere molestiamque fugiāt. Sed hi tamen ea dissimulant maxime, quæ honesta ipsa sunt & plena dignitatis, vt Socrates faciebat. Qui autem exiguas res paruique momenti, quæque perspicuæ sunt omnibus, dissimulant, veteratores dicuntur, iiq; iure contemnuntur. Id quod etiam arrogantiae datur interdum, qualis est vestitus Lacedæmoniorum. Nam & sua extollere nimium & extenuare quādam speciem fert arrogantiae. At vero qui moderatē vtuntur dissimulatione, ea vt ne dissimulent, quæ ante oculos posita
- D** patent omnibus, ij humani atque vrbani videntur. Sed arrogās, quoniā deterior est, veraci videtur opponi. Sed quoniā requieti quoq; in vita loci aliquid relictū est, in eaque aliquid ludo conceditur temporis, efficitur, vt hic quoq; decora quædā & apta cōsuetudo, congressioq; ea & dicendi & audiendi, quæ & quemadmodū decet & dicere, & audire, vigere videatur. Magnopere autem refert, quid quisque & dicat, & audiat. Ex quo perspicuū est, & transiri in iis medium, & deferi. Ac illi quidē, qui risu ac facetiis vltra modum prodeunt, scurræ

ac importuni habendi sunt, præsertim cùm omni ex parte ridiculorum cupiditate inflammati, dent operam potius vt risum moueant, quàm vt quæ honesta sunt dicant, aut ne eum in quem scommata iaciunt, offendant. Qui autem nec facetum quid dicunt ipsi, & tamen eos qui dicunt, permolestè ferunt, agrestes & duri videntur. At vero qui salibus & facetiis modum quandam adhibent, ἱσχυόμενοι, id est vrbani vocantur, quasi ἡσυχίοι, id est, bonis moribus præditi. Morum enim hæ sunt indices motiones. Vt enim corpora, sic mores ex motionibus iudicantur. Quoniã autè facetiæ ac sales patent latissimè, cõpluresque ludicris ac dictis plus capiuntur, q̃ ratio patiat: factũ est, vt scurræ vrbani quasi affabiles appellarétur. Sed tamè ex iis perspicuũ est quæ dicta sunt, inter eos magnas esse dissimilitudines. Huic autè mediocritati finitima dexteritas est. Dextri enim ac ingenui est, ea & dicere & audire omnia, quæ bono viro ac libero digna sunt. Eum enim talem hominẽ quædã & ioco dicere decet & audire. Magna etiã est distinctio ingenui & illiberalis ioci, eius etiam qui bene institutus est & indocti. quod in antiqua nouaque comœdia perspicere licet. Aliis enim facetum erat, si rerum turpitudini adhibita etiam esset verborum obscœnitas: quibusdam, si significatio potius, quibus in rebus magna distatĩa est ad liberalem honestamq; formã & speciẽ. Vtrum igitur qui rectè iocatur, salesque iacit, ex eo statuendus sit, q̃ ea dicat quæ libero homine digna sunt, an q̃ eũ qui audit minime offendat, aut delectet potius, an ne hoc quidem certum est? Alios enim alia offendunt atque delectant: quæ etiam audient libentius. Quæ enim quisque audire sustinet, eadẽ etiam facere videtur. Non igitur omnia faciet. Dictũ enim conuitium quoddã est. Et legiflatores quædam iactari cõuitia prohibent: equũ autem erat idem de dictis cauere. Quocirca ingenuus & liberalis homo ita animo affectus erit, vt sibi ipse lex esse videatur. Atque is quidem, qui medium locum obtinet, eum se ipse præstabit, siue dexter, siue vrbani nominetur. At vero scurra à risu longè multũque superatur, qui nec sibi parcit, nec cæteris, si risum concitet, atque idem eiusmodi commemorat, quæ inge-

- A** nuus nulla ex parte sustineat dicere : nonnulla etiam quæ ab aurium comprobatione abhorreant . Rusticus autem omnino ad has cōgressiones inutilis est. Nā cum nihil facētū dicat, tamē offenditur omnibus. Atqui videtur in hominum vitam requies & ludus inuectus necessario . Tres igitur, quas dixi, versantur in hominū vita mediocritates , quæ omnes in quorundam dictorum factorumque societate consistunt. hoc autem differunt, quod vna in veritate, aliæ in uitæ iucunditate
- B** cernuntur. Earum autem quæ in iucunditate positæ sunt, vna in iocis, altera in aliis vitæ societatibus congressionibusque consistit. De verecundia autem non est quod vt de aliqua virtute, dicendum esse videatur : siquidem perturbationi est quàm habitui similior. Itaque definitur esse metus quidā dedecoris & infamiæ. eodemque modo nascitur, quo metus is, qui in rebus asperis formidolosisque cernitur. Nam & erubescūt, qui pudore afficiuntur : & qui mortis metu exhorrescunt, terrore exalbescunt. Quare ad corpus vtrunque quodammodo
- C** pertinet, quod perturbationis magis videtur, quàm virtutis proprium. Nec vero omni ætati, sed pueritiæ cōuenit perturbatio. Ea enim ætate qui sunt homines, verecundos pudentesque putamus esse oportere : eosque, quoniam libidini parent, peccatis multis cōtaminari & infici, à quibus deterrētur propter verecundiam. Ac adolescentes laudamus verecundos : senem autem quod pudore afficeretur, nemo laudauit vnquā. Nihil enim eū existimamus facere oportere eorū, ex quibus pudor nascitur. Neque enim bono viro digna verecundia
- D** est : siquidem ex malis rebus oritur, quæ faciendæ non sunt. Nihil autē interest, vtrum aliæ res per se turpes sint, aliæ opinione : quando quidem neutræ faciendæ sunt, vt non sit pudori locus. Est etiā improbi, ita animo affectū esse, vt quod turpe fœdumque sit, velit facere . Et absurdum sit, eo esse animo, vt si quid tale agas, afficiare pudore, & propterea te bonū virum iudices. Pudor enim voluntate ac iudicio omnis suscipitur. Nunc vir bonus nunquam voluntate sua quæ turpia sunt faciet. Sed tamen potest aliqua causa verecundiam bonā reddere. vt si quis turpe aliquid gesserit, ex eoque pudore afficiatur.

IX.

Atqui hoc nusquam reperitur in virtutibus. Quòd si impu- E
 dentia in malis est, & nullo pudore affici ex turpibus factis,
 malum; nihilo magis eum qui hæc faciat pudore affici bo-
 num est. Ne continentia quidem virtus est, sed confusa cum
 omnibus cernitur. De qua idoneo loco differemus. Nunc se-
 quitur vt de iustitia differamus.

I.

E iustitia & iniustitia hoc primùm cognoscendū F
 est, quibus in actionibus cernantur: iustitia quæ-
 nam mediocritas sit, quarumq; in rerū ius medio
 & æquabilitate cōsistat. Qua in rerū cognitione
 & disputatione eandē quam in superioribus li-
 bris, viam & rationem sequemur. Videmus quidē eam animi
 affectionem omnes iustitiam dicere, qua apti sunt ad res iu-
 stas gerendas, quāq; res iustas & faciunt, & cupiunt facere. Eo.
 demq; modo de iniustitia sentiunt, qua iniuriam faciunt, & G
 ad res iniquas iniustasque vltro impelluntur. Itaque hæc pri-
 mum quasi simpliciter præponimus. Neque enim ita est in
 sciētiis & facultatibus, vt in habitibus. Facultas enim & scien-
 tia contrariorum eadem videtur esse: habitus autem contra-
 rius contrariorum non videtur, vt à valetudine non efficiun-
 tur contraria, sed solum salubria. Ambulare enim quem-
 piam more valentis dicimus, cum ambulat vt valens. Con-
 trarius ergo habitus ex cōtrario sæpe intelligitur: plerunque
 etiam habitus ex rebus subiectis. Etenim si firma corporis af- H
 fectio nota sit, infirma quoque nota constitutio est: ex iisq; rebus
 quæ firmam affectionem efficiunt, firma affectio, & ex
 hac ipsa, quæ ad firmam constitutionem pertinent. Si enim
 bene constitutum corpus positum est in carnis crassitudine,
 necesse est malè constitutum affectūque corpus, in carne
 tenui consistere: quòdque ad bene constituendū corpus con-
 ducat, carnis efficere crassitudinem. Consequitur etiam ferè,
 vt si alterum multis modis dicatur, multi etiam modi sint al-
 terius. velut si quod iustum est & iniustum variis modis dica-

- A tur, variis etiam modis dici iniustitia & iustitia videantur. Sed quia vicina est ac finitima eorum nominum homonymia, id occultum est: nec sic perspicuū, vt in iis quorum magnæ sunt dissimilitudines. Magna enim ea differentia est, quæ ex forma ducitur. vt vocatur *κλές* cōmuni nomine, & ea quæ sub col- lum animalium apponitur, & ea qua ostia clauduntur. Hoc igitur intelligēdum est, multis modis iniustum hominem vo- cari, videturque iniustus esse & is qui leges violat, & is qui ni-
- B mio studio amplificandarum rerum suarum tenetur, & is qui iniquus est: vt perspicuum sit iustum esse eum, qui pareat le- gibus, & qui æquus sit. Iustum ergo id erit quod leges iubent, & quod æquum est: & iniustum id, quod contra leges est, & quod iniquum. Et quoniam est etiā iniustus is qui rebus au- gendis nimium occupatus est, versabitur in bonis, non omni- bus quidem, sed in iis tantūmodo, in quibus res aduersæ pro- speræque consistunt. Quæ simpliciter bono sunt semper illa quidem, sed alicui non semper. Atque hæc optāt homines, ac
- C persequuntur, nec debent: sed optare debent potius, quæ verè bona sunt, ea sibi salutaria esse, ea autem sequi quæ sibi bono sint. Sed iniusti non semper in duobus per se malis maius, sed etiam leuius eligūt. Sed quia minus malum etiā boni speciem gerit quodā modo, & boni adipiscēdi maior inest cupiditas, idcirco maiorū opum cupidi videntur. Quinetiā iniqui sunt, (hoc enim cōtinet, latēq; patet. continet enim quod iniquum est, & maiorē & minorē iniuriā) & leges violāt: quoniā hoc ipsum violare leges, ac iniquum esse, iniustitiā omnem cōple-
- D ctur, fufumque est per omnem iniustitiam. Quoniā autem omnis est qui contra leges facit, iniustus, & omnis iustus qui paret legibus: perspicuū est ea omnia quæ legitima sunt in iu- stis esse quodam modo numerāda. Quæ enim à disciplina le- gum ferendarum constituta sunt, ea legitima habentur, quo- rum quicque in iustis esse dicimus. Leges autē iubent omnia, in quo vel cōmunem omnium vtilitatem exquirunt, vel opti- morum, vel principum: idque vel actionibus virtutum, vel quia ius alia ratione assequuntur. Quocirca iusta appellamus vno modo ea quæ beatam vitam & eius partes in ciuili so-

cietate efficiunt ac tuentur. Ac lex quidem & forti suum officium præscribit, ut non deferere ordinem, nec fugere, nec arma abiicere: & temperato, non adulterari, nec vi constuprare: & clementi, non verberare, neque conuitiari: itemque in cæteris virtutibus & vitiis, illa iubet, hæc vetat. Ac salutaris quidem habenda est ea quæ rectè lata est: quæ inconsultè & inconsideratè, perniciofa. Atque hæc iustitia, absoluta est illa quidem virtus & perfectæ, non si ad sua, verùm si ad alterius cõmoda referatur. Ob eamque causam hæc vna virtus omnium est domina & regina virtutum, neque Hesperus aut Lucifer tantam sui excitant admirationem. Ex quo factum est iam tritum sermone omnium prouerbium, Iustitia vna omnes virtutes reliquas contineri. Eademque virtus perfectæ est ob id maxime, quod inest in ea vsus virtutis vndique perfectæ. Perfectæ est autem propterea, quod qui ea præditus est, is etiam erga alios, non in se modo, virtutem exercere ac excolere potest. Plerique enim in suis rebus præclare se gerere possunt, in alienis non possunt. Quocirca præclarum est illud Biantis, Magistratum virum ostendere. Qui enim præest in Reip. iam res curat aliorum, & in Reip. luce versatur; ob eamque causam omnium virtutum sola iustitia, in bonis alienis ducitur, quia ad alterius commoda referri debeat. Aliorum enim commodis vtilitati que seruit, aut principis, aut Reip. Ac sceleratissimus quidem est habendus is, qui malitiam, & ad suam & amicorum perniciem exitiumque conuertit. Optimus autem is, qui virtutem non ad suam, sed aliorum vtilitatem refert. Est enim hoc arduum opus. Atque hæc ipsa iustitia non pars virtutis est, sed virtus vniuersa: & iniustitia ei opposita; non pars vitij est, sed vniuersum vitium. Qualis autem sit differentia virtutis & iustitiæ de qua agimus, perspicuum ex iis est quæ dicta sunt. Est enim re idem, cogitatione autem non idem. sed quia ad alterum refertur, iustitia: quia habitus est, omnino virtus nominatur.

II.

Querimus autem quidem iustitiam quæ pars subiecta est virtuti, (est enim quædam, ut diximus) & iniustitiam eam quæ pars est. Aliquam autem esse eiusmodi, ex hoc facillime perspicui potest. Nam qui agit eorum aliquid, quæ

- A** cæterorum vitiorū sunt propria, is facit ille quidem iniuriā, attamen nihil consequitur amplius. Velut si quis abiiciat clypeum propter ignauiam, aut maledixerit per iram, aut pecuniis non inuenerit propter iniuriam. Cū autem plus adipiscitur quis, sæpe ad nullum eiusmodi vitium illud, nec ad vniuersa, sed ad certum iam aliud pertinet. vituperamus enim. Est igitur quidem aliud genus iniustitiæ, quæ vt pars subiecta
- B** est generali, itémq; alia iniuria subiecta iniuriæ generi quod est contra leges. Præterea si quis quæstus causa stuprum inferat, quæstumque occipiat, alter cupiditate incēsus idem cum damno rerum suarum faciat: hic intemperans potius q̃ auidus esse videatur: ille iniustus, intemperans non item. Perspicuum est igitur hoc propter quæstum cōtingere. Iam vero in cæteris sceleribus omnibus. si peccetur, id semper ad certum aliquod peccati genus refertur, & pertinet: velut si adulteratus est, ad libidinem & intemperantiam: si in acie locum & ordinem deseruit, ad ignauiam: si pulsauit, ad iracundiam. at si quæstum fecerit, ad nullum vitium refertur, nisi ad iniustitiā.
- C** Quare perspicuum est, esse præter generalem certam quandā iniustitiam, quæ illi subiecta sit, eodē nomine appellata, quoniam in eodem genere posita est definitio. In rebus enim alienis vtraq; viui suā obtinet. Sed hæc in honore, aut in pecuniis aut in salute, aut si quo vno nomine hæc cōplecti omnia possumus, & in voluptate ea quæ spe quæstus percipitur. Illa in iis spectatur rebus, in quibus vir bonus. Hoc ergo iā apparet, iustitiæ plura esse genera, aliudq; esse præter generalē virtutē,
- D** iustitiæ genus. Quæ autē, qualisq; sit, deinceps explicandū est. Partitio à nobis posita est rerum iniustarum, alias esse contra leges, alias contra æquitatem. Et iustarum alias legitimas, alias æquas: Ac iniustitia quidem de qua suprà dictū est, ab ea quæ cōtra leges est iniuria nascitur. Quoniā autem iniuria ea quæ repugnat æquitati & quæ legibus, non sunt eadem, sed altera pars est subiecta generi (quod enim iniquū est, id omne cōtra leges est: quod autem cōtra leges est, non omne etiam iniquū nam quicquid plus est, omne iniquum est: quod autē iniquū non plus etiam) efficitur, vt quæ iniusta sint & iniustitia, non

sint idem quod illa, sed aliud omnino. Hæc enim tanquã partes sunt, illa tanquam genera. siquidẽ hæc ipsa iniustitia pars est iniustitiæ generalis, itemque iustitiæ subiecta est iustitia. Quare & de iustitia & de iniustitia, quæ vt partes subiectæ sunt generi, nobis dicendum est, & de iure & iniuria eodem modo. Prætermittenda est igitur nobis iustitia ea quæ generali virtuti attributa est, & iniustitia: quarum in altera vsus virtutis generalis aduersus alterũ cernitur, in altera vitij. Ex quo etiã perspicuũ est, ea quæ iuste & iniuste ab iis proficiscuntur, quo pacto sint explicanda. pleraq; enim iura legitima à generali virtute fere præscribuntur. Nam & ex quaq; virtute vitã degere, præscribit lex: & ex vitiis, vetat. Efficientia autem virtutis generalis, legitima sunt ea omnia quæ de disciplina publica cauta sunt legibus. Nam de ea disciplina quã sibi quisque priuatim deligit, ex qua boni viri vere nominãtur, vtrũ ad ciuilem scientiam pertineat, an ad aliam, alio loco disputabimur. Aliud est enim fortassis virum bonum esse, aliud ciuẽ bonum. Sed iustitiæ quæ tanquã pars subiecta est generi, iurisque eius quod ab ea ducitur, vnum genus est, quod intribuendo honore, vel pecuniis cernitur, cæterisve rebus omnibus, quæ diuidenda inter eos sunt, qui in ciuili societate & cõmunione versantur. ea enim possunt vel æqualiter inter ciues diuidi, vel inæqualiter. Alterum genus est, quod in pactis cõtrahendisque rebus tanquam regula adhibetur. Cuius sunt duæ partes. Nam cõtractuũ alius voluntatis est, alius non est. Voluntarij sunt, vt venditio, emptio, mutuum, sponsio, locatum, depositum, conductum. qui voluntarij propterea dicuntur, quod à volũtate nostra principium eorum proficiscatur. Eorum autem qui non sunt voluntatis nostræ, partim clandestini sunt, vt furtum, vt adulterium, vt veneficium, vt lenocinium, vt seruorum sollicitatio, vt cædes dolo facta, vt falsum testimonium: partim vi fiunt, vt verbera, vt vincula, mors, rapinæ, membrorum debilitatio, conuitium, contumelia.

III.

Quoniam autem iniustus iniquus est, & quod iniustũ est, idem iniquum: perspicuum est, certũ esse medium eorũ quæ iniqua sunt, idq; æquum nominari. In quacũq; enim actione

- A** plus & minus versatur, in eadē etiam æquum cernitur. Quòd si quod iniustum est, idē in æquabile est: profectò quod iustum est, idem sit æquabile necesse est. Quod quidē omnes, etiam si nō adferatur ratio, intelligūt. Quoniā autem quod æquabile est, idē mediū moderatūq; est, ius mediū quiddā sit necesse est. Quod autē æquabile est, id in duobus minimis cernitur. Necesse est igitur quod iustum sit, mediū quiddā esse & æquabile: referri que ad aliud, & quibusdam esse æquabile. Ac quatenus medium est, aliquorū est: quæ plus minúsve nōminamus. quia æquabile est, in duobus spectatur: quia ius, quibusdam tribuitur. Ita necesse est, quod iustum sit, in minimis quatuor consistere. Inter quos enim ius est, duo sunt: in quibus cernitur, res duę. Eadēque erit æquabilitas & paritas, & eorum hominū inter quos ius est, & earū rerū in quibus ius spectatur. Ut enim inter se affectę sunt res eę in quibus ius positum est: sic etiā ij inter quos ius est, inter se affecti sunt. Neque enim si pares non sint, paria aut pręmia cōsequētur, aut supplicia dabunt. Aliter pugne hinc, criminationes, quereleq; nascuntur,
- C** si qui pares sunt dignitate, nō equa pręmia: aut qui pares non sint, eis paria tribuātur. Quod etiā ex eo perspicitur potest, quod cuiq; tribuitur pro dignitate. Nā quod ius positum est intribuendo, id omnes confirmant pro dignitate esse oportere. Dignitatē autē non eandē omnes dicunt cōparatā: sed in libertate eā ponūt, qui eā formā Reip. sibi proposuerūt, in qua populus pręest: in qua pauci pręsunt, in diuitiis, alij in nobilitate generis: qui optimorū Reip. statū sibi cōstituerunt in virtute. Quod ergo ius est, id proportione est. Neq; enim solum numeri, quo quid numeramus (*μῆκος* Gręcè dicitur) sed qui omnino dicūtur numeri (numeratū appellāt) propria est proportio & cōparatio. Est enim proportio paritas similitudōq; rationis, quæ in minimis quatuor reperitur. Ac deiūctā quidē proportionē perspicuū est in minimis quatuor cōsistere, itemq; cōiunctā. Vnū enim in hac pro duobus adhibetur, bisq; dicitur: velut, quēadmodū A ad B, sic B ad C. bis igitur B dictū est. Quocirca si bis ponatur B, quatuor erunt analogi, id est, quę eādē inter se rationem habeant. Atque etiam
- f ij

in quatuor minimis quod iustum est, cernitur, eadem quæ ratio est. De iustis sunt enim similiter ij quibus tribuendum est, & ea quæ tribuenda. Ergo ut est A extremum ad B, sic C ad D. vicissimque; ut est A ad C, ita B ad D. Ergo & tota ad tota, quod quidem coniungit partitio. Quod si ita etiã componatur, recte coniunxerit. Ipsius ergo A extremi cum C, & ipsius B cum D coniunctione ius quod tribuendo paritur, omne cernitur, est quæ ius in medio eius, quod non eandem habet proportionem atque rationem. Quod enim analogon est, idem mediũ; F quod autem iustum est, idem medium est analogon. Hanc proportionem vocant Mathematici geometricam, quod in ea contingit ut tota sic cum totis, quemadmodum vtraque cum vtrisque conferantur. Non est autem coniuncta hæc analogia, propterea quod nõ sit vnum numero extremum cui tribuitur, & quod tribuitur. Atque hoc quidem ius, analogon est: quod autem iniustum est, id contra proportionem est. Existit ergo hic plus & minus, quod quidem etiam in actionibus accidit. Qui enim alterum violat, boni plus adipi G scitur: qui violatur, minus. Contra fit in malis, propterea quod leuius malum speciem quandam fert boni, si cum maiore conferatur. Est enim minus malum potius quam maius eligendum. Quod autem eligendum est, id bonum est: quod potius eligendum est, id etiam maius bonum. Ac de vno quidem iustitiæ genere hætenus. Sequitur, ut de vna reliqua

I III. parte iustitiæ dicamus, quæ quidem in rebus quæ contractæ sunt emendandis cernitur, & voluntariis & non voluntariis. Huic autem generi alia quædam pars subiecta est, atque superior. H Nam quod ius in diuidendis tribuendisque publicis rebus consistit, semper in ea quam dixi proportionem versatur. Hoc enim ipsum, si diuidenda sunt publicæ pecuniæ, eandem rationem habebit quã habet inter se collocatæ pecuniæ, eaq; iniuria quæ huic iuri contraria est, à proportionem discrepat. At verò ius id quod in contrahendis negotiis cernitur, quædam pars est æquitatis & iniuria iniquitatis, sed tamen non ad illam analogiam seu comparisonem, verum ad arithmetica pertinet. Nihil enim interest, vtrum bonus vir scelestum spo-

- A liauerit, an bonum improbus : nec vtrum bonus, anne malus adulteratus sit: sed lex incómodi solum spectat dissimilitudinem, vtiturque pro paribus, si alter violauit, alter violatus est. & si hic damnum dedit, ille accepit. Ideoque iniuriam hanc, quoniam iniqua est, ad æquitatem iudex & parilitatem conatur traducere. Nā cū hic verberatus sit aut interfectus, ille verberarit, aut etiā interfecerit : diuisa in æqualia perpersio & actio est, sed eam ad æquitatem damno redigere conatur, quæstu lucroque detracto. vocatur enim in rebus eiusmodi, etiam si minus aptum quibusdam nomen videatur, in eo qui verberauit, lucrum & quæstus, in eo qui violatus est, dānum. Cū autem perpersionis grauitas ponderatur, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Ita & eius quod amplius est, & eius quod minus, medium æquabilitas est. Illa autem vocantur lucrum & damnum, quorum illud amplius, hoc contrā minus. ac cū boni quidem plus est dānum: cū mali minus, lucrū. quorum quidem medium æquabilitas est, quam eandem ius esse dicimus. Ergo ius illud quod ad emendandū valet, medium damni & lucri sit necesse est. Itaque cū orta controuersia est, confugiunt ad iudicem: quod cōfugere ad iudicem hoc sit, à iure præsidium petere. Profitetur enim se iudex legē esse loquentem. Conquirunt etiā iudicem omnes, qui medius sit atque perfectus. quem eundē nonnulli μεσδίκος. i. arbitrū honorarium sequestremque appellant, q̃ si quando medium consequatur, ius suū se putent obtinere. Medium ergo quiddam ius est, siquidem etiam iudex. Et iudex quidem ad æquabilitatem reuocat: similiterque facit, vt si linea in partes non
- D æquas secta sit, & detrahat particulam, qua maior præstat dimidiatā, eamque ad breuiorem addat. Cū ergo bifariam aliquid totum sectum est, tum suum quisque tenere se prædicat, cū ius æquabile obtinuit. A Equabile autē ius in medio positum est eius quod maius minusque est, proportionē arithmetica. Ob eamque causam ius δίκαιον vocatur, (quod δίκη, id est diuisum sit, vt si quis vocet ius δίκηον, & δίκης, id est, iudex, δίκησις. Si enim res duæ pares sint, ab earumque altera detrahatur quippiam quod ad alterā addatur: duabus his partibus

præstabit alteri. Etenim si detracta fuisset, non etiam addita, E
 profecto vna modo parte superaret. Dimidium ergo superat
 vna parte, & ipsum dimidium superat vna id, vnde pars illa
 ablata est. Hinc ergo perspicere possumus, & quod ei adimen-
 dum sit qui plus est cōsecutus, & quid addendū ei qui minus.
 Qua enim quisque re medium præstat, ea addenda illi est, qui
 minus tulit, & qua superatur, à maxima est auferenda. Pona-
 mus tres esse lineas æquas inter se A A. B B. C C. ab A A linea
 detracta pars A E addatur ad C C lineam, appelleturque C D.
 Ita tota linea D C C, lineam E A vincit parte C D, & parte C F. F
 Ergo lineam B B parte C D vincit. Quod etiā in aliis artibus
 contingit. Tollentur enim funditus, nisi & quantū & quale
 opus efficiat artifex, tantundē ac tale is qui patitur, patiatur.
 Profecta sunt autem damni & lucri nomina à contractu vo-
 luntario. Nam vendendo, emendo, aliisque omnibus quæ le-
 ge cōcessa sunt, excolendis, & tractandis, si maiores opes adipi-
 scare, quàm tuæ sint, is demum quæstus ac fructus dicitur: sin
 minores quàm essent initio, damnum. At vero si neque maio-
 res neque minores sunt, constantque suæ cuique opes: tum se G
 sua quisque habere confirmant, vt nec damnum acceperint,
 nec quicquam profecerint. Quare in damni lucrique medio
 ac moderatione ius positum est, quod nō à voluntate interim
 proficiscitur, cū & antè quàm res contrahatur, & postquā
 contracta est, æquabile ius obtinetur. Atq; etiam lex ta-
 lionis videtur quibusdam iusta esse omnino: in qua sentētia
 Pythagorei fuerūt. Definiebāt enim omnino id ius esse, quod
 vicissim quisque pateretur. Atqui ius hoc nec ad legitimum,
 neque ad ciuile pertinet. Ciuile autem dico, id quod cōmune H
 est inter ciues, & ad communionem pertinet. Et lex talionis
 nec ad ius quod in tribuendo cernitur, nec ad id quod emen-
 dandi causa comparatum est, accommodatur. Atqui volunt
 hoc quidem etiam Rhadamanthi ius dicere,
 Si quod quisque facit, idem patiatur, erit ius.
 Multis enim id locis alienum esse videatur. veluti, si quēpiā
 magistratus violauerit, non est referēdus. Et si quis magistra-
 tui manus attulerit, non solū referendus, sed supplicio etiam

V.

- A coercendus est. Præterea permultum interest, vtrū voluntate ac sponte nostra, an inuiti quid faciamus. Quinetiā in cōmunicationibus rebúsque contrahendis, hoc ipsum ius talionis proportionē, nō æquabilitate cōcluditur. Vicissitudine enim factorū quæ proportioni cōgruat, Resp. cōtinetur. Aut enim retaliari iniuriā cupiunt homines: quod si minus contingat, seruitus videtur esse, nisi par pari referatur: aut parem gratiam referri: sin minus, non extat gratificandi & remunerādi vtrinque voluntas. Atqui accipiendis reddēdisque vltro citrōque
- B beneficiis stant ciuitates. Itaque gratiis delubra mediavrbē cōsecrantur, vt referatur gratia. Hoc enim gratiæ est proprium. Est enim ei qui gratificatus est referenda gratia, vt ille iterum ineat gratiam. Facit autē à media linea ducta cōiunctio, proportionē remunerationem. veluti esto architectus A, sutor B domus C, calceus D. Architectum igitur necesse est à sutore ipsius opus sumere, eiq; suū tradere Si ergo primū parilitas proportionē extiterit, deinde vltro citrōq; dandi accipiendique ratio, tū quod dixi extabit omnino. Sin minus, nec æquabilitas extabit, nec societas retinebitur. Nihil enim prohibet vnus esse opus, q̄ alterius præstantius. Decet igitur quidē hæc omnia ad æquabilitatē referri. Quod etiam in aliis sit artibus. Tollātur enim omnes funditus, nisi quāti pretij, & quale op⁹ artifex effecerit, tantidē & tale emat qui accipit Neque enim inter duos medicos intercedit communicatio, & societas: sed inter medicum & aratorem, atque eos omnes qui diuersas inter se ac dissimiles, nō easdem vitæ degendæ rationes ingressi sunt, quos ad parilitatem decet æquabilitatēque traduci.
- D Itaque res omnes oportet quarum est contractus, quadā inter se similitudine respondere. Quem ad vsum numus cōparatus est: qui quoniam omnia metitur, idcirco medium ac mensura quodam modo efficitur. Quocirca præstantiam etiam ac imminutionem metitur, vt quot tandem calcei, domus vel alimenti pretium possint adæquare, intelligatur. A Equū est igitur, vt architectus est ad sutorem, tot esse ad domum victumque calceos Si enim id minus fiat, nec inter illos pactū intercedat, nec vlla communio. Quod si non sint quodam modo

paria, non contrahent. Ergo quemadmodum suprà dixi, vna E
 re aliqua ponderàda sunt & æstimanda omnia. Id quæ reuera
 indigentia est, qua omnia continentur. Etenim si nullo egeret
 homines, nihil quæ requirerèt, profectò aut non similiter, aut
 nullum, aut certè non idem inter eos pactum cõuentum quæ
 intercederet. Sed introduct⁹ numus est ex instituto, quasi in-
 opia ac indigentia præsidio futurus. Ob eamque causam no-
 men duxit quod non à natura, sed à νόμος, id est lege, numus
 sit ortus: in nobisque id sit, vt mutetur reddatur quæ inutilis.
 Futurus est igitur tũ demũ locus reliquus legi talionis, cum F
 parilitas æquabilitas quæ seruabitur. Vt quæadmodum est ar-
 chitectus ad futorẽ, sic futoris opus ad architecti. Nõ sunt au-
 tem ad formã ac speciem proportionis deducẽdi tum, cum iã
 rem inter se cõtraxerint, (nam aliter extremũ alterum vtranq;
 præstantiã obtinebit) sed cum sua quisque tenebit. Sic pares
 sociique futuri sunt, propterea quod iam inter ipsos hæc ipsa
 æquabilitas possit intercedere. Esto arator A. victus C. futor
 B. opus illius ad parilitatem traductũ D. Quod si hoc modo
 non & vicissim darent & acciperet, nunquã vllam rem inter G
 se contraherent. Indigentia autem hæc omnia quasi vinculo
 quodã contineri hinc intelligi potest, quod cum vterque al-
 tẽrve nihil alterius desyderat, cõtractus inter eos nullus solet
 interuenire. Quemadmodum cum alicuius, verbi causa vini,
 penuria laborat quis, quo alter abundat, eo dato exportatur
 triticum. ita ad parilitatem sunt hæc reuocãda omnia. Futuri
 autem cõtractus numus ipse quasi fideiussoris loco est nobis,
 etiam tum cum nihil opus est cõtractu: quod si sit opus, præ-
 sto sit futurus. ei enim qui illum portat, necesse est eius acci- H
 piẽdi potestas detur. Ac idem ille quidẽ patitur, (neque enim
 semper æquum potest) sed tamen permanere potest diutius.
 Itaque debent rerum omniũ certa esse pretia. sic enim cõtra-
 ctus futuri sunt sempiterni: qui quandiu futuri sunt, tandiu
 futura est hominum inter ipsos societas & cõmunio. Numus
 igitur tãquam norma & regula res aptè cũ dimensus est inter
 se, tum adæquat eas, ad parilitatẽ quæ traducit. Neque enim
 sublato contractu, cõsistere societas vllò modo potest: neque

A cōtractui loci aliquid relinquitur, æquitate sublata: neq; æquitate, sine apta quadā rerū inter se mensura & cōpositione. Ac verē vt dicam, non possunt res tam inter se dissimiles vllō modo apte inter se cōponi: sed quantū satis sit ad vsum necessitatemq;e, possunt. Vnū ergo aliquid necesse est adhiberi, idq; instituto: itaque numus vocatur, q̄ omnia aptè componat. siquidē numo omnia ponderātur. Esto domus A. libræ decem B. lectus C. atque A sit ipsius B dimidium, vt domus quinque pondo aut tantidem æstimetur, C autem, id est lectus, pars sit B decuma ipsius B, id est, numi: perspicuum est quidem lectos quinque domus æquare pretiū. Hoc etiam apparet, hanc rerū contrahēdarum rationē antequā numus inuentus esset, fuisse seruata. Nihil enim interest, utrū lecticæ quinque pro domo, quanti quinq; lecticæ valēt, dentur, an pecunia. Ac quid iniustum sit, quidq; iustū, diximus. Quibus expositis, perspicuū est, res iustas facere, medium esse inter facere & accipere iniuriam: quoniam illud est plus adipisci & obtinere, hoc minus. Sed iustitia mediocritas est illa quidem, nō tamen quomodo C superiores virtutes, sed quia ad medium, id est, æquabilitatem pertinet. At vero iniustitia in vtroq; extremo posita est. Iustitia etiā virtus est, qua quis aptus est & propensus ad ea animi iudicio præstāda omnia, quæ iusta sunt, officiaq; tribuēda & sibi, si cū altero: & alteri, cū altero si cōferatur: nō ita tamen, vt sibi plus emolumenti, proximo minus, damni autē cōtrā: sed vt suum cuiq; proportionē tribuat. Itēque alij ad aliū. Contraque iniustitia in iniuria versatur, quæ eadē emolumenti ac detrimētī amplificatio & imminutio est nulla habita ratione D dignitatis. Itaque nimīū & parū iniustitia est, propterea q̄ in exuperantia & defectiōe cōsistat. Ac in sua quidem causā, si agatur vtilitas, modū egreditur: sin detrimētum, deest moderationi. At si res aliorū agatur, de toto genere idem statuit. de eo autem quod abest à dignitate, vtcūque res feret. In iniuria autē quod minus est, accipere iniuriā: quod autē maius, facere dicitur. Ac de iustitia & iniustitia, quæ tandem vtriusque vis sit & natura, itemq; de toto genere iuris & iniuriæ, satis multa dicta esse arbitror. Quoniā autē fieri potest, vt quis

iniuriam faciat, nec sit ipse iniustus : quam tandem iniuriam E
 inferendo in quoque iniustitiæ genere iam iniustus habeatur,
 vt adulter, aut fur, aut latro: an ne sic quidem intersit, quæstio
 est. Nam qui nō animi iudicio vel ratione, verū animi per-
 turbatione ducatur ad contrectandā mulierem, sciens quam
 contrectet: faciat ille quidem iniuriam, sed tamē nondum sit
 iniustus. quemadmodum nec fur, qui furatus est, nec adulter,
 qui adulteratus, itemq; in cæteris. Ac iam quidē suprà quam
 rationem lex talionis ad ius haberet explicauimus. Hoc autē
 ignorare nō debemus, id ius quod quærimus, & omnino ius, F
 & ciuile esse. Ius autem ciuile est, quod in societate & cōmu-
 nione vitæ positum, eō adhibetur, vt vel proportionē, vel nu-
 meri ratione satis magna sit multitudo hominum, qui liberi
 sint, & æquo inter se iure viuant. Itaque inter quos hoc non
 est, inter eos ius ciuile nō est ius, sed quoddam par ac simile.
 Inter quos enim iuris cōmunio est, inter eosdem etiam com-
 munio legis est. Inter quos porrò est cōmunio legis, inter eos-
 dem societas iniuriæ est. Iudicium enim iuris & iniuriæ diu-
 dicatio est. Inter quos autem iniuria est, inter eos iniuriæ faci- G
 endæ communio est. Quibus autem inter eos iniuriæ faciē-
 dæ communis ratio est, nō est etiam inter eos omnes commu-
 nio iniuriæ. Quod cū sit, sibi ipsi plus eorū quæ bona sunt
 tribuere, & quæ mala sunt minus: idcirco non hominem im-
 perare sinimus, sed rationem, quòd hæc sibi ille sumit, sitque
 tyrannus. Est autem custos conseruatorque iuris, princeps,
 quòd si iuris, & æquabilitatis. Et quoniam si iustus sit, nihil
 sibi præterea sumit & attribuit (neque enim sibi plus tribuat,
 quàm aliis, eorū quæ per se bona sunt, nisi habita ratione di- H
 gnitatis) idcirco quæcunque agit, ad aliorum cōmoda refert.
 Ob eamque causam, in bonis alienis, vt suprà diximus, iusti-
 tiam numerat. Danda igitur merces aliqua est: quæ cū sint
 honor & gloria, quibus hæc non sunt satis magna præmia, ij
 efficiuntur tyranni. Ius autem domini in seruos, vel patris in
 liberos, non idem quod illa, est: sed ea imitatur. Neque enim
 cuiquam secum omnino iniuriæ vllis in rebus cōmunio est.
 Atqui serui ac liberi quoad adoleuerint, diuisi q; sint, in men-

Abris patris sunt habendi:& sibi nemo vult obesse. Non est igitur cuiquam erga seipsum iniuriæ locus. Non igitur iuris & iniuriæ ciuilis societas & communio. Lege enim introducta sunt, interque eos omnino illorum societas est, inter quos natura legis communio est. Qui quoniã sunt ij, inter quos æqualis quædam est imperandi parendique vicissitudo, idcirco inter virum & vxorem potius, quàm inter patrem & liberos, dominum & seruum, communio iuris est: quia in hoc ius domesticum & familiare cernitur, quod aliud est atque ciuile.

B Ciuile autem ius aliud naturale est, aliud legitimum. Naturale est, cuius vis idem apud omnes valet, non quòd sic videatur, aut secus. Legitimum autem id appellatur, quod initio nihil interfuit, sic an secus fieret. cùm autè latum positumque est, iam interest, veluti, captos mina redimi, aut caprã immolare, nõ duas oues. præterea quæ lege cauta sunt de rebus singulis, vt Brasidæ sacra facere, & quæ publicis decretis sancita sunt. Atque hæc ratione nonnullorum eiusmodi sunt omnia: propterea quòd ea quæ quidem naturalia sunt, immutabilia sunt, & vbique idem valent (vt ignis & hic & apud Persas vrit.) iura autem mutari videtur. Sed non ita est omnino, verùm quodãmodo. Nam apud Deos quidem certe nusquã mutabile est, quod natura est insitũ: apud nos autem quædã certe à natura insita & tributa mutantur, etiamsi non omnia. Sed tamen aliud natura constat, aliud non natura. Quæ autem iura naturæ secus etiam atq; sunt, euenire possint, quæq; non natura, sed lege & pacto consent, (siquidem vtrunq; mutari potest) hinc perspicui licet: atque ad cætera omnia eadem ratio

Clia sunt, & vbique idem valent (vt ignis & hic & apud Persas vrit.) iura autem mutari videtur. Sed non ita est omnino, verùm quodãmodo. Nam apud Deos quidem certe nusquã mutabile est, quod natura est insitũ: apud nos autem quædã certe à natura insita & tributa mutantur, etiamsi non omnia. Sed tamen aliud natura constat, aliud non natura. Quæ autem iura naturæ secus etiam atq; sunt, euenire possint, quæq; non natura, sed lege & pacto consent, (siquidem vtrunq; mutari potest) hinc perspicui licet: atque ad cætera omnia eadem ratio

Daccommodabitur: quòd cùm robustior sit dextra natura, tamen fieri potest, vt omnes vtraque pro dextra vtantur. Ac iura ea, quæ conuentis & vtilitate diriguntur, similia sunt mensuris omnia. Neque enim vbiq; terrarum æquæ ac pares sunt vini triticique mensuræ: sed quo in loco emuntur, maiores: vbi venduntur, minores. Itemque iura non naturalia, sed humana non idem vbique valent, quando ne res quidem publica, sed ea vna quæ vbique vi & natura sua optima ducitur. Iura autem & legitima iura, eandem inter se habent rationem,

VII.

quam res vniuersæ ad singulas. Quæ enim geruntur, multa E
sunt: illorum vnumquodq; vnum, quoniam vniuersum quid
& totum est. Differt autem ab eo quod iniustum est iniuria,
& recte facta ab eo quod iustum est. Quod enim iniustum
est, omne est vel natura, vel instituto. quod ipsum posteaquã
factum est, iniuria dicitur: prius quàm gestum sit, nondum
iniuria est, sed iniustum: quod cùm factum est, iam iniuria
nominatur. Eadem est ratio rectè iusteque factorum. Sed ta-
men quod generale est, magis *δικαιοσύνη* dicitur. & *δικαιώματα* iniuriæ emendatio & compensatio. Quorum omni- F
um quæ, quòtque sint genera, quibusque in rebus versentur.
mox perspiciemus.

VIII.

Sed cùm ea quæ iusta sunt, quæ-
que iniusta, ea sint quæ exposuimus: tum quisque facit iniu-
riam, æquumque facit, cum voluntate sua facit: cùm inui-
tus, nec iniuriam cuiquam infert, nec æquum facit, nisi for-
tuito, quòd ea gerat, quæ vt iusta sint & iniusta, euenit. At-
qui voluntate iniuria, & recte facta definita sunt. Cùm enim
à voluntate proficiscitur, tum & in vitio est, & simul iniu-
ria est. Ergo aliquid iniustum est, quod non idem iniuria G
est, nisi voluntas accesserit. Dico autè voluntarium id, quod
in sua quisque, vt dixi, potestate positum, sciens agit, nec
eum ignorat, in quo versetur actio, nec quo quasi instrumen-
to rem agat, nec finem ipsum. vt verbi causa, quem verbe-
ret ac pulset, quòque instrumento, quaque de causa pulset.
atque illa non casu aut vi faciat, veluti si quis arrepta manu
alterius eum pulset, non faciat ille sua voluntate. quando-
quidem in eo id situm nunquam fuit. Fieri etiam potest, vt
& pater pulsetur, & is qui pulset, illum esse hominem, aut H
quempiam eorum qui adsunt, sciat, patrem autem esse nesciat.
Quod idem & in fine, & in tota actione considerandum est.
At vero quod quisque ignorat, aut si minus ignorat, at certè
non est in eius potestate, aut vi coactus facit, id omne inuitus
facit. Multa enim eorum etiam quæ naturæ necessitas affe-
rat, scientes & gerimus & sustinemus: quorum nihil nec vo-
luntarium est, nec non voluntarium. quo in genere est mors
& senectus. Atque etiam in iis quæ iniusta sunt atque iusta,

- A iustitiæ & iniurię similitudo versatur. Etenim si reddat depositum quis inuitus, aut metu coactus, is non dicendus res iustas facere, nec quod æquum est, nisi fortuito & casu. Itemque qui coactus, aut inuitus depositum non reddiderit, dicendus est non propriè iniuriam facere, & agere quę iniusta sunt. Eorū autem quę voluntaria sunt, partim cōsultò, partim inconsultè facimus. Consultò, cum antegressa est deliberatio: incōsultè, cum non est antegressa deliberatio. Cūque in vitæ societate tria
- B genera cernantur incommodorum, & iniuriarum, peccata imprudens quis admittit, cum admiserit in eum de quo nil tale cogitaret, nec quo id instrumento ageret, neq; quid, quaque de causa perficeret. Aut enim voluit non pulsare, aut non quo pulsauit, aut non eum quem pulsauit, aut non ea de causa quę existimatur, sed forte fortuna accidit secus ac putarat, veluti non vt vulnus infligeret, sed vt pungeret: aut nō quem putarat, aut non quemadmodum. Cum ergo incōsultò fit iniuria, infortunium & casus dicitur: cum autem non inconsultò, sed nō de industria fit iniuria, peccatum nominatur. Tum enim peccat quisque, cum in eo inclusum causę principium est. Infortunium autem infligit, cum extrinsecus principium adhibetur. At cum sciens, nec tamen consultò aut cogitatò, iniuria dicitur: quo in genere ea sunt omnia, quę ira aut alia animi perturbatione fiunt, ea quę necessariò, & à natura tributa est mortalibus. Nam qui his incitati, nocent aliis ac delinquent, faciunt illi quidem iniuriam, sed tamen non idcirco sunt iniusti vel improbi habendi. Neque enim nocendi
- D causa de industria illata iniuria est. At verò cum consultò & cogitatò fit iniuria, tum quisq; iniustus & improbus habetur. Itaque rectè ea quę per iram fiūt, non ex voluntate iudicatur: quippe cū non is auctor ac caput mali fit, qui ira incitatus facit, sed qui incitauit. Præterea non id agitur, vtrum factum sit nec ne, sed vtrū iure, quoniā ira quandā speciem fert iniuriæ. Neque enim vt in cōuentis & pactis solet, sic hic de facto cōtrouerfia est: quorū necesse est alterū esse in vitio, nisi obliuio ne impediti id faciāt: sed cōcesso facto, omnis de iure controuerfia est. At qui secit insidias, is non facit imprudens. Itaque

hic se putat iniuriam accipere, ille non putat. Qui si de industria noceat, facit iniuriam: & qui has iniurias infert, is quoniã contra dignitatem & æquitatem facit, iniustus est habendus. Itẽmque iustus is, qui animi iudicio & cõsideratẽ rem iustam gerit. Iustẽ autem facit, si modò sponte. Quæ autem iniuriæ à voluntate non proficiscuntur, earum aliis ignoscendum est, aliis non est. His enim omnibus, quas homines non solum faciunt imprudentes, verum etiam per imprudentiam, danda venia est. Quas autem inferunt non per imprudentiam, sed imprudentes, perturbationibûsque animi incitati, quæ nec naturales sint, nec naturam attingat humanam, non est iis ignoscendum.

IX.

Sed hic quærat aliquis, satissine accuratè de accipienda faciendaque iniuria differuerimus? Ac primùm, vtrum sic est, vt Euripides absurdè tradidit,

Quid sit cur matrem trucidauerim meam?

Est brevis quidem non longa defensio:

Sponte volentem vel volentem non volens.

Vtrum enim potest quis verè iniuriam voluntate sua accipere, necne potest? an non hoc voluntarium sit omne, quemadmodum facere iniuriam, voluntatis? & vtrum quicque eorũ sic an secus? quemadmodum omnis est iniuriæ voluntaria illatio. An verò hoc voluntatis est, illud non est? Eadem est ratio patiendi iuris. Omnis enim iustè agendi ratio & institutio à voluntate proficiscitur. Itaque consentaneum est, vtrunque inter se opponi, iniuriam accipere, & iura pati, vt sit vtrunque voluntatis, aut neutrum. Atque etiam si omnis iuris patiendi ratio voluntaria sit, absurdum esse videatur. Sunt enim quibus inuitis iura tribuantur. Nam hoc etiam cuipiam dubium videatur, vtrum qui iniustè aliquid tolerat, etiam accipiat iniuriam? an verò vt faciendo, sic in perferendo est? Casu enim fieri potest, vt iuris vtrunque sit particeps. Quod idem cerne-re licet in rebus iniustis. Neque enim idẽ est, quẽ iniusta sunt facere, quod iniuriam facere: nec quæ iniusta sunt ferre, quod accipere iniuriam. Eadẽque est ratio tribuendi accipiendique iuris. vt enim iniuria accipi non potest, nisi sit qui inferat: sic nec ius tribui, nisi sit qui tribuat. Quod si iniuriam

A facere non est aliud omnino, nisi sponte nocere quempiam alteri ac sponte quidem ita, ut sciat & cui noceat, & quamobrem, & quo quasi instrumento noceat: impotentes autē sponte ac voluntate sua de se ipsi male merentur: efficitur, ut sponte accipiat iniuria, & sibi quis sponte iniuriam inferat. Est autem hoc vnum eorum quæ quærebamus, utrum fieri possit, ut quis sibi ipse faciat iniuriam. Iam vero sponte etiam aliquis per animi impotentiam incommodum ab alio qui paratus est dare, accipiat. Ergo fieri potest, ut voluntate sua quis iniuriam accipiat: aliter non vera est definitio. addendumq; eò est, obesse quempiam scientem cui noceat, qua re, quòq; modo noceat, contra illius cui obest voluntatem. Incommodum igitur quis sua voluntate accipit, & rem iniustam perfert: at iniuriam nemo sponte sua accipit. Nemo enim vult, ne impotentes quidem: sed quicquid faciunt, id omne contrà ac volunt faciunt. Neque enim vult quisquam, quod sibi bono esse non arbitretur. Et impotens animi facit quod sentit non esse faciendum. Nec vero qui sua dedit (quemadmodum Homerus ait de Glaucò, Diomedi

Arma aurumque dedit pro ferro.)

iniuriam accipit, quandoquidē ut det, in ipsius situm est potestate. At non est in cuiusquā situm potestate, ut iniuriā accipiat, sed alter sit oportet qui inferat. Illud ergo iam apparet de accipiēda iniuria, eam non esse voluntatis. Duo iam supersunt ad dicendum ex iis quæ nobis proposuimus, uter tandē iniuriam facit, isne qui plus tribuit cōtra dignitatem, an is cui distribuitur. Et utrū fieri potest, ut quispiā sibi ipse iniuriā inferat. Si enim fieri potest quod priore loco positū est, & si is qui diuidit, non qui accipit nimium, facit iniuriā: si quis alteri plus tribuat quàm sibi, sciēs & prudēs (id quod vsuuenit modestis, siquidem vir bonus de iure suo decedere solet) is profecto de se ipse male meretur. Aut ne hoc quidem omnino est. Plus enim sibi sumat alterius boni, ut gloriæ, si ita res ferat, vel eius quod omnino bonū est. Quod etiā ea definitione explicatur, quæ de inferenda iniuria præposita est. Nihil enim ei accidit contra ipsius voluntatem. Ergo non si minus sumat, idcirco

accipiat iniuriam, sed solum afficitur incommodo. Hoc ta- E
men apparet, eum qui diuidit ac dispertit res ciuitatis, infer-
re aliis iniuriam: non eum semper, qui plus quàm ceteri adi-
piscatur. Neque enim in quo inest quod iniustum est, is iniu-
riam facit, sed is qui hoc efficit sua voluntate. Hoc autem in
eo est vnde sumit initium actio, quod in eo est qui diuidit, nò
in eo qui accipit. Præterea si faciendi multi modi sint, fieri po-
test, vt & res inanimæ, & manus & seruus iussu domini in-
terficiant, nec tum faciant iniuriam, cùm interim res iniustas F
faciant. Præterea si quis imprudens & ignarus iudicium tu-
lit, non faciat ex iure legitimo iniuriam: nec sit illud iniquum
iudicium, quanquam sit tanquam iniquum. Aliud enim ius
est legitimum, aliud primum. Sin autem sciens & prudens
iudicium iniquum interposuit, fines transit æquitatis aut
in venia danda, aut in sumendo supplicio, vt si quis in partem
venerit sceleris & iniuriæ: etiam is qui his de causis iniquum
fert iudicium, plus adipiscitur. Nam cùm fundum alicui ad-
iudicauit, non agrum accepit, sed argentum. Homines autem G
in sua esse potestate putant, vt faciant iniuriam. Itaque facile
aiunt virum iustum effici: sed non ita est. Nam & cùm vici-
ni vxore còcumbere, & verberare proximos, & largiri manu
argentum, facile est, & in eorum situm potestate: at vero ita
animo affectos hæc ipsa præstare omnia, neque facile est, ne-
que vt ita efficiant, in eis situm est. Similiter quæ & quæ iusta
sunt cognosse, & quæ iniusta, in nulla parte sapiētiae ponunt,
propterea quòd non sint difficilia cognitu ea quæ iubent le-
ges, aut vetant. Sed tamen non sunt hæc ipsa in iustis nume- H
randa, nisi fortuito: verum ita demum iusta sunt, si quodam
modo gerantur, certòque genere diuidantur. Quod quidem
præstare multo maioris negocij est, quàm quæ salubria sunt,
tenere, & comprehendere. Nam illic etiam mel quid sit, quid
vinum, elleborus, adustio & incisio, facile est intelligere: at ea
quemadmodum accommodatè ad valetudinem adhibenda sint,
& cui, & quando, tam difficile est quàm verè medici nomen
obtinere. Ob eam quæ causam iusti viri aiunt esse nihilo mi-
nus facere iniuriam, quòd nihilo minus, aut facilius potius

A hæc omnia præstare possit. Etenim & contrectare mulierem posse, & violare alios iustum hominem, & fortem clypeum abicere, & dato tergo quò libuerit fuga elabi. At ignaum se præstare & iniuriam facere, non est illa quidem efficere, nisi fortuito, sed si quis animo certo quodam modo affectus ea faciat, Vt mederi & curare non est incidere aut non incidere, curationem adhibere aut nō adhibere: sed certo quodam modo hæc ipsa præstare. Inter eos autem iuris societas est, inter quos eorum quæ omnino bona sunt, cōmunio est. In his vero & exuperantia quædam versatur & defectio. Nam in quibusdam, vt certe in Diis, non est eorum bonorum immoderata copia. Aliis autem vt insanabilibus & deprauatis hominibus nulla ex parte sunt vsui, sed obsunt omnia, aliis profunt aliqua ex parte, quod naturam attingant humanam.

Sequitur vt de æquitate æquoque & bono differamus: quam tandem æquitas ad iustitiam rationem, quem æquum & bonum ad ius habere videantur. Non enim si qui diligenter velint exquirere, omnino ad idē aut diuersum genus pertinere videbuntur. Interdum æquum & bonum laudamus, atque eum hominem qui eo præditus est. Itaque ipsum in laude solemus, interim in aliis rebus pro bono vsurpare: atq; idē melius esse iudicamus. aliàs alienum videatur iis qui rationē consecantur, æquum & bonum, quod iure repugnet esse laudabile. Aut enim ius bonum non est, aut æquū & bonum ius non est si aliud est: aut si ambo sunt in bona, eadem sint necesse est. Atque hæc quidem ex his rationibus de æquo & bono exorta quæstio est. Quæ consentanea sunt omnia quodā modo, nec vlla ex parte inter se pugnāt. Nam æquum & bonum cū alicui iuri accōmodatur, tum ius ipsum melius est: nec iam quasi ad genus quoddā allud pertineat, iure est præstātius. Idē est igitur ius quod æquū & bonum. Etenim cū sint ambo in bonis, tamen præstat multo æquū & bonum. Sed hoc dubitationem habet, quod cum æquum & bonū ius sit, nō tamen ius legitimum est, sed iuris legitimi emendatio. In causa est, quod lex est generalis omnis: quæ quoniā de toto genere nōnullarum rerum cōmodē loqui nō potest, cū sit necesse de toto ge-

X.

nere dicere, nec id effici rectè possit, id vnum accipit & desi- E
 gnat, quod plerunque solet contingere, non ignara peccati,
 & tamè rectè lata est: quippe cùm culpa sit non legis quidem
 nec legislatoris, sed rerù agèdarù naturæ, quæ statim est eiuf-
 modi. Cù ergo de toto genere lex dicit, atq; aliquid iis in reb⁹
 cōtra generalè legis comprehensionè existit: tum percōmode
 accidit, vt qua parte scriptor legis aliquid prætermisit ac pec-
 cavit, omnino ac semel locutus, id quod prætermisum sit cor-
 rigatur. Quod etiam legislator, si adesset, admoneret, etiam si F
 iam legem tulisset. Itaq; est ius illud quidem, & quodam iure
 præstātius, non eo tamen q̄ omnino ius est, sed eo q̄ propter
 peccatum generale à perfectō aberrat. Atq; in hoc vis omnis
 æqui & boni posita est, vt correctionem quandam legi adhi-
 beat, quia ab ea abest aliquid propter generalè sine exceptio-
 ne comprehensionem. Cur enim lege non caueantur omnia,
 causa est, quod de quibusdam omnino lex ferri non potest.
 Quocirca decreto opus est. Incertæ enim rei ac infinitæ, incer-
 ta semper & infinita querenda regula est. vt Lesbic⁹ structu- G
 rē plumbea norma solet accommodari. Vt enim lapidis mu-
 tata forma & figura, simul mutatur nec manet regula: sic re-
 bus mutatis nec manentibus, decreta tolluntur. Ac iam illud
 quidem perspicuū est, quid sit equum & bonū, quidq; ius, &
 quo sit iure præstātius. Ex quo etiam apparet, quis sit bonus
 vir. Nā qui hæc sequitur, geritq̄ue omnia, quiq; nō est in ma-
 lam partem iudex durior, sed de suo iure decedit, etiam si ha-
 beat legis præsidium: is equus & bonus est habendus. Et ha-
 bitus in hoc genere equitas nominatur, quæ eadem iustitia di H
 citur, non alia animi affectio. Ex iis autem quæ dicta sunt,
 perspicuum est, vtrum quis sibi ipse iniuriā facere, nec ne po-
 test. Ea enim iusta habēda sunt, quæ in omni virtute lege sunt
 constituta. vt non iubet lex mortem sibi quenq̄ consciscere.
 At quæ non iubet, ea profecto vetat. Præterea vt quisque con-
 tra leges nocet cuiquam, non lacepsit, ita sponte inferre iniu-
 riam dicitur. Sed ita demū sponte ac voluntate sua quisq; fa-
 cere intelligitur, si sciat & cui iniuriam faciat, & quo modo.
 Quia autē ira incitatus se ipse interimit, is spōte contra leges

X I.

- A** facit, quod leges non sinunt. Infert igitur iniuriam. Sed cui tandem? An Reip. nō sibi? quandoquidem sua voluntate fert mortē, nec quisquam sponte iniuriam accipiat. Itaque & à Repub. pœna constituta est, & ignominia quædam comparata in eum, qui se ipse interfecerit, tanquam violarit Remp. Iā verò in quo quisque, iniuriam tantummodo faciens, iniustus habetur nō omnino improbus, in eo fieri non potest, vt de se
- B** quisque malè mereatur. Hoc enim aliud est atq; illud. Est enim quodammodo iniustus vir improbus, vt ignauus: non vt is qui omni scelere sit contaminatus. Quapropter hac iniustitia nemo sibi faciat iniuriam: quoniam simul eidem & adimeretur idem & adderetur: quòd fieri nō potest, sed inter plures iuris & iniuriæ necesse est semper esse communionem. Iā vt quisque alterum violat, ita & sponte violat & consulto, & prior. Nam qui ab altero violatur, parq̃ue refert, is iniuriam minimè facere videtur. Qui autem se ipse interimit, eandem iniuriam simul & facit & accipit. Præterea fieret alicui voluntate sua iniuria. Adhæc nemo quenquam violat, nisi certo genere peccati. Atqui nemo vxori suæ inferre stuprum dicitur, nemo parietem suum diruere, nemo sua furari. Nam hoc ipsum sibi quenq; nocere, omnino diluitur ac refellitur, ea quæ de sponte facienda iniuria tradita est definitione. Illud autem etiam apparet, vt vtrunque facere & accipere iniuriam, esse in malis: quoniam minus & plus obtinere mediocritatis est, veluti in medicina valetudinis, & in gymnasticè bonæ cōstitutionis: sed tamē grauius est facere iniuriam. Violare enim
- D** alterum, cum scelere coniunctum est, & vitio dandum, ac cum scelere vel summo, vel ei proximo. Non enim quicquid voluntarium est, id omne cum iniustitia coniunctum est. At verò iniuriam accipere, culpa caret, nec coniunctum est iniustitiæ. Est igitur per se leuius iniuriam accipere: casu & fortuito nihil prohibet esse grauius. Sed hæc ars negligit omnia, quæ grauiorem morbum pleuritidem statuit, quàm pedis offensionem, quanquam possit hæc fortuito maior existere: vt si quis ex casu ab hostibus captus interimatur. Atqui nulla est cuiquam secum iuris societas & communio, nisi si-

militudine & translatione utamur: sed est omnino inter eos, E
qui ad quæque pertinent & spectant: nec verò ius omne est,
sed id quod est domini in seruos, vel domesticum. His enim
rationibus quidē differt maximè pars animi, quæ rationis est
particeps, ab ea quæ experta est. Quæ contemplantes nonnul-
li, sibi cuique iniuriæ putant esse societatem, quod hæ partes
aliquid perpetiantur contra suas quæque appetitiones. Qua-
re inter eas ut inter eam quæ imperet, & eam quæ obtempe-
ret, iuris cuiusdam esse communionem. Ac de iustitia quidē F
cæterisque virtutibus quæ ad mores pertinent, hæcenus.

ETHIC. ARISTO. LIB. VI.

I.

Quoniam autem superioribus libris dixi modū
tenendum esse, non exuperatiam & defectionē
à ratione, quoniamque modus is optimus est,
quem recta præscribit ratio: nec de his sequitur
ut differamus. Ut enim in aliis rebus, quidam est G
scopus propositus, quē is intuens, qui rationis est particeps,
& ultra progreditur, & citra consistit: sic iis omnibus animi
affectionibus de quibus dixi, finis quidā est propositus me-
diocritatum, quas nos inter nimium & parum sita esse ex præ-
scriptione rectæ rationis dicimus. Quæ vera est illa quidē o-
ratio, sed parum aperta & explicata. Etenim cæteris in rebus
omnibus quarum est disciplina, hoc verè licet dicere, nō plus
minúsve laboris & quietis, quàm sat sit, suscipiendum esse, ve-
rum modum in iis tenendum, quem recta ratio præscripserit. H
Quod qui solum teneat, nihilo sit doctior aut prudentior fu-
turus. Ut si quærat, quænam valetudini conducant, aliquis
respondeat, ea omnia quæ medicina iubeat, atque is qui ea sit
præditus. Quapropter nō solum verè cōstare debent quæ de
animi affectionibus diximus, sed explicandum etiam, quænam
recta ratio sit, quæque eius definitio. Animi quidem virtutes
diuisimus, aliasque moris diximus, alias esse rationis. Ac de
iis quæ more perficiuntur, disseruimus. De cæteris autem di-
cemus, si prius de animi partibus dixerimus. Suprà dictum

A est, duas esse partes animi, alteram rationis participem, exper-
tem alterā. Nunc eodem modo, ea pars quæ cōpos est ratio-
nis, distribuenda est. At illud proponendum est, duas esse par-
tes rationis participes: vnam, qua res contemplamur eas, qua-
rum principia secus euenire nō possunt: alteram, qua eas quæ
possunt. Ad ea enim quæ genere differunt intelligēda, etiam
partiū animi ea quæ genere differt, nata est. siquidem eis rerū
inest cognitio similitudine quadam & conuenientia. Appel-
letur autem altera vis sciendi, ratiocinandi colligendique alte-
B ra: quoniam deliberare & ratiocinari idem valent. Et quoniā
de iis nemo consulat, quæ secus ac casura sunt, cadere nō pos-
sunt: idcirco pars est vna aliqua vis ratiocinādi eius partis ani-
mi, quæ rationis est particeps. Videndum est igitur, quis tan-
dem sit vtriusque habitus optimus, quoniam in eo vtriusque
virtus cernitur, & ad suum quæque virtus opus officiū mque
accommodatur. Sunt autem in animo tria quæ in actione
ac veritate dominantur, sensus, mens, & appetitus, quorū sen-
sus nullius est initium actionis. Quod ex eo intelligitur, quia
C belluæ sunt illæ quidē sensus participes, actionis autem non
sunt. Quam autem vim habent in mente affirmatio & nega-
tio, eandem etiam habent in appetitu adeptio & fuga. Quare
quoniam virtus quæ more perficitur, habitus est ad eligēdum
idoneus: propositum autem appetitio est quam antegressa est
deliberatio: necesse est ob eam causam & veram esse rationē,
& rectum appetitum: siquidem rectum sit propositum: eamq;
ipsam rationē præcipere, & parere ac persequi appetitionem.
Est igitur hæc mens & veritas omnis in agendo. At verò mē-
D tis eius quæ cognitione cernitur, non actione, aut effectione,
omnis est in falsiveriq; cognitione posita præstantia, & vitio-
sitas. Omni enim rationi ac menti hoc opus propositum est.
Cuius verò mētis omne opus in agēdo & in ratiocinando est,
eius est appetitioni rectæ congruēs propria veritas. Est igitur
actionis omnis principium propositū & cōsiliū, ex quo mo-
tio nascitur, non finis & extremum. Eligendi autē principiū
ab appetitione petendum est, eaq; ratione quæ ad finem per-
tinet. Quocirca sine intelligentia, sine mente, sine appetitione

quę more perficitur, esse propositū nullo modo potest. Sub-
 lata enim mente & more, honesta factis & contrariis inter a-
 ctiones humanas nihil loci relinquitur. Nihil autem ratio
 hæc commouet, sed ea quę ad finem spectat, estque in agen-
 do, quippè cum ei etiam cuius omne opus est in faciendo, im-
 peret. Ad hanc enim omnes qui effectiōnem sequuntur, quę
 faciunt referūt omnia: nec finis in eo statuitur omnino, quod
 sub effectiōnem cadit, ipsumque aliò semper refertur, estque
 alterius proprium. At quod sub actiōe cadit, non item. Est
 enim officij recteque factorum omniū fructus ac finis ipsum
 officium, & actio ad quam appetitio refertur. Quapropter
 aut intelligentia ad appetendum commouens est propositū,
 aut appetitio à ratione profecta. cuius rei homo initium est.
 Eorum verò quę præterita sunt, omnino nihil sub delectum
 cadit. Veluti nemo vult Ilium expugnare: nec enim quisquā
 de præteritis deliberat, sed de futuris, iisque omnibus, quę
 fieri possunt. Quod autem factum est ac præterit, non potest
 non factum esse. Itaque præclare hoc Agatho,

Hoc tantummodo negatum est Dei numini,

G

Præterita ut præstet nullo facta esse tempore,

Quocirca utriq; parti rationis cogitationisq; participi quasi
 materia quam tractet, & in qua versetur, subiecta est veritas.

Quibus igitur animi affectiōibus vtraque pars verum enun-
 tiat, eæ ambarum sunt virtutes habendę. De quibus disscere-
 mus, si altè principium repetierimus. Sint quinque quibus a-
 nimus verum enuntiat: vel affirmando vel negando, ars, scien-
 tia, prudentia, sapientia, & intelligentia. Fieri enim potest, ut
 falsum suspiciōe & opiniōe dicatur. Ac scientia quidem H
 quid sit, hinc perspicuum est (si accuratè disputare, non conse-
 ctari similitudines placet) quod omnes existimamus, quę sci-
 mus, secus euenire non posse. Quę autem aliter possunt, ea
 cum absunt à cognitiōe & contemplatiōe, sint, necne sint,
 incertum est. Quod ergo sub scientiam cadit, id omne æter-
 num est. Quę enim necessario eueniunt, sunt sempiterna om-
 nia. Quę autem æterna sunt eadem oriri & interire non pos-
 sunt. Præterea scientia omnis tradi videtur posse: & quicquid

A sub scientiam cadit, doceri. Atqui ex anteceptis animo rei informationibus, quemadmodum in Analyticis docuimus, omnis doctrina gignitur. Alia enim inductione, alia ratiocinatione traditur. Ac inductione quidem principia & vniuersa discuntur, ratiocinatio verò principiiis generalibus & vniuersis conficitur ac progreditur. Sunt ergo principia quibus constat ratiocinatio, quæ eadē concludi ratiocinatione non possunt: ergo inductione possunt. Est igitur scientia habitus, in quo vis quædam ad demonstrandum est posita, & cætera omnia quæ in libris analyticis explicauimus. Cùm enim assentitur quisque quodam certo genere, habetque penitus cognita principia: tum scire ac tenere rem dicitur. Etenim si ea nō habeat magis cognita, quàm conclusionem, fortuitam habebit scientiam. Ac de scientia quidem sic dictum sit. Quod autem aliter cadere potest, eius est aliquid, quod sub effectiōnem & actionem cadit, estque aliud artis effectio, aliud actio.

IIII.

B De quibus etiam in ὁμοιωμάτων disputationibus satis multa præcepimus. Itaque & habitus is qui in agendo cum ratione est, ab eo differt, qui rationem ducem in faciendo sequitur, & neuter ab altero continetur. Neque enim actio effectio est nequa effectio vlla actio. Et quoniam architectura quædā ars est, & habitus quidam cum ratione in faciendo positus: neque ars vlla est, quæ non sit habitus cum ratione in faciendo: neque habitus ex eo genere, qui nomen artis non obtineat: efficitur: ut ars & habitus cum ratione vera in faciendo positus, idem valeant. Ars autem omnis in ortu versatur, idque vñ agit & spectat, quemadmodum efficiatur quicque eorum que

C est, ab eo differt, qui rationem ducem in faciendo sequitur, & neuter ab altero continetur. Neque enim actio effectio est nequa effectio vlla actio. Et quoniam architectura quædā ars est, & habitus quidam cum ratione in faciendo positus: neque ars vlla est, quæ non sit habitus cum ratione in faciendo: neque habitus ex eo genere, qui nomen artis non obtineat: efficitur: ut ars & habitus cum ratione vera in faciendo positus, idem valeant. Ars autem omnis in ortu versatur, idque vñ agit & spectat, quemadmodum efficiatur quicque eorum que

D & esse & non esse possunt, quorumque principium situm est in eo qui facit, non in eo quod efficitur. Nō enim tractat ars ea, quæ stant vel eueniūt necessario: nec in iis quæ à natura ortum habent, versatur. Continent enim principium hæc in seipsis omnia. Quando autem effectio & actio inter se diuersæ sunt necesse est arti effectiōnem subiectam esse, non actionē. quodamque modo in iisdem rebus ars & fortuna versantur, ut placet Agathon.

Fortuna chara est arti, ars quoque fortunæ.

V.

Est igitur ars, habitus, ut dictum est, ad faciendum aliquid vera cum ratione idoneus. Inscitia contra habitus cum ratione falsa faciendi quippiam, quod aliter euenire potest. Prudentia verò quid sit, ita intelligemus, si quos nominemus prudentes, cognorimus. Prudentes quidem videntur ex eo esse, quòd rectè consilium in iis capere possint, quæ è re sua sunt, quæq; nò aliqua ex parte, ut quæ ad valetudinem, aut vires, sed omnino ad bene viuendi rationem pertinet. Quod ex eo intelligi potest, quia prudètes in re aliqua dicimus, cùm ad honestū finem rectè ea dirigunt, quæ arte non possunt effici. Quocirca F valeat prudens omnis consilio necesse est. Et quoniā consiliū nemo in iis rebus capit, quæ aliter euenire non possunt, neq; de iis quæ ab ipso nequeunt effici & præstari: quoniāq; scientia omnis demonstratione concluditur, demonstratio autem ad ea nulla adhibetur, quorū principia secus euenire possunt, (ea enim omnia euenire aliter queunt: quæ autem necessariò eueniunt non cadunt in deliberationē) efficitur, ut nec scientia, nec ars prudètia esse possit. Scientia quidē quia quod subiectum est sub actionem, aliter euenire potest: ars, quia alius G actioni, alius effectiōni artis finis est propositus. Relinquitur ergo, ut sit habitus vera ratione ad ea agēda idoneus, quæ vitæ hominum cōducūt, vel obsunt. Nam effectiōni alius est quidam propositus finis: actioni non item, quoniam ipsius honestæ actionis & officij finis est ipsum officium. Ob eamq; causam Periclem cæterosque tales homines, prudentes existimamus, quòd suæ aliorumque vtilitati cōsulere possunt, quo ex genere esse rei familiaris rei que publicæ administrandæ usu peritos arbitramur. Hinc etiam *ἡ σωφροσύνη*, id est temperantiam H hoc appellam⁹ nomine *ὡς πρὸς τὴν φρόνησιν*, id est quasi cōseruantem prudentiam. Conseruat enim hanc illa comprehēnsionem. Neque enim omnem comprehensionem labefactat, neque peruerit voluptas aut dolor, ut hæc, Triangulum duobus rectis pares habere, aut nò habere angulos: sed eas duntaxat, quæ in eo quod sub actionē cadit, versantur. Rerum enim agendarum principia ab eo petuntur, quo res agendæ referendæ sunt. Cuius autem à voluptate aut dolore corruptus est, &

- A** deprauatus animus, ei statim principium non apparet, neque ei videntur huius causa, & propter hoc expetenda gerendâq; omnia. Est enim in vitio magna vis ad labefactandum principium. Quapropter necesse est prudentiam animi affectionem esse vera cum ratione coniunctam, quæ vim habeat ad ea gerenda omnia, quæ ad vitam degendam pertinent. Artis autem virtus est aliqua propria: prudentiæ non est. Et qui in arte voluntate sua aberrarit, præstantior est: in prudētia minus, quem admodum etiam in virtutibus contingit. Perspicuū est igitur
- B** virtutem eam esse, non artem. Cumque animi partes sint duæ rationis participes, altera pars sit necesse est vis in qua opinio versatur. In iis enim quæ secus cadere possunt, & opinio versatur, & prudentia. Atque hunc habitum non esse cōiunctum solum cum ratione, hinc intelligi potest, quod hæc ipsa obliuione deletur affectio, prudentia non deletur. Quoniā autē scientia omnis quædā rerum vniuersarum comprehensio est, earumque omniū quæ sunt necessaria: quoniāmque ex initiis & principiis oriuntur, quæ sub demōstrationem cadunt, omnisque scientia (ratione enim scientia progreditur) profectō necesse est principium eius rei quæ sub scientiam subiecta est, neque scientia, neque arte, neque prudentia contineri. Nam & quod subiectum scientiæ est, demonstratione concluditur, & illæ in iis rebus versantur, quæ aliter euenire possunt. Ne sapientia quidem in his cernitur, quandoquidem nonnullarum rerum eget sapiens demonstratione. Quod si scientia, prudentia, sapientia, & intelligentia eæ res sunt quibus verum enuntiamus, nec vnquam mentimur iis in rebus quæ vel
- D** possunt, vel non possunt aliter cadere: eorum autem trium in nullo intelligentia esse potest (tria dico, scientiam, sapientiam, & prudentiam) relinquitur, vt in principiis intelligentia initiisque cernatur. Sapientiam verō iis reddimus, qui in quaque arte excellunt maximè, vt Phidiam sapientem lapidum sculptorem, & Polycletum statuarium sapientem nominamus. In quo sapientiam nihil aliud esse significamus, nisi artis virtutem & præstantiam. Sed quosdam sapientes omnino dicimus, non aliqua ex parte, nec aliqua alia in re sapientes. vt

VI.

Homerus in Margite,
 Hic non agricola est diuino munere factus,
 Nec re alia sapiens.

Quapropter perspicuum est reliquis scientiis perfectione & absolute præstare sapientiam. Ergo sapiētis est, non solum ea intelligere, quæ principiis concluduntur, sed rerum etiam causas tenere, ut sit sapientia, intelligentia, & scientia, quasi caput continens eorum omnium scientiam, quæ in maximo honore sunt & pretio. Nam & illud perabsurdum sit, aliquem esse, qui civilem scientiam aut prudentiam optimam existimet, F nisi homo rebus omnibus quæ in mundo sunt, bonitate præstare dicatur. Quod si salubre hominisque ac piscium bonum aliud est, album autem & rectum idem est semper: certe omnes idem sapientem esse, prudentem aliud constituent. Qui enim recte rebus rationibusque suis consulit, omnes eum prudentem nominant, ei que se ac sua omnia committunt. Itaque in quibusdam beluis prudentiam inesse dicimus, iis quæ vi quadam præditæ sunt ea congerendi, quæ ad vitam degendam pertinent. Civilem autem scientiam non esse idem quod sapientiam, hinc etiam perspicui potest. quod si eam sapientiam statuunt, quæ suis cuiusque emolumentis utilitatibusque feruiat, multæ sunt futuræ sapientiæ. Neque enim una eademque in commodis comparandis occupata est omnium animantium, sed alia in unoquoque genere: nisi forte una medicina rebus omnibus adhibetur. Neque verò si homo præstare cæteris animantibus dicatur, quicquam interest. Sunt enim homine alia multo diuiniora natura, quo in genere sunt ea quæ maximè collucet, ex quibus constat mundus. Ex iis ergo quæ dicta sunt, perspicuum est, sapientiam scientiam esse ac intelligentiam eorum omnium quæ maximo sunt in honore & precio. Quocirca Anaxagoram, Thaletem, ceterosque tales sapientes nominant, prudentes non item: cum eos cernant quæ ipsis utilia sint, ignorare, Quos eosdè tenere ac scire aiunt res minus necessarias illas quidem & admirabiles, arduas & diuinas, sed inutiles, quod ea non quærant, quæ hominibus profint. Atqui in iis rebus prudentia cernitur, quæ G

A hominum vitæ sunt necessariæ, iisquæ omnibus quæ in deliberationem cadunt. Prudentis enim maximè proprium esse dicimus bene deliberare. De iis autem nemo deliberat, quæ secus cadere non possunt, neque de iis quæ ad finem non referuntur, in quo situm sit quod agendum est bonum. Omnino autem is ad capiendum consilium aptus est, qui ratione potest quod homini summum bonum agendum sit, exquirere. Nec verò in vniuersis modò rebus prudentia versatur, sed notæ etiam esse debent res singulæ, cum & in agendo posita sit, & in rebus singulis omnis actio consistat. Itaque ad rem gerendam nonnulli sunt insciij artificibus & doctis instructiones, & cæteris in rebus exercitati. Nam qui sciat carnes leues, & faciles ad concoquendum, & salubres esse, is si quæ leues sint ignoret, nunquam valetudinem efficiet: sed is potius, qui auium carnes leues esse & salubres intelligat. Est autem in agendo sita prudentia. vtraque igitur tenèda cognitio est, aut hæc potius. Sed tamen sit etiam hic quædam quasi architectonice.

Sunt autem & ciuilis scientia & prudentia idem animi habitus, iisdem autem non est vis eadem neque natura. Eius quidem quæ in publicis rebus versatur, vna pars quæ quasi architectonice prudentia est, legum ferendarum ratio dicitur: altera quæ priuatim in rebus singulis versatur, commune ciuilis scientiæ nomen obtinet, cuius omne opus est in agèdo & cõsulendo. Nam decretum habet sibi quasi finem propositum ad agendum. Itaque hos aiunt solos administrare Rempubl. quòd vt ij qui manibus artis opus efficiunt, sic ij soli rem gerant. Maximè verò prudentia videtur ea qua vni sibi quisque **D** rebúsque suis consulit, quæ eadem iam habet commune nomen prudentiæ. Illarum autem alia domestica, alia ars legum ferendarum, alia ciuilis nominatur. Atque huius alia pars ad deliberationes, alia ad iudicia pertinet. Ac genus quidem prudentiæ in eo quoddam est, vt quod è re cuiusque sit, intelligatur. Sed magnæ sunt eius differentiæ ac dissimilitudines. videturque is demum prudens, qui rebus rationibúsque suis prospicit, in iisquæ curandis occupatus est. At verò qui in R. epub. uersantur, multis negotiis implicantur. Itaque Euripides ait,

VIII.

Qui nanque prudens sim? licebat cui procul
 A negotiis remoto numerarier
 In milites, æquoque iure viuere?
 Nam qui celebres sint, iniquo viuere.

E

Consulunt enim omnes suæ quisq; vtilitati, idque se vnum
 agere putāt oportere. Qua ex opinione natū est illud de pru-
 dentibus, quanq̃ suum quisq; tenere, sublata rei familiaris di-
 sciplina & Reip. nullo modo certè potest. Iam verò sua cuiq;
 res quemadmodum administrāda sit, incertū esse, idq; perspi-
 ciendum, hoc satis signi est, q̃ & Geometræ & Mathematici F
 adolescentes fiunt, rerumque eiusmodi sapientiā consequun-
 tur: prudentes non fiunt. Hoc causā est, q̃ in rebus singulis pru-
 dentia cernitur, quarū vsu constat & exercitatione cognitio.
 vsuq; rerum non valet adolescēs. facit enim diuturnitas tem-
 poris exercitationē. Nā hoc querat aliquis, quid sit causā cur
 puer mathematicus effici potest, sapiens vel physicus non po-
 test? An q̃ illa abstractione constant, horum verò ab exercita-
 tione & experientia principia oriuntur? & q̃ hæc nō probāt,
 sed dicunt adolescētes, illorū non sunt obscuræ definitiones? G
 Præterea peccatur deliberando, vel in rebus singulis, vel vni-
 uersis. Aut enim omnē aquam quæ grauis sit, insalubrem esse
 nesciunt: aut hanc vel illā, grauem. Prudentiam autē non esse
 scientiam, hinc perspicui potest, q̃ hæc, vt dixi, in extremis siue
 singulis rebus cōsistit. Quod enim sub actionē cadit ex eo ge-
 nere est. Opposita est igitur intelligentiæ. In principiis enim
 quæ ratione & demōstratione non colligūtur, intelligētia ver-
 satur. Hæc in rebus singulis, quarum nō est sciētia, sed sensus:
 nō is quidē qui in reb⁹ suis ac propriis versatur, sed is quo tri H
 angulum sentimus in Mathematicis esse in extremo, quoniam
 illic quoq; cōsistitur, sed tamē in hoc sensus potius cernitur, q̃
 prudentia: illius, aliud genus est. Discrepat autem à delibe-
 rādo quærere. Deliberare enim quærere est. Sed de recta deli-
 beratione intelligendum est, quidnam sit, vtrum scientia ali-
 qua, an opinio, an bona coniectura, an aliquid aliud. Ac scien-
 tiam quidē non esse hinc perspicui potest, q̃ cum homines non
 inuestigent quæ sciant ipsi, tamē & cōsultatio prudens, quæ-

IX.

- A dam sit cōsultatio:& qui consultat, omnis quærat & ratiocinetur. Nec verò recta coniectura esse potest, quoniam coniectura rectè colligitur & celeriter & sine ratione: ad deliberandum autem multum temporis sumunt, propterea quòd celeriter aiunt conficienda esse quæ suscipimus: lente capiendum consilium. Iam aliud solertia est, aliud prudens cōsiliū: quia solertia, quædam coniectura est: bonū etiam consiliū nullum est in opinione. Nam quoniam omnis aberrat, qui malè consultat, & qui bene, rectè consultat: perspicuum est, bonū consilium quiddam esse rectum, non scientiæ quidem neque opinionis, quoniam in scientia non spectatur quid rectū sit, cum ne peccatum quidem: & opinionis quod rectum est appellatur veritas. Præterea iam definitum est & certum id omne in quo est opinio. At sine ratione constare bonū consilium non potest: relinquitur ergo à mente atq; sententiā. Hæc enim nondum est enunciatio. Et opinio, non quæstio est. sed iam pronūciatum aliquod. Qui autē capit consilium, siue bene, siue malè id faciat, is quærat aliquid ac ratiocinetur necesse est: & prudens deliberatio siue bonū consiliū, quiddā in cōsilio rectum significat. Quocirca quærendū nobis est, quid cōsiliū sit, & qua in re versetur. Quoniā igitur rectū aliquid multifariam dicitur, perspicuum est, prudentem deliberationē in quaque recta re non omnē consistere. Nā impotētes & pravi homines cū id quod sibi ratione ad videndum proposuerāt, cōsecuti sunt, rectè illi quidem ac prudenter vidisse ac decreuisse putantur, sed magnū id malum existimarunt. Atqui in bonis bene consultasse numeratur. Talis enim consilij veritas, bonum cōsiliū est, quod bonum adipiscitur. At potest illud ipsum quod bonum est, falsa ratione collectum obtineri: & ad id quod faciendum est, non qua ratione æquum est, sed falsa via media perueniri. Bonum igitur consilium esse nullo modo potest, quo ad id quidem peruenitur quod sit honestum, non autem qua ratione decuit. Præterea accidere potest, ut alius deliberandi longo tempore adhibito, id quod velit cōsequatur, alius celeriter eodem perueniat. Quare nondum illi quidem bonum est consilium, sed recta via & ratio utilis ad per-

ueniendum, quò perueniri, & quomodo, & quãdo ratio equi
 tasque patiat. Iam verò licet & omnino prudenter delibe-
 rare, & ad finem certũ consilia dirigere. Ergo id denique ge-
 nerale consilium habendum est, quod ad finem generalem di-
 rigitur: quod autem ad finem certum quendam, etiam specia-
 le consilium est. Quòd si prudentis est, bona consilia inire ve-
 rum consilium sit necesse est recta via & ratio ad finẽ aliquem
 consequendum utilis, cuius sit vera existimatio in prudentia.

X.

Est autẽ sagacitas & hebetudo, ex quibus sagaces & hebe- F
 tes nominãtur. Nec omnino sagacitas idem est quod scientia
 vel opinio (omnes enim sagaces essent) nec est vna aliqua sciẽ-
 tiarum singularum: vt nec pars medicinæ, in rebus enim versa
 retur salubribus: nec geometriæ, quæ magnitudines tractat.
 Neq; enim in iis rebus cernitur sagacitas, quæ æternæ sunt &
 immutabiles: ne iis quidem quæ quomodocunque gignun-
 tur: sed in iis omnibus quæ dubiæ & incerte alicui dignæque
 consilio esse videantur. Quocirca in iisdem rebus quibus pru- G
 dentia versatur, non tamen idem est sagacitas quod pruden-
 tia. præcipit enim prudentia, cùm ei sit propositum, quid agen-
 dum aut non agendum sit, videre. At sagacitas solum ad iudi-
 candum valet. Eadẽ enim est sagacitas, quæ bona sagacitas: &
 sagaces iidem qui præstantes sagacitate nominãtur. Nec verò
 ex eo sagacitas nominatur, q̃ prudentia obtineatur, aut perci-
 piatur: sed vt omnes qui discunt, tum scire aliquid & intelli-
 gere dicuntur, cùm sciẽtia vtuntur: sic cũ adhibetur opinio &
 sententia ad ea iudicãda omnia, quæ prudentiẽ subiecta sunt,
 alio dictate, tum sagacitas dicitur. sed tacetibus nobis ad rectẽ H
 etiam iudicandum adhiberi sagacitas intelligitur quoniã be-
 ne & præclare idem valẽt. Hinc natũ est nomen ἡ σαρῆσις, id
 est, sagacitatis, ex qua sagaces nominãtur, ex ea quæ in discẽdo
 cõsistit. Sæpe enim ἡ μαθησια, μαθεῖναι, id est, discẽdi p̃ intel-
 ligẽdi verbo vtimur. Quæ autẽ sentẽtia vocatur, ex qua & be-
 ne sentire, & sententia præditi alij dicuntur, eam iudiciũ esse
 æqui & boni viri, hoc satis signi est, q̃ bonũ virũ ad ignoscen-
 dum propensum faciemq; dicimus, æquumq; & bonũ, ex eo
 quòd nõnullis in causis ignoscat. Atqui venia, recta est in iu-

- A dicio æqui & boni sententia. Sed ea demū recta est, quam verus tulerit. Omnes autē hæ animi affectiones rectè in iisdem rebus spectantur. Nam cum & sententiā, & sagacitatē, & prudentiam, & intelligentiā iisdem attribuimus, tum eos sententiæ valere facultate, ac intelligentia præditos, prudentes, sagacesque dicimus. Omnes enim hæ facultates animi extremorumque sunt singularum: idēque homo quæ aptus sit ad ea iudicanda, in quibus cernitur prudēs sagax, bene sentiens, & ad
- B veniam dandam procliuis, habēdus est. Cōmune est enim bonorum omnium, & æquum & bonum in rebus alienis. Res autem agenda, & officia in singulis rebus, extremisque omnibus versantur, quæ debent esse prudenti cognita. In iisque quæ sub actionē cadunt, & sagacitas & sententia cernitur, quæ eadem extrema sunt. Et intelligentia utrorumque extremorum est. Etenim principiorum & extremorum non ratio est, sed intelligentia. ac illa quidem, quæ in demonstrationibus versatur, eorum est extremorum & principiorum quæ mutari non possunt: altera quæ in agendo est, in extremo, eaque re quæ evenire potest, & in enunciationis alio genere cernitur. Sunt enim hæc finis principia, quoniam à rerum singularum cognitione universarum cognitio ducitur. Horum igitur sensus est hauriendus & adhibendus: quæ eadē intelligentia nominatur. Ita hæc nobis videntur insita natura. Cumque sit sapiens nemo natura, tamen inesse natura hominibus & sententiam & sagacitatem & intelligentiam, hinc potest intelligi, quod eas virtutes sequi ætates putamus, ut in hac vel illa ætate intelligentia insit vel
- D sententia, quasi à natura tributæ insitæque videatur. Quapropter & principium est intelligentia & finis, cum præsertim ex iis oriantur, de iisque conficiantur demonstrationes. Quare non secus debent omnes usu peritorum, maiorumque natu, ac prudentum fidem adiungere sententiis, iis etiam quæ probari nō possunt, quàm iis quæ sunt ratione cōclusæ. Nam quoniam usu & exercitatione quasi aspectum quendam sunt adepti, facile rerum causas & principia cernuntur. Ac sapiētia quidē quid sit, quidque prudentia, quibusque in rebus versentur, & utraq; in alia atque alia parte animi sitam esse, sit dictum satis.

Sed de iis quærat aliquis, quas tandem ad res sint vtilēs? Nā E
 & sapientiam nulla in re versari earum, quæ hominē possunt
 beatum efficere, cum præsertim nullam ad actionē vsumque
 referatur: & in prudētia quidem illud esse positum, sed quam
 tandem ad rem ea sit opus? Siquidem res tractat prudentia, iu-
 stas illas quidem & honestas, quæque hominis bona sunt: sed
 tamen eas boni viri est gerere. Nunc nihilo ad agēdum aptio-
 res paratioresque venimus, cum eas tenemus ac scimus: siqui-
 dem virtutes in habitu quodam animi ponimus. Quēadmo- F
 dum nec res salubres, nec quæ bene constituunt corpus, eæ
 quæ non referuntur ad efficiendum, sed à corporis habi-
 tu proficiuntur. Neque enim præditi & instructi medici-
 na & gymnastice, ad agendū aliqua ex parte venimus paratio-
 res. Quod si non ob has solum causas prudens statuendus est,
 sed etiam ut fiamus probi: profectò vsus illius iis quidem qui
 iam boni sint, nullus est futurus. Atqui ne iis quidem qui non
 sint præditi, quoniam nihil intererit, ipsi ne eam habeant, an
 iis qui adepti erunt, obtemperent. hoc enim satis sit nobis, G
 quod in medicina: quam quidem non discimus ipsi, etsi va-
 lere cupiamus. Ad hæc absurdum sit, cum sapientiæ con-
 cedat prudentia, eam tamen multo esse superiorem futu-
 ram. Nam cum eius omne opus sit in agendo, imperat, præ-
 scribitque omnia. Quibus argumentis nobis occurrendum
 est: adhuc enim de iis solum dubitantes disputauimus. Ac
 primum quidem hoc dicimus, eas sua vi & propter se ex-
 petendas esse necessario, cum vtraque vtriusque partis ani-
 mi virtus sit, etiam actione ab vtraque detracta. Deinde ef- H
 ficiunt illæ quidem, non ut medicina valetudinem, sed ut
 valetudo ea quæ bene constituunt corpus, sic efficit beatitu-
 dinem sapientia. Quoniam enim vniuersæ pars est virtutis,
 possessione vsuque efficit beatum. Præterea prudentia, eaque
 virtus quæ more perficitur, omnem absoluit actionem. Pro-
 positum enim virtus rectum efficit: ea quæ ad finem spectant,
 prudentia. Quartæ autem parti animi, cui inest alendi vis &
 augendi, nulla talis virtus attributa est: cum præsertim aga-
 mus vel non agamus, non sit in ea situm, De eo autem quod

- A** obiectum est, nos nulla ex parte prudentia ad præclare iustæque facta effici aptiores, paulò altius repetendum videtur. Vt enim aliquos dicimus nondum iustos esse, qui res iustas faciant, quales ij sunt qui quod leges iubent, vel inuiti faciunt, vel imprudentes, vel alia quacunque de causa, nõ propter se, etiã si ea agant quidẽ omnia, quæ honesta sunt, & digna bono viro: sic omnes vt sint boni quodam modo affecti animo gerere debent omnia, vt delectu adhibito, eorũque causa quæ gerantur. Ac delectum quidem & electionem virtus rectam efficit: quod autem illius causa effici solet, hoc iam in virtute non est, sed in alia vi positum. De quibus differendum nobis est apertius. Est vis certè quẽdam, quam ingenium vocant: quæ eiusmodi est, ea vt efficere possit & adipisci, quæ ad propositum finem pertinent. Ac si finis quidem honestus sit, laudanda: sin malus, calliditas est nominanda. Itaque prudentes, eosdem cautos, callidos, versutõsq; dicimus. Nec verò vis hæc idem valet quod prudentia, & si sine illa vi esse nullo modo possit. Habitus autem huic quasi oculo animi innascitur: neque sine virtute, vt diximus: idque hinc perspicui potest, quòd rerum quæ sub actionem cadunt principia, ratiocinationes continent: quippe cum talis finis sit, & optimus, qualis sit cumque: sit enim verbi causa quod occurrerit, quod quale sit, nisi bono viro apparet nemini. Peruertit enim iudicium vitiositas, principiorumque inducit eorum errorem, vnde actiones & officia proficiscuntur. Quare non potest quisquã, qui nõ idem bonus sit, prudens esse. Quocirca hic rursus virtus considerata est, quandoquidem quam habet rationem prudentia ad ingenium, cui similis est, non idem valet: eandem hæc ipsa habet ad eam uirtutem, quæ innata est nobis. Omnibus enim à natura quodammodo tributæ sunt virtutes, omnes quæ à moribus proficiscuntur. Natura enim & iusti & temperatẽ & fortes gignimur, reliquarumque virtutum principia & semina, simul atq; in lucẽ editi sumus, cõtinemus in nobis. Sed tamen aliud quiddam, quod propriè bonum sit esse volumus, & quæ ex hoc genere sunt, aliter inesse. Nam & pueris & belluis à natura tributæ sunt habitus, qui sine intelligen-
- h

XII.

tia & ratione, obesse hominibus videntur. Quemadmodum E
 enim graui corpori cōtingit, vt si moueatur sine aspectu, gra
 uiter offendat hoc ipso quòd caret aspectu: sic res hic se ha-
 bet. Quòd si sapientiæ lumen accesserit, iam magna est in a-
 ctione distinctio: habitusque similis tum denique virtutis
 nomen propriè verèque obtinebit. Quocirca quemadmo-
 dum vis duplex est eius in qua sedes est opinionis, ingenium
 & prudentia: sic est duplex in ea quæ sedes est moris & volū-
 tatis, virtus ingenta, & vera virtus: quarum quæ propriè vir- F
 tus vocatur, esse sine prudentia nullo modo potest. Itaque o-
 mnes virtutes prudentiæ nomine appellant. Et Socrates qui-
 dem partim rectè quærebat, partim aberrabat. Nam quòd vir-
 tutes omnes prudētias putauit esse, errauit: quòd autem eas nō
 sine prudentia censuit, præclarè dixit: Quod ex eo intelligi
 potest, quia nunc omnes qui virtutem definiunt, cū habi-
 tum eam dixerunt, & in quibus cernatur, tum habitum eū
 esse adiungunt, qui rectæ rationi sit consentaneus. Atqui ea
 demū recta ratio est, quæ prudentiæ congruat. Ergo hoc om- G
 nes quodam modo diuinare & augurari videntur, habitum
 eum virtutem esse, qui prudentia dirigatur. Sed tamen parua
 facienda mutatio est. Neque enim in eo solum habitu virtus
 est, qui prudentiæ sit consentaneus, sed in eo potius qui sit cū
 recta ratione coniunctus. Recta autem de his rebus ratio, iā
 nomen habet prudentiæ. Socrates ergo virtutes omnes ratio-
 nes putauit, cum in sciētia omnes poneret: nos eas cum ratio-
 ne copulamur. Ergo iam illud quidem perspicuum est ex iis
 quæ dicta sunt, nec sine prudētia quenquam veræ probitatis, H
 nec sine virtute, quæ more perficiatur prudentiæ nomen ob-
 tinere posse. Sed hoc loco dissoluenda est ea ratio, qua quis di-
 sputare possit, seiungi separariq; virtutes. Neque enim idem
 est ad omnes accipiendas aptissimus, verū hanc iam, illam
 nondum ille percepit. Nam in iis quidem quæ à natura dan-
 tur virtutibus id contingere potest: in iis autem, ex quibus ve-
 rè & omnino vir bonus nominatur, non potest. Etenim si
 prudentia vna adsit, iam continuo vnà cum ea omnes aderūt.
 Nam illud quidem perspicuum est, etiam si ad agendum non

A moueat & impellat, ei tamē locū relinqui oportere, hoc ipso, quod partis animi virtus ponatur, & q̄ sine prudentia & virtute propositū rectū esse non possit. Nā & hæc vt finē, & illa, vt ea omnia quæ ad finē spectant, agamus, impellit. Nec verò domina est sapientiæ, nec partis est melioris, quemadmodum nec medicina valetudinis. Non enim ea vitur quidem, sed vt quicq; fiat, prouidet. Ita illius causa præscribit omnia, non illi. Iā similes sunt, vt si quis ciuilem scientiam imperare dicat Diis, quod de is præcipiat omnia, quæ sunt Reipublicæ.

ETHIC. ARISTO. LIB. VII.

Is expositis, aliud faciamus initium dicendi. Eorum quæ in moribus fugienda sunt, tria esse genera, vitiositatem, impotentiam, & feritatem: quorum perspicuum est quæ sint duorū contraria. Alterum enim virtutem, continentiam alterum vocamus Immanitatem autem ac feritatem licet eam

C virtutem poni contrariam maximè, quæ supra nos est, quæ eadem heroica, ac diuina dicenda est, vt Homerus Priamum de Hectore loquentem facit, eum virtute præstanti esse.

Non hic mortali est, sed Diuūm semine natus.

Ita si vt aiunt, ex hominibus propter excellentē præstantemq; virtutem efficiūtur Dij, profectò ea erit potissimum animi affectio, quæ feritati repugnat. Nā vt bestiarum nullum vitium est, nullaq; virtus, sic nec Dei: sed hic virtute præstabiliior est,

D illarum aliud est genus vitii proprium. Et quoniam rarò contingit, vt aliquis homo sit Diuus, quemadmodū Lacones solent appellare Diuum, eum cui excellentes virtutes tribuunt: sic in specie humana rarò aliquis ex pecudū genere cernitur, quæ vel maximè inter barbaros existit. in nonnullisq; ex vi morbi & distortionis mēbrorū oritur. eos etiā homines qui alios vitiis flagitiisq; superāt, hac infamia notamus Sed quoniam de hac animi affectione mox disserem, & de vitiositate suprà diximus: hic locus postulat vt de impotētia, de mollitie, de luxu, de continentia constantiaque dicamus. Neque enim

I.

de iis vt de affectionibus, quæ idē sint quod virtus atq; vitiū, E
neque vt de genere ab eadem differentibus existimare debe-
mus. Sed necesse est, id quod in aliis libris facim⁹, primū pro-
positis iis quæ clara sunt & certa, in vtranq; partem disputa-
re: itaq; demonstrare ea præsertim omnia quæ de his animi af-
fectionibus probabilia ferūtur: sin minus plurima, & quæ plu-
rimum habent ponderis. Nam si ea omnia refellantur, quæ
difficilia sunt, relinquāturque probabilia: sit explicatū satis.
Ac illud quidem primum perspicuū est, continentiam & cō- F
stantiam in bonis esse & laudabilibus, impotētiam & molli-
tiam in malo & vitio: eundemque continentem & eum qui
permaneant in suscepto consilio: eundem impotentem, &
eum qui desistat à sententia. Et impotens quæ mala sunt, ma-
la ille quidem esse nouit, sed agit ea victus & debilitatus, ob-
iecta specie voluptatis. At verò continens, quoniam malas ef-
se cupiditates intelligit, eas ratione ductus non sequitur. Et
temperantem quidem continentem atque constantem appel-
lant. talem autem hominem partim temperantem, partim nō: G
intemperantemque impotentem, & impotentem confuse po-
nunt pro intemperanti. Alij eos aiunt esse inter se dissimiles:
prudētē verò interdum negant impotentem posse effici: in-
terdum eos qui prudentes sint & acuti, impotētes putant. Im-
potentes etiam dicuntur & animi, & honoris, & lucri. Atque
II. hæc quidem sunt quæ feruntur. Hoc autem quærat ali-
quis, quid causæ sit cur rectē qui sentiens, ab animi libidine
vincatur? Scientem quidem eum posse esse negant nonnulli,
Absurdum nanque sit, Socratis sententia, tum cū in quo- H
piam est scientia, aliud quiddam vincere ac trahere eum qua-
si mancipium. Socrates enim, quasi verò nulla esset impoten-
tia, cum ratione bellum gerebat: quod neminem putauit, qui
rectē sentiret, contra id quod optimum iudicasset, quicquam
esse gesturum: sed imprudentem omnē facere, qui ita faceret
& viueret, iudicauit. Atque iis quidē quæ perspicua sunt hæc
omnis repugnat oratio. quærendumque nobis est, si hæc ani-
mi perturbatio ab imprudentia nascatur, qui eius sit modus.
Nā hoc quidem perspicuū est, hominem impotentem nō pu-

- A tare quæ agat, esse facienda priusquam sit in perturbatione: suntque nonnulli qui hæc concedant, superiora non item. Nā & nihil esse scientia firmitus fatentur, & neminem facere contra sententiam meliorem, non fatentur. Ob eamque causam impotentem hominem aiunt non scientia quidem, sed opinione præditum, vinci à voluptatibus. Atqui si opinio quidem insit, ac sciētia, nō firmū & stabile iudiciū quod obsistat, sed leue & trāquillum: vt in iis contingit, qui distrahuntur variis sententiis: profecto veniē aliquid loci relinquatur, quod non
- B stet in iis decretis contra firmas cupiditates. At malitiæ ac vitio non est ignoscendum, neque vlli eorum quæ ipsa vituperanda sunt. An vero prudētia est quæ obsistat, cū sit potentissima? At absurdum sit. Sic enim vnus & idem simul prudens & impotens est futurus: nec quisquam fateatur, prudentis esse, quæ sint flagitiosissima, ea gerere sua voluntate. Præterea supra docuimus, qui sit prudēs, eum, quoniā in singulis rebus cerneretur, & ad officia paratum, & cæteris virtutibus omnibus instructum ac ornatum esse oportere. Iam vero, si in eo
- C continens sit positus, quodd cupiditatibus constrictus sit & firmis & malis: profecto temperatus nemo futurus est continens, neque continens vllus moderatus. Neque enim cupiditates malæ & vehementes solent existere in temperate. quod quidem necesse esset. Etenim si honestæ sunt cupiditates, vitiosam esse necesse est eam animi affectionem, quæ impedimento est, quod minus eas sequamur. Ita non omnis est in bonis continētia. Quodd si infirmæ sint & imbecillæ nec improbæ, nihil gloriatione: neq; si improbæ & imbecillæ, quicquā
- D magna laude sit dignū. Tum si nos, vt omni opinioni stemus impellit continentia, mala sit, vt si falsæ. Et si de omni sententia & opinione impotentia deducat, aliqua in bono futura est impotētia. qualis illa est Neoptolemi Sophoclei, in Philoctete. Est enim iure laudandus, quodd iis minime steterit, ad quæ Vlysses ipsum impulisset, tū cum vi doloris coactus mentiretur. Præterea Sophistarum ratio fallax ancipitem curam affert cogitandi. Nam quia inest in eis cupiditas refellendi quæ admirabilia sunt, quo sint quum occurrunt argutiores

quæ conficitur dubitationem affert ratiocinatio. Vincit enim animus quodam modo, cum non vult ille quidem consistere, quod minus probet quod sit conclusum, sed tamen progredi longius non potest hoc ipso, quod rationem nequeat dissolvere. Fit autem nescio quo pacto, ut imprudentia, impotentia coniuncta sit virtus. Contrà enim facit ac sentit propter impotentiam. Sentit autem quæ bona sunt mala esse, neque facienda. Ita quæ bona sunt faciet, non quæ mala. Iam qui agit & persequitur, quæ voluptatem efficiunt, idque ex industria, hoc ipso, quod sibi animû induxit, is melior videtur eo, qui non ratione, sed impotentia animi ducatur ad agendum: quo facilius ei curatio adhiberi potest, propter dissuasionem faciliorem. At verò impotens eo proverbio cōstrictus tenetur, quod omnium sermone tritum est, Cum aqua gurgur præfocat, quid iam attinet bibere? Etenim si minimè animum induxisset ea facere quæ faciat, profecto simul ac ei dissuasio adhibita esset, à sententia destitisset. Nunc adhibita est, & tamen nihilominus aliud agit. Præterea si in rebus omnibus versatur impotentia & continentia, quis absolute habendus sit impotens? cū præsertim nemo homo omni genere impotentia sit instructus. Atqui nonnullos absolute impotentes vocamus. Ac quæ hoc loco incidunt, quæstiones sunt eiusmodi, quarum aliæ diluendæ sunt, aliæ relinquendæ. Quæstionis enim explicatio finis est inuentio. Ac primum illud quidem videndum est, vtrum scientiam habeant impotentes necne, & quemadmodum habeant. Deinde quibus in rebus homo impotens & continens ponendus sit: vtrum in omni voluptate & dolore, an in certis quibusdam voluptatibus? Et continentia & constantes, vtrum iidem sint, an ne diuersi? Quod idem exquirendum est de aliis, quæ sunt huic coniuncta disputationi. Exordium autem hinc capiat disputatio, vtrum cōtinens homo & impotens ex iis statuantur diuersi, in quibus versetur, an ex eo, quemadmodum in iis ipsis spectentur. hoc dico, vtrumve impotens homo, ex eo solum, quod in his vel illis cernatur rebus, necne intelligatur impotens, an ex utroque potius? Deinde querendum est, vtrum in omnibus

III.

- A** impotentia & continentia, necne versentur. Neque enim cer-
nitur in omnibus, is qui vndique perfectè & absolutè est im-
potens, sed in quibus intemperantes. nec ex eo quòd absolu-
tè in iis affectus est (idem enim esset quod impotentia) sed
quòd certo quodam genere & modo sit affectus, iudicandus
est. Nam & hic quidem trahitur consulto, quòd semper præ-
sentem voluptatem putet sequi oportere: & ille non putat,
cum interim persequatur. Nam quod aiunt quidam, veram
esse illam opinionem non scientiam, in qua iudicia sua non
B possunt tenere, id quidem ad rationem nihil interest. Sunt
enim quidam eorum qui sunt in opinione, qui non pendent
animi, sed certo se rem scire existimant. Ita si ij qui sunt in o-
pinione, potius quàm ij qui rem sciunt & tenent, cōtra ac sen-
tiunt, faciunt propter leuem & imbecillè assensionè, nihil in-
ter scientiã intererit & opinionè. Non enim sunt apud quos-
dã minus firmæ in iis de quibus opinantur assensiones, quàm
apud alios in iis quæ ipsi sciunt. quod Heraclītus indicat. Sed
quoniã dupliciter aliquid scire dicimus (nã & is in quo scien-
C tia est, nec ea vitur, & is qui vitur, scire dicūtur) permultum
interest, isne qui præditus est scientia neque eam intuetur, ea
quæ non sunt facienda faciat, an is qui præditus est, eamque
intuetur. Hoc enim absurdū videatur, illud non itè, nisi agat
eam intuens. Iam cùm enunciationum sint duo genera, nihil
prohibet, eū qui vtrunq; genus teneat, contra ac sciat facere,
si ea quæ vniuersa est & generalis, vtatur, non quæ est de re-
bus singulis. Cadunt enim sub actionem res singulæ. Atque
etiam eius quod vniuersum ac generale est, sunt quædam dif-
D ferentiæ. Nam aliud in se ipse vertitur, aliud in rebus. veluti,
Omni homini sicca prodesse, & hunc esse hominem: vel sic-
cum esse hoc tale, vel illud. Verum tale hoc sit, aut non sup-
petit, aut certè eo non vitur. Tãta igitur ex iis generibus exi-
stet dissimilitudo & differētia, vt sic scire nihil absurdum sit,
secus mirabile videatur. Præterea fitum est in homine, vt alia
etiam ratione, atque iis quas modò commemoravi, scientiam
habeat. Nam ex eo quòd tenetur animo comprehensa, vsus
autem eius & exercitatio non adhibetur, dissimilem habitum
h iijj

cernimus, vt & teneatur res quodam modo, & non teneatur. E
 qualis est dormiētium, furioforum, & vinolentorum. Atqui
 ita sunt affecti omnes qui in aliqua sunt animi perturbatiōe:
 Nam & ab ira & libidine luxurioforum, & quibuscūq; eius ge-
 neris, nō solum animi perturbantur, sed etiam corpora, non-
 nulli etiā ad insaniam adiguntur. Pespiciuum est igitur, ita, vt
 hi sunt, affectos, esse impotentes. Nec vero sentētiarum com-
 memoratio earum etiam quæ dignæ sunt scientia, confirmat
 quenquem conuenienter sciētia ac sententiæ suæ viuere. Nā
 & qui his animi perturbationibus cōmoti sunt, sententias & F
 carmina proferunt Empedoclis: & qui primum discunt, ver-
 ba illi quidem cōiungunt & perpetuant, sed quæ non intelli-
 gant. Debent enim hæc animo insidere omnia: quod vt fiat,
 tēpore opus est. Quocirca qualis histrionū, talis iudicāda est
 impotentium oratio. Atq; etiam hoc modo causam ex natu-
 ra intueri licet, quòd cum assensionū aliæ in vniuersis rebus,
 aliæ in singulis, quarū sensus dominus est, cernantur: si ex iis
 fiat vna, necesse est animum intus præscribere, & vires eas,
 quarum omne opus in faciendo est, quod præscriptū sit, sta- G
 tim exequi. Vt si quod dulce est, omne gustandū: hoc autem
 dulce est, quod fit in rebus singulis, necesse est eum simul age-
 re, qui possit neque prohibeatur. Cum ergo inest de vniuersis
 opinio, quæ vetat ne gustes: alia autem, dulcia esse suauia om-
 nia: & alia hoc dulce esse, profecto hæc exequitur, quæ for-
 tassis erat cupiditas. Cū ergo hæc illud fugiendū monet, cupidi-
 tas cōtrā ad se rapit (potest enim omnes animi partes cōmo-
 uere) fit, vt à ratione quodā modo & opinione distrahatur a-
 nimus: nō quod sit per se contraria opinio, sed quòd solū for- H
 tuito. Nō enim rectæ rationi opinio cōtraria est, sed cupidi-
 tas. Quocirca nō sunt beluæ impotētes, propterea quòd rerū
 vniuersarum non habeāt sensum, sed rerum singularum mo-
 do visis & recordatione moueantur. Quemadmodum autem
 deleta ignorance, ad scientiam reuocetur impotēs, eadē ra-
 tio est & ebrioforum & dormientiū cōmunis, nō huius per-
 turbationis propria: quæ ab iis petenda est, qui natura rerum
 inuestigant. Quoniā autē extrema enunciatio est eius quod

A sub sensum cadit opinatio, actionumq; ac officiorū est propria: eam aut non tenet is qui perturbatione commotus est: aut sic certe eam tenet, vt sic tenere non sit scire, sed more vinolentorum Empedoclis carmina recitare. Et quoniam non sunt vniuersæ, extremæ enunciationes, neque ad scientiam æque valent ac vniuersæ: etiam quod Socrates quærebat contingere videtur. Neque enim tum cum adest quæ verè ac propriè scientia dicitur: sed ea quæ hauritur sensibus, animi perturbatio nascitur, aut ea distrahitur à perturbatione. Ac ho-

B minem quidem scientia præditum, & non præditum, intemperate viuere, quóque modo quis in scientia possit esse impotens, sit dictum satis.

IIII.

Deinceps dicendum est, vtrum sit aliquis absolute impotens, an aliqua ex parte omnes habeantur: tum si est aliquis, quibus in rebus cernatur. Illud igitur perspicuum est, continentes, constantes, impotentes, mollesque homines in voluptatib⁹ dolorib⁹que versari. Eorum autem quæ voluptatem efficiunt ac delectant, alia sunt necessaria, alia propter se sunt illa quidem expetenda, sed tamen

C exuperantiam habent. Necessaria quidem sunt, quæ ad corpus pertinent: quo ex genere sunt ea omnia quæ ad cibum vsumque venereorum referuntur. itémque ea in quibus temperantiam & intemperantiam locauimus. Alia non sunt illa quidem necessaria, sed ex se & propter se expetenda, vt victoria, vt honos, & opes, & quæ bona sunt & iocunda eiusdem generis. Ac eos quidem homines, in quibus cōtra rectam rationem quam tenent, horū modus nullus est, nō absolute impotentes vocamus, sed cum adiunctione pecuniarū, quæstus,

D gloriæ, & animi impotētes, nō sine adiunctione, vt dixi, quòd sint dissimiles, & ex similitudine nominentur. Qualis fuit is, qui vicit ludis Olympicis, in quo paulum admodū à propria communis differebat appellatio. Sed tamen diuersam fuisse, hinc perspicui potest, quod impotentia vituperatur nō solum quia peccatum sit, sed etiam quia aut omnino & absolute vitiositas quædam sit, aut aliqua ex parte. quod illorum contingit nemini. Eorum autem qui in corporis voluptatibus versantur, iis in quibus temperantem & intemperantem esse

dicimus: qui nō cōsultō & cogitato, sed incōsulte, & sine iudi E
 cio immoderatas voluptates sequitur: doloresque nimios fu-
 git, vt famis, vt fitis, vt caloris, & frigoris, eorumque omnium
 quæ in tactu gustatuque consistunt: is non cum adiunctio-
 ne, vt iræ, sed absolute impotens nominatur. Quod ex eo in-
 telligi potest, quia in his intemperantes esse dicuntur, in illis
 non dicuntur, Ob eamque causam in eodem impotentem &
 intemperantem ponimus, continentemque & temperatum:
 illorum vero neminem, quod in iisdem quodam modo volu-
 ptatibus doloribusque cernantur. Sunt in his illi quidem, sed F
 non eodem modo, sed illi consultō, hi inconsultō Itaque po-
 tius intemperantem appellari licet eum qui nulla, aut certe
 leui cupiditate incitatus, magnas & immodicas voluptates se-
 quatur, vel mediocres dolores fugiat, quàm eum qui idem fa-
 ciat magnis firmisque cupiditatibus impulsus. Quid enim il-
 le faciat, si iuuenilis libido exarferit, & in rerum necessaria-
 rum indigentia firma ægritudo? Sed quoniam cupiditates
 ac voluptates alię sunt in honestis & bonis (ex iis enim quę mo-
 uent & delectant, quædam sua vi & natura expetenda sunt, G
 alia his contraria, nonnulla media, quemadmodum suprà di-
 uisimus, vt pecunia, quæstus, victoria, gloria) in his omnibus
 cæterisque eiusdem generis & mediis, non quia eorū studio,
 cupiditate & amore teneantur homines, vituperantur, sed quia
 modum in eis finemque transeant. Itaque omnes, qui præter
 modum aut vincuntur eorum aliquo quæ suapte natura ho-
 nestæ sunt & bonæ aut eadem sequuntur. non laudantur. vt
 qui plus quàm ratio patitur vel gloriæ studet, vel liberis, vel
 parentibus. Nam & hæc in bonis sunt, & qui iis inserviunt in H
 laudē versantur. Sed tamē in his quoque est quædam exupe-
 rantia, si quis, vt Niobe, bellet cum Diis: aut quæadmodū Sa-
 tyrus ille, qui amans patris vocatus est, insano amore afficia-
 tur in patrem. Nimium enim insanire ille videbatur. Vitium
 igitur in his nullum versatur, propterea quod, vt dixi, vnum-
 quodque eorū in iis est, quæ per se expetuntur: sed eorum ni-
 miæ ac immodicæ prauæ sunt ac fugiendæ cupiditates. Itemque
 ne impotētia quidem. Est enim non modo fugiēda, sed etiam

A vituperanda impotentia. Ex similitudine autem perturbatio-
nis cū adiunctione vnicuiq; impotentia attribuitur, vt cū me-
dicum malum appellāt, malumq; histrionē, quem omnino &
absolute malū nunq̄ dicerent. Vt igitur hic malus dicitur, non
q̄ sit vitium vnumquodq; eorum, sed quia quadam proportio-
ne est simile: sic illic etiam existimanda est continentia & im-
potentia, quæ in iisdem quibus temperantia & intemperantia,
versatur. Eadem etiam ratione de ira dicimus. Quocirca cum
adiunctione iræ vel gloriæ & quæstus, impotentem dicimus.

B Sed cum aliqua iucunda sint natura, quorū alia omnino &
absolute, alia animantium hominumque generi voluptatē af-
ferunt, quædam non natura & per se, verum alia ex morbo,
quædam consuetudine, nonnulla vitiosa depreuataq; natura
nascuntur: licet etiam in his similes proportionē affectiones
cernere, vt beluarū, qualis fuit eius mulieris, quā incisis graui-
dis mulieribus foetus deuorare aiūt solitam: aut quibus ferunt
delectari efferatos circa Pontum quosdam homines, quorum
alios cruda, alios humana carne vesci confirmant, alios com-

C modare vltro citroq; liberos in conuiuuiis: aut quod ferunt de
Phalaride. Atque hæc quidem beluarum sunt similes affectio-
nes. Aliæ ex morbis furiaque nascuntur, vt in illo qui matrem
mactauit & comedit: & in eo qui conserui iecur. Aliæ partim
ex morbo, partim consuetudine gignuntur. vt pilorū euulsio-
nes & esus vnguium, carbonum etiam & terræ. Præterea libi-
dinosorum cum maribus concubitus. Aliis enim natura, aliis
consuetudine eueniunt. vt iis qui ab initio pueritiæ adhibent
consuetudinem. Ac eorum quidem quibus causam na-

D tura suppeditat, neminem impotentem solemus dicere: vt ne
mulieres quidem, quod non incubent, sed succubent. Itēq;
ij qui ex consuetudine in morbū incidere solent. Vt igitur im-
manitas & quæ beluarum similis est, sic singulæ hæc animi af-
fectiones finem vitij modumque transeunt. His autem si quis
teneatur constrictus, & vincat eas, aut ab iis vincatur, non sit
perfecta absolutaque impotentia, sed quædam par ac similis.
Quemadmodum ne is quidem habeatur impotēs, qui ira in-
citatus sit, sed in perturbatione eo modo esse dicatur. Omnis

V.

cum perinsignis vitiositas, amentia, timiditas, intemperantia, & duritia, vel ex feritate, vel ex morbo nascitur. Qui enim natus est eiusmodi, ut metuat omnia, etiam si mus strepitum edat, beluarum simili quadam ignavia timidus est habendus. & qui muscipulam vi morbi timeat, amentis que ij, qui à natura expertes rationis, solū sensu munus exequuntur immanes quidam beluarumq; similes habendi sunt. ut quædā genera barbarorum procul habitantium: at qui ex morbo ut comitiali, vel furia, morbofi. potest autem quis solum affectus esse, neque vincetur, ut si Phalaris filij vorandi cupidus, vel incredibili captus libidine, se coerceat & sustineat. Fieri etiam potest, ut quis vincatur à perturbatione: non solum sit in ea. Quemadmodū igitur vitium aliud est, quod naturam attingit humanam, quod idē absolute vitium dicitur: aliud cū adiunctione, quod beluarum sit proprium, vel ex morbo nascatur, non absolute: sic perspicuum est impotentiam esse aliam, quæ beluarū propria est, aliam eam quæ ex morbo nascitur. Absolute autem ea sola, quæ intemperantiam humanam committatur. Illud ergo iam quidem perspicuum est, continentiam G
& impotentiam in iis duntaxat versari, in quibus temperantia sit, & intemperantia: aliudque earum esse genus, quod ductum ex similitudine non absolute in aliis rebus cernatur.

VI.

Nunc ostendamus animi quàm cupiditatū minus turpem esse impotentiam. Ira enim parere illa quidē videtur quodam modo rationi, sed non attente eam audit, more ministrorum & seruorum eorum qui præpostere munia obeunt, qui antequàm omnia quæ præscribuntur, audierint, abeunt, deinde officio defunt. & ritu canum, qui prius quàm considerarint, H
fit ne is amicus qui pulsauit, allatrant. Sic ira seruo ac repentino naturæ motu incitata audit illa quidē rationem, sed præscriptione non intellecta, ad supplicium se ultionemq; cōuertit. Cum enim ratio vel visio potius contumeliam vel cōtemp-
tum subesse docuit, hæc tanquam sit collectū ratiocinatione, huic vel illi bellum esse inferendū, repente excandescit. At vero cupiditas, si ratio vel sensus modo moneat hoc vel illud esse suaue, inflammata rapitur ad perfruendas voluptates. Ita

- A quodam modo sequitur rationem ira, cupiditas non item. Est igitur turpior cupiditas. Quinetiam impotens animi quodam modo à ratione vincitur: ille autem non à ratione, sed à cupiditate. Iam ei potius ignoscendum est, qui cupiditates sequitur naturales, quoniam iis etiam omnibus quæ ex eo genere communes sunt: & quia communes. At iracundia & acerbitas à natura nobis potius tributa est, quàm cupiditates eæ quæ semper immensæ sunt & immoderatæ, & minus necessariæ. Vt ille qui cum verberaret patrem, & hanc rationem causamque attulisset: hunc suum & illum superiorem verberasse: producto filio, Hic etiam, inquit, ubi adoleuerit, me verberabit. est enim hoc nobis proprium, & hæreditarium. Et ille, qui cum à filio traheretur, eum iussit ad fores cōsistere: à se enim ad eum locum patrem esse tractum. Iam quo quisque maiore fraude & ex insidiis agit, eo iniustior est. Iracundus autem non agit fraude: neque insidiatrix est iracundia, sed aperta, & cupiditas est, ut aiunt. Venerem enim Cyprigenam insidias nectere ait
- C Homerus, baltheumque tribuit ei, in quo doli essent,

Fraus, animos quæ prudentum insidiata fefellit.

- Ita si iniustior est, turpior est impotentia, & ea quæ animi est, quæ eadem absolute impotentia & vitiositas vocatur quodam modo. Præterea nemo dolens paret libidini. At qui per iram facit, omnis dolens facit: & qui libidini obsequitur, libenter facit. Si igitur quibus rebus iustius offendimur, eadē sunt cum maiore iniuria coniunctæ, & impotentia cupiditatum. Neque enim ira dominante loci aliquid libidini relinquitur.
- D Ergo hoc iam perspicuum est, impotentiam cupiditatum animi esse impotentia turpiorem: in iisquæ voluptatibus & cupiditatibus esse continentiam ac impotentiam quæ ad corpus pertinent. Intelligenda est autem harum ipsarum distinctio. Aliæ enim sunt, ut initio diximus, humanæ & naturales, & suo genere & accessione: aliæ belluarum propriæ: quædam ex oblatso principio, morbisque gignantur, quarum in primis duntaxat sunt temperantia & intemperantia. Itaque nec temperantes belluas dicimus, nec intemperantes, nisi per metaphoram: etiam si aliud animantium genus alij præstet, petulantia,

contractione, & libidine omnia vorandi. Neque enim bel- E
 luarum vllum iudicium est vel consilium: sed vt furiosi exue-
 runt hominem ex homine, sic feræ deprauatæ sunt natura sua.
 Minus autem mala est feritas & immanitas quàm vitium: ter-
 ribilior non item. Neque enim in illis quod est optimum, de-
 prauatum est, vt in homine, sed inflexum est & incuruatum,
 nec vim obtinet. Similiter igitur facio vt si inanimum cū ani-
 mante conferrem, vtrum sit peius. Semper enim infirmior est
 & imbecillior eius prauitas, quòd principij sit expers. Ratio F
 autem principium est. Similis igitur sum, vt si quis iniustitiam
 cum iniusto homine compararet, quorum vtrunque quodam
 modo flagitiosius est. Nam homo si prauus sit, plura infinitis
 partibus detrimenta & incommoda quàm fera inferre potest.

VII.

In quibus autem voluptatibus quæ ad tactum gusta-
 tumque pertinent, ac doloribus, cupiditatibus & fugis, con-
 sistere temperantiam & intemperantiam suprâ exposuimus,
 iis potest quispiam ita esse affectus animo, vt ab iis vincatur,
 quæ etiam plerique superant: potest etiam ea vincere, à qui- G
 bus plerique vincantur. Horum qui in voluptatibus ita ani-
 mo affecti sunt, ille, impotens: hic, continens nominatur. In
 doloribus, hic, mollis & delicatus: ille, constans & patiens.
 Sunt autem & aliæ inter has locatæ animi affectiones, quan-
 quam magis ad vitiosas deflectere videantur. Et quoniam vo-
 luptates aliæ sunt necessariæ, aliæ non, vsque ad certum quen-
 dam modum: nimis autem & parum magnæ non sunt neces-
 sariæ. quod idem in cupiditatibus ægritudinibusque contin-
 git: qui immoderatas persequitur voluptates, aut quia magnæ H
 sunt, aut id facit de industria propter se, non propter aliud
 aliquid ex eis consequens, is intemperas habendus est. Quem
 quoniam necesse est nullius facti poenitere, idcirco est insa-
 nabilis. Omnes enim quos nihil poenitet, sanari nullo mo-
 do possunt. Qui autem deficit à modo persfruendæ volupta-
 tis, huic contrarius ponitur. At qui medius est, temperans
 nominatur. Eadem est ratio eius, qui dolores corporis de-
 clinat, non quia vincitur, sed de industria. Eorum autem
 qui non animi iudicio ducuntur, quidam voluptate rapitur,

- A alius molestiæ fuga, quæ cupiditatem consequatur. Ita inter se sunt dissimiles. Sed multo deterior videatur, si quis nulla aut leui cupiditate ductus, quàm si firma, aliquid faciat: & si quis nulla ira incitatus pulset & verberet aliquem, quàm si idem commotus fecisset. Quid enim facturus fuisse videtur, si fuisset incitatus? Ita peior est impotente intemperans. Eorum verò quos modò nominaui, alius mollis potius, alius intemperans appellatur. Contrarius autem est & continens impotenti, & molli ac delicato constans & patiens. Constantia enim & patientia in resistendo est: in vincendo continentia. Aliud est autem resistere, aliud vincere. vt aliud non vinci, aliud vincere. Quare expetenda quidem magis est continendi ratio, quam resistendi fortitudo. Qui autem à ratione deficit iis rebus, quibus plerique & obsistere possunt, & obsistunt, is mollis & delicatus habendus est (Delitiæ enim quædam animi mollietates est) vt si quis vestem trahat, ne quam in veste tollenda suscipiat molestiam & dolorem. Et qui imitatur ac fingit ægrum, non se miserum esse putat, cum sit misero par ac similis. Similis est ratio continentia & impotentia. Neque enim mirum sit aliquem esse, qui à firmis & immodicis voluptatibus doloribusque vincatur: quinetiam venia danda est, si quis obsistens vincatur, vt Theodecti Philoctetes ictus à serpente, vel Carcini Cercyon in Alope. Et vt homines qui tenebris conati, vniuersum effundunt, quod Xenophanto accidit. Sed si quis iis succumbat, quibus plerique possunt obsistere, id denique sit mirum, præsertim si neque natura neque morbo impeditus, possit obsistere. Qualis est in Persarum regibus molities, propter genus, foemina etiam à maris natura recessit. Atque etiam intemperans videtur, si quis est ad ludum propensior, qui etiam mollis dicitur: ludus enim leuamentum est, si quidem requies. At omnis qui ad ludum est procliuior, in iis est qui modum requietis transeunt. Impotentia autem alia ex temeritate, alia ex imbecillitate gignitur. Alij enim consilio capto, non seruant neque tenent id quod statuerunt victi & debilitati obiecta specie voluptatis. Quidam quia nihil se neque rationem consuluerunt, à perturbatione

rapiuntur. Nonnulli enim quemadmodum quasi titillati antè & deliniti blanditiis voluptatis non succumbunt, sic quum præsenſerunt & prouiderunt, excitaruntque & se & rationē, nunquam à perturbatione vincuntur, siue ſensum ſuauiſſimate quadam demulceat, siue aſperitate deterreat. Maxime autem acutorum & atra bili hominū eſt temeraria impotentia, quoniam illi propter celeritatem, hi propter vehementiam, rationem & iudicium ſuum non retinēt, hoc ipſo quod viſionem & ſpeciem obiectam animo facile ſequantur. F

VIII.

Quoniam autem, vt dixi, ſactorum ſuorum non pœnitent imtemperantem, quippe qui permaneat in ſententia, impotentem vero quodam modo pœnitet: idcirco non ita eſt vt quærendo diſputauimus, ſed hic ſanabilis eſt, illi nulla ſanitas adhiberi poteſt. Simile eſt enim malum hoc aquæ intercuti & tibi: impotentia hiſ hominibus, qui morbo comitiali afflictiſſantur, propterea quod aſſidua illa & ſempiterna, hæc non aſſidua eſt improbitas. Omninoque ex alio genere impotentia eſt, ex alio vitium: vitium enim omne occultum G eſt, non eſt occulta impotentia. Atqui horum ipſorum meliores ij qui à ratione deſciſcunt, quàm ij in quibus eſt ratio, & ſententia, neque in ea permanent: ſiquidem à minore perturbatione victi iacent, neque id inconſultò, vt alteri. Eſt enim impotens iis ſimilis hominibus, qui & cito, & pauculo vino epoto, & minore quàm plerique, incidunt in ebrietatem. Ac impotentiam non eſſe idem quod vitium, niſi forte aliqua ex parte, hinc perſpici poteſt, quòd illa non eſt cum animi iudicio & propoſito coniuncta, vitium eſt. Eſt inter H hæc tamen in actionibus quædam ſimilitudo, vt illud Demodoci in Mileſios, Mileſij non ſunt illi quidem inſipientes, ſed tamen eadem quæ inſipientes faciunt. Et impotentes quidem cum non ſint iniuſti, faciunt tamen iniuriam. Quoniàmque hic eiufmodi eſt, qui propterea quòd ſibi non perſuaſerit, immoderatas quaſdam etiam contra rectam rationem corporis voluptates perſequatur, ille autem ſibi induxerit animū, quod ſit eiufmodi qui eas ſequatur; ille facilè deſiſtet de ſententia, hic nō deſiſtet. Nam & virtus omnium principium

A conseruat, & vitium labefactat . Principiū autem actionis & officij, id est quo referūtur omnia, vt in Mathematicis ea, quæ ponuntur. Vt igitur illic, ita hic principia non docet ratio, sed virtus vel quæ insita est natura, vel à more perfecta, bene sentire docet de principio. Est igitur eiusmodi temperans: cui est intemperans contrarius. Est etiam alius qui propter perturbationem à recta ratione desciscit, quem vt ne agat ex rationis præscriptione, impellit perturbatio: eadem vt ei certum sit & destinatū, eius generis voluptates persequi oportere, non vincit. Hic impotens nominatur, qui & melior intemperante est, nec planè improbus. Saluum enim in eo & integrum est principium, quo nihil in nobis est præstantius. Huic autem repugnat alius, qui permanet in sententia, à qua eum nulla potest dimouere perturbatio. Ex quo perspicuum est, hanc in bonis, illam in malis esse animi affectionem. Vtrum igitur in quavis sententia permaneant continens, & in quolibet proposito, an in recto & honesto? Et impotens, vtrum non in qualibet sententia permaneant, & institutum quodlibet non sequatur, an falsum duntaxat rationem teneat & non rectum institutum? vt initio quæsitum à nobis est: an fortuito in quavis, per se in vera ratione & sententia ille permaneant, hic non permaneat, quæstio est. Si quis enim hoc propter illud expetat vel sequatur, per se & propter se hoc persequitur & expetit: fortuito illud superius. Omnino autem & absolute dicimus expeti id, quod propter se expetatur. Ita in qualibet hic sententia permanet quodāmodo, ille ab eadem abducitur, ac propter se in vera permanet. Sunt autē qui in sententia permanēt, sunt etiam quos pertinaces vocant, quales sunt ij qui desistunt agrè à sententia. Hi simile quiddam habent continenti, vt prodigus liberali, & audax forti, cum ab eo absint distentque plurimum. Qui enim perturbatione aut cupiditate nō abducitur à sententia, is continens dicitur, quandoquidem si ita res ferat, desistet facilè à sententia continens. Illi verò non ratione ducti mutant sententiam. Nam se vltro cupiditatibus offerunt plerique & inflammati voluptate rapiuntur. Pertinaces autem sunt, sententiæ suæ defensores, & indocti & agrestes. Ac sen-

IX.

tentiæ suæ defensores, in eò vel voluptatem sequuntur vel do- E
 lorem. Voluptatem enim ex victoria percipiunt, si non dimo-
 ueantur de sententia; & ferunt iniquo animo, si sua, quasi de-
 creta tollantur & infirmantur. Ita sunt illi quidem impoten-
 ti quàm continenti similiore. Sunt etiam qui non stant in eo
 quod statuerunt, nõ propter animi impotentiam, vt in Philo-
 ctete Sophoclis Neoptolemus, qui propter voluptatem eam
 que honestam non permanfit in sententia. Nam verum enun-
 ciare, honestum illi fuit, cū illi mentiri induxisset Vlyffes. Ne F
 que qui voluptatis causam nisi obscenæ aliquid faciunt, omnes
 continuo vel intemperantes vel scelesti, vel impotentes sunt
 habendi. Quoniam autem est aliquis eiusmodi, qui minorem
 quàm sat sit, corpore voluptatem percipiat, quique cum sit eius-
 modi non permanet in sententia: fit, vt inter eum & impo-
 tentem, medium locum obtineat continens. Nam & propter
 vim quandam maiorem non seruat rationem impotens, &
 hic propter minorem. At verò continens sic suum iudiciū
 retinet ac ratione, vt ab ea nulla vi nulloque impetu possit G
 deiici. Quoniamque in bonis est continentia, ambas necesse
 est contrarias animi affectiones esse in malis. Quod perspi-
 cum est quidem certè: sed quia altera in paucis atque raro
 animaduertitur, idcirco vt temperantia intemperantiæ mo-
 dò repugnare videtur, sic continentia impotentia. Et quo-
 niam multa dicuntur per similitudinem, continentia quoque
 temperantem similitudine quadam consecuta est. Vt enim
 continens sic temperans eiusmodi est, qui nihil quod rationi
 sit contrarium, faciat propter eas, quæ ad corpus pertinent vo H
 luptates. Sed hoc interest, quòd in illo insunt, in hoc nullæ
 sunt prauæ cupiditates: & quòd hic eiusmodi est, qui nulla
 contra præscriptum rationis capiatur voluptate: capitur ille
 quidem, sed non rapitur. Similes etiam sunt inter se intempe-
 rans & impotens, cum sint & dissimiles, quoniam vterque vo-
 luptates corporis percipit, sed ille sentit percipiendas esse, hic
 non putat. Neque verò vnus idemque vnà prudens ef-
 se potest & impotens. Nam qui prudens sit, eundem etiam bo-
 num virum esse ostendimus. Præterea non ex eo solum pru-

X.

- A** dens nominatus est, quòd intelligat, sed ex eo etiam quòd vñ rerum valeat ad actiones & officia. Atqui non est idoneus ad rerum actionem impotens. Ingeniosum quidem hominem nihil prohibet impotentem esse. Itaque nonnulli videntur interdum prudentes, etiam impotentes, propterea quòd, vt superioribus libris ostendimus, inter ingenium & prudentiam intersit, & quòd finitimi sunt hominum sermone, sed eorum
- B** propositum est dissimile. Nec verò debet impotens ita affectus esse animo, vt qui scit, & contemplatur, sed vt dormientes & furiosi. Idemque voluntate sua facit omnia (scit enim quodammodo & quid & cuius rei causa agat) sed minimè est improbus. Rectum enim est in eo animi iudiciu. Quocirca improbus aliqua ex parte est, non iniustus, cum non fraude, neque ex insidiis agat. Eorum enim quidam non stant in eo quod iudicarunt, furiosus autè non deliberat omnino. Similis est igitur impotens ciuitati, quæ statuit illa quidem quæ sunt præclara omnia, legesque habet & bonas & salutare, sed nulli paret. Id quod Anaxandrides facetè dixit, Ciuitas leges condit, quas non tuetur ipsa. Improbis autem ei, quæ seruat illa quidem leges, sed malas & perniciosas. Sed in eo quod multitudinis vires vincit, omnis & continentia & impotentia cernitur. ille enim diutius, hic minus diu perstat in sententia quæ vires ferant plurimorum. Faciliusque impotentia sanari eorum potest, qui a trabili tenentur, quàm eorum qui statuunt, nec stant in eo quod sit iudicatum. Et ij qui consuetudine, quàm qui natura impotentiam compararunt. Est enim facilius consuetudinem mutare, quàm naturam: quippe cum propterea sit molesta consuetudo, quòd ad naturam proximè accedat. Id quod etiam Euenus Poëta carminibus tradidit, Consuetudo valet, longos mansura per annos: Illaque naturam, vires si sumpserit, æquat.

Ac continentia quid sit, quid impotentia, quid constantia & mollities, quam hæc inter se rationem habeant animi affectiones, iam expositum explicatumque est. Voluptas autè quid sit, quid dolor, quæque eorum vis & natura, Philosophi ciuile est

XI.

i ij

tenere & cognosse:quippe cùm is sit finis beatæ vitæ quasi ar E
 chitectus,quem intuentes alia in bonis, alia in malis esse cen-
 seamus. Iam verò cùm virtutes & vitia more perfectæ, in vo-
 luptate ac dolore inhærere posuerimus, plerique etiam cum
 voluptate vitam beatam coniunctam esse affirmant hæc no-
 bis de voluptate & dolore etiam necessario suscipiēda dispu-
 tatio est. Itaque *μακρότης*, id est beatam, & *ἡρεσὶς χαίρειν* nomi-
 narunt. Sunt igitur, qui nullam voluptatem bonum esse cen-
 sent, neque propter se, neque propter aliud: quod non idem F
 sit bonum & voluptas. Alij nonnullas in bonis numerāt, mul-
 tas in malis. Tertia etiam est sententia eorum qui asserunt,
 & si omnes in bonis sint tamē non posse summum bonum in
 voluptate numerari. Omnino quidem non est bonum vo-
 luptas, quòd voluptas omnis sit motus quidam, qui cum sua-
 uitate quadam naturam mouet, & ad eam affluit & illabitur.
 Neque enim ex eodem genere sunt motus & finis, vt nulla in
 ædificando suscepta opera, domus vocatur. Præterea & tem-
 perans voluptates fugit, & prudens sequitur id quod dolo- G
 re vacat, non quod voluptatem efficit. Impedit etiam volup-
 tas consilium, eoque magis, quo maior sit, vt luxuriosorū.
 qui enim in ea sit, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil co-
 gitatione consequi potest. Iam verò nulli arti quasi materia
 quam tractet & in qua versetur, subiecta est voluptas, cùm
 interim omne sit artis opus in bonis. Præterea voluptatem
 & pueri persequuntur & beluæ. Nam non omnes esse in bo-
 nis, hinc perspicitur potest, quòd earum quædā obscenæ sunt,
 & vt probra obiiiciuntur, & quòd nocent. Quædam enim H
 eorum quæ sensum dulcedine quadam permulcent, morbos
 asserunt. Non esse autem in voluptate summum bonū, quòd
 non finis sit, sed ortus. Atque hæc ferè sunt quæ de volupta-
 te asserunt. Ex quibus nō effici, vt voluptas ne sit bonum,
 neq; summum bonum, primum & hoc intelligi potest, quòd
 cùm duplex sit bonum, alterum, quod absolute & per se bo-
 num sit, alterum, quod alicui bono sit & vsui, eodem etiam
 modo naturæ & habitus consequentur. Ita & motus & ortus.
 Quæque malè videtur, perfectè & per se malæ sunt, alicui nō

A sunt, sed expetendæ. Quædã verò certo cuidam voluptati nõ sunt, sed aliquãdo, & perexiguo tẽpore, expetendæ nõ item. Aliæ non sunt voluptates, sed videntur omnes eæ, quæ cũ dolore coniunctæ sunt, & remedij causa adhibentur, quales sunt ægrotorũ. Deinde cum bonorũ aliud sit actio, aliud habitus, quæ ad constitutionẽ habitus naturalis pertinent, accessione ac fortuito sensus mouet atq; delectat. Est autẽ in cupiditibus actio reliqui habitus atq; naturæ. Sũt enim quæ dolore & cupiditate vacat voluptates, quales sunt quæ cognitiõis cõ

B tẽplationisq; causa percipiũtur, tũ cum natura nihil desiderat. Quod ex eo perspici potest, quia nõ eisdẽ rebus voluptatem pariẽtibus delectatũr homines, tũ cum natura expleta & satiata est, & cũ tranquilla ac sedata, sed cum tranquilla est, iis quæ per se voluptatẽ pariũt delectatũr: cũ satiata, cõtrariis. Nã & acris & amaris tũ delectari solẽt, quorũ nihil suapte natura gratũ est, neq; absolutẽ iucundũ. Ita ne voluptates qui dẽ. Vt enim quæ habent delectationẽ inter se differunt, sic eæ etiam quæ ex illis percipiuntur voluptates. Nec verò aliud a-

C liquid necesse est voluptate esse præstatiũs, vt nõnulli asserũt, videlicet finẽ motus. Neq; enim sunt in motu voluptates, nec copulatę sunt omnes cũ motu: suntq; potius actiones & finis. nec dũ gignũtur eueniũt, sed cũ ad vsus adhibetũr. Nõ est etiã finis omnibus alius propositus, sed iis modò, quę ad perfectionẽ naturæ pertinet. Itaq; illud nõ est præclarẽ dictũ, Voluptatẽ esse motũ quẽdã cũ suauitate ad sensus affluetẽ, sed definienda fuit potius, actio esse habitus naturę congruentis: & pro illo, ad sensus illabens, non impedita. Quãq; motus

D quidã videtur esse, q̃ propriẽ & verẽ sit in bonis, cũ præsertim actionem motũ esse putet, & sit aliud. Nã quod aiũt, malas esse, propterea quòd morbos pariãt nõnullæ res, quæ voluntatem efficiãt, idem valet cõtra salubria, quorũ quædam rei nummariaẽ obsunt. Hac quidẽ ratione vtraq; erunt inutilia. Atqui ex hoc quidẽ non sunt praua estimãda, quoniã cognitio etiam rerũ nocet interdum valetudini. Neq; verò prudentiam aut habitum vllum impedit, quę ex quaque re percipitur voluptas, sed absurde. Etenim quę ex discendo & cõtem-

plando capiuntur voluptates, in iis inuitamenta quædam in- E
sunt, quibus magis ad discédū cognoscendūque moueamur.
Quod autem afferūt arti nulli voluptatē, quasi materiā quam
tractet esse propositā, præclarè cecidit. Neq; enim vllius alte-
rius actionis ars est, sed potius facultatis. Quāq; voluptatis vi-
dentur esse vnguētaria & culinaria. Quod verò aiunt, tempe-
rantem fugere voluptates, prudentēq; sequi, vitā dolore va-
cantem, pueros autē & beluas voluptatē persequi, hæc vna ra-
tione omnia refellūtur. Sunt enim, vt diximus, nonnullæ per
se bonæ & honestæ, aliæ non honestæ, quas pueri ac belluæ se F
quuntur: prudens autem earum vacuitatem, quæ cum cupi-
ditate & dolore coniunctæ sunt, quæ eadem ad corpus perti-
nent. (hæ enim sunt ex eo genere) & intemperans eas nimias,
ex quibus intemperans nominatus est. Itaque moderatus vir
eas fugit, quoniam sunt & temperantis quædam propriæ.

XIII.

Hoc etiam inter omnes constat, dolorem malum esse atq;
fugiendum. Nam alius absolutè malum est, alius quia est impe-
dimento. Quod autem ei contrarium est quod fugiendū sit,
quia fugiendum est atque malum, omne id bonum. Est igitur G
bonum voluptas. Neque enim ita processit refutatio, vt dissol-
uebat Speusippus, vt maior res minori cōtraria sit & pari. Ne-
que enim dicas voluptatem idem quod malum quoddam ef-
se. Sed nihil prohibet summum esse bonum quandam volu-
ptatem, etiam si nonnullæ numerentur in malis, vt si pernicio-
sæ sint aliquæ scientiæ, tamē sit aliqua in bonis scientia. Quin
etiam si ab vnoquoq; animi habitu proficiscātur, nō impedi-
tæ actiones, siue in omniū actione sit beatitudo, siue in earum
aliqua nō impedita profecto eam necesse sit expeti maximè. H
Atqui hoc ipsum est voluptas. Ita erit summum bonū quæ-
dam voluptas, etiam si aliquæ in malis ponātur omnino. Ob
eāque causam beatam vitam & iucundam ducunt omnes,
& cum voluptate coniungunt, nec iniuria. Nulla enim actio
si impedita sit, perfectā esse vllō modo potest. Beatitudo autē
vndiq; perfectum quiddam & absolutū ponitur. Quocirca
corporis bonis & externis atq; fortuna eget beatus, vt ne hæc
impediri possint. Quia autem beatum eum dicūt, qui eculeo

- A** torqueatur, maximisq; opprimatur calamitatibus, dum modo vir bonus sit: seu voluntate sua, seu inuiti, nihil dicunt. Videtur autem quibusdam beata vita idem esse quod secunda fortuna, hoc ipso quod externis bonis sit opus. Non ita est. ea enim si immoderata est & immensa, impedimento sit beatæ vitæ, nec iam fortassis prosperitas appellari debeat. Est enim eius in beata vita certus quidam modus terminusque retinendus. Sed voluptatem quidem esse summum bonum quodammodo, hinc intelligi potest, quod eam omnes homines & beluæ sequuntur. Nec opinio quidē certē omnino nulla esse potest, quam tot populi claram illustrēque reddiderunt. Sed quoniam nō eadem est aut videtur natura affectiōve optima, idcirco non eandem omnes sequuntur voluptatem, sed tamē voluptatem omnes, non quam putant quidem, autem nominarent, sed tamen eandē fortassis persequuntur. Est enim natura diuinum quiddam insitum omnibus. Sed nominis hæreditatem sibi vendicarunt & sumpserunt ad corpus pertinentes voluptates, q̄ ferē ad eas procliuēs sint omnes, earūque sint
- C** participes. Quoniā igitur hæ solæ notæ sunt, idcirco has solas esse putant. Illud etiam perspicuum est, nisi sit voluptas bonū & actio, nō posse iucūde viuere beatum. Quamobrem enim eam desideret, si non sit in bonis? Atqui in ea etiam cum dolore potest viuere. Neque enim dolor bonum sit aut malū, nisi etiam voluptas sit. Ita quamobrem eū fugiat? Non igitur quidem iucūdior ac suauior sit vita boni viri, nisi etiam eius sint actiones. De iis autem voluptatibus quæ ad corpus pertinent, iam differendum est nobis, quoniam quidam nonnullas
- D** voluptates vehementer expetendas dicunt, vt sunt honestæ ac liberales: non corporis, nec in quibus versatur intemperās. Quid est igitur, cur dolores contrarij sint in malis? siquidem malo bonum est contrarium. An quia quod malum non est, idem etiam bonum est, ita sunt necessariæ in bonis? an ad certum aliquem vsque terminum & modum sunt in bonis? Nā quibus in affectionibus motionibusq; transire modum non licet, nec in voluptate licet: quibus licet, & in voluptate. Voluptatum autem corporis est quædam immoderata copia

& exuperantia, & malis in eo cernitur, q̄ immodicè his per- E
 fruitur, nō necessariis. Omnes enim modo quodam & epulis
 delectantur, & vino, & libidine, sed non vt ratio postulat. Cō
 tráque fit in dolore. Neque enim quispiā nimium dolorem
 fugit, sed dolorē omnino: quippe cū ei non sit quod nimiū
 est, contrarius, sed ei qui quod immoderatum est ac nimium
 persequitur. Et quoniā non solum verum enunciandum est,
 sed causa etiam afferenda est, cur quicque falsum sit (hoc enim
 ad fidem valet. Nam cū apparet consentaneum esse, quam-
 obrem visum sit verum quod verum non esset, tum id facit, vt F
 verò magis assentiamur) idcirco afferenda ratio est, cur volu-
 ptates corporis magis expetendæ esse videantur. Ac primum
 quidem certè, quod depellunt dolorē. Itaque cū maioribus
 quibusdam doloribus excruciat̄, tum quasi medicinā quā-
 dam, singularem corporis voluptatem persequūt̄. Quoniā
 autem vehementes curationes adhibentur, idcirco eas perse-
 quuntur, propterea quod ex aduerso contrarium speciem sui
 exhibeat. Non igitur bonū videtur voluptas, vt dixi, his dua-
 bus de causis, quod aliæ sunt actiones deprauatæ naturæ: aut G
 simul vt orta est, qualis est ferarum, aut consuetudine, vt flagi-
 tioforum hominum. Aliæ sunt medicinæ & curationes eius
 quod desideratur, quas melius est adesse quàm gigni. Quādā
 quoniam cū perfectæ sunt, percipiūt̄, fortuito sunt bonæ
 & honestæ. Iam percipiuntur ab iis qui aliis affici nō possunt,
 hoc ipso quod firmæ sunt & vehementes. Itaque sitim quan-
 dam sibi ipsi obsonat & comparāt. quæ si nemini noceant, ca-
 ret reprehensione: sin noceat, est in vitio. Neque enim præsto
 sunt aliæ quibus perfruāt̄, quorum neutrum molestum est H
 plerisque natura. Sunt enim in perpetuo labore animantia, vt
 etiam naturalis ratio declarat, quæ cernere & audire molestū
 esse docet, sed assiduitate quotidiana vt aiunt, & consuetudi-
 ne sensuū assueuimus. Similitérque in adolescētia homines ita
 affecti sunt propter crescendi consuetudinem, vt vinolēti: &
 iucunda est adolescentia. At verò qui atra bili sunt natura, ij
 semper requirūt desiderātque medicinam, quod eorum cor-
 pus continenter pungatur, propter temperationem & in fir-

A mis sint cupiditatibus. Atqui abiicit dolorem, quævis etiam dum vehemens sit dolori aduersaria voluptas, ob eamque causam homines intemperantes fiunt & flagitiosi. Quæ autè vacant dolore voluptates, earum nullæ sunt exuperatiæ, quo ex genere sunt quæ ex iis gignuntur, quæ habet suapte natura, non fortuito & casu, oblectationem. Dico autè fortuitam habere oblectationem ea, quæ medicinam faciunt. Nam quod accidit, ut curent, quoniam vis alitrix reliqua est, quæ agit aliquid, idcirco efficere videntur voluptatem. At vero suapte natura voluptate afficiunt, quæ eiusmodi naturæ actionem perficiunt & absoluunt. Res autè nulla nos semper eadè delectat, quod non est natura nostra simplex, habet quæ in se quiddam admixtum, dispar sui ac dissimile, quo eam interire necesse sit. Ità si quid pars altera faciat, id continuo à natura alterius sit alienum. Sin exæquet, nec iucundum est quod agitur, neque molestum. Nam si natura simplex sit alicuius, eadè semper ex actione summam capiat voluptatem. Itaque semper una deus, eaque simplici voluptate perfruitur. Non enim motionis tantummodo est actio, sed etiam stabilitatis; & magis est in stabilitate voluptas, quam in motu. Fit autem nescio quo vitio hominum, ut, sententia Poetæ, rerum omnium nihil iucundius mutatione, nihil suavius esse videatur. Ut enim homo malus facile huc atque illuc impellitur: sic etiam natura ea quæ eget mutatione, quoniam nec simplex est nec recta. Dictum est de continentia, de impotentiâ, de voluptate & dolore, quid etiam sit vnum quodque eorum, quodque modo eorum aliqua in bonis sint, alia in malis. Superest ut de amicitia dicamus.

D

ETHIC. ARISTOT.

LIB. VIII.

Equitur ut deinceps de amicitia dicendum esse videatur: quandoquidè aut virtus quædà est, aut cum virtute copulata. Eadem etià ad usum vitæ est necessaria maximè. Nam quis est, qui velit, ut ne diligat quæquâ, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omni rerum abundantia vivere?

I.

Etenim vt quisque maximè opibus, principatu & potestate excellit, ita in amicitiiis expetendis colendisq̃ue maximè excellit. Quis enim esset tantus fructus in prosperis rebus sublata benignitate, quæ & in amicos extat maximè, & amplissimis laudibus afficitur? Aut quo tandem modo, sine amicis custodiri cõseruariq̃; possent? quarum possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam. In paupertate etiam, cæterisq̃ue asperis rebus omnibus, amicorum bonitate perfugium solum putant cõmune esse omnium. Iam & adolescentes in officio continent amici, & senibus ad obsequium præsto sunt, easq̃ue vitæ actiones fungendas, quibus propter imbecillitatem deesse coguntur: & constanti ætati comites se ad præclara honestaq̃; facinora præbent. Etenim si duo vnà iter faciant, & maiora animo ac mente agitare, & plura cõficere possunt. Ac mihi quidem certè videtur natura esse inter natos & parêtes: quod non solum in hominibus animaduerti potest, sed in auibus etiam animantibusq̃; plurimis, iisq̃ue omnibus, qui quodam gentilitatis iure sunt ac societate coniuncti. Sed hoc in homine est multò euidētius ex iis laudibus quibus eos afficimus, qui aliis G consulunt. Cernere etiam licet in erroribus, quàm sit omnis homo homini coniunctus & amicus. Videturq̃ue amicitia Rempub. continere, & maiore, quàm iustitia, in studio fuisse legum latoribus. Nam cùm amicitia sit concordia similis, & hanc maximè sequuntur illi, & seditionem quæ ei inimica sit, omni ratione extermināt. Quòd si amicitia inter omnes esset, nihil esset q̃ iustitiā desiderent. At si iusti essent, tamen amicitia præsidium requirerent. Et quod ius præstātissimum est, id amicitia & charitate contineri videtur. Nec verò res est solum H necessaria, sed honesta etiam atque præclara. Nam & eos laudamus, qui amicos diligunt, & à multis diligi præclarū ducimus, & nonnulli etiam viros bonos eosdē amicos putant. Sed de ea inter Philosophos multa dissensio est. Alij enim eā similitudinem quandā ponunt, & amicos similes. Ex quo prouerbia facta sint, Pares cū paribus facillimè cõgregantur, & Graculus cum graculo, & cætera generis eiusdem. Alij contrà figulos aiūt ita esse inter se animatos, eorūque causas longius

A & à natura studiosius petunt. Euripides quidem, Terram ait cumſi eca eſt, deſiderare imbrem: Cœlum autem cum magna aquæ copia abundat, terram expetere. Et Heraclitus, Contrarium vtile, & Ex rebus diſparibus & diſſimilibus pulcherri- mum cōcentum effici, & Diſcordia effici omnia. Ab his cum multi alij, tum Empedocles diſſentit. Nam pares cum paribus facillimè congregari. Quæſtiones igitur naturales quoniam non ſunt huius diſputationis, omittamus, & eas quæ naturam attingunt humanam, quæque ad mores perturbationeſque a-
 B nimi pertinent tractemus. veluti, vtrum in omnibus ſit ami- citia, an inter malos eſſe non poſſit: & num ſit vnum modo ge- nus amicitia, an plura. Qui enim vnum eſſe putant quod acceſ- ſionem & deceſſionem admittat, nō ſatis magno illi quidem argumento nituntur. Habent enim acceſſionem & deceſſio- nem multa quæ genere inter ſe diſſerunt, de quibus ſuprà di- ximus.

II.

Hæc autem facilè intelliguntur, ſi quid ſit a-
 mabile cognouerimus: quippe cum non videantur diligenda omnia, ſed ea duntaxat, in quibus ineſt cauſa diligēdi: in qui-
 C bus ſunt, bona, iucunda, & vtilia. Vtilia autem ſunt, ex qui- bus vtilitas aliqua percipitur, vel conſequitur voluptas. Ita in eo quod amabile eſt vel vtilitate n, vt finem, ſequimur, vel vo- luptatem. Sed vtrum id quiſq; diligit, quod abſolutè bonum eſt, an quod ſibi bono eſt, quæſtio eſt: quoniam hæc interdum inter ſe diſcrepant. Itémque de iucundis rebus quæri poteſt. Videtur autē id vnusquiſq; amare, quod ſibi bono eſt. Quod verò perfectè abſolutèque bonum eſt, per ſe omne amabile. Vnicuique, quod ſibi quiſque bonum iudicat. Quod autem
 D cuiq; bono ſit, nō id quiſq; diligit, ſed quod eſſe videatur. Ni hil intereſt, quoniam erit amabile quod videatur. Quoniam autem ab his tribus omnes cauſæ diligendi proficiſcuntur, cū iis quidem quæ inanimata ſunt, nemini eſſe amicitia dicitur. Non eſt enim mutuus amor in eis, nec ea volunt bonis affici. Rideat enim, ſi quis vinum bonis affici velit, ſed integrum, ac ſaluum omnes volunt, ad vſus ſuos. Atqui omnes aiunt oportere amicum velle bonis affici, eius cauſa, nulla vtilitate quæſita. Qui autem ita volunt amicos abundare bonis, eos

III.

beneuolos appellant, si idem ab illo vicissim non fiat. Beneuo-
 lentiā enim aiunt in iis, qui vicissim idem faciunt & accipiūt
 amicitiam esse. Sed nunquid eò addēdum est, si non sit occul-
 ta? Multi enim propter bonitatis vtilitatisque opinionē, etiam
 eos quos nunq̃ viderunt, quodam modo diligunt. fieriq; po-
 test, vt eorū aliquis sic in hūc sit animatus. Quocirca hi bene-
 uolentia inter se illi quidem cōiuncti videntur esse. Sed ami-
 cos quis eos dixerit, cum quēadmodum inter se animati sint,
 ignorēt? Amici ergo & beneuolentia inter se apertè colligati
 debēt esse, & se velle vltro citroq; bonis affici: cum se nō igno-
 rent, propter vnum aliquid eorū quæ dicta sunt. Sed quo-
 niā hęc inter se genere differunt, amores etiā & amicitia dif-
 ferunt. Sunt enim tria amicitia genera, quæ rebus amabilibus
 æquabiliter, paritēq; respondēt. Est enim suus cuiusq; generis
 mutuus amor haud obscurus. Et qui intē se diligunt, alteri al-
 teros se bonis affici volunt, quia diligūt. Ac ij quidē qui vtili-
 tatis causa fingunt amicitias, nō propter se causaq; sua inter se
 amant, sed quia vtilitas aliqua vtrinq; pariat. Eadem est ra-
 tio eorū, qui amicitias colūt propter voluptatē. Non enim fa-
 cetos propterea diligunt, quia probi sint, sed quia delectent. G
 Quapropter & ij qui vtilitatis causa amicitias sequuntur, suis
 cōmodis: & ij qui delectationis causa, amorē sua ipsorū volu-
 ptate metiuntur. Nec quia boni sunt, coluntur: sed quia fru-
 ctuosi & iucundi. Sunt ergo hęc fortuita & fucata amicitia,
 quoniā nō idcirco qui diligitur colitur, quia sit probus: sed
 quia vel vtilitatis præbitor sit, vel minister libidinis. Quocir-
 ca celeriter hęc quidē tales amicitia dirimuntur. quippe cū
 pares ac similes illi qui hęc sequūtur, minus permaneāt. Ete-
 nim si iam nō sint voluptati nec vtilitati, ab amore desistūt. H
 Et quoniā vtilitas nō permanet, aliāsq; alia paritur, eo quod ami-
 citiā cōstituerat sublato, amicitia etiā dissoluitur, q̃ illis amici-
 tia cum illis rebus intercederet. Cuius generis amicitia maxi-
 mē in senibus vigere solet. Non enim id ætatis homines volu-
 ptatē in amicitia, sed vtilitatē sequuntur. atq; homines corro-
 boratis iam confirmatisq; ætatibus, & adolēcentes ij omnes,
 qui emolumentum & fructum sequuntur. Cūque non ad-

- A modum eiusmodi homines cōmunionē vitæ cōsociantur (interdū enim ne affabiles quidē iucundosq; se esse volunt) sit, ut ne hanc quidē vitæ consuetudinē desiderent, nisi ex ipsis fructus vtilitāsque capiatur. Manēt enim iucundi tandiū, quandiu sperāt se aliquē fructū esse capturos. Quo in genere hospitalitatem ponunt. At verō adolescentū amicitia voluptatis causa omnis cōstituta videtur esse. Eorū enim cū omnis in libidine & perturbatione vita cōsumitur: tū ex quo capiant voluptatem, eamque in præsens, id omne vel studiosissimē persequuntur. Et quia mutata ætate alia sequuntur quæ delectet, idcirco repente & amici fiunt, & ab amore desistunt. Nam eorum amor sæpe vnā cū voluptate deponitur, cuius cita est & repentina mutatio. Atque etiā adolescentes ad foedū amorē propensi sunt. magna enim pars foedi amoris in perturbatione & voluptate ponitur. Itaque & cito diligūt, & ab amore desistunt sæpe eodē die mutata sentētia. Hi vnā versari totos dies cupiunt, & vitæ societate coniungi, quæ isto modo eis adsint omnia quæ ad amicitiam pertinent. At verō perfecta illa amicitia est, qua viri boni pari virtute præditi inter se cōiuncti sunt & copulati. Hi enim vltro citroque bonis se affici volunt, quia sint boni: boni autem sunt sua sponte. Quia autē amicos affici bonis cupiunt illorum causa, ij maximē amici habēdi sunt. Sunt enim suapte sponte ita affecti animo, non temerē neque casu. Manebit igitur horum amicitia tandiū, quādiu boni futuri sunt. At virtutis manet certa & stabilis possessio. Atque etiā omnino vterque bonus est alteri. siquidem viri boni absolutē ac perfectē boni sunt, vtilitatesque ex amicitia percipient atque oblectationē. Qui enim verē boni sunt, iidē etiā inter se alter alterū oblectāt. Sux enim cuique ac tales iucundæ actiones, & bonorum sunt eiusmodi vel similes actiones. Sed hæc talis maximē firma est & stabilis amicitia, nec sine causa. Sūt enim in ea omnia quæ amicis inesse debent. Omnis enim amicitia vel ad fructum dirigitur, vel ad voluptatem, aut sine adiunctione, aut eius certē qui diligit, atque ad quandam similitudinem: quæ huic per se insunt omnia. Huic autē similia sunt reliqua, quod per se bonum est, quodque per se iucundū, quibus nihil ama-

bilius reperiri potest, nihil copulatius. Ergo in illis maximè in E
est amor & amicitia, eaq; optima. Iure autè rarum est maximè
istud genus amicitiae. Siquidè ~~hominum~~ huius generis magna
est penuria, & tempore ac consuetudine opus est. Nam verum
illud est, Multos modios falis simul edèdos esse, vt inter se no-
rint. Nec ante quidè probari aut amici esse possunt, quàm ha-
beant quasi signa quædam & notas, quibus vterque alterum,
an ad amicitia sit idoneus, iudicet. Qui verò nimis cito ea om-
nia perficiunt, quæ ad amicitiam pertinent, ij se illi quidem F
amicos esse volunt, nec sunt tamen, nisi sint digni amicitia, ita-
que iudicent. Repente quidem conciliandæ amicitiae volun-
tas nascitur, amicitia non item: sed & tēpus & cetera omnia, vt
perfecta & absoluta sit, desiderat. Quæ omnia & similia ab
vtroque extant in alterum, quæ quidem in amicis inesse con-
uenit.

III.

Quæ autem iucunditatis causa conflatur, huic est
similis. Boni enim viri se vltro & citro oblectant. Itēque ea
quæ vtilitatibus emolumentisque colitur: siquidem viri boni
tales se alter alteri præbent. Tum vero amicitiae huius gene- G
ris permanent diutissime, cum ab amicis paria vt iucundita-
tes ministrantur. neque ita solum, sed si etiam ab eodem pro-
ficiscantur, vt facietis contingit, non vt in amante & eo quem
ille infano amore deperit. Neque enim iisdem rebus mouen-
tur isti, sed ille forma huius, hic amatoris obsequio & obseruā
tia. Simul ac igitur forma immutata est, interdum etiam ami-
citia dissoluitur, cū in hoc non est iucundus aspectus, ab il-
lo hic non colitur. Sed plerique in amicitia permanent, si mo-
ribus similes cōsuetudine adiuncta mores diligāt. Qui autem H
in amoribus non iucunditatem, sed vtilitates permutant, &
minus diligunt, & diu permanent in amicitia. Qui vero amici
sunt spe quæstus & emolumentis, eorum amicitiam vtilitas cō-
mutata dissoluit: quippe qui se non inter se diligerent, sed vti-
litatem & fructum. Quocirca suauitatis vtilitatisque causa &
malis inter malos, & bonis cum improbis, & neutris cū quo-
libet amicitia esse potest. Sed perspicuum est in solis bonis ve-
ram perfectamque esse amicitiam. Mali enim malis nisi quid
emolumentis consequatur, non oblectant, Sola etiam bono-

A rum amicitia reprehensione & criminationibus caret. Non enim facile est criminibus aliquem oblati credere de eo, quem ipse diu probauit, atq; perspexit. Præterea & fides in his viget, nec vllus relinquitur iniuriæ locus, cæteraq; omnia quæ in vera amicitia postulantur. In aliis autem societatibus nihil prohibet hæc talia existere. Quoniã enim homines, eos etiã amicos appellant, qui vtilitatibus, emolumentis, & fructibus amicitias dirigunt: vt ciuitates, in quibus societates nasci videtur, B vtilitatis causa: & eos qui oblectationis causa inter se amant, vt faciunt pueri: certè hos tales homines nos etiã amicos appellemus. Amicitia autẽ genera sunt plura. Ac primum quidem & propriè amicitiam eam nominamus, quæ inter bonos est quia boni sint: reliquas ex similitudine. Amici sunt idcirco, quia in eis aliqua est boni significatio & similitudo. Etenim iucunditas bonũ iis videtur, qui studiosi sunt iucunditatis. Nec hæ ferè amicitie copulatæ cõiunctæq; reperiuntur in quoquam, nec iidem vtilitatis causa fiunt amici & voluptatis, C quod non admodum coniugata sunt, quæ temerè & casu eueniunt. Cũque in hæc genera distributa sit amicitia, improbi quidem amici futuri sunt vtilitatis voluptatisque causa, quia similes sint: boni autẽ per se amici sunt, quia probi. Hi ergo absolute amici nominantur, illi fortuito, & quia his sunt similes.

Vt verò in virtutibus boni, sic in amicitia, alij animo & habitu, alij vsu & actione amici nominantur. Alij enim vitæ cõfuetudine & societate cõiuncti, & se vltro & citro oblectant, & vtilitates suppeditant. Quidam verò dormiunt, disiunctive D sunt illi quidem interuallo locorum, nec vtuntur amicitia, sed ita sunt affecti animo, vt proprio amicorum munere fungantur, Neque enim locorũ interualla funditus tollunt amicitiam, sed officia & actionem. Quod si sit diuturna absentia, amicitiam quoque delet, ac obruit obliuione. Ex quo factum est prouerbium, Multas quidem amicitias diremisse silentium. Sed nec senes, nec seueri, idonei ad amicitiam videntur: quippe cum nec in iis sit admodum iucunditatis, & nemo possit cum tristi, nec cum eo in quo nihil est iucunditatis vivere. Nam & dolorem natura fugit, & voluptatem sequitur

V.

maximè. Qui autem alteri alteris probati sunt, nec cōiunctio- E
 ne vitæ societati, beneuolis sunt q̃ amicis similiores. Nihil est
 enim tam amicorū propriū, quàm vitæ societas & cōmunio.
 Præsidia enim & adiumenta inopes desiderant, societatem vi-
 tæ etiam beati, quādoquidem eos solos esse minimè cōuenit.
 At coniunctio vitæ esse inter eos non potest, qui nec iucundi
 sint, neque iisdem rebus moueantur: quod sodalitas videtur
 maximè continere. Ergo amicitia videtur ea maximè, quæ ad-
 modum sæpe dixi, quæ inter bonos est. Amandū est enim & F
 sequendum quod absolutè ac propter se bonū est, vel iucun-
 dum. Id autē cuique bono est, quod sibi quisq; vtile arbitra-
 tur. At probus probo amicus est vtriusq; causa. Sed amor per-
 turbationi similis est, habitui amicitia: quoniā amor non mi-
 nus iis quæ inanimata sunt tribuitur, & redamant homines a-
 nimi iudicio, quod ab habitu proficiscitur. Bonisq; affici vo-
 lunt quos diligunt illorum causa, non repētino aliquo quasi
 motu incitati, sed animi iudicio, atque ratione. Et quibus ami-
 ci chari sunt, ij sua ipsorum bona diligunt. Cum enim vir bo G
 nus, amicus paratus est, tum in bonis eius, cui est amicus duci-
 tur. Quocirca vterque sua bona diligit, vicissimq; reddidit pa-
 rem animi voluntatem & iucunditatem, quandoquidem ami-
 citia quædam æqualitas dicitur. Hæc igitur in amicitia ea quæ
 in bonis est, insunt maximè. Inter seueros autem &
 senes, eo rarius amicitia est, quo morosiores sunt & difficilio-
 res, minúsque delectantur vitæ consuetudine. Nam & amici-
 tiæ propria sunt hæc omnia, & eam contrahunt. Itaque ami-
 citiam cito adolescentes instituunt, senes non item. Neque e- H
 nime eos charos habent, quorū consuetudine minus delectan-
 tur. Itémque ne seueri quidem & tristes. Et quanquam hi ta-
 les homines beneuolentia inter se coniunguntur, cum suos
 bonis velint affici, & adiumenta præsidiaque suis rebus duris
 petant: tamen non admodum amicitia præsidia quærūt, quòd
 cum aliis versari nequeant, neq; se vltro & citro vlla re oble-
 ctare, quæ ad amicitiam omnia maximè videntur pertinere.
 Sed perfecta cum multis amicitia institui non potest: sicut
 fieri non potest, vt infano amore vnà multi colantur. Sinte-

- A** nim illę amicitiaę maxime, sed hoc tale cum vno natura videtur intercedere. Eidemque simul probari ac placere multos, nec facile est, nec fortasse vtile. Experiendum etiam est, & consuetudo adiungenda, quod est omnium difficillimũ. Nã utilitatis causa & delectationis multis idem placere potest, quod & huius generis sit magna copia, nec diu officia conferri possint. Horum autem generum magis illa nomen videtur obtinere amicitiaę, quę delectatione & iucunditate vitę dirigitur: cum in hoc genere eadem efficiat vtrique, & se alter alterum oblectent, & iisdem rebus moueantur. quales sunt adolescentum amicitiaę, in quibus magis viget liberalitas. At verò quę emolumētis, vtilitatibus, & fructibus colitur amicitia, illorũ est hominum propria, qui in foro iudiciisque versantur. Et beati quidem vtilitates & emolumēta non desiderant, iucunditatem delectationemque desiderant. Viuere enim cum aliquibus cupiunt, & molestias ferunt illi quidem ad tempus, perpetuo tamen ne suas quidem opes, si molestiam afferant, quisquã perferre possit. Itaque amicos suauēs diligunt, quos
- C** quidem par est probos esse & sibi & amicis. Sic enim eis ea suppetent omnia, quę amicis adesse debent. Qui verò sunt aliquo imperio præditi, ij amicis distinctis ac disparibus vtuntur. Ex aliis enim vtilitates percipiūt, alios habēt ministros libidinum: quę duo non ferè in eodem reperiūtur. Neq; enim aut eos eligunt, qui virtute quasi sale sermonis iucunditatem condiant, aut eos qui sint ad res honestas vtilēs: sed facetos qui delectandi studio teneantur, & qui possint imperata exequi
- D** Atqui nõ solent admodum hæc in eodem inesse. Dictum est, virum bonum eundem vtilem & iucundum esse. qualis amicus non est superiori, nisi etiam virtute superetur. Sin minus, non est par inferior proportionē. Cuius generis nõ admodũ multi solent existere. Ergo in æqualitate ac paritate hæ, de quibus dixi, amicitiaę cernuntur, quoniam eadem ab vtrisque extant in alterũ. & sibi ea vicissim optant, aut aliud cum alio, vt dixi, vt voluptatem vtilitate commutāt. Hoc etiam dixi, eas non esse æquę amicitias, nec diu permanere. Atque etiam videntur ex similitudine & dissimilitudine eiusdem & esse a-

amicitiæ & non esse. Nam amicitia videntur, si cum ea confe- E
rantur, quæ virtute dirigitur. Cum enim iucunditas in pri-
ma, in secunda insit vtilitas, hæc insunt in hac omnia. Quia
verò hæc criminationibus caret, stabilisque ac firma est, illæ
autem decidunt celeriter, aliisque multis differunt, non vi-
dentur amicitia propter dissimilitudinem.

VIL

Atque etiā
aliud genus est amicitie, quod in excellentia & præstantia cer-
nitur: qualis est patri cum liberis, & seni cum adolescente, vi-
ro cum vxore, & principi cum eis quibus præsit. Sed hæc in- F
ter se differunt. Non enim eadem est parentibus cum liberis,
& iis qui præsunt aliis cum iis, qui eorum in imperio erunt:
nec patri quidem eadem est cum filio, & filio cum patre: nec
eadem viro cum vxore, vxorique cum viro. Nam cum alia
virtus, aliudque officium horum vnicuique sit attributum,
diuersæ autem & variæ sint causæ diligendi: fit, ut alia atque
alia intercedat amicitia & charitas, Nec eadem quidem vtri-
que ab altero officia tribuuntur, nec id quidem æquum sit,
vel postulandum est. Cum verò ea tribuunt liberi parenti- G
bus quæ debent procreatoribus, parètes vicissim liberis quæ
ex se natis debent: tum ibi stabilis quædam & honesta amici-
tia exoriatur necesse est. Quia etiam ratione in cæteris amici-
tiis, quæ in excellentia sunt, amor debet existere, velut maior
ei charitas debetur, qui præstantior est, quàm ipse alteri de-
beat: & ei ex quo maiores vtilitates fructusque capiuntur, item-
que cæteris omnibus. Cum enim amor pro dignitate exori-
tur, tum existit quodam modo per ratio, in qua amicitia con-
sistit. Sed non eodem modo in iustitia & amicitia per ratio æ- H
qualitasque cernitur. Est enim in iustitia primo loco ei⁹, quod
pro dignitate cuique tribuitur habenda ratio: secundo eius,
quantum quisque auferre debeat. At in amicitia contrà, pri-
mum locum, quantitatis: secundum, dignitatis per ratio tenet.
Quod ex eo perspicui potest, quia si magna sit inter amicos vir-
tutis, vel vitij, vel facultatum, vel aliarum rerum distàtia, non
iam in amicitia permanet, nec dignos quidè se iudicant. Quod
in Diis est multo etiā euidentius, ex eo quòd omnibus bonis
longe ac multum superent. Id quod etiam in regibus cernere

- A** licet, quorum amicitia multo his inferiores homines se indignos putant. Et nequã homines se indignos censent, qui optimis viris atque sapientissimis sint amici. Ergo incertũ est quatenus hi permaneant in amicitia: cum si multa eximantur, etiã maneat: sin magna sit distantia, vt Dei, non iã manet amicitia. Ex quo existit quæstio, nũ aliquando velint amicos bonis quàm maximis affici, vt Deos esse. Neque enim iã amici futuri sunt: non igitur erunt in bonis, nam in bonis amicorũ amici numerantur. Quodd si præclare illud dictum est, suum quẽque amicũ bonis affici velle illius causa, profectò permaneat ille in amicitia oporteat, qualiscunque hic sit futurus. Homini autẽ maxima bona ille quidem optabit, sed nõ omnia fortassis. Se enim quisque maximẽ diligit. Sed plerique videntur diligi malle quàm diligere, propter ambitionem. Itaque multi amici, assentatores reperiuntur. Est enim amicus nimius assentator omnis, aut certe se eum vult videri, qui diligere, quàm diligi malit. Hoc autem ipsum diligi haud procul abest ab honore, cuius cupiditate multi inflammantur.
- C** Neque verò honorem propter se expetũt, sed temerẽ & casu. Plerique enim ex eo voluptatem percipiunt, si à viris qui imperio præditi sunt, honore afficiantur: quod sperant, si quare egeant, fore vt ab iis consequantur. Atqui quasi testimonio beneficij honore lætantur. Alij cum à probis & notis honorem sibi tribui cupiant, illorum de se confirmare volunt opinionem. Gaudent igitur se probos esse, illorum quidem iudicio quod approbant. Sed per se gaudent se charos esse: quod ideo melius est, quàm honore affici. Et per se expetenda amicitia est, quæ magis in eo est, vt colas, quàm vt colare. Quod ipsum matres declarant: quæ ex eo quodd diligant, magnam capiunt voluptatem. Quædam enim dant nutriendos liberos, eosque vltro ac sponte diligunt, nec ab iis vicissitudinem amoris postulant, si fieri vtrunque non possit, satisque sibi fieri putant, si præclare cum illis agi perspiciant. Quin etiam eos diligunt, quanuis eis non possint propter ignorationem tribuere quæ debet. Cũque in eo magis
- k ij,

VIII.

cernatur à amicitiâ, vt diligamus, iique homines laudentur, qui E
 bus chari sunt amici, fit vt amicorum vis omnis sit in amore.
 Itaque omnes qui hoc faciunt pro dignitate, amici stabiles, cō-
 stantes que sunt habendi. eorumque firma & stabilis amicitia
 est. Isto etiam modo qui dispares sunt, quoniā exæquari pos-
 sunt, facile sunt amici futuri : æqualitas autem & similitudo
 quædam amicitia est, ac similitudo eorum maximè, qui virtu-
 te ac moribus congruunt. Hi enim cū per se stabiles sint &
 cōstātes, eiusmodi etiā alij aliis se præbent: nec aut flagitia de- F
 siderant, aut ministri eorum sunt, quinetiam ea potius arcent
 & reprimunt. Probos enim nec ipsos peccare decet, nec ami-
 cos sinere vt administri sint libidinis. At verò in malis nihil
 firmum, nihil stabile est: quippe qui sui similes non perma-
 neant. Ad tēpus amicitias colunt, cū interim sua inter se al-
 ter alterū improbitate flagitiis que oblectant. Illi autem qui
 vtilitatibus amicitias dirigunt, quique suauitate, diutius co-
 lunt amicitias. Nam amici sunt tādū, quandiu alter alteri vti-
 litates oblectationes que suppeditant. Ex cōtrariis verò ea po- G
 tius nomen amicitie obtinet, quæ vtilitatis causa comparan-
 tur: vt egens locupletis, docto inscius. Qua enim quisque re-
 eget, eam cū sibi dari velit, aliam dat vicissim. Quod ad ge-
 nus trahere ac transferre licet amatorem, & eum qui amatur,
 & formosum & deformem. Quocirca ridiculi videtur inter-
 dum amatores, qui suo in suos amoris illorum erga se amorē
 æquū censent pariter æqualiter que respōdere. Siquidē digni
 amore sunt, fortassis æquē postulandum est: sin nihil tale ha-
 beant, sit ridiculū. Nec contraria quidē certē cōtraria suapte H
 natura sibi expētūt, sed fortuito & casu, estque appetitio medio-
 critatis quod bonū dicitur, velut ei rei quæ sicca est, non opta-
 bile est nec vtile, humidā fieri, sed ad mediocritatem perueni-
 re. itemque rei calidæ cæteris. Sed hæc quidem, quoniam non
 sunt huius disputationis, missa faciamus. In iisdem re-
 bus, vt initio dixi, versari amicitia & ius videntur. quippe cū
 ius in omni societate & amicitia cernatur. Itaque amicos ap-
 pellant eos, quibus cū vnā & nauigant & militant: itemque
 eos quibus cum quampiam aliā ineunt societatem. quādiūque

IX.

A homines inter se communione aliqua confociati sunt, tãdiu, quoniam iuris etiam communio, amicitia permanet. Et pro-
 uerbiũ illud rectè, Amicorum bona cõmunia, quandoqui-
 dem amicitia In societate consistit. Sunt autem fratrum & so-
 ciorum omnia cõmunia: certa & separata reliquorum. maio-
 resque sunt horum copiæ, illorum minores: quoniam amici-
 tiæ aliæ grauiores & sanctiores sunt, leuiores infirmioresque
 aliæ. Sed iura inter se discrepant. Neque enim eadem interce-
 dunt parentibus cum liberis, neque fratribus inter ipsos, nec
B focis, nec ciuibus. Similiterque in aliis amicis. Alia igitur at-
 que alia iura sunt & officia, aliæ atq; aliæ iniuriæ his omnibus
 inter ipsos, accessioneq; ac crescẽdo valèt, si maiora extent in
 amicos. Vt socio grauius est adimere pecuniam q̃ ciui: & fra-
 tri non opitulari, q̃ externo: & patrẽ verberare, q̃ quenuis a-
 lium. Ius autem vna cum amicitia augeri solet, quippe cũ &
 iisdem in rebus sint, & æquè patent. Partibus etiam Reipub.
 sunt similes societates. Cõueniunt enim homines emolumen-
 ti alicuius causa, & vt aliquid suppeditèt, quod ad vitæ vsum
C cultumque pertinet. Societatem autem ciuilem iam ab initio
 vtilitas & coiuit & continet. Hoc enim legislatores spectant:
 & id demum ius esse fatentur, quod publicè prodest. Ac cæ-
 teræ quidem societates sibi quasi finem propositã habent suã
 quæque vtilitatem, vt nautæ eam quæ nauigationi proposita
 est, ad cõficiẽdam pecuniam, vel ad aliquid generis eiusdem:
 & commilitones eam quam spectat res bellica, siue pecunia-
 rum, siue victoriæ, siue vrbis cupiditate ducantur. Itemq; tri-
 bules & populares. Quanq̃ nõnullæ societates voluptatis cau-
D sa cõstitui solent, vt eorum qui choros ducunt, & eorum qui
 pecunias in conuiuia conferunt, quæ sacrificij causa & conue-
 tus fieri solent, quæque omnes ciuili subiectæ videntur. Non
 enim ciuilis confociatio eius quod in præsens prodest, sed in
 omnem vitam, cupiditate ducitur. Qui autem sacra faciunt,
 atque in iis conuentus, ij cum Diis honorem tribuunt, tum si-
 bi ipsi cessationem suauem & iucundam comparant. Constat
 enim sacra & conuentus olim fieri solitos, posteaquam fru-
 ges perceptæ erant, vt primitias, quod id maximè tẽporis ces-

X.

farent. Hoc igitur apparet omnes societates partes esse ciuilis, E
 cuius generis societates etiam amicitia eiusdem generis con-
 sequuntur. Rei autem publicæ tria sunt genera, totidém-
 que ab illis defectiones quasi earum euerfiones. Sunt autem
 Respub. Regia potestas, & ea quæ est in potestate optimo-
 rum, & tertia ea quæ ex censu nominata est, quàm aptè Cen-
 suum potestatem appellari licet: quam eandem plerique Rē-
 pub. solent dicere. Harum autem omnium optima est regia;
 deterrima, timocratia. Defectio à regia, tyrannis dicitur. vtri-
 que enim vnus præest, sed tamen inter eas permultum inter- F
 est. Tyrannus enim suis, rex eorum quibus præest, solet com-
 modis vtilitatique seruire. Neque enim rex habendus est is,
 qui se ipse nō est contentus, quique copiis adiumentisque o-
 mnibus minus excellit. Qui autem eiusmodi sit, is cū nullo
 egebit, tum rationem nullam ducet commodorum suorum,
 sed eorum qui ipsius in imperio erunt. Nam qui se eum non
 præstat, eum sorte delectum quendam potius quàm regem li-
 cet dicere. At tyrannis huic aduersaria est, si quidem sibi suis-
 que rationibus consulit. Quo magis perspicuum est, eam esse G
 deterrimam. Quod enim rei optimæ contrarium est, idem
 pessimum & flagitiosissimum. Ex regali autem potestate in
 tyrannidem Respub. delabitur. Est enim corruptela singula-
 ris principatus tyrannis: & rex si vitiosus sit, tyrannus effici-
 tur. Ex eo autem statu Reip. qui est in potestate optimorū, in
 eū fit mutatio, in quo pauci præfunt. idq; culpa & vitio prin-
 cipum, qui res ciuitatis non diuidunt pro dignitate, sibiq; vel
 omnia vel maxima commoda fumunt, & magistratus semper
 ad eosdem deferunt, quod plurimi faciant diuitias. Ita pro o- H
 ptimis pauci, iiq; vitiosi imperant. Quæ autem ex censu po-
 testas nominata est, in popularem vertitur. Sunt enim hæ fini-
 timæ, quod & censu potestas est in multitudine, & ij æquo iu-
 re viuūt qui censi sunt. Sed quoniam popularis potestas pau-
 lum à statu Reip. discedit, minime vitiosa est. Ac Reipu. qui-
 dem status hoc fere pacto labefactari mutariq; solent, quod
 ita & paulum admodum, & facillime mutantur. Earū autem
 similitudines & quasi exempla licet in familiis cernere. Nam

A quæ patri est cum liberis societas, regalis potestatis formam obtinet. Patri enim curæ sunt sui liberi. Hinc etiam Homerus Iouem patrem vocauit. Vult enim regiam potestatem esse patrium imperium, & si in tyrannidem versum sit apud Persas, qui pro seruis vtuntur liberis suis. Est etiam domini in seruos tyrannicum imperium, quippe in quo domini commoda agantur. Atque hoc quidem ius rectum videtur, Persicū à recta via deflexit. Disparēs enim disparia imperia sequuntur.

B Viro autem cum vxore ius id intercedit, quod est in optimorum potestate. Nam pro dignitate vir iis in rebus imperat, quæ dignæ sunt viro: quæ autem foeminam decent, eas ei tribuit. Quod si in omnibus præsit vir ac dominetur, in paucorū potestaté fit mutatio, quoniā contra dignitatem suam facit, non quia est præstantior. Interdum etiam mulieres præfunt, cum amplum patrimonium consecutæ sunt. Non igitur tum imperia virtuti deferuntur, sed diuitiis & facultatibus, quemadmodum in paucorum potestate. At celsu potestati pariter respondet quæ fratribus inter ipsos coniunctio est. Sunt enim pares, nisi sint dispari ætate. Itaque si magna sit ætatis distantia, non iā amicitia fraterna cōstituitur. Sed in iis maximè familiis viget popularis potestas, quæ domino carent, quod ibi omnes pares sint: & in quibus est princeps imbecillus, & licetia cōcessa omnibus.

C In vno quoque autē Reipub. genere, tandiu amicitia manere videtur, quādiu ius & officium permanēt. Regis quidem cum iis quibus præest, amicitia, in excellentia quadam beneficij cernitur. Bene enim de suis meretur. Si quidem bonus sit, eò omnia referet, vt sint quàm beatissimi, quemadmodū pastori oues curæ esse solent. Vnde Agamemnonē Homerus pastorem populorum vocauit. Quo etiam in genere patrium est imperium, sed magnitudine beneficiorum præstat. Pater enim is est, qui, quod omnium maximū est procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit, quæ eadē tribuūtur etiā maioribus. Natura enim præest & pater liberis, & progenitores nepotibus, & rex iis qui in eius sunt imperio. Hæ autem amicitia in excellentia quadā præstantiāq; cernuntur. Itaque honos tribuitur parētibus. Nec verò eadem iis of-

X I.

k iij

ficia & iura tribuuntur, sed pro dignitate, præsertim cum hoc E
 etiam modo amicitia iudicetur. Eadem autem amicitia est vi-
 ro cum vxore, quæ in potestate optimorum. Virtuti enim cõ-
 uenienter & optimo cuique semper maxima quæque cõmo-
 da, & cuique pro dignitate tribuatur. Quæ eadem est, iustitiæ
 ratio & sententia. At verò fratribus inter ipsos amicitia simi-
 lis est sociorũ amicitia. Sunt enim pares & æquales, cuiusmo-
 di quidẽ in hominibus iidem fere mores sunt, eadẽ studia, eadẽ
 accipiendi volũtates. Huic etiam finitima ea est, quæ viget
 in census potestate. pares enim ciues volũt esse ac probi, vicis F
 simque imperare, & id æqualiter: quod idem in amicitia va-
 let. Sed in euersionibus Rerum publicarum, vt officia & iura
 ad breue exiguumque tempus durãt, sic etiam amicitia: quæ-
 que est in pessima, ad breuissimum durat. In tyrannorũ enim
 vita aut nullus, aut certè perexiguus locus est amicitia. Nam
 quibus hominibus nulla societas est inter ipsos, nullaque cõ-
 munio, principi cũ eo cui præest, in iis nulla est inter eos ami-
 citia: quando ne ius quidem, nisi forte quale est artifice cum
 instrumento, & animo cum corpore, & hero cum famulo: ab G
 his enim percipiunt vtilitates ij qui vtuntur. Et amicitia nul-
 la est, nec ius vllum cum rebus inanimis, nec cum equo qui-
 dem & boue, nec cum seruo quia seruus est. Nulla est enim so-
 cietas nobis cum illo, cũ præsertim seruus iustrumentum sit
 animatum: & instrumentum, seruus inanimus. Quia ergo ser-
 uus est, nulla est nobis cum eo amicitia, sed quia homo. Sic
 enim nati videmur, vt inter omnes esset iuris societas quædã,
 inter quos possit esse legis conuentorumque communio. Ita
 etiam amicitia, quia homo est. In tyrannide autem ad perbre H
 ue tempus manet amicitia iurisque communio: at in popu-
 lari potestate diutius. Multa enim sunt æquo iure vtentibus
 hominibus inter se communia. In societate igitur ac cõ-
 munione, vt diximus, omnis amicitia consistit. Sed hinc eam
 quæ inter sanguine cõiunctos & socios intercedit, licet exclu-
 dere. Quæ autem ciuibus, tribubus, & hominibus vnà nau-
 gantibus inter ipsos est amicitia, quæque sunt eius generis, eẽ
 societatibus sunt cõmunitatibusque similiores, quippe quæ

- A stipulatione quadam constare videantur. Quibus etiam hospitalem adscribere licet. Gradus autem plures sunt coniunctionis sanguinis, qui à patria omnes profecti sunt. Nam & parentes ex se natos diligunt, quòd sint quiddam ipsorum. & nati parentes, quòd illorum pars quædã sint. Atqui magis norunt parentes quos procrearint, quàm nati se ab illis procreatos: cõiunctusq; est & copulatus ei quod procreatus est, id omne quod ipsum generavit, quàm quod generatum est ei, quod procreavit. Quicquid enim id est quod ab alio profectum sit, ei cognatum est, unde fluxerit, ut dens & pilus, & quidvis aliud ei, qui ipsum habet. Illorum nihil ei unde ortum est, aut certè minus, idque progressu temporis. Nam & parentibus liberi simul ac orti sunt, chari solent esse, & liberis parentes progredientibus ætatibus cum dispicere & sentire cœperunt. Ex quibus perspicuum est, quid sit cur maior sit sensus amoris in matribus. Nam æquè parentibus vita liberorum chara est, atque sua. Nam cum sint orti ex iis, quasi alteri iidem sunt, propter seiunctionem. Et natis quidem parentes chari sunt, quòd ab illis natura sint procreati. Fratres autem idcirco inter se diligunt, quòd ex iisdem orti sunt parentibus. Quæ enim ipsis cum illis est coniunctio, ea idem inter illos efficit. Itaque eundem sanguinem prædicant, eandemque stirpem & sobolem, cæteraque generis eiusdem. Sunt igitur in diuisis seiunctisque rebus, eadẽ res quodã modo. Magnum est enim ad amicitiam momentum, unà educatos, & æquales esse, quoniã & æqualis æqualẽ delectat, & socij sunt qui similes sunt moribus. Quocirca sociorum amicitia fraterna similis est. Atque etiã patruelles reliqui que cognati & propinqui ob eam causam cõiuncti inter se copulati que sunt, quòd ex iisdem nati sint. Alijque eorum coniunctiores sunt, alieniores alij, quòd vel propius parentem & auctorem attingant, vel ab eo absint longius. Quæ autẽ est & natis cum parentibus amicitia, & hominibus cum Diis, ea constituta est tanquam cum bono atque præstanti. Optimè enim de nobis meriti sunt, præsertim cum & procrearint nos & aluerint, & erudierint procreatos. Accedit huc suauitas quædam maior oportet ac utilitas, quàm in alienorum amicitia

quo vitæ est inter eos arctior communio. Insunt etiam in fra- E
terna amicitia ea omnia, quæ in sociorum, ac multo etiam ma-
gis in probis & omnino similibus, quo cõiunctiores sunt, ar-
ctiusque se inter se ab ineunte ætate diligunt, quoque sunt si-
miliores moribus ij qui ab iisdem procreati sunt, vnà educa-
ti, eadem disciplina eruditi & instituti. Huc etiam accedit cõ-
probatio diuturna, maximũ & arctissimũ vinculum. Eiusdẽ
collatione rationis ea omnia sunt in reliquis cognatis, quæ ad
amicitiam pertinent. Sed inter virũ & vxorẽ, natura peperisse
amicitiam videtur. Est enim homo ad coniugium natus ma- F
gis, quàm ad ciuilem societatem: quo prior est domus magis-
que necessaria, quàm ciuitas: & quo est animantibus procrea-
tio communior. Ac bestię quidem hoc vnum spectant & se-
quuntur, homines autem non procreandi modo causa vnam
in domum conueniunt, sed eorũ etiam parandorum, quæ ad
vsum vitæ pertinet. Statim enim dispertita sunt officia, suntq;
alia viri, alia vxoris propria. Profunt igitur vterque alteri sua
in commune conferentes, ob eamque causam suauitas in hac
tali amicitia inest vtilitãsque maxima. Qui si probitatem ad G
eam attulerint, virtute constituta videri potest. Est enim vtri-
usque virtus propria, qua se oblectare possint. Et quoniã na-
ti liberi vinculum quoddam videtur, idcirco qui liberis carẽt,
facilius dissociantur. Nam & liberi cõmune vtriusq; bonum
est, & quod cõmune est aliquorũ, omne eos cõiungit & con-
tinet. Quam autem vitæ degendæ rationẽ vir & vxor vnà se-
qui debeãt, & amici omnino, hoc quærere nihil aliud est, quã
quemadmodum iura & officia tueri debeant. Neque enim
idem homini est cũ amico & extero, & socio & cõdiscipulo. H

XIII.

Cum autem tria, vt initio dixi, genera amicitię sint, &
in vnoquoq; genere alij amici pares sint, alij superiores: (nam
& boni inter se amici sunt, & præstãtior deteriori est, iteq; sua
ues & vtilis sunt æquatis emolumentis & præstãtibus (illi qui
dẽ qui sunt æquales, pares esse debent in amore, ceterisq; re-
bus: qui inferiores sunt, iis proportionẽ præstantiæ tribuen-
dũ est. Existũt autẽ sæpe criminationes & querelæ in amicitia,
quæ ad fructum refertur, vt sola, vel maximè, nec sine causa.

- A** Quoniam enim ij, qui virtutem in amicitiiis conciliandis sequuntur, propensi sunt ad bene vltro & citro merendū, quod virtutis & amicitiae est proprium, eoque certatim properant: in iis nec criminationes incidunt nec pugnae. Neque enim eo quisquam offenditur, cui charus sit, qui quae de se bene mereatur: quinetiam si gratus est, ei refert gratiam. Et qui cum foenore consecutus est quod volebat, is nunquam de amico conqueretur, cum vterque boni cupiditate ducatur. Ne in iis quidem ferè quae suauitatis causa comparantur, incidunt. Si enim vita victusque communis eos delectat, iam utrique quod voluit, aderit. Et ridiculus sane videatur, si quis eum accuset, cuius consuetudine minus delectetur, cum liceat ab eius abesse consuetudine. At verò plenae sunt obiurgationum, plenae quaerelarum & criminationum, eae omnes quae fructibus emolumentisque diriguntur. Nam qui spe mercedis, usu, & consuetudine implicati sunt, semper maiora desiderant: seque minora habere putant, quam digni sint, querunturque non tantas se opes, quantas requirerent, esse consecutos, cum digni sint. Qui autem benignè faciunt, non possunt tantis
- C** iuuare copiis, quantis illi indigent, qui accipiunt. Sed videtur ut ius duplex est, alterum non scriptum, alterum scriptum & ex lege: sic emolumentum quod ex rebus utilibus capitur, alterum à more, alterum à lege proficisci. Oriuntur ergo querelae tum maximè, cum eam utilitatem non percipiunt, propter quam rem contraxerant & transegerant. Ac ea quidem utilitas quae lege introducta est, certis verbis cernitur, quae partim sordida est, cum de manu in manum res traditur: partim ad tempus liberalior & honestior, sed pactione adhibita quid
- D** pro quo reddendum sit. Certum in hac est quid debeat, non dubium, sed moram & cunctationem habet amicitia dignissimam. Itaque de iis apud quosdam nulla sunt iudicia, sed sibi charos esse putant oportere eos, qui ex fide rem cum ipsis contraxerint. At verò quae moribus comparata est, certa & solenni verborum formula non constat, sed tanquam amico dant beneficium aut alij qualiscunque sit. Par autem aut plus eo exigit, quasi verò non dederit, sed foeneratus sit beneficium, nec item commutarit. Nec eadem erit eius qui

cōtrahit rem, & eius qui dissoluit criminatio. Hoc ita fit pro- E
 pterea, q̄ omnes vel certè complures honestarum rerum stu-
 dio illi quidem trahuntur, sed tamen vtilitatē & fructum se-
 quuntur: & q̄ pulchrum est benefacere, non vt gratiam exi-
 gas, beneficiis autem affici vtile & fructuosum. Referenda est
 quidem par gratia si modò possis, idque vltro. Neque enim
 amicus quicquam inuitus facere debet: quasi verò iam inde ab
 initio peccarit, acceperitq; ab eo beneficium, vnde minus de-
 buit. Non enim ab amico acceperat, neque ab eo, qui ob hanc
 causam contulerit. Vt igitur in rebus commutandis certa for- F
 mula verborum, cum par est qui beneficium accepit reddere,
 atque polliceri, si modò possit, se gratiam esse relaturū. Nam
 si minus possit, ne is quidē qui dedit, reposcat. Ergo si possis,
 reddendum beneficium est. Etque etiam in primis quis bene-
 ficia dederit, & qua de causa, ponderandum est: vt etiam his
 de causis expectet ille, aut minus expectet. Sed hoc habet du-
 bitationem, vtrum referendæ gratiæ officium eius qui acce-
 pit emolumento & fructu ponderandum sit, an eius qui dedit
 beneficio. Nam cū beneficiis afficiuntur homines, extenuā- G
 tes eiusmodi se à beneficiis accepisse prædicant, quæ & illis
 exigua erant, & ab aliis accipere licebat. Illi cōtrā quæ & ma-
 xima deferre potuerint, & quæ ab aliis non potuissent acci-
 pere: idque rebus eorum asperis, aut calamitatibus generis e-
 iusdem. Vtrum igitur si amicitiam vtilitas constituat, fructus
 quem ex beneficio tulit is cui delatum est, mensura sit, quæ-
 stio est. Hic enim indigebat, ei opitulatur alter, quanquam da-
 rem aliquando gratiam accepturus. Quoniam igitur tanto
 fuit præsidio, quanta in altero secuta est vtilitas, tantum etiam H
 reddendum est quantum acceperit, aut plus eo etiam, qua-
 niam hoc multo est præclarior. In amicitiiis autem quas vir-
 tus contrahit, quoniam nullæ obiurgationes existunt, offi-
 cium existimandum est ex eius qui contulit animo & volunta-
 te. Virtutis enim & morum laus omnis in animi iudicio & vo-
 luntate consistit. Atque etiam in iis amicitiiis in quibus
 excellentiæ quædam sunt, querelæ incidunt. Nam cū vter-
 que plus sibi tribui æquum censeat: hoc si fiat, amicitia dissol-

- A uitur. Qui nanque melior est, is sibi maiora deberi existimat, quòd plus probo tribuendum sit. Eadem est eius qui maiore utilitatem affert, ratio & sententia. Eum enim qui ad nullam partem sit utilis, paria emolumenta consequi negant oportere. Famulatum enim non amicitiam esse, nisi pro dignitate officiorum ea constabunt, quæ sunt amicitia propria. Putant enim ut in societate pecuniarum, sic in amicitia, plus accipere oportere eum, qui plus contulerit. At inops & deterior, contra. Amici enim veri & perfecti esse, subuenire egeatibus. Quis enim fructus, inquit, quæ utilitas manet eum, qui probo aut potenti sit amicus, si quidem nihil sit consecuturus? Ac rectè quidem uterque repositum & exigere videtur: plusque tribuendum utrique est ex iis rebus quæ vigent in amicitia: non idem quidem, sed superiori plus honoris, inopi plus emolumentum. Virtutis enim & beneficentia merces est gloria: inopia & indigentia præsidium, quæstus. Quæ etiam in rebus publicis similitudo perspicitur. Nec enim honos ei tribuitur, qui nihil confert in Remp. studij, nihil operum, nihil facultatum.
- C Quod enim commune est & publicum, datum ei qui Reipub. consulit. Atqui honos communis est, communis gloria. Nò enim fieri potest, ut quis simul & à Repub. locupletetur, & gloriam consequatur. Quoniam enim nemo potest in omni negotio se premi, suasque opes imminui sustinere: qui rei nummaria iacturam fecerit, ei honorem tribuunt: qui muneribus non corrumpitur, pecunias. Quod enim cuique tribuitur pro dignitate, id exæquat, ut dixi, tueturque amicitiam. Sic etiam cum
- D iis agendum est, qui non sunt pares. Et cui vel ad opes adiumentum allatum est, vel ad virtutem, is honorem debet reddere. vicissimque id reddendum quod quisque possit. Exigit enim & postulat amicitia, non quod cuique debetur, sed quid quisque efficere potest. Neque enim id possit fieri in omnibus quod in iis contingit honoribus, qui diu debentur & parentibus. Nam & nemo est qui parem iis gratiam referre possit, & tamen qui eos quocunque officio, & observatione potest, colit, is vir bonus habetur. Itaque filio non videtur concessum, ut patrem exhæredet, patri licet liberos. Par est enim filium

qui obligatus est beneficia reddere, qui si omnia efficiat, nullam tamen partem videatur illius meritorum affecutus. Ita semper illius beneficiis obligatus est. Quibus autem quispiam debet eum, quoniam illi præterire & absolvere possunt, & patri licebit. Sed nemo est ferè qui filium velit unquam exheredare, nisi qui insigni quadam improbitate sit præditus. Nam præter naturalem amicitiam communis etiam humanitas impellit, ut ne omni præsidio desertum esse patiamur. Qui si facinorosus sit, cauendum est, aut non laborandum certè, ut opitulemur. plerique enim beneficiis affici volunt, ipsi conferre ut rem inutilem, nolunt. Ac de iis quidem hæcenus.

I.

Non omnibus autem amicitias quæ non sunt eiusdem generis, cõparatio & proportio, ut dictum est, & exæquat amicitias, & cõseruat. Quod in ciuili societate cõtingit, cum in futorem pro calceis, & in G textorè cæterosq; omnes extat remuneratio pro dignitate. Atq; huc quidè numus comparatus est, quasi rerum omnium mensura communis, ut ad eum referantur, ex eoque ponderentur omnia. Sed in amoribus interdum amator queritur, sibi in amore parem non esse eum, quem vehemèter amet, cum in eo nihil fortasse dignum sit amicitia. Sæpe etiam amasius quæritur de amatore, quod cum prius promiserit omnia, tamè nihil eorum quæ promisit exoluit omnino. Quod tum euenire solet maximè, cum ille libidinis causa amasium colit, H hic utilitatis gratia amatorem, nec utrique adsunt. Quoniam enim amicitia his de causis constituta erat, dissociatio & distractio sequitur, cum minus extant ea à quibus causæ profectæ erant diligèdi. Neque enim se inter se diligebant, sed quæ aderant & suppetebant, quæ quoniam infirma sunt nec stabilia, etiam amicitia sunt eiusmodi. At verò amicitia, quam morum similitudo bonorum conglutinauit, quoniam propter se est, permanet, ut dixi. Sed amici dissident inter se, tum cum alia atque optabant eis obueniunt. Nam simile esse aiunt ac si ni-

A hil fieret omnino, cùm nō quod volunt cōsequuntur. Quod citharædo cuidam contigit, cui cùm quispiam pollicitus esset, quo melius caneret, eo se maiorem mercedem esse daturum, isq; postridie exigeret mercedem: eum respōdit cum voluptate compensasse voluptatem. Ac si hoc quidem vterq; volebat, satis habuit: sin hic voluptatem quam ceperit, petebat: ille quæstum aucupabatur quo caruit: non rectè neq; præclare ad societatem accidit. Quo enim quisque eget, ad id etiam B attentus est: quod vt assequatur, nihil est non daturus. Vtrum autem pretium rei eius sit præscribere qui dat, an qui accipit, quæstio est. Qui enim dat, videtur illi permittere. Quod aiunt Protagoram facere solitum, qui cùm docuisset quidlibet iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti videretur, scientiam, & tantundem ferebat. In quibusdam eius generis satis est,

Merces digna viro-.

Qui verò primum argentū acceperunt, deinde nihil præstant eorum quæ professi sunt propter promissorū magnitudinem, C iure sunt illi quidem vituperādi. Neq; enim exoluunt, quod promiserunt. Quod certè coguntur Sophistæ facere, & nemo sit qui quæ sciant illi, argento dignum existimet. Ac isti quidem quoniam non perficiunt in quæ mercedem acceperunt, iure reprehenduntur. Inter quos autem nullum pactum mercedis interuenit, ii quoniam vltro dant, omni, vt dixi, reprehensione carent. Hanc enim talem amicitiam virtus contraxit, in qua ex animo & voluntate ponderanda remuneratio est. Ea enim est amici & virtutis propria. Similis etiam eorum D est ratio, inter quos Philosophiæ est societas & communio. Neque enim aut rei tantæ dignitas pecuniis æstimatur, aut vllus honos tanti momenti & ponderis potest existere. Sed fortassis vt erga Deos, sic hic satis sit præstare quod quisque efficere possit: Si verò non fuerit talis largitio, sed aliò referatur, ea sequi debet maximè quæ ex vtriusque dignitate videatur. Quod si ita non fiat, non solum necesse est, verum etiam æquum, eum qui rem tradat, pretium præscribere. Etenim si quantam hic vtilitatem, quantūque fructum ceperit, aut quantam voluptatem secutus sit, parem ille vicissim cōsequa-

tur, ab hoc pretiū obtinebit. Nā in rebus venalibus hoc cer- E
nere licet. Et nonnullis in locis leges sunt quæ iudicia de iis
quæ sponte contrahuntur vetant fieri, q̃ eum deceat decidere
cui habita sit fides, sicuti cum eo societas & ratio cōtracta est.
Cui enim res tradita sit atque permīssa, eum iustius quā qui
permiserit, putant cōstituere posse. Nam per multas res nō tan-
tīdem qui habēt & ij qui sibi dari volunt, æstimant. Sua enim
cuiq; & quæ quisq; dat, magni pretij vidētur. attamen cōpen-
satio tanta sequi debet, quantum ij qui acceperint, præscripse- F
rint. quanquam fortē non est tanti res æstimāda, quanti is qui
tenet, æstimat: sed quanti antē quā occuparet, æstimabat.

II. Hæc quoque dubitationem afferunt, vtrum patri omnia
tribuenda sint officia, ei quæ parendum sit in omnibus: Et vtrū
ægrotus, medico debeat credere: Imperator autem diligendus
sit is qui laude rei bellicæ valeat plurimum. Item quæ amicō-
ne potius, an bono viro subueniendum sit. Et vtrum ei qui de
nobis bene meritus est, referenda sit gratia, an dandum bene-
fīcium socio, si vtrique non possit. Ac horum quidē omnium G
non est facilis explicatio, præsertim cū magnæ in iis dissimi-
litudines ac differentię versentur, & magnitudinis & exigui-
tatis & honestatis & necessitatis. Hōc tamen non est obscurū,
non esse eidem officia tribuenda omnia. Potius enim referen-
da ferē q̃ in eūda à socio gratia est, sicuti mutuum etiā reddē-
dum est potius cui debetur, q̃ sodali dandū beneficiū. Quan-
quam hoc fortasse nō semper sit seruandum. Vt si quis redem-
ptus sit à prædonibus, vtrum eum qui se liberarit vicissim re-
dimere debeat, qualiscunque sit: aut si captus ille quidem non H
sit, repetat autē aliquid, vtrum ei potius referenda sit gratia, an
verò redimendus pater, quæritur. Nam suus cuique pater po-
tius sit redimendus. Ergo, vt dixi, omnino debitum officium
reddendum est. Quod si danda ratio honesti necessitatisque
ratione vincatur, est ad hæc ipsa declinandum. Incidunt e-
nim huiusmodi tempora, cum beneficiū quo prouocati su-
mus, reddendum non est. vt si quis sciens in bonum virū be-
neficiū contulerit, & in hunc quem improbum esse existi-
met, extabit remuneratio. Neque enim semper ei cōmodan-

- A** dum est vicissim, qui commodarit. Nam & hic suam ob causam bono viro commodavit, & ille nihil emolumenti se ab improbo speravit esse capturum. Ergo siue ita est re vera, non est par dignitas: seu non est ita, sed putant, nunquam absurdum quicquam facere videbuntur. Vt ergo sepe dixi, quæ de perturbationibus, actionibus & officiis habetur oratio, eisdem finibus & terminis continetur, quibus eæ res in quibus versantur. At-
- B** q; illud quidem perspicuum est, non eadem omnibus officia tribuenda esse, nec patri quidem omnia, quemadmodum Ioui non fiunt sacra omnia. Quoniam autem alia parentibus, alia fratribus, alia sodalibus, alia beneficis tribuenda sunt: suum cuique ac proprium, quodque deceat tribuendum est. Quod etiam facere videntur. Nam inuitant cognatos ad nuptias. quibus quoniam genus commune est, idcirco quæ genus attinent, sunt illis inter ipsos officia communia. Ob eamque causam cognatos & propinquos venire putant oportere ad sponsalia. Sed necessaria præsidia vitæ parentibus maximè debentur, quibus rebus procreatores iuuare pulchrius est quam seipsum. Atque etiam ut Diis,
- C** sic suus honos tribuendus est parentibus: non omnis quidem (neque enim patri & matri tribuendus est, nec idem sapienti & imperatori) sed patri is qui patrem, matri qui matrem deceat. Omnis etiam seni honos tribuendus est is, qui ætatem illam decet, assurgendo, decedendo de via, aliisque generis eiusdem. Cum sodalibus & fratribus libertas, & rerum omnium communitas vigere debet. Cognatis etiam atque tribulibus, ciuibus item reliquisque omnibus semper enitendum est, ut suis
- D** cuique tribuatur. & quæ in quoque insunt, ea ex illa quæ nobis cum illis erit familiaritate, ex virtute & usu erunt iudicanda. Ac in iis quidem quæ sunt eiusdem generis facilius iudicium est: quæ autem sunt alterius, difficilius. Non tamen ob eam quidem causam desistendum est, quin etiam quoad fieri poterit explicanda sunt omnia. De dimittendis autem amicitiiis hoc quæri solet, utrum discedendum sit ab amicis, qui non sunt constantes neque stabiles. Ac ab iis quidem qui amicitias utilitatibus & suauitate dirigunt, cum hæc quidem non assequuntur, non est alienum discedere. Hæc enim amabant ipsa,

III.

quibus sublatis, illud consentaneum est, ut etiam amicitia tol
 latur. Licet etiam accusare, si quis utilitatem & suavitatem
 quærens diligit, sequæ in amicitia virtutem simulet secutum.
 Nam, ut initio dixi, multa amicorum dissidia fiunt, cum non
 æquæ ac putarent, sunt amici. Actum quidem, cum quispiam
 falsus est opinione, quod alterum putaret ductum virtute se
 diligere, nec is quicquam tale faciat, se ipse accusare debet.
 Sin autem ab illius simulatione falsus est, par est accusari eum,
 qui fraude egerit, vel multo etiã magis quàm eos qui numos F
 adulterant, quo in re præstantiore calliditas consumitur. Sed
 si tanquam probum virum receperit aliquis, malus autem fa-
 ctus est, aut etiam videtur, etiã ne diligendus sit, quæritur: an
 hoc fieri nullo pacto potest? Siquidem nõ sunt amore digna
 omnia, sed bona sola. Et improbus diligendus est nullus, ne-
 que æquũ sit. Non enim vel amare improbos quisquã debet,
 vel par esse ac similis malorum. Atqui pares, ut dixi, cum pa-
 ribus instituunt amicitiam. Sed utrum repente præcidendæ
 sint amicitia, an nõ cum omnibus, sed cũ iis quorum vitiis re G
 medium nullum inueniri potest? Iis autem qui sanari pos-
 sunt, eo magis quoddam adiumentum afferendum est ad mo-
 res, quàm ad opes, quod melius est & amicitia magis propriũ.
 Quanquam alienum nihil qui discesserit facere videtur, quip-
 pe cum non huic, aut certè tali foret amicus. Quoniam igitur
 ad meliorem mentem reuocari nõ potest, ab eius se remouet
 amicitia. Sin hic permanet, ille autem melior est, præstatque
 virtute: utrum eo amico uti debeat, an fieri non possit, quæ-
 stio est. Hoc perspicuum est maximè in magna distantia, ut in H
 iis amicitia quæ ab ineunte ætate contractæ sunt. Etenim si il-
 le in puerili animo & sententia permaneat, hic autem vir sit
 optimus: qui fieri potest, ut inter se diligant, cum nec moueã-
 tus iisdem rebus, nec offendantur? Neq; enim hæc sunt inter
 eos mutua, sine quibus amici esse nullo modo possunt: quãdo
 quidem vita victusque communis non potest inter eos inter-
 cedere. Sed de his iam diximus. Utrum verò nihilo erga eum
 alieniore animo esse debet, quàm si nunquam amicitia inter-
 celsisset: an prioris consuetudinis valere debet recordatio? Ut

- A** enim amicis potius gratificari putamus oportere quàm exteris: sic veteri amicitiae aliquid tribuendum est, nisi propter singularem quandam improbitatem facta sit distractio. Ea autem, quae amicitiam conciliant amicis inter ipsos, quibuscumque amicitiae fines & termini constituti sunt, ab iis profecta videntur, quae sibi queng; conciliant atque cōmēdant. Ponūt enim amicum eum, qui velit seruire, ac seruiat cōmodis amici, aut quae videantur, illius causa: aut qui velit saluū & incolumē amicum, eumque manere in vita ipsius causa. Quo sunt animo matres in liberos, iique amici qui propter aliquam offensionem, alter ab altero discesserunt. Alij amicum eum statuunt, qui vita victuque communi cum amico cōiunctus est, quique eadē studia sequatur: aut eū qui & rebus aduersis amici doleat, & gaudeat secundis. Quod idem in matribus contingit maximē, eorum etiam in aliquo amicitiam ponūt. Sed hęc quidem omnia virum bonum sibi conciliant: ceteros autem quia bonos alij alios existimāt. Est enim & virtus & vir bonus, mēsurā, vt dixi, rerū omnium. Nā & sibi ipse constat, & iisdē rebus totus eius animus mouetur. Estque is qui se iis quae verē bona sunt, quaeque videntur, velit affici, quae eadem efficit. Est enim boni viri quod bonum sit gerere, atque suam ob causam. siquidem mentis gratia, quod quidem vnusquisque videtur esse. Atque etiā manere vult in vita, ac saluus esse: idque facit ob id maxime, quia sit sapiens. Bono enim viro status bonus honestusque est. Et se quisque bonis vult affici. Quod si alij fierent omnes atque sunt, nemo esset homo qui bona esse omnia in eo vellet, in quod versus esset. Est enim etiā in Deo bonum hoc tempore, sed quod idem ipse est quale id cunque sit. Ac mens sua quisque est, vel maximē. Cumque sit eiusmodi, secum ipse vult viuere, idque facit libenter. Vt enim lætamur iis bonis quae recordamur, sic iis erigimur quae expectamus. habent enim hęc oblectationem. Atque etiam eius mens abundat praeceptorum copia. Et quoniam iisdem rebus semper mouetur, & offenditur, & non aliis aliās, fit vt doleat gaudeatque rebus suis vnā secum maximē. Is enim est quem nullius omnino rei possit poenitere. Ergo quia hęc

omnia virum bonum sibi conciliant:& in amicū etiā, quem. E
 admodū in eo est animatus. (est enim is amicus quidā, qui est
 tanquā alter idem) certē in eorū videtur aliquo amicitia con-
 sistere:& in quibus eadem insunt studia, eadem voluntates, ij
 amici nominantur. Vtrū autē secū cuique sit amicitia, necne
 sit, omittamus hoc quidē tēpore quærere. Tādiu autē amici-
 tia manet quādiu eorū quæ dixi, aut duo adsunt, aut etiā plu-
 ra. Maxima etiam amicitia videtur ei similis, quæ secum cuiq;
 est. Sed tamen constat quæ dicta sunt, adesse permultis etiam F
 improbis. Num ergo eorum participes sunt, quia se ipsi oble-
 ctant, seque bonos putant? Hæc enim omnia eorū insunt ne-
 mini: quia admodum nefarij sunt & improbi, nec videntur
 quidem, nec ferè vlli malorum. A se enim dissidēt ipsi, secū-
 que discordāt, & alia volūt, alia sequūtur, ritu impotētū. Quæ
 enim sibi ipsi bona esse statuerūt, ea iis quæ iucūda sunt & mo-
 lesta anteponūt. Alij rursus propter timiditatē & ignaviā ab
 iis rebus gerendis recedūt, quas ipsi sibi optimas esse decer-
 nunt. Qui vero multa & grauiā scelera admiserūt, improbita G
 te victi, & se oderunt ipsi, & vitā fugiunt, mortemque sibi ipsi
 consciscunt. Improbi etiam alios quibus cum verentur, re-
 quirunt, se fugiunt ipsi. Multa enim & grauiā facinora recor-
 dantur, & alia eiusdem generis, cum soli sunt expectant: cum
 sunt cum aliis, obliuione obruunt. Et quoniā in iis nulla est
 causa cur diligantur, nulla est etiam in eis ratio diligendi sui.
 Nec igitur ipsi secum vnā lætari possunt, nec dolere. Eorum
 enim animus à se ipse dissidet, secumque discordat, aliāq; agi-
 tatus pœna scelerum, se dolet à quibusdam rebus abstinuisse, H
 aliās gaudet. atque pars altera huc trahit, & illuc altera, vt so-
 lent partes dissoluti corporis. Qui si & dolere simul non pos-
 sit & lætari, at paulò pōst certe & se molestē fert ex rebus ali-
 quibus voluptatem cepisse, & sibi eas vellet non fuisse volu-
 ptati. Est enim vita malorum plena pœnitētiæ. Non igitur in
 se amice animati sunt improbi, quòd in eis dignū nihil sit
 amicitia. Quòd si ita affectum esse animo valde miserum est,
 fugienda improbitas est animi magna contentione, dandaq;
 opera vt boni simus. Sic enim & in nos ipsi amico animo affe-

Acti, & aliis sumus amici futuri. Benevolentia autem quam
 quam videtur, tamen non est idem quod amicitia. Nam bene-
 uolentia etiā cū iis cōiuncti sumus, quos ignoramus. eademq;
 occulta est, amicitia nō est. Quod etiā suprà attigimus. Nec
 amor quidem est, præfertim cū nec sit desiderij nec cupidi-
 tatis particeps, quæ amorem consequuntur. Præterea consue-
 tudine amor suscipitur, benevolentia etiā cito, quod in certan-
 tibus contingit. Alij enim in alios beneuoli sunt, & in eis est
 eadem voluntas, cum interim nullis officiis nullisque actioni
Bus cōiungi queant. Nam & repente, vt dixi, beneuolētia con-
 iunguntur, & leuiter diligunt. Atq; etiā amicitia principium
 & fons, benevolentia, quemadmodum amatoriarum leuitatū
 est ea voluptas, quæ ex sensu oculorum aspectuque capitur.
 Etenim nemo quēquā insanē amat, nisi antē forma capiatur.
 Et qui forma capitur, non cōtinuo amore capitur, sed tū de-
 niq; cum & absentis desiderio tenetur, & præsentem concu-
 piscit. Sic inter nullos amicitia esse potest, nisi ante coniuncti
 sint benevolentia. At qui benevolentia coniuncti sunt cum
Cquopiā, non ij continuo etiā diligunt. Eos enim duntaxat vo-
 lunt bonis affici, quibus cū sunt benevolentia cōiuncti: nec vl-
 lis officiis cōiungi vellent, nec vllā propter eos suscipere mo-
 lestiam. Quocirca eam cōmutato nomine fontem amicitiaē li-
 cet dicere, quam tempore confirmatā cum auxit consuetudo,
 tum amicitia nascitur, non quæ vtilitatis aut suauitatis causa
 fingitur: quādo quidem eorū causa nemo cum alio beneuolē-
 tia coniungitur. Nam qui beneficia accipit, si eum qui cōtulit
 benevolentia cōplectatur, is officio fungatur. At verò qui be-
Deneficia ponere vult apud quēpiā, spe præsidij & auxiliij ad-
 ductus, nō illi beneuolus, sed sibi potius videtur. sicuti nec is
 amicus habēdus, qui vtilitatis causa colit & obseruat quēpiā.
 Omnino autem virtus & probitas benevolentiaē cōtrahit, si-
 qua significatio honestatis, fortitudinis, aut alicuius eiusdē ge-
 neris eluceat. Quod etiam in certantibus fieri solere diximus.

Atque etiam concordia ad amicitiam pertinere videtur,
 Itaq; non est idem quod consensus, quando quidem in iis etiā
 quorum alter alteri ignotus sit, hic inesse potest. Nec cōcor-

des aiunt eos qui de quauis re idem sentiunt, vt eos qui de rebus coelestibus: quippè cùm idem & vnum de iis rebus sentire, non pertineat ad amicitia. Sed ciuitates in concordia esse tum dicuntur, cum de commodis & vtilitatibus vnũ idẽmque sentiunt & sequuntur, quòdque publicè placuerit, exequuntur. Ergo in gerendis rebus iis quæ graues ac magnæ sunt, quæque adesse possunt vel vtrifq; , vel omnibus, cõcordia cõsistit. Veluti ciuitates cõcordes sunt, cum placet omnibus magistratus deligendos esse, aut ineundã cum Lacedæmoniis societatem, aut Pittacum imperatorem esse, si etiam ipse velit. E
 At verò cum seipsum vterq; , vt est in Phoenissis, voluerit deligi, tum seditio nascitur. Non enim vnum idemq; intelligere duos quale id cunque sit, concordare est, sed idem de eadẽ re. Vt cũ populus & optimates optimos volũt præesse Reip. sic enim omnes quod volunt consequuntur. Ciuiumq; inter ipsos amicitia, concordia videtur, vt etiã celebratur. Est enim in commodis & vtilitatibus, iisq; omnibus quæ ad vitę vsum pertinet, qualis bonis inter bonos cõcordia est. Ii enim iisdem de rebus vnũ idemque & ipsi secum, & cum aliis sentiunt: præsertim cum eorum stent sententiæ, & voluptates, nõ more Euripi refluant. Recta etiam & vtilia sibi proponunt, quorum communiter cupiditate ducuntur. At verò improbi nisi ad breue & exiguum tempus concordēs esse non possunt: sicuti etiam amici esse solent, cum in emolumentis sua augendi cupiditate inflammati sint: iis autem in rebus, quæ laborem sumptusque desiderant, ab officio deficiant. Quæ quoniam sibi quisque exoptat, proximum quenque obseruat & arcet: & facile perit quod erat commune, cum nemo tueatur. G
 Ex quo nascuntur seditiones, dum alteri alteris necessitatẽ afferũt, ipsi fungi officio nolunt. Benefici autem vehementius eos diligere videntur, in quos beneficia contulerũt, quàm ij qui acceperunt, eos qui dederũt. Quæ nobis contra opinionem incidit quæstio. Ac compluribus hoc ita videtur, propterea quòd illi debent, his debetur. Vt igitur in commo-
 dato periisse expetũt debitores, eos quorum æs contraxerunt, salus autẽ debitorũ curæ est creditoribus: sic ij qui bene me- H

VII.

A riti sunt, eos saluos volunt in quos liberales fuerunt, quòd gratiam beneficiúmque sint accepturi: illis curæ non est remuneratio. Et Epicharmus quidem fortè hoc dicat, ad improbitatem eorum spectare orationem: quæ tamen humana est. Sunt enim plerique immemores beneficij, propensioresque sunt ad accipiendum quam ad bene merendum. Sed causa à natura potius profecta videtur, quæ nihil simile habeat ei rei, quæ adfertur de creditore. Non enim in illis amor inest, sed volunt saluos illos, vt suum recipiant. At ij qui be-

B ne meriti sunt, eos diligunt & charos habent, apud quos beneficia collocarunt, etiam si in præsens nihil ex iis emolumenti percipiant, nec sint percepturi in posterum. Quod etiam in artificibus cõtingit. Omnibus enim sua cuique chariora sunt opera, quàm suis quisque operibus, quæ etiam animata sint. Sed nescio quo pacto hoc in poëtis magis cernitur, quos sua opera præter modum delectant, ea vt liberorum loco diligant. Huic est similis causa beneficiorum. Nam qui beneficiû accepit, opus eorum est, quod eis charius est, quàm cum ope-

C ri procreator & auctor. Hoc autè causæ est, quòd cum nobis esse optabile sit & charum, simusque re ipsa (nam viuendo & agendo) sit vt qui fecit, opus sit re vera quodammodo. Ergo opus diligit, quia esse diligit. Atque hoc à natura ductum est. Quod enim esse potest, id opus re ipsa indicat. Atque etiam ei qui beneficium contulit, pulchrum honestumque est id quod egit, vt id etiam in quo ipsum inest, delectet. At is qui beneficium accepit, nihil rei præclaræ in eo qui dedit esse existimat præter fructum & emolumentum, quod insuauius est, mi-

D nusque amabile. Habet autè eius quod præsens est actio, & rei futuræ expectatio, & præteritorum recordatio, oblectationem. Sed tamè eo quod præsens tanquàm in manu datur, nihil iucundius est, nihil amabilius. Ac ei quidem qui bene meritus est, sui operis permanet stabilis certaque possessio. Est enim id firma, constans stabilisque virtus. Qui vero accepit, ei utilitas perit tota, & decidit. Et benefactorum recordatio iucundissima est, utilitatum non ferè, aut minus certè. Contraque est in expectatione. Amor etià actioni similis est, amari perpeffioni.

Qui autem in actione sunt occupati, eos necesse est diligere. E
 cæque sequi omnia, quæ ad amorem pertinent. Iam vero ea sunt
 chariora omnibus quæ labore parta sunt. ut etiam pecuniæ iis
 chariores sunt qui quæsierunt, quàm qui acceperunt. Atque
 accipere beneficium, nullius negotij est: dare, arduum ac diffi-
 cile. Ob eamque causam liberi chariores sunt matribus, quòd
 partus difficilior sit, maiorisq; laboris indigeat, & quòd suos
 esse sciant certius. Quod idem beneficiis proprium videtur.

VIII.

Sed utrum se quisque maximè diligere debet, an alium a-
 liquè, quæstio est. Culpantur enim qui se maximè diligunt, F
 eosque sui diligentes probri loco appellant. Ac mali quidè
 videtur quæ faciunt, suam ob causam facere omnia: atque eo
 magis quo sunt sceleratiores: idque illis vitio datur, quòd sibi
 tantum consulant. Boni autè ob honestatem, eoque magis ho-
 nesti atq; amici causa, quo meliores sunt, ut suas res rationesq;
 prætermittant. A qua oratione facta dissentiunt: nec sine cau-
 sa. Aiunt enim diligendum eum maximè, qui sit maximè ami-
 cus. Amicus autè maximus is est, qui velit bonis affici q̃ maxi-
 mis eum quem diligit, illius causa, etià si ad se ex his nihil re- G
 deat. Hæc verò sibi quæque cõciliant, cæteraque omnia insunt
 quibus amicus definitur. Docuimus enim principium ductũ
 à se diligendi sui ad alios peruenire. Atque etià eodem pertinet
 proverbia. Unus animus. Amicorum omnia cõmunia, Ami-
 citia, æqualitas, Tibiæ genu propius. Quæ omnia in quoque
 inesse, ad seque redire reperiuntur. Sibi enim quisque charus
 est maximè. Se ergo quisque maximè diligere debet. Iure au-
 tẽ hoc venit in dubiũ, utris tãdem rationibus assentiendũ sit, cũ
 præsertim utræque sint probabiles. Constituendi ergo sunt in H
 eiusmodi rationibus fines & quasi termini veritatis. Quòd si
 quem utræque rationes sibi charum cõstituant, intelligamus,
 cito planum fiet. Qui ergo hoc ipsum vitio vertunt, diligen-
 tes sui appellat eos, q̃ penitus suas cogitationes & studia in pe-
 cunias, honores, corporis voluptates abiecerunt: quorũ pleriq;
 hæc ita expetunt, iisque studet, quasi in eis sit summũ bonum.
 Itaque de iis digladiari solèt. Qui ergo istis rebus totos se de-
 diderunt, ij cupiditatibus, animi perturbationibus, eique par

A ti quæ est expers rationis, omnino obsequuntur, cuiusmodi sunt *οἱ τοῖς Μοι*. i. pleriq; Itaque appellatio ipsa ducta est *αὐτῶν τῶν Μοι*. i. multitudine, quæ ipsa vitiosa & deprauata est. Iure igitur ut probri obicitur iis qui ita se ipsi diligunt. Nec dubium est, quin eos qui hæc talia sibi proponunt, pleriq; sui diligentes soliti sint dicere. Si quis enim vnus ex omnibus maximam operam eo conferat, ut iuste & modeste facta sequatur, aut quæuis alia, quæ virtutibus congruant, iisquæ omnino sibi semper honestatem vendicari, huc nemo sui diligentem dixerit, huc nemo reprehendat. Atqui hic potius vir sibi charus esse videatur. Nam & pulcherrima quæque ac optima sibi assumit, & parti ei sui, in qua inest principatus, obsequitur, paratque in omnibus. Ut autem ciuitas omnisque alius conuentus, sic homo id esse maxime videtur, quod principatum obtinet: sibi ergo charus est maxime, qui hoc ipsum diligit, ab eoque init gratiam. Atque etiam ex eo continens & impotens nominatur, quod mentem vincat & teneat, vel non teneat: quoniam in ea omnis nostra vis sita sit, ipsique ea sponte nostra videamur gessisse, maxime quæ ratione duce gessimus. Ac illud quidem minime dubium est, suam quenque nostrum mentem esse maximè, eamque à bono viro maxime diligi. Quapropter idem sibi charus est maximè, alio genere charitatis, quam quod vitio datur: à quo tantum abest & distat, quantum vita rationi consentanea ei præstat, quæ voluptati congruit, quantumque interest inter honesti appetitionem, eiusque rei quæ utilis esse videatur. Ergo ij omnes, qui singulari quadam tenentur præclararum actionum & officiorum cupiditate, in commedatione omnium laudèque versantur. Quod si omnes ad virtutem honestasque actiones quasi certatim contenderent, & publice omnes decus, & priuatim singuli summum bonum adipiscerentur, siquidem virtus ex eo genere est. Ita sibi charus esse bonus debet. Nam & sibi præclaris actionibus proderit, & ceteros iuuabit. At non debet improbus. siquidem & sibi nocebit, & proximis: præsertim cum prauis cupiditatibus obsequatur. Ac in deprauatis quidè quæ agunt ipsi, ab iis dissentiunt quæ facere debent. Boni autè viri quæ debet, eadem efficiunt. Nam &

animus quod optimū est eligit, & vir bonus mēti obtēperat. E
 Nam quod aiunt, multa virum bonum & amicorum causa, &
 Reip. gerere solitum, & si opus erit, mortem etiam oppetere:
 id verū est. Pecunias enim & honorē, & omnino cætera bona,
 de quibus homines inter se digladiari solent, contēnet, ac pro
 nihilo putabit dum sibi honestatem ac decus retineat. Breui
 enim tempore summā malit, quā longo leuem percipere vo
 luptatem: & vnū annum præclare viuere, quā multos quo
 uis modo: vnumque officium præclarum & magnum, multis
 & paruis anteponet. Quod iis profectò accidit, qui pro amicis F
 & pro patria mortē non dubitāt oppetere: qui iidem sibi qui
 dem magnum decus assumunt, & diuitias pro nihilo ducunt,
 quo maiores opes amici consequantur: Nam cū diuitias &
 opes amici cōsequuntur, tum ipse decus & honestatem. Ita sibi
 maiora bona retinet ac vendicat. Eadem bonorum & impe
 riorum ratio est. Hæc enim amico omnia relinquet, ex quo de
 cus sibi laudēq; cōparabit. Rectè igitur bonus videtur is qui
 rebus omnibus antefert honestatem Atq; etiam fieri potest, vt
 amico rerū actione cōcessa, pulchrius sit, eum amico gerendæ G
 rei causam extitisse, q̃ si ipse gereret. Quare hoc iam perspicuū
 est, bonū virum honestatis plus sibi ex iis rebus omnibus que
 ad laudē valent, assumere solere. Atq; hoc quidē modo vt di
 ctum est, decet diligentem esse sui: quomodo solent plerique,
 non decet. Hoc etiam de beato quæri solet, vtrum ami
 cis, necne, ei sit opus? Beatos enim eosque omnes qui se ipsi cō
 tenti sunt, amicorum præsidia negant requirere. nam omni
 bus eos copiis & opibus abundare: cum igitur se ipsi contenti
 sint, nullo egere. Amicum porrò cum quasi alter idē sit, quod H
 quisque minus per se possit, id suppeditare. Hinc illud,

Quid est amicis opus, cū Deus fauet?

Sed absurdū sit cū bona omnia beatis attribuamus & conce
 damus, amicos non concedere, quibus nihil in bonis externis
 maius, nihil melius inueniri potest. Quod si amici est benefi
 cia dare potius q̃ accipere: & si est boni viri ac virtutis, beni
 gnè facere: pulchrius autē & præstantius amicis q̃ alienis sub
 uenire: certe bonus vir quibus det beneficia, requirat necesse

- A est. Quocirca queri solet, vtrum rebus aduersis magis, q̃ secūdis desiderentur amici: quòd calamitosi qui opē ferant, & qui beati putantur, de quibus bene mereantur, requirant. Atque etiam illud fortassis alienum sit, beatū constituere solitarium: præsertim cum nemo velit in summa solitudine omnibus opibus circumfluere & copiis. Est enim homo ad civilem congregationem, coniunctionemque vitæ natus. Hoc igitur beato adest, qui omnibus, quæ vi sua & natura bona sunt, sit præditus & ornatus. Atqui hoc quidem perspicuum est, cū amicis & bonis melius esse, q̃ cum alienis & quibilibet viuere. Est igitur amicis opus beato. Quæ est igitur superiorum sententia, quoque modo vera est? An id volūt, plerosque amicos eos potissimum putare, ex quibus sperant se fructum esse capturos? Cuius quidē generis nullum requireret beatus, quippe qui omnibus sit copiis præditus, neq; eorum quenquam, qui delectationis suauitatisq; causa parantur, nisi paulum admodum. Quoniam enim vita ei suauius est & iucunda, nihil voluptatis adscititiæ indiget. Nec si amicos eiusmodi nō desiderat,
- C continuò videtur nullos requirere omnino. Quod fortasse nō ita est. Initio enim dixi beatitudinem in actione quadam consistere, & perspicuum est actionem gigni, non adesse, nec permanere ritu possessionis. Quod si beatitas omnis in vita & actione consistit: boni autē viri per se & propter se bona est & iucunda actio, vt initio dictum est: sua etiā quemq; delectant: & cernere proximum quemque magis q̃ nosmetipsos possumus, illorūmq; res & actiones, q̃ nostras: bonorum quoq; qui amici sunt actiones bonos viros delectant, præsertim cum iis
- D vterque bonis præditus sit, quæ sua vi & suapte natura bona sunt: efficitur vt beati amicos eius generis desiderent necessario. Si quidem intueri vult actiones & facta præclara & sua, quo ex genere sunt illa amici qui sit vir bonus. Huc accedit q̃ beatum iucundè viuere putant oportere. Itaque in solitudine agentis, molestiarū ac curarum vita plenissima est. Nec enim facile est eum qui degat in solitudine, continue in rerū actione versari: cum aliis & apud alios multo facilius. Futura est igitur ita deniq; actio diuturnior, si iucunditas vera accesserit,

quod inesse debet in beato. Nā vir bonus, quia bon^o est, hone- E
stis delectatur actionibus, turpibus offenditur. sicuti musico-
rum aures suauibus sonis permulcetur, offendunturq; cōtra-
riis. Atq; etiam ex vita victuq; communi, inter bonos exerci-
tatio quēdā virtutis comparatur. vt etiam Theognidi placet,
Virtutem ex doctis discas verūmque laborem:

Improbis inficiet tēque animūmque tuum.

Qui autem longius à natura causam petunt, iis videtur vir bo-
nus suapte natura expetendus amicus esse viro bono. Quod
enim per se suāq; vi bonum sit, id docui bono viro sua spon- F
te bono esse ac voluptati. Atqui vita in animantibus vi sen-
sus definitur, in hominibus vi sensus & intelligentiæ. Sed vim
actio rerum consequitur, & laus omnis in actione consistit.
Viuerē autem est propriē sentire & intelligere. Vita etiam in
iis est, quæ per se bona sunt & iucunda. Nam definita certāq;
est: & quod certum est, ad naturam boni viri accommodatum
est. Quod autem suapte natura bonum est, omne bono viro
bonum videtur. Quocirca suus status quenque delectat. Sed
nō est designāda vita vitiosa & deprauata, neq; doloribus cru G
ciatibūsvē confecta. Vt enim quæ insunt in tali vita, sic ipsa
incerta infinitāq; est. Quod ex iis quæ mox de dolore dicam,
erit multo euidentius. Quod si ipsa vita bonum est, & iucun-
dum. quod hinc perspicitur potest, quia cum omnes, tum vel
maximē boni ac beati eius cupiditate ducuntur. Nam & his
expetenda est maximē, & illorum vita beatissima est. Qui au-
tem cernit, se cernere sensu percipit: & qui audit, se audire: &
qui ambulat, se ambulare: itēque in cæteris quiddam est,
quod nos agere percipit. Atqui sensu aliquid percipere possu H
mus, quia sensu percipim⁹: & mēte agitare quid possum⁹, quia
cogitamus. Sensu porro & animo aliquid percipimus, quia su-
mus, & in vita manemus. Nā esse, & in vita manere est, vel sen-
su vel animo percipere. Atqui sentire se quenque viuere in iis
est, quæ sunt suapte natura iucunda. Nā quia per se vita est in
bonis, idcirco sensus alicuius rei bonæ quæ adsit, suavis est. Vi-
ta autem cum omnibus expetenda est, tum maximē bonis, &
eis status suus cuique bono sit & voluptati. Sensus enim eius

- A quod suapte natura bonum sit, eos delectat. Quemadmodum porro in se bonus vir, sic in amicū animatus est. Est enim amicus alter idem. Vt igitur suus cuiq;, sic aut pari propemodum ratione, status amici expetendus est. Status autem ob eam causam expetendus est, ut diximus, quia ipsum sibi bono esse, sensu perciperet, qui quidē sensus per se ipse delectat. Amicum ergo necesse est beatus in vita manere sentiat. Quod vita victusq; cōmunis, sermonumq; ac consiliorū omnium efficiet
- B societas & cōmunio. In ea enim vitæ degendæ ratione hominum inter ipsos cōsistit cōiunctio, non ut pecudum, in pastu cibóq; cōmuni. Quod si status propterea beati expetendus est, q̃ sit sua sponte in bonis, voluptatēq; afferat, in eodem autem genere est amici status: sit ut amicus in iis numeretur, quæ beatus expetere debeat. Quod autem ei optabile est, ei adesse debet, aut hac parte aliquid ei deerit. Amicos igitur veros & viros bonos, qui futurus est beatus, desiderabit. Sed vtrum parandi sunt amici multi, an quemadmodum in hospitalitate re-
- C ctè dici videtur, nec multitudine opus esse hospitū, neque omnino desertum esse oportere: sic deceat in amicitia nec desertum esse ab amicis, neq; multitudinē amicorū sibi adiungere, magna quæstio est. Ac in iis quidē qui utilitatis causa fingunt amicitias, quod dictum est, valere videatur. Difficile est enim multis referre gratiā, neq; ad id agendum satis sit vita. Quocirca plures q̃ res familiaris patiatur, superuacanei sint afferantq; impedimentum ad vitam honestè degendā. Non est igitur his opus. Iis etiā qui delectationis iucunditatēque causa amicitiaē
- D præsidia quærunt, pauci satis sunt amici, sicuti in deliciis condimentum. At vero boni viri vtrum multos parare debēt? an ut ciuitatis, sic multitudinis amicorum certi sunt termini cōstituti? Neque enim ex decem hominibus constat ciuitas, nec si in cētum milia excreuerit, etiamnum ciuitas est. numerusq; fortè nullus certus est, nisi is omnis qui inter certos aliquos & definitos constitutus est. Ergo amicorum quoq; multitudinis certi quidā fines & termini cōstituti. Et fortasse multi adiungēdi sunt, quibus cū liceat vitam traducere, cū præsertim id amicitia dignissimū esse videatur. Nec vero d. biū est, fieri

X.

non posse, vt quisquā vitæ societate cū multis cōiunctus, iis se E
 quasi debet & impertiat. Iā vero illi etiā cōiuncti sint amicitia
 oportet: siquidē omnes vitæ victuque cōmuni confociati sint:
 quod certe in multis difficile est. Difficile est etiā & reb⁹ pro-
 speris gaudere, & aduersas grauiter ferre cum multis, vt se ad
 eorū sensum nutūque accommodet. Concurrenere enim hæc
 possunt, vt cum vno voluptate afficiatur, doleātque cum alte-
 ro. Quapropter forte hic præclare agetur, si minus quā plu-
 rimos amicos quæramus: at tantum certe numerum, quantus F
 sat sit ad vitæ degendæ institutum. Neque enim fieri videtur
 posse, vt cuiquāvalde chari sint plurimi. Itaq; ne amore quidē
 flagitioso diligi multi possunt. Vult enim esse excellēs quādā
 ac præstans amicitia, quā vnus cum vno tantum coniungitur.
 Quare si qua sit magna & excellens amicitia, ea vni cum pau-
 cis intercedat necesse est. Quod etiā rerum vsu, ac re ipsa expe-
 rimur. Neq; enim inter multos ea iungitur, quæ sodalibus in-
 ter ipsos est amicitia. Et quæ celebrantur efferunturque laudi-
 bus, eæ inter duos iunctæ feruntur. Qui autem multitudinem G
 & quasi cohortem sibi adiungunt amicorū, qui que se familia-
 riter gerunt cū omnibus, ij amici nemini videntur, nisi more
 vrbano, quos vocant comes & affabiles. Quapropter vni
 qui etiā ad voluptatem non loquatur, sed qui vere sit bonus,
 amicitia cum multis, ciuium propria illa quidem, intercedere
 potest: amicitia autem quam virtus contrahit & conciliat, non
 potest. Ac rectè agitur, si paucos huius generis reperiamus.

X I.

Atque etiam hoc quæri solet, vtrum rebus secundis ma-
 gis, quā aduersis amici desiderantur? Nam in vtroque ge- H
 nere quærentur. Nam & ij qui aduersa vtuntur fortuna, opis
 indigent: & qui secunda, conuictores requirunt, & quibus be-
 nigne faciāt, præsertim cum aliis beneficia cōferre velint. Ac
 rebus quidem aduersis magis sunt illi quidem necessarij, q̄ in
 hoc genere ij quærantur, ex quibus fructus percipi possit. sed
 nescio quomodo maius ornāmētum rebus secundis adferunt.
 Itaque viros bonos sibi adiungunt, q̄ & iis subuenire, & cum
 iis viuere optabilius ac melius esse videatur. Suauius est enim
 amicorum præsentia & in prosperis rebus & aduersis. Moero-

- A** res enim & luctus facit amicitia communicans patiēsq̃ue leuiiores. Quocirca quæret aliquis, utrū doloris quasi oneris socij sint amici, an non ita sit, sed eorum iucunda præsentia, sensusq̃ue communis doloris minorem faciat ægritudinem? Ac vtrum ob eas causas, an ob rem aliquam aliam leuetur eorum dolor, omittamus exponere. quāquam id, quod dixi, euenire videmus: & eorum quodāmodo mixta præsentia videtur. Nā amici aspectus suauis est ei præsertim, qui in miseris luctūq̃;
- B** versetur: in eóq̃; ad depellendum dolorem præsidium quoddam est paratum & constitutum. Amicus enim si verus sit ac ingenuus, aspectu & sermone consolari potest, Nam cum eius habeat mores cognitos, quibus ille rebus moueatur, & offendatur, intelligit. Sentire autem alterum suis incommodis dolere, molestum est. Nam quoniā omnes cauent, ne amicis causas doloris afferāt, idcirco qui sunt magno fortiq̃; animo præditi natura, dant operam, ne amici in partem veniant doloris sui, Quòd si minus superet indolētia, eum qui eos premit, nō
- C** ferunt dolorem omninóque eos respuunt, qui socios se præbent lamentorum: propterea quòd ne ipsi quidem propensi sunt ad lamentandum. At verò mulierculæ similesq̃; muliercularum viri eorum potissimū consuetudine delectantur, qui focios se præbent gemitus & lachrymarum, eósq̃ue vt amicos & doloris socios diligunt. Sed par est scilicet in omni re optimum quenque imitari. In rebus autem asperis, iucūdā vitæ consuetudinem & coniunctionem, sensumq̃ue suauem efficit amicorum præsentia, quòd iisdem rebus bonisq̃; mouean
- D** tur. Itaque vltro ad societatem & communionem prosperitatum amici vocandi sunt: (nam pulchrum est benignitate vtī diligenter) ad societatem verò calamitatum, timidè, ac raro. Neque enim rectum est cū amicis aut bene meritis consociare & coniungere iniuriam. Ex quo factū est prouerbium, Satis ego superq̃ue miser sum. Tum autem vocandi sunt maxime, cum leui suscepta molestia, ei profuturi sunt plurimum. Contraque decet ad eos qui calamitate premuntur, inuocatum & studiose venire: siquidem amici est liberalitate vtī in eos præsertim qui opis indigeant, & in eos qui non rogarint.

nam in vtroque præclarius & suavius est. At verò in prosperi E
tate, si actionis officiique causa postulet, studiose ad amicum
eundum est. eius enim rei gratia, amici desiderantur: sin vt be-
neficium accipias, sensim id timidèque facièdum. Non enim
decorum est, vltro paratum esse ad petendum præsidium. Sed
tamen vitanda est forsitan in denegando quod petitur, offen-
sionis quæ nonnūquam suscipitur opinio. Ergo hoc quidem
perspicuum est, in omni fortuna amicorum esse expetendam
præsentiam.

XII.

Sed vtrum vt amantibus ipse aspectus charissimus est, ii-
que sensum hunc præ cæteris expetunt, quòd in eo potissimū
amor versetur, indeque nascatur: sic amici vitam victumque
communem maximè exoptant? Nam & communitas quæ-
dam amicitia est, & quo modo in se quisque affectus est, eo-
dem erga amicum. Atqui suus cuique in semetipso optabilis
est sensus & in amico igitur. Eius autem sensus munus & of-
ficiū in vita victumque communi cernitur. Iure igitur vitæ
societatem expetunt. Itaque in quo quisque statum vitam- G
que ponit, & quò omnes vitæ degendæ rationem referunt, in
eo vitam volunt cum amicis cōsumere. Quocirca alij vnà cō-
uiuuntur, alij vnà se talorum ludo oblectant, nonnulli se exer-
cent vnà & venando & philosophando: in iisque totos dies &
ætates conterunt, quæ quisque in vita maxime adamauit.
Quoniam enim viuere cum amicis vnà cupiunt, ea faciunt
ipsi: earumque rerum cōiunguntur communione, in quibus
consuetudinem vitæ putant consistere. Quapropter impro-
borum mala amicitia est, qui cum instabiles inconstantèsque H
sint, rerum malarum ineunt societatem: similèsque ac pares
inter se, facilè corrumpuntur. At verò bonorum præclara &
honestæ amicitia, quæ vsu & consuetudine confirmatur.
Videntur etiam progressum in virtute facere, officiis emenda-
tionèque communi. Alter enim ab altero ea exprimit, quibus
percipiant voluptatem. Hinc illud;

Virtutem ex doctis discas verumque laborem.

Ac de amicitia quidem hætenus.

EQ VITVR forſitan vt deinceps de voluptate differamus, quando quidem generi noſtro videtur eſſe coniunctiſſima. Itaque pueros inſtituūt voluptate ac dolore gubernare. In eo etiam viſ maxima eſt ad virtutem, quæ more perficitur, ſi

B quis bonis rebus lætetur, doleat quæ cōtrariis. Patet enim hæc omnia per omnem vitam latiſſimè, in iis quæ magnum momentum, viſq; magna eſt ad virtutem & beatam vitam. Nam & quæ iucunda ſunt, omnes ſequuntur, & quæ moleſta declinant. Quæ cum ita ſint, minimè prætermittenda fuit hæc diſputatio, præſertim cum magnam hæc ipſa adferant dubitationem. Alij enim, vt Eudoxus, voluptatē bonum eſſe dicūt, alij contrà valde magnum malum. Ac illi quidem adducti ſunt fortè, vt ita eſſe credant. hi ita denique melius actum iri putant cum vita noſtra, ſi voluptas, quanquam non ſit, tamē ponatur in malis. procliuem enim ad eam multitudinem eſſe,

C ac ſeruire voluptatibus. Itaque ſelectendam & deducendam eſſe in partem cōtrariam. Sic enim perueniri poſſe ad mediocritatem, atque perfectum. Sed hæc nulla ex parte vera eſt aut honeſta oratio. Omnis enim quæ de perturbationibus & officiis inſtituitur oratio, minorem quàm facta ipſa, habet auctoritatem. Cū igitur dicta ab iis diſcrepāt, quæ perſpicua ſunt ſenſibus, tum ea contempta, veritatē ipſam tollunt funditus. Nam qui voluptatem quam viſus eſt ſequi aliquando, vituperat, is ad eā procliuis videtur, quaſi nō ſit ex eo genere quælibet. Non enim multitudinis eſt diſcernere. Quapropter oratio ſi vera ſit, nō ſolū ad intelligendum, verum etiam ad viuendum valet plurimum. Si enim factis & vitæ cōgruat, tum comprobatur. Quocirca eos hortatur, à quibus intelligitur, vt vitam ad ſe quaſi ad normam dirigant. Sed hæc hæctenus. Nunc ea explicanda ſunt quæ de voluptate ſeruntur.

D Eudoxus quidem voluptatem ſummū bonum dicebat, quòd omnia videret eam ſequi, & quæ ratione vterentur, & quæ eſſent expertia. In omni autem re quod bonum ſit, exper-

m

I.

II.

tendum esse, & optimum quicque maximè. Atqui eam sum- E
 mum bonum esse omnibus, ex eo declarari, quòd ad eã toto
 impetu omnia ferrentur. Omnes enim quod sibi bono sit re-
 perire, sicuti cibum. Quod igitur omnibus bono sit, quodq;
 omnia expetant, id summum bonum esse. Quæ eius rationes
 comprobatae sunt, non sua vi solum & pondere, sed multo
 magis bonitate ipsius & moribus. Præstanti enim ac singula-
 ri habitus est temperantia. Non igitur tanquam voluptatis
 amans hac uti oratione videbatur, sed quòd res re vera ita ha- F
 beret. Nec verò ex contrariò minus perspicuum fieri puta-
 bat. Dolorem enim omnibus per se esse fugiendum, item quæ
 expetendum contrarium. Maximè autem expetendum esse,
 quod rei nullius causa sequeremur, qualis esset voluptas, con-
 sensu omnium. Neminem enim quærere, quamobrem volu-
 ptate afficiatur, quòd per se & propter se sit voluptas expeten-
 da. Quæ si ad bonum quodvis adderetur, veluti ad ea quæ iu-
 sta & modesta sunt, magis id expetendum efficere. Accessio-
 nem igitur bonorum ipsius accessione fieri. Atqui hæc quidẽ G
 oratio non magis voluptatem in bonis videtur, quàm aliud
 ponere. Quicquid enim bonum est, omne coniunctum cum
 alio, optabilius est & magis expetendum quàm ipsum separa-
 tim. Quæ etiam ratione Plato refellit esse summum bonum
 voluptatem. Magis enim expetendam cum prudentia coniũ-
 ctam iucundam vitam, quàm ipsam separatim. Quod si plu-
 ris sit coniuncta voluptas, non esse in ea summum bonũ. Nul-
 lius enim accessione boni, summum bonum magis expeten-
 dum effici posse. Illud autem perspicuum est, non posse quic- H
 quam aliud summum bonum esse, quod coniunctum cum a-
 lio quod per se bonum sit, magis expetendum & optabilius
 existat, Quid ergo est eiusmodi, cuius nos etiam participes
 sumus? nam tale quæritur. Qui nanque negant summum bo-
 num id, quod omnes appetunt, ij nihil dicunt. Quod enim
 videtur omnibus, id esse dicimus. Nec qui tollet hanc fidem
 & opinionem, aliquid verisimilius probabiliusve dicat. Ete-
 nim si sola mentis expertia eam expeterent, aliqua esset eorum
 oratio. Sin ea etiam quæ prudentia vtuntur, quid est quod

- A possint dicere? Atq; etiam corruptis & deprauatis hominibus fortasse à natura quædam boni particula tributa est, præstantior & melior quàm sint ipsi per se, quæ bonum naturæ accommodatum expetit. Nec etiam videtur vera, quæ de contrario adfertur, oratio. Negant enim si dolor malum sit, cōtinuo voluptatem esse bonum. Malum enim malo esse contrarium & neutri vtrunque. Quæ cū dicunt, nihil illi quidem absurdum dicunt, sed ab iis tamen quæ dicta sunt, dissentiunt. Si enim vtraque sint in malis, fugienda etiam esse oporteret: sin neutrum sit, aut alterum, eadem ratio est. Nunc constat homines voluptatem sequi vt bonum, & dolorem fugere vt malū. Ita inter se sunt contraria.
- B

Nec si voluptas qualitas nō est, idcirco in bonis nō est: III.
quippe cū nec virtutis actiones qualitates sint, nec beatitudo. Contendunt autem bonum certum esse & finitum, voluptatem infinitam & incertam, propterea quòd accessiōem & decessiōem admittat. Atqui si ex voluptate id iudicant, idē valebit in iustitia cæterisque virtutibus omnibus, quibus
C aiunt constare, homines esse cuiusdam modi, id est, virtutibus esse præditos & magis, & minus. Alij enim aliis sunt & iustiores & fortiores. Et potest aliquis quæ iusta & modesta sunt & contentius facere, & remissius. Quòd si in voluptatibus nunquam causam adferāt, cur sint aliæ immixtæ & simplices, aliæ mixtæ & coniunctæ: quid prohibet, vt valetudo quæ certa sit & finita, firmitior est & infirmior, sic maiorem fieri & minorem voluptatem? Non enim vel omnium est eadem téperatio, vel
D aliqua certa semper in eodem, sed remissa ad tempus permanet: differtq; accessiōe & decessiōe à superiore: quod idem in voluptate potest cōtingere. Præterea cum summum bonū perfectum quiddam & absolutum ponunt, motiones autem & ortus inchoatos: voluptatem quidem motū & ortum ostendere conantur, quod mihi inscitè videntur dicere. Neq; enim motus est voluptas, quandoquidem propria est omnis motionis velocitas & tarditas: & si non per se, velut eius quæ mundo attributa est ad aliud. At neutrum horum voluptati accidit. Fieri enim potest, vt quæadmodum in ira, sic aliquis citò

fit in voluptate. vt autem voluptatem capiat cito, non potest, E
 ne cum alio quidem. At vt ingrediatur quis, & crescat, potest,
 & si qua sunt eiusdem generis. Fieri ergo potest vt celeriter
 tardè ex dolore mutemur in voluptatem. vt autem cito cō
 uenienter voluptati agamus, id est gaudeamus & afficiamur
 voluptate, non potest. Ortus porrò quo tandem pacto ea futu
 ra est? Non enim ex re qualibet quiduis oritur, sed occidunt
 in id omnia, vnde orta sunt: & cui rei causam ortus adfert vo
 luptas, eidem est dolor interitus causa. Atque etiā dolorem di- F
 cunt, indigentiam esse eius quod naturæ accommodatum est:
 voluptatem eius expletionem atque satietatem, quæ sunt per
 turbationes corporis. Si ergo voluptas expletio est eius, quod
 naturæ accommodatum sit: in quo fuerit expletio, id profectò
 percipiat voluptatem necesse est. Ita corpus capiet voluptatē.
 At nō est ita. Non est igitur expletio voluptas, sed cū adest
 satietas & expletio, tum quis voluptate afficitur: & cū seca-
 tur, dolet. Ac mihi quidem certè hæc manasse sententia vide-
 tur ex iis voluptatibus & doloribus, quæ ex cibo alimentoq; G
 capiuntur. Cū enim homines aliquid dolentes desiderant,
 pōst eius satietate capiuntur, quanquam non omnibus id vo
 luptatibus contingit. Vacant enim dolore Mathematicæ vo
 luptates, eæque omnes quæ sensibus olfactuque percipiuntur:
 atque etiam auditiones & aspectus: multæ præterea recorda
 tiones & expectationes dolore carent. Quæ quidem cuius tã
 dem rei ortus sunt futuræ? præsertim cum nullius fuerint in
 digentiæ quam explere possint. Nam iis quidem hominibus,
 qui obscenas voluptates adferunt, respondendum est, nō es- H
 se iucunda illa, ex quibus illæ capiuntur. Non enim si homini
 bus malè affectis & constitutis iucunda ea sunt, idcirco putan
 da sunt iucunda esse omnino & absolutè, nisi fortè his tali
 bus: sicuti ne ea quidem salubria sunt quæ egris videtur, nec
 dulcia, nec amara: nec rursus alba ea sunt, quæ alba lip
 pis videntur. Aut certè hoc modo dicatur, voluptates quas
 dam expetendas esse, at non eas quidem quæ hæc consequun
 tur: vt sunt diuitiæ expetendæ, at non proditori. & valetudo
 est illa quidem expetenda, sed tamen non ei qui vescatur re-

A qualibet. Aut specie voluptates differre. Aliæ enim ex honestis rebus capiuntur, aliæ ex obscœnis & turpibus. Nec quæquam delectare potest voluptas, quæ ex rebus iustis capitur, nisi idem sit iustus : nec quæ ex musicis, nisi idem sit musicus. Eadem est ratio cæterarum. Atque etiam amicus, qui ab assentatore abest distatque plurimum, facile declarat, non esse voluptatem bonum, aut eas certè specie differre. Ille enim boni honestique causa congressus & consuetudines sequitur, quod laudi ducitur: hic voluptatis, quod vitio datur. Nemo-
 B que est qui iis velit voluptatibus perfluens, quibus pueri quàm maximè putant, in puerili mente degere omnem ætatem neque ex obscœnis & turpibus factis voluptatem capere, nullo vnquam impendente doloris metu. Multarum etiam rerum studio trahamur, etiam si nullam voluptatem adferant. ut videndi, ut recordandi, ut sciendi, actionisque virtutum. Nec interest, utrum ex iis voluptas consequatur necessario: quippe cùm ea sequeremur, etsi nulla ex iis gigneretur voluptas. Ergo illud quidem perspicuum est, nec bonum voluptatem esse, nec omnem expetendam: etiam illud, per se expetendas aliquas, quæ specie inter se differant, aut iis rebus ex quibus oriantur. Ac de iis quidem quæ de voluptate & dolore disputantur, hæcenus.

IIII.

Quid autè, qualisve sit, facilius, si paulo altius repetamus, intelligetur. Aspectus enim perfectus est quouis tempore. Nihil enim desiderat, quod factum in posterum ipsius genus possit absolvere. Huic est similis voluptas, quæ tota est & perfecta. nullo enim tempore quisquam capere voluptatem potest, ut si maiore tempore gignatur, eius genus possit absolui. Ita ne motus quidem est. Motus enim omnis in tempore cernitur, finemque aliquem & terminum spectat. veluti actio quæ in edificando suscipitur, tum perfecta absolutaque est, cum id quod refertur, absoluerit, aut certe in eo toto tempore. At in partibus temporis omnes inchoatæ sunt: differuntque specie à perfecta actione, & illæ etiam inter se. Lapidum enim compositio à columnæ erectione differt, & hæ ipsæ à templi perfectione. Ac templi quidem edificium & structura vndique

m iij

perfecta est, quum ei nihil desit quod propositum fuerat: fun- E
 damenti autem & laquearium inchoata, non perfecta, quip-
 pe cum vtraque partis sit propria. Quapropter specie inter se
 differunt, nec potest in vlllo, nisi in toto tempore, reperiri mo-
 tus in suo genere perfectus. Similis est ratio ingressus & mo-
 tionum cæterarum omnium. Etenim si trāslatio motus est quo
 hinc illuc itur, & huius genera sunt volatus, ingressus, saltatio,
 & alia eiusdem generis. nec solū ita, sed in ipso etiam incessu.
 Terminus enim ex quo mouemur in aliū, non est idem in sta-
 dio & in parte, neque in alia atque alia parte. Nec idem est hu- F
 ius & illius lineæ trāsitus. Non enim solum linea præteritur,
 sed etiā linea quæ in loco sita est. At in alio loco hæc atque il-
 la præteritur. Ac de motu quidem aliis libris accurratè dispu-
 tauimus, qui quidem nō in omni perfectus tempore videtur,
 inchoatq; sunt ac non perfecti multi, qui etiam specie inter se
 differāt. siquidem termini, à quo motus incipit, & in quo de-
 finit, speciem conficiunt. At verò voluptatis est in quolibet
 tempore perfectum genus. Ita perspicuum est & inter se spe-
 cie differre voluptates, & in iis esse, quæ vniuersa, totaque sint G
 atq; perfecta. Quod etiam hinc perspicui potest, quia nihil mo-
 ueri nisi in tempore potest, at voluptate affici potest: quan-
 doquidem quod in puncto est temporis, id totum est etiam
 atque vniuersum. Ex quibus hoc quoque perspicuum est, in-
 scitè ab his in motu & ortu poni voluptatem. Neque enim
 hæc ipsa sunt rerum omnium, sed earum duntaxat quæ par-
 tes sunt, nō etiam tota. Nec enim aspectus ortus est, nec pun-
 cti, nec vnius: nec quicquam eorum est motus aut ortus. Nec
 igitur voluptatis quidem, quæ est res quædam tota & vniuer H
 sa. Cum verò sensus omnis in eo munus suū exequitur, quod
 sub ipsum cadit: tum is qui bene affectus est, in eo probè mu-
 nus officiūmq; suum tuetur, quod omnium quæ sub sensum
 illum subiecta sunt, est præstantissimum siquidem tale quid-
 dam perfecta actio, perfectusque vsus videtur maximè. Ac v-
 trum sensum agere dicamus, an id ipsum in quo ipse sit, ni-
 hil interest. Atqui in omnibus actio est optima eius qui opti-
 mè ad id effectus est, quod est omnium, quæ sensui subiecta

A sunt, nobilissimū, quæ eadem sit necesse est & absolutissima & suauissima. Est enim sua cuiusque sensus voluptas propria, itemque mentis & contemplationis. Vt autem quæque actio plurimum habet iucunditatis, ita est perfectissima. At ea demum perfectissima est, quæ ab eo proficiscitur qui bene affectus apertusque est ad eam rem gerendam, quæ omnium optima est earum, quæ propositæ sunt sensui. Perficit autem actionem voluptas, nec verò ita voluptas perficit, ut res sensui subiecta, & sensus ipse, cum sunt integra. sicuti ne valetudo quidem & medicus eodem modo causa sunt cur valeamus. Illud autem perspicuum est, in omni sensu versari voluptatem, siquidem aspectus & auditiones iucundas esse dicimus. Ac illud quidem etiam perspicuum est, ita denique summam voluptatem futuram, si sensus sit integerrimus, & in re aliqua eius generis occupatus: eiusmodi etiam sit res sub sensum subiecta, & res sensu percipiens. siquidem adsit quod agat quodque patiatur. Sed actionem absoluit voluptas, non ut ingenitus quidam habitus, sed ut quidam finis accedens, veluti hominibus corroboratis iam confirmatisque ætatibus, pulchritudo solet accedere. Quandiu porrò res subiecta sensui vel intelligentiæ talis manet, qualis debet, itemque & quod iudicat & quod cōtemplatur: tãdiu futura est voluptas in actione. Etenim si quod agit quodque patitur similia sint, eodemque modo inter se affecta: eadem res solet existere natura. Et quoniam voluptate nemo continenter afficitur, aut laborem subit (humanæ enim res laborem sempiternum non possunt pati) idcirco ne voluptas quidem manet vlla sempiterna, cum præsertim actionem comitetur. Res autem quædam placent illæ quidem & delectant cum novæ sunt: sed in posterum ob eam ipsæ causam non item. Primum enim inuitatur & allicitur animi cogitatio, & in res ipsas tota intenditur: ut aciem oculorum intendunt ij omnes qui res considerant: deinde actio eiusmodi non consequitur, sed multo remissior. Ita voluptas quoque omnis obscuratur. Omnes autem voluptatem appetere, hinc intelligi potest, quod omnes vitæ cupiditates ducuntur. Atqui vita quædã actio est. In iisque rebus & his quisque elaborat & versatur,

m iij

V. quas maximè adamat. vt musicus auditu in cantu, vt discendi E
 cupidus, intelligentia in rerù cognitione & contemplatione,
 item quæ cæteri. At rerum actiones vndique absolutas volu-
 ptas efficit, vitã etiam cuius cupiditate incensi fumus omnes.
 Ergo voluptatem quoque expetunt, nec sine causa, quippe cū
 vitam quam quisque expetit, absoluat. Vtrum autem vitam
 voluptatis causa expetamus, an ad vitam voluptatem refera-
 mus, nunc omittamus quærere. Copulata enim hæc inter se
 videntur, vt neutrum ab altero nec diuelli possit nec distra-
 hi. Nam & voluptas esse sine actione nullo modo potest, & F
 perficit omnem actionem voluptas. Ex quo perspici
 potest, voluptates differre specie. Quæ enim differētium sunt
 generum, ab aliis atque aliis perfici putamus. Differūt autem
 mentis voluptates ab iis quæ percipiuntur sensibus. Constat
 enim sic habere omnia, & quæ natura, & quæ arte solent effi-
 ci. Vt animalia, vt arbores, vt pictura, vt statua, vt domus, vt
 vas. Patet igitur eodem modo actiones etiam quæ specie diffe-
 runt, ab iis cōpleri quæ specie differant. Atqui quæ mente ge-
 runtur ab iis quæ sensibus, & hæc inter se diuersæ sunt. Et volu- G
 ptates igitur quæ eas complent & absoluunt. Id quæ ex eo etiã
 intelligi potest, quodd vnaquæque voluptas cum ea coniūcta
 est actione, quam compleat. Auget enim actionem sua volu-
 ptas. Acrius enim & accuratius iudicant exquiruntquæ omnia
 ij, qui rem gerunt & tractant libèter. Vt geometræ fiunt ij qui
 rebus geometriæ subiectis delectātur, ijque omnia melius in-
 telligunt. Item quæ & musicæ & architecturæ studiosi, & cæ-
 terarum artium singuli artifices suo quisque operi accessione
 reperit, eo delectatus. Adaugent igitur voluptates. At quæ ré H
 augent, maiorem quæ efficiunt, finitima ac propria videntur.
 Quæ autem iis rebus quæ specie differunt, finitima ac prop-
 ria sunt, ea etiam specie differunt. Iam verò hinc etiam faci-
 lius hoc ipsum intelligi potest, quodd quæ à diuersis rebus ortæ
 sunt voluptates, actiones impediunt. Qui enim tiliarum can-
 tu tenentur, non possunt verba quæ interim fiunt, aduertere,
 si tibicinem modulantem audiant, cum maiorem voluptatē
 ex numeris capiant, quàm ex præsentī actione. Voluptas igitur

- A** tur quam parit tibiærum numerus, eam labefactat actionem, quæ in oratione versabatur. Quod idem in aliis cõtingit, cum simul in duas res intendimus. Quæ enim plus habet oblectationis, excludit alteram: eo quæ magis, quo maior voluptatis præstantia est, ut nihil agamus in altera. Itaque cum vehementer nos res quælibet delectat, nõ admodum aliud agimus: aliæque facimus, dum ex aliis leuem capimus voluptatem. Quod iis vsuuenit, qui in theatro edunt bellaria: id quæ faciunt tum vel maximè, cum imperiti ignobilésque concertant. Quoniã autè
- B** voluptas propria & delectatio accuratas facit & diuturniores & meliores actiones: quæ autem alienæ sunt, corrumpunt & labefactant. perspicuum est inter eas interesse plurimum. Ferè enim idem faciunt alienæ voluptates, quod proprii dolores. Auferunt enim molestiæ propriæ actiones. Ut si cui iniucundus molestusque est scribendi labor, alteri ratiocinandi: ille scribere, hic ratiocinari non solet, quod molestiæ plena sit actio. Contingit ergo in actionibus contrà, ac in voluptatibus iis quæ naturæ accommodatæ sunt, atque doloribus. Accommodatæ autem sunt & propriæ eæ, quæ actionem per se consequuntur. Alienæ verò dictæ sunt, quæ simile quiddam faciunt doloris. Interimunt enim, etsi non eodem modo. Præterea cum actiones aliæ bonæ sint, aliæ malæ, earumque nonnullæ expetendæ, quædam fugiendæ, aliæ indifferentes, eadem est ratio voluptatum. Sua enim cuiusque actionis voluptas est & delectatio. Quæ ergo prauæ propria est, eadem inhonesta & mala: quæ bonæ & honestæ, bona. Etenim rerum honestarum laudandæ sunt cupiditates, turpium vituperandæ. Sed
- D** actionibus interiores sunt & magis propriæ: quæ in ipsis insunt voluptates, quàm appetitiones: quoniam hæ sunt ab illis disinctæ & temporibus & natura: voluptates autem ita propè accedunt ad actiones, adeoque indistrictæ sunt, ut idemne sit voluptas quod actio, sit quæstio. non tamen videtur quidè quoniam absurdum est, voluptas esse cogitatio aut sensus. Sed quia nõ separatur, idè videntur esse nonnullis. Ut igitur actiones, sic voluptates differunt. Interest autè aspectus à tactu puritate, & à gustatu tactus & odoratus. Similiterque differunt in-

ter se sensuum voluptates, & ab his quæ mentis sunt propriæ E
 & inter se utræq; videnturq; vt opus, sic sua cuique animalium
 voluptas esse attributa. siquidē quæ actionem cōsequitur. Id
 quod singula spectāti videbitur. Alia est enim voluptas equi,
 alia canis, alia hominis. Verumque est illud Heracliti, Afinos
 stramen malle quàm aurum. Est enim asinis stramen pabulū,
 quàm aurum suauius. Atque eæ quidē quæ propriæ sunt eo-
 rum quæ specie differūt, diuerforum etiam sunt generū. Quæ
 autem eiusedē sunt generis, ea consentaneum est, vt non differe-
 rant. At verò in hominibus magna earum distinctio est. Eadē F
 enim res alios offendit, alios delectat: nonnullisq; molesta ac
 odiosa est, quibusdam suavis & optanda. Quod etiam in re-
 bus dulcibus contingit. Non enim eadē res dulcis videtur ei,
 qui feбри afflicatur, & valenti: neque idem calidum ei, qui
 imbecilla & infirma est valetudine, & ei qui bene habet cor-
 pus constitutum. similiterq; fit in cæteris. In quibus omnibus
 id videtur verum quod sapienti videatur. Quod si præclare ac
 verè dicitur: profectò vt videtur, sic etiam est rerū omnium
 mensura virtus, & sapiens, quia talis est. voluptatesq; eæ sunt G
 habendæ, quæ huic videntur: & iucunda ea, quibus hic gau-
 det. Quæ autem ei grauiæ & molesta sunt, ea si cui suauia vi-
 deantur, nihil mirum. Multæ enim sunt hominum deprauatæ
 infectæque affectiones, nec ea voluptatem efficiunt, nisi fortè
 istis, & qui ita affecti sunt & constituti. Ac eas quidem quas
 obscenas & turpes constat esse, perspicuum est non esse no-
 minandas voluptates, nisi fortè deprauatorum hominū. Ea-
 rum autem sunt quæ veræ voluptates, quæ tandem, qualisvè
 hominis propria voluptas habēda est? an id perspicui potest ex H
 actionibus: eas enim voluptates consequuntur. Siue ergo vna
 siue plures habendæ sunt perfecti & beati viri actiones, pro-
 fectò quæ has cōplebunt & absoluent, eæ propriæ & verè dici
 possunt hominis voluptates. Cæteræ secundum locum & eum
 perexiguum, vt etiam actiones, obtinebunt. Reliquum est,
 quoniam de iis differuimus quæ ad virtutes, amicitias, & volu-
 ptates pertinebāt, vt populariter ac planè de beatitudine dica-
 mus, præsertim cum in ea rerum humanarū finem vltimūmq;

- A** ponamus . Quòd si quæ suprà dicta sunt paulo altius repetamus , multo breuior futura est oratio . Habitum quidem eam esse negauimus , quòd dormienti per omne tempus ætatis adesse posset , etiam ei qui vitam plantarum degeret , ei que in maximis calamitatibus miseris que versaretur . Quæ si minus probantur , potius que in actione quadam ponenda est , vt suprà docuimus : actiones autem aliæ sunt necessariae & propter aliud expetendæ , aliæ vi sua & propter se : perspicuum est in iis quæ propter se , non propter aliud sunt petendæ , beatam
- B** vitam esse numerandam . Nihil enim beata vita desiderat , nihil requirit , nullo eget , sed seipsa contenta est . Sunt autè propter se expetendæ , ex quibus sola actio petitur , ex quo sunt genere virtuti consentaneæ actiones . Bene enim & præclare facta omnia in iis ducuntur , quæ vi sua per se & propter se expetuntur , atque etiam eæ quæ pueris gratæ sunt atque iucundæ ludorum oblectationes , quòd eas nusquam illi referat . Dant enim eis incommoda potius , quàm vtilitatem afferant : videmusque eos nec valetudinis , nec rei familiaris habere rationem .
- C** & confugiunt ad hæc vitæ instituta plerique eorum , qui beati putantur . Itaque apud tyrannos honorati sunt ij qui in rebus & institutis huiusmodi comes se facit : præbent . Quarum enim rerum illi cupiditate incensi sunt , in iis se iucundos & affabiles esse volunt . quales illi homines requirunt maximè . Atque hæc ipsa quidem videtur , propterea vitam beatam cõplere , quòd homines principatu , imperio , & potestate præditi iis rebus operæ plurimum tribuunt . Sed fortassis in his talibus nihil exempli est constitutum . Neque enim in potestate & imperio
- D** uirtus ac ratio , à quibus honestæ actiones profisciscuntur , posite sunt . Nec si propterea quòd partem nullam liqui se voluptatibus & liberè vnquam gustarunt , se corporis uoluptatibus dedant , idcirco eæ putandæ sunt optabiliores . Nam pueri etiam quæ apud ipsos sunt in honore & precio , optima existimant . Consentaneum est igitur , vt alia pueris , alia viris in honore sunt , sic improbis esse & bonis . Quare ea demum , vt sæpe dixi , habenda sunt honorata & iucunda , quæ bono viro eiusmodi videbuntur . Singulis autè hominibus quæ à sua

cuiusq; affectione & voluntate ducitur, maximè expetenda **E** actio est. Et sapienti ea, quæ virtuti congruit. Non igitur est in ludo beata vita. Nam absurdum sit profectò, finem rerum omnium in ludo ponere. totque ac tantas res gerere, tot vitæ pericula adire, tanta mala per omne tempus ætatis perferre, ob eam vnam causam, vt possis ludere. Omnia enim verè, vt dicam, excepta beata vita, propter aliud expetimus. Est enim ea finis & extremum omnium. Multum autem studij curæq; ponere, & laborem ferre, vt ludas, stultum quiddā & nimium puerile est. At ludere, vt serias res gerere possis, Anacharsidis **F** sententia concessum est. Quoniam enim ludus requieti & cessationi similis est, quoniamque laborem ferre sempiternum minimè possumus, cessatione opus est. Non est igitur in ocio & cessatione finis positus, quippe quæ ad actionem referatur. Beata autem vita, quæ bona est & seria, non in ludo, sed in virtute consistit. Quæque res bonæ & seriæ sunt, eas meliores dicimus iocis & lusibus, vt optimæ cuiusque partis & hominis actio & virtus sit præstantissima. At optimæ cuiusq; partis actio optima est, & beatæ iam vitæ maximè propria **G** videtur. Voluptatibus autem corporis frui quivis potest, etiam mancipium, non minus quàm vir optimus. At beatitudinem mancipio nemo tribuat, nisi etiam vitam beatam. Non enim in his vitæ degendæ rationibus beata vita, sed in virtute consentaneis, vt antè dixi, actionibus officiisque cernitur.

VII.

Quod si beatitudo actio est virtuti congruens, consentaneum est, vt sit optimæ consentanea, quam eandem sitam esse necesse est in parte optima, siue ea quidem mens est, siue alia pars aliqua, quæ naturæ lege imperare debet ac regere **H** notitiàmque in se rerum honestarum ac diuinarum continere, seu diuina quædam res etiam est, seu in nobis ea nihil est diuinius: in eius certè actione virtuti propriæ consentanea completa & absoluta beatitudo ponetur, quam eandem in cognitione & contemplatione consistere, suprà demonstratum est. Id quod videri potest & superioribus respondere, & conspirare cum veritate. Omnium enim actionum nulla est hac præstantior, nulla melior. Nam & mente, & iis quæ sub

- A mente subiecta sunt, nihil in nobis est ad cognoscendum, diuinius. Eadémq; contéplari diutius, quàm quiduis agere possumus. Præterea voluptatem putamus copulari & connecti debere cum beatitudine. Omnium autem actionum quæ à virtute manant, nulla est iucundior omniû consensu, nulla suauior ea, quæ à sapientia proficiscitur. Itaq; mirabiles quasdã sapientia puritate & stabilitate habet oblectationes. Atqui consentaneum est doctos quàm dubitâtes & inscios, ex studio maiorem percipere voluptatem. Illa quæ fertur satis ampla, & se ipsa contenta ratio, in rerum cognitione & contemplatione consistit maxime. Omnium enim rerum quæ ad vitam degendã sunt necessariæ, & sapiens vir & iustus, & ceteris omnes indigent. Quorû omnium vt satis magnis copiis abundet, tamen vir iustus apud quos & quibus cum res iustas tractet, desiderabit. Itémque moderatus & fortis & cæteri. At verò sapiens etiam solus potest in rerum cognitione versari, eoque magis quo erit maiore sapientia ornatus & instructus. Cui quanquã fortassis melius est ministros præsto esse, tamen se ipse est contentus maximè. Beatitudo etiam ipsa propter se sola videtur expeti, quippe ex qua præter contemplationem nihil consequatur, & ab iis rebus quæ geruntur præter actionem plus minúsque præterea assumamus. Quæ eadem in otio & cessatione videtur consistere. Negotia enim suscipimus, vt in otio simus: & bella gerimus ob eam causam, vt in pace viuamus. Ac virtutum quidem vsus & munera earum quæ ad actionem rerû valent, in ciuilibus bellicisque rebus vigent maximè, quæq; in his versantur actiones & officia, negotiosa videtur. Ac bellicæ quidè omnino. Nemo enim bellum quia bellû est gerere instituit, neque bellû parare. Crudelis enim videatur omnino, si quis contra amicos bellum instruat, vt pugna edatur, fiântque cædes. Est autè ciuile officium in negotio, ei quæ præter Reip. administrationem proposita sunt imperia & honores: aut certè beatã vitã ille sibi ciuibusq; eã quærit, quæ est ciuilis scientiæ propria, atque ab hac longe diuersa, quã quærimus, quãq; ab illa differre cõstat. Quod si virtutum actionibus & officiis bellica & ciuilia multo præstant & dignitate, & magnitudine:

hæc autem actiuosa sunt, ad finem quæ aliquem referuntur, nec E
 propter se expetuntur: certè mentis & animi sapiens actio lon-
 gè excellere videatur, quæ & cognitione dirigitur, & præter se
 finem sibi nullum proponit, & propriam habet oblectationem,
 qua ipsa maximè augeatur. Quocirca & quod satis est, & otium,
 & vacuitas defatigationis, quantum natura humana patitur, ca-
 tera quæ omnia quæ beato viro tribuuntur, hac ipsa actione
 continentur. Hanc igitur, si perfectæ & absolutæ vitæ vsura
 accesserit, completam beatam vitam hominis licet dicere. Ni- F
 hil enim in beata vita non perfectum potest existere. Quæ ta-
 lis vita profectò melior est, quàm vt attribuere eam sibi homo
 debeat. Eam enim agat, non quia homo est, sed quia in eo di-
 uinum quiddam inclusum est, quod quanto præstat ei quod
 cōcretum est, tãto eius actio ei quæ ab alia parte proficiscitur,
 antecellit. Vt igitur diuinum quiddam mens est cum homine
 comparata, sic vita ei congruens & consentanea, diuina est ad
 humanam. Omnèsque debemus, non, vt hortantur quidã, spe-
 ctare humana cùm simus homines, nec mortalia cùm morta- G
 les: sed quoad possumus, niti ad immortalè gloriam, omnia quæ
 perficere, vt vitam ex eo degamus, quo nihil est in nobis præ-
 stantius. Etsi enim mole exiguum est, at vi certè & dignitate
 multū rebus omnibus antecellit: quæ pars cuiusque is est quis-
 que siquidem in nobis summa omnis eius est, eaque nulla præ-
 stantior. Quo indignius videatur, si nõ suā quisque vitā seque-
 tur, sed alienā. Accedit huc quod & antea diximus, & nūc dici
 par est, quod cuique tributū sit à natura, id cuique esse & optimum
 & suauissimū. Et vita igitur homini est suauissima, menti con- H
 gruens. siquidem est homo hæc pars maximè, quæ eadem vita
 etiam beatissima sit necesse est. Secundo loco vita di-
 citur ea, quæ reliquis virtutibus congruit, quæ actiones illis con-
 sentaneæ sint humanæ. Nā & iustitiæ nos & fortitudinis cæte-
 rarumque virtutū muneribus officiisquæ vtrò & citro fungi-
 mur, cū in rebus cōtrahēdis, in indigētia, in omnibus actioni-
 bus & perpeſsionibus suū cuique tribuimus pro dignitate, quæ
 ad naturam humanam perspicuum est omnia pertinere. At-
 que etiam à corpore quædam officia ducuntur, habetque cum

- A perturbatione bonitas morum & virtus magnum commercium. Copulata etiam est & connexa prudentia cum virtute, quæ spectatur in moribus: & hæc ipsa cum prudentia. Nā & prudentiæ initia manant ab iis virtutibus, quæ more perficiuntur: & quicquid in eis est quod bonum rectumq; sit, id omne à prudentia ducitur. Atqui hæ ipsæ in perturbationibus inherant, in eoque toto quod ex anima & corpore concretum est, sitæ sunt. cuius quoniam humanæ sunt virtutes, necesse est
- B etiam vitam eam quæ ad eas dirigitur, & beatitudinē esse humanam. At verò quæ à mente vita & beatitudo profisciscitur, ab illa separata est. Hęc enim de ea dicta sint hæcenus: quoniam de ea subtilius disputare, maioris negotii sit quàm quod suscepimus. Sed paulum admodū hęc fortunę bona & affluentiam, aut minus etiam quàm quæ more perficitur, videtur requirere. Nam ut rerum ad viuendum necessariarum usus utriq; par sit & æquus, etiam si maior quædam ei qui in Rep. versatur ad res corporis ceterisq; omnes eiusdem generis procurandas adhibenda sit diligentia (perexigua enim est distinctio) at certe in officiis & actionibus sequendis, plurimū inter eos intererit. Nam & liberali ad tuenda officia liberalitatis, pecunia opus erit: & iusto quidem ad referendam gratiam. Incertę enim sunt voluntates hominū, multiq; cum iusti non sint, præ se ferunt iustitię speciem & opinionē. Forti verò vis est necessaria, siquid virtute gerere velit: & moderato viro licentia. Quomodo enim perspici poterit, utrū hac virtute præditus sit, an ab ea alienus? Vtrum autē voluntas & prima susceptio plus in virtute possit, an effectus, quoniā in utroq; consistit, quęstio est. Nec dubiū quidem quin in iis duobus perfectio & quasi summa consistat. Sed actiones multa desiderāt, eoque plura & maiora, quo maiores & clariores. At homo is qui in rerum cognitione versatur, res eiusmodi ad actionem nihil requirit, quin etiam vere ut dicam, impediunt contemplationem. Sed tamē quia homo est, vitęque usu cum multis implicatur, ut officia sequatur, idcirco his ei opus erit, ut more hominum vitam possit degere. Hanc autem vndique completam & absolutam beatitudinem in actione quadam esse

cognitionis & contemplationis, hinc etiam perspicui potest. E Deos enim putamus esse beatissimos: quas tandem iis actiones, quæ officia tribuimus? Num iustitiæ? At nonne ridiculi videbuntur, si & res contrahant, & deposita reddant, cæteraque faciant eiusdem generis? An fortes dicemus eos qui res asperas perferant, periculæque adeant ob eam causam, quia deceat? Num liberales? At cui largientur? Absurdum etiam videatur, si nummum, aut tale quid habeant. An verò temperantes? At quæ esse possunt? An non laus sit violenta & importuna, pravis eos vacare cupiditatibus? Atqui si per omnia actionum officiorumque genera expatiemur, perexiguam sane laudem & Deorum maiestate indignam continere videbuntur. Attamen eos vivere omnes existimant. Agere ergo etiam eos putant. Non enim par est, eos tanquam Endymionem, dormientes facere. Sublata igitur agendi, faciendique ac multo etiam magis, ratione, quid tandem viuenti Deo præter contemplationem relinquitur? Ita Dei præstas beatitudine actio in cognitione & contemplatione consistat necesse est. Atque etiam hominum actio, ut quæque ad hanc proximè accedit, ita est beatissima. Idque ex eo intelligi potest quod cætera animalia sunt omnia expertia beatitudinis, cum huius sint generis actione priuata. Nam omnis est Deorum beata vita, hominum autem quatenus in ea elucet quoddam eius actionis exemplar. At ex cæteris animantium generibus nullum beatitudinem consequitur, quod cognitionis & contemplationis nullo modo sit particeps. Quam ergo latè patet contemplatio, tam etiam beatitudo: & quo maior aliquibus inest cognitio & contemplatio, eo ampliorem beatitudinem consequuntur, non temere & casu, sed contemplatione. Est enim per se plena dignitatis. Ita est in contemplatione beatitudo. Commodis autem externis, cum homo sit, indigebit. Imbecilla enim natura est ad rerum contemplationem. Sed certè opus est corpus valere & vigere, præsidiaque alimento necessaria reliquumque cultum suppetere. Nec si beatus sine bonis externis esse nemo potest, idcirco multis & magnis beato fore opus putandum est. Non enim in nimia quadam rerum omnium abundantia & affluentia,

- A** fatietās posita est vel officium . possunt enim ij etiam qui terra marique non imperant, res gerere & magnas & dignitatis plenas. Nā cui adsint modicæ ac moderatæ opes , is potest ea efficere, & præstare omnia quæ virtuti congruunt. Quod planè cernere licet. Priuati enim homines, nihilo minus, ac multo etiam magis virtutem colunt, quàm ij qui sunt in magistratu. Atque hæ tales satis magnæ sint copiæ . quandoquidem vita futura est beata eius qui virtutem colet. Et Solon quidem beatos rectè profectò eos dixit, qui moderatis externis copiis & commodis præditi, res gessissent illustrissimas, & temperate moderateque vixissent. Fieri enim potest, vt qui mediocres opes habeant, officium sequantur. Anaxagoras verò nec diuitem nec potentem quenquam beatum iudicat, quòd neget sibi mirum visum iri, si quis multitudini, quæ ex bonis externis, quorū solum sensum habet, homines iudicaret, ineptus & stultus videretur. Cum rationibus sapientum quoque sententiæ congruunt, quæ magnam quandam habent illæ quidem auctoritatem : sed tamen cum de officiis agitur, tum ex factis & vita, in quibus laus omnis versatur, veritas iudicatur. Spectanda igitur sunt antedicta omnia : quæ si cum factis consentiant, comprobare : sin discrepant, verba existimare debemus. Vt autem quisque rationem vitæ actionisque ducem maximè sequitur & colit, estque optime animo constitutus, ita est Deo charissimus. Etenim si Dij res curant humanas, sicuti curant, profectò illud quidem est consentaneum, vt re delectentur & optima, & quæ generis societate cum ipsis sit coniunctissima, qualis mens videtur esse : iisque hominibus, qui eam rem maximè ament & colant, beneficia reddant, quod res eas curent illi quas habent charas, recteque ac præclare facta sequantur. Nec verò dubium est, quin hæc ipsa insint omnia sapienti . Ergo Deo charissimus est, idemque beatissimus debet esse. Ita sapiens maximè est beatus futurus. Sed quoniam de his rebus, de virtutibus, de amicitia, de voluptate satis multa dicta sunt dilucidè, ac pingui quadam Minerua : quæret aliquis, Nū finis instituti mei venisse putandus sit, an, vt aiunt, cum officia & actiones tra-

n

I X.

duntur non est finis in cognitione positus, sed actione potius E
singulorum? Atqui ne virtutem quidem satis est habere co-
gnitam, dandâque opera est, vt & habere eam & colere possi-
mus. aut si quo alio modo mouemur, vt boni simus. Nâ si in
verbis satis magna vis esset ad virtutem, iure profectò Theo-
gnidis sententia, magnû illa quidem fructum ferrêt, eaq; ad-
hiberi oporteret. Nûc verò valere illa quidê videntur ad hor-
tandos excitandôsque; adolescentes liberaliter educatos: valent
etiam ad mores ingenuos imbuendos, & ad honestatis studiû,
cum iam mores recta educatione exculti sunt: sed plerosque F
ad virtutem non possunt traducere. Neque enim pudore pa-
rere solent, sed metu: nec deterret eos à facinorosa vita ipsa
turpitudine, sed pœna. Cum enim in vita animi perturbationi-
bus obediunt, suas quisque voluptates persequuntur, eaque
omnia ex quibus oriantur, fugiuntque dolores contrarios.
Honesti autem veræque voluptatis, quam nunquam degusta-
runt, nec partem norunt vllam, nec vnquam nosse voluerunt.
Hos ergo tales homines quæ tandem vis orationis possit à per-
uersa illa & facinorosa vita ad rectam honestamque deduce- G
re? Non enim potest, aut non facîle potest, si quid est penitus
insitum moribus, id oratio euellere. Sed cõtenti esse debemus
profectò, si iis omnibus adhibitis, quibus probi videmur fie-
ri posse, virtutis cõpotes simus. Probos autem fieri alij natu-
ra putant, alij consuetudine, pleriq; doctrina. Ac illud quidê
perspicuû est, quod à natura ducatur officium, non esse illud
quidem in nostra situm potestate, sed à diuina quadam vi iis
suppeditari, qui verè sint beati. Orationis autem & doctrinæ
via nûquam apud omnes idem valet, sed debet ante vt humus H
quæ semen futura est, sic impotentis animus quibusdam mo-
ribus excoli, vt rectè lætari ac dolore possi. Non enim audiat,
intelligâtve orationem dehortantis is qui pareat perturbatio-
nibus. Qui ita sit affectus, quo tandem modo verbis poterit
deduci de sententia? Omnino vero non oratione videtur, sed
vi perturbatio posse sanari. Quocirca mores quodam modo
ante inesse oportet virtuti accommodatos, qui & honestatis
amore & turpitudinis offensione moueantur. Difficile au-

- A**tem est, cum his legibus talibus nō sis educatus ab ineunte ætate, rectam vitæ viam ad virtutem ferentem assequi. Nam cū plerisque moderatè & constanter viuere molestum est, tum adolescentibus maximè. Itaque præscribi educatio & studia debent legibus, quæ minus molesta futura sunt, si consuetudo adhibeatur. Nec verò fortasse satis est quidem ab ineunte ætate educationem rationemque viuendi rectam sequi, sed cōfirmatis iā ætatib⁹ ōnes oportet in his ipsis studiis versari ad eaque adiungere cōsuetudinē. Atque in his quidem omninóq;
- B**per omne tēpus ætatis legibus opus est. Plerique enim vi potius quàm ratione, & poena magis quàm honestate ad officiū impelluntur. Quocirca quidam latores legum putant debere adhortari & incitare ad virtutem honestatis studio, quod consuetudine in primis sint obtēperaturi boni: in eos autem qui parere nolint, nec generosi sint, pœnas & supplicia constituere. At eos qui à peruersa vita detorqueri nullo modo possint, ex corpore Reip. exterminare omnino. Nam & bonum virū qui honestè viuat, rationi obœditurum: & improbum, qui voluptatis cupiditate incensus sit, tanquam iumentum, malo demū coërceri posse. Itaque pœnas aiunt eiusmodi extare oportere, quæ voluptatibus, quibus erant dediti, repugnent maximè. Si quis igitur bonus futurus est, primū rectè, vt dixi, educari debet, consuetudinemque exercitationis capere: deinde honestis studiis ætatem cōterere: quæque flagitiosa sunt, nec inuitus, nec sua sponte admittere. Quæ quidem omnia ita fient denique, si quis vitæ ducem rationem sequatur, & cui vis insit, rectam præscriptionem. Ac patrium quidem imperiū
- D**nec cogit, nec vim aut necessitatem affert: neque cuiusquam hominis vnus omnino, nisi qui rex sit, aut simili aliqua potestate præditus. At verò lex vim habet ad cogendum idoneam, quæ sit mens ratioque prudentis. Et improbi quidem eos oderunt qui ipsorum obsistant cupiditatibus, etiam si rectè hoc facere videantur. At lex nō est inuisa, quippe quæ bonum æquumque decernat. In sola autem Lacedæmoniorum ciuitate, ac paucis aliis, legislatori curæ fuit educationis disci-

plinæque ratio. In plerisque hæc neglecta sunt omnia, in qui- E
 bus pro sua quisque libidine vitam agit: Cyclopumque mo-
 re & liberos instituit & vxorem. Ergo omnium rerū nihil est
 melius, nihil præstantius, quàm si recta disciplina publicè san-
 ciatur, quam omnes sequi possint. Quæ si publicè negligatur;
 tū par erit omnes ad virtutem adiumentum adferre suis liberis
 & amicis, aut certè velle. Quæ omnino facultas penes eū erit
 maximè, qui superiora hæc præcepta secutus, facultate legū se
 redarū multū valebit. A lege autem publicæ disciplinæ du- F
 cuntur, sed rectè à bonis. Vtrū autem scriptæ sint, an non scri-
 ptæ: aut vnusne an multi his instituatur, nihil interfit: sicuti
 nec in musica, nec in gymnasticè aliisque studiis. Vt enim in
 Rep. ius legitimum & cōsuetudo, sic domi priuatim rationes
 paternique mores & instituta valēt: eoque magis, q̃ generis in-
 ter eos & beneficiorum intercedit communio. Amicitia enim
 natura inter eos, animorumque ac voluntatum consensione
 peperit. Iā verò vt in medicina, sic hic priuatæ à publicis disci-
 plinæ differūt. Nam generatim omni homini qui est febrīq; G
 ia ctatur, prodest inedia & quies. at alicui forsan non prodest.
 Nec certè ludimagister pugilibus omnibus idem genus pu-
 gnæ præscribit & cōstituit. Priuatæ autem res ita demū tracta-
 buntur accuratius, si disciplina priuata adhibeatur. Omnes
 enim vtilitatem sequuntur libentius. Sed ita denique summā
 curam & diligentiam rebus singulis & medicus & gymnastes
 & quiuis alius adhibiturus est, si genus totū intelligat omnib⁹
 prodesse, vel his, vel illis. Scientiæ enim dicuntur, ac sunt rerū
 vniuersarum propriæ. Et quanquam nihil fortè prohibet re- H
 ctè curare aliquid eum, qui sit ille quidem inscius, sed tamen
 omnia notauerit & obseruarit, quæ quaque rem consequā-
 tur: sicuti etiam sunt quidam medici, qui suo iudicio sunt cla-
 rissimi, & tamen alteri nihil opis ferre possunt: tamen nihilo
 minus ad res vniuersas debet fortasse contēdere, easque tene-
 re quoad fieri poterit, is quidem qui se doctū & artificem ef-
 se velit. In his enim artes dicimus consistere. Ac si quis forsan
 suo studio & diligētia siue multos, siue paucos meliores velit
 efficere, ei danda opera est, vt ad leges imponendas aptus esse

- A videatur, siquidem boni futuri sumus legibus. Neque enim in cuiuslibet situm est potestate, ut quævis etiam quem sibi proposuerit, rectè efficiat: sed si quis hoc potest, profectò peritus & doctus. id quod in medicina videre licet, reliquisque rebus omnibus quarum est disciplina. Sed deinceps exquirèdum est, unde aut quo tandè modo quis rationè condendarum legum possit assequi: an ut in cæteris sit, ab iis id petendum est, qui civili scientia sunt præditi? pars enim civilis scientiæ videbatur: aut certè
- B nõ idè sit in civili scientia, quod in reliquis scientiis & facultatibus omnibus. In aliis enim eisdem constat, & artem ipsam tradere, & eadem duce fungi munere, ut medici & pictores faciunt. Atqui res civili scientiæ subiectas se profitentur. Sophistæ esse docturos, se autem eas gesturum esse nemo profitetur, sed ei qui Remp. gerunt: qui hoc ipsum vi quadam & usu potius præstare videtur, quàm còsilio atque ratione. Neque enim aut hæc mandant literis, aut de iis differunt, etsi præstantius sit profectò, quàm vel iudiciales orationes vel còciones. Nec verò civili scientia erudierunt suos liberos, vel alios amicos. quod certè consentaneum fuisset, id si præstare potuissent. Non enim aut Reip. quicquam melius hac vi & facultate relinquerent, aut sibi adesse malint, aut iis etiam quos habent charissimos. Non tamen videtur parum adiuuare exercitatio. Neque enim scientiæ civilis consuetudo eos ad Remp. gerendam paratior & instructior faceret. Quocirca qui civilis scientiæ studio trahuntur, iis necessaria experientia est. Qui autem Sophistæ hanc profitentur scientiam, procul admodum ab eo absunt ut doceant: quippe qui omnino nec quid sit ipsa norint, nec quibus in rebus versetur. Nõ enim eandè quam Rhetoricen, nec inferiorem ponerent: nec facilius esse putarent ferre leges ei qui probatas leges vnum in locum contulisset: licere enim deligere optimas, quasi delectus non sit prudentiæ, & iudicii verum non sit omnium maximum. Quod in musicis animaduerti potest. Qui enim in rebus singulis exercitati sunt, ij verè de officiis factisque iudicant: quibusque rebus & quemadmodum perficiatur decorum, intelligunt, & quæ quibus congruant. At imperiti contenti sunt, dum non ignorent, rectène res acta

fit, an præposterè, quod in pictura contingit. Cùm autè leges E
 rebus ciuili scienciæ subiectis sint similes, quo tandem pacto
 quisquam per eas sciencia legum ferendarum erit instructus?
 aut quæ optimæ sint iudicabit? Non enim medici habendi
 sunt ij qui habent cognita quæ libris medicorum traduntur,
 etiam si non solùm curationes conentur nominare, sed etiam
 ægros curari posse, & quemadmodum sint adhibendæ cura-
 tiones, suis cuiusque expositis affectionibus. Quæ exercitatis
 & peritis omnia magnum adiuumentum adferant, insciis non
 item. Ita fortassis legum ac rerum publicarum collecta insti- F
 tuta eos adiuuabunt, qui rectène, an contrà, aut quæ quibus
 conueniant, cognoscere ac iudicare poterunt. At qui ea euol-
 uent & percurrent, sine quadam animi affectione, vt nunquã
 verum inde quidem iudicium comparare possint, nisi fortui-
 tu, at certè prudentiores in his sunt futuri. Quoniam igitur su-
 periores prætermiserunt, quæ ad scienciam legum ferendarum
 pertinent, de iis disputare est melius, ac de toto genere Reip.
 vt quæ in rebus humanis versatur Philosophia, à nobis, quoad
 eius fieri poterit, vndique suis partibus omnibus perfectà ab- G
 solutâque videntur. Ac primum quidem si quid à maioribus
 rectè traditum sit, exponam: deinde ex iis rebus publicis quas
 collegimus, quæ res euertant Resp. perspicimus, & quæ con-
 seruent. & quid ita aliæ rectè, aliæ contrà, administrentur. His
 enim cognitis, facillimè fortassis & quæ omnium optima sit,
 & quemadmodum singulæ constitutæ sint, & quibus legibus
 institutisq; vtantur, intelligemus.

P A R I S I I S,

EXCVDEBAT THOMAS

RICHARDVS.

I 5 4 8.

